

Г О Д И Ш Н И К
НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

Философски факултет

Библиотечно-информационни науки

A N N U A L
OF SOFIA UNIVERSITY
„ST. KLIMENT OHRIDSKI“

Faculty of Philosophy

Library and Information Science

Том/Volume 8, 2016

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

доц. д-р МИЛЕНА МИЛАНОВА (*главен редактор*), доц. д-р ИЛКО ПЕНЕЛОВ (*отговорен редактор*)
проф. дфн ОЛЯ ХАРИЗАНОВА, проф. д. изк. СИМЕОН НЕДКОВ,
проф. д-р КРАСИМИРА ДАСКАЛОВА, проф. дфн БОРЯНА ХРИСТОВА,
доц. д-р ЕЛИЦА ЛОЗАНОВА-БЕЛЧЕВА, доц. д-р ЦВЕТАНКА ПАНЧЕВА

ВЕСЕЛА ЦОКЕВА – *секретар*

СЪДЪРЖАНИЕ

ИСТОРИЯ НА БИБЛИОТЕКИТЕ

<i>Боряна Христова.</i> Професор Беньо Цонев като основен референт на Националната библиотека.....	7
<i>Цветанка Панчева, Людмила Димитрова.</i> Личната библиотека на Петър Дънов – Учителя: Опит за библиографска идентификация и реконструкция.....	71
<i>Илко Пенелов.</i> Принос към историята на първата държавна медицинска библиотека в България.....	133
<i>Огняна Вълкова.</i> Ученият като автор и читател: случаят на Тодор Боров.....	153

СЪВРЕМЕННО БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ

<i>Ели Попова.</i> Някои аспекти в развитието на библиотечния персонал в контекста на променящата се библиотечна професия и библиотека през последните две десетилетия.....	175
<i>Анета Дончева.</i> Развитие на библиотечната инфраструктура в България.....	229
<i>Светослава Тончева.</i> Структура, организация и комуникация в библиотеката – теоретични аспекти.....	245

ИНФОРМАЦИОННИ И КОМУНИКАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ

<i>Оля Харизанова.</i> Криптовалутите – митове и реалности.....	263
---	-----

ИНФОРМАЦИОННА НАУКА

<i>Елена Койчева.</i> Информационна евристика: систематичен план за провеждане на информационно търсене в уеб ресурси.....	287
--	-----

МУЗЕОЛОГИЯ

<i>Симеон Недков.</i> Музеят Орсе – от железопътна гара до световен музей на изкуството.....	307
<i>Петър Миладинов.</i> Публична интернет осигуреност на музеите в България – нужното начало.....	333

CONTENTS

LIBRARY HISTORY

<i>Boriana Hristova</i> . Professor Benjo Conev as Main Acquisition Adviser of the National Library in Sofia	7
<i>Tsvetanka Pancheva, Lyudmila T. Dimitrova</i> . The Private Library of Petar Danov, The Master: A Study of Bibliographic Identification and Reconstruction.....	71
<i>Ilko Penelov</i> . A Contribution to the History of the First State Medical Library in Bulgaria.....	133
<i>Ogniana Valkova</i> . The Scholar as an Author and Reader: The Case of Todor Borov.....	153

CONTEMPORARY LIBRARIANSHIP

<i>Eli Popova</i> . Some Aspects of the Development of Library Staff in the Context of the Changes in Libraries and the Library Profession over the Last Few Decades.....	175
<i>Aneta Doncheva</i> . Development of Library infrastructure in Bulgaria.....	229
<i>Svetoslava Toncheva</i> . Structure, Organization and Communication in the Library – Theoretical Aspects	245

INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES

<i>Olya Harizanova</i> . The Cryptocurrencies – Myths and Realities.....	263
--	-----

INFORMATION SCIENCE

<i>Elena Koycheva</i> . Information Heuristics: a Systematic Plan for Conducting a Search in Web Resources.....	287
---	-----

MUSEOLOGY

<i>Simeon Nedkov</i> . Orsay Museum – from the Railway Station to the World Art Museum.....	307
<i>Peter Miladinov</i> . Public internet Access in the Museums in Bulgaria – First Steps.....	333

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 8, 2016

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”
FACULTY OF PHILOSOPHY
LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE
Volume 8, 2016

ИСТОРИЯ НА БИБЛИОТЕКИТЕ

LIBRARY HISTORY

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 8, 2016

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”
FACULTY OF PHILOSOPHY
LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE
Volume 8, 2016

ПРОФЕСОР БЕНЬО ЦОНЕВ КАТО ОСНОВЕН РЕФЕРЕНТ НА НАЦИОНАЛНАТА БИБЛИОТЕКА

БОРЯНА ХРИСТОВА

Boriana Hristova. PROFESSOR BENJO CONEV AS MAIN ACQUISITIONS ADVISER OF THE NATIONAL LIBRARY IN SOFIA.

В статията за първи път са публикувани изцяло и са анализирани бележките на проф. Беньо Цонев върху даваните за откупуване ръкописи и старопечатни издания на Националната библиотека в периода от 1897 до 1922 г. Дадени са пълнотекстово общо деветдесет и един документа, които илюстрират начина на комплектуване на специалните колекции на Националната библиотека за един 25-годишен период от нейната история. Приведени са и други документи, свързани с референтската дейност и с отпускането на средства от Министерството на народното просвещение за тези колекции.

Ключови думи: Беньо Стефанов Цонев 1863-1926; Народна библиотека в София; ръкописни книги; старопечатни книги; цени на ръкописни и старопечатни книги

In this article are entirely published and analyzed for the first time the reviews and notes, made by Prof. Benjo Conev on manuscripts and old printed books that were brought for sale to the National library in Sofia during the period from 1897 to 1922. Here are presented, in full text, ninety-one documents that illustrate the method used for acquisitions of Library's special collections for quarter of a century space of time of its history. There are more adduced documents which are relevant to Conev's work as a referent and to the granting of money for these collections from the Ministry of Public Education.

Keywords: Benjo Stefanov Conev 1863-1926; National library in Sofia; manuscripts; old printed books; prices of manuscripts and old printed books

Професор Беньо Стефанов Цонев (12 януари 1863 – 5 октомври 1926) е един от най-известните и влиятелни български учени и преподаватели-лингвисти.¹ Той е доказан специалист по славянско езикознание, по диалектология, палеография и текстология, както и дългогодишен преподавател в Катедрата по История на българския език при Софийския университет. Получил е много добро за времето си образование и се е развил всестранно филологически, което съвсем естествено води до изявата му като единствен референт за дълъг период от време на Народната библиотека в София. За да се добие по-пълна представа за израстването на този наш сякаш позабравен напоследък учен, си позволявам да приведа тук част от едно негово собственоръчно написано Curriculum Vitae, което той е подготвил през 1907 г., при това първоначално на руски език. То започва така: „Родился 12 января 1863 г. въ городъ Ловечъ (Плевен. Орх.) До 1877 г. прошесть первоначальное обучение и первые четыре класса въ своемъ родномъ городе. 1878 и 1879 былъ писаремъ въ канцелярии окружного начальника города Ловеча. Въ конецъ 1879 г. получилъ стипендию министерства народного просвещения и поступилъ въ Загребскую класическую гимназию. 1884 г. окончилъ курсъ гимназии съ матуритетнымъ экзаменомъ. 1884/5 былъ учителемъ Петро-Павловской семинарии (близъ г. Тернова). 1885/6 былъ учителемъ реальной гимназии въ г. Ломъ–Паланка. В конецъ 1886 поступилъ въ Виенский университетъ на стипендии Министерства народного просвещения, где прошесть четыре семестра и работалъ в семинаре професора Ягича“².

Следват данни за пребиваването му в Университета в Лайпциг, където е студент и специализант на прочутия проф. Август Лескин – една от най-големите фигури в световната славистика. В България той се завръща през 1891 г. и се установява в София, първоначално като гимназиален учител и лектор по немски език, а после и като преподавател (от 1894 г.) в Софийския университет. Изглежда, че тъкмо по това време неговата дейност тясно се свързва и с Националната ни библиотека – наричана тогава Софийска Народна библиотека. Библиотеката силно се е нуждаела от специалист, който да преглежда ръкописите, старопечатните и редките книги, които са постъпвали за откупуване, да ги препоръчва за набавяне или отхвърля и най-вече – да посочва подходящите

¹ По-подробна справка за живота и делото му, както и основната литература за него вж. у: **Смядовски**, Стефан. Цонев, Беньо Стефанов. В: *Кирило-Методиевска енциклопедия*. Т. 4. София: Акад. изд. Проф. Марин Дринов, 2003, с. 477–480. ISBN 954-430-949-7.

² **НБКМ-БИА**, ф. 205, а.е. 1, л. 1–2.

цени, които могат да бъдат заплатени за тях. Очевидно най-подготвеният за такава работа български специалист е бил професор (тогава все още само преподавател) Беньо Цонев.

Най-напред към него се обръща с писмо през месец декември 1896 г. тогавашният директор на Библиотеката – Райчо Каролев³, който, като бивш просветен министър и истински книжовен човек, полага големи усилия за попълване на колекциите от ръкописи, старопечатни, редки и ценни книги. Отговорът на Б. Цонев, заведен официално в библиотечния архив, идва през януари 1897 г. и от този момент насетне той става редовен референт на Националната библиотека. Любопитно е да се отбележи, че в свое писмо от 24 ноември 1907 г. проф. Беньо Цонев твърди, че „*вече от 17 години е референт на библиотеката*“, което означава, че би трябвало да е започнал тази дейност през 1890 г., когато все още не се е бил установил в София. Очевидно тук има някакво разминаване на датите или пък известно преувеличение от страна на автора на писмото. Във всеки случай най-ранното му запазено до днес официално писмо, свързано с референтската му дейност, е от 16 януари 1897 г. и носи всички белези на първо по рода си. Очевидно тъкмо по това време Б. Цонев започва да преглежда редовно ръкописите и печатните книги, предлагани на Народната библиотека в София, като прави това абсолютно безкористно, само в името на това да допринася за обогатяването на нейния фонд. Едва през 1907 г. той официално поставя въпроса за заплащането на труда му. Впрочем самото писмо е много интересно, тъй като в него Б. Цонев се определя като „цензор“, както, според него, е било прието в други държави по онова време, поради което предлагам тук пълния му текст:

*До господина Директора на
Соф. Народ. Библиотека*

Господине Директоре,

Заедно с писмото Ви отъ 20/XI т.г. под № 257 получихъ и пратените ми за оценка 21 ръкописни и старопечатни книги. Преди обаче да пристъпя къмъ оценка на тая грамада книги, считамъ за навременно да подигна единъ въпросъ, който отдавна чака своето уреждане.

Има вече 17 години откакъ безропотно оценявамъ сичките ръкописни и старопечатни книги, които постъпять за проданъ въ Соф. Народ. Библиотека, а и досега не съмъ получилъ никакво възнаграждение

³ Повече за дейността на Райчо Каролев като директор на Библиотеката вж. у Симеонова, Р. *Българската национална библиотека и нейните директори* (1879–2009). София: Христо Ботев, 2009, 43–46. ISBN 978-954-445-956-7.

за трудът си, макаръ сегизъ—тогизъ и да съмъ подсецалъ библиотечните власти да уредатъ тъй или инак тоя важенъ за мене въпросъ. По други страни оценката на стари книги извършватъ нарочно поставени цензори с постоянна заплата, или пъкъ на тия цензори се определя като възнаграждение известенъ процентъ отъ стойността на купените книги. Нашата Народ. Библиотека, в която постъпятъ не по-малко стари книги, отколкото другаде, би трявало тъй също да предвиди известно възнаграждение за своя постояненъ оценителъ.

Като Ви обаждамъ това, моля Ви най-покорно, господине директоре, да се заинтересувате съ тоя въпросъ, като имате предвидъ не само пратените ми сега за оценка 21 книги, не само получените от Министерството други 50-60 ръкописи, за описването на които говори тия дни и поддиректорътъ, но и работата ми отъ онова време, откакъ фактически изпълнявамъ цензурска длъжностъ при поверената Ви библиотека.

Надявамъ се, че библиотечните власти ще признаятъ справедливото ми искане и ще намерятъ способъ какъ да възнаградятъ прилично трудътъ ми.

С най-голяма почитъ
[Подпис] Д-ръ Б. Цоневъ

София, 24/XI. 1907 г.⁴

Работата с реферирането през първите години е вървяла като различните директори са му изпращали в дома му предложените за откупване ръкописи и печатни книги, а той ги е връщал с кратки анотации и предложения за цени. В началото кореспонденцията е била официална, но постепенно Цонев е започнал да преглежда документите на място, в библиотеката и да поставя в самите книги и ръкописи свои кратки бележки, някои от които със съвсем оскъдни данни и дори недатирани и неподписани. Това последното става честа практика след излизането на първия том от неговия *Опис* през 1910 г.⁵ В предговора си, писан през януари същата година, съставителят дава следната оценка на събраните ръкописни и старопечатни книги: „С истеклата 1909 г. се навършиха тъкмо трийсет години, откак Народната Библиотека в София, основана в самото начало на обновената българска държава, продължава да бъде хранилище за книжовен имот, български и чужди. През туй време библиотеката, за да отговаря на своето име и назначение „народна“, е прибирала, доколкото ѝ са средствата позволявали, сички книжовни старини от българска, па и славянска писменост, и е набрала

⁴ Препис от това писмо е запазен днес в БИА, ф. 35, а.е. 1188, л. 1270–1271.

⁵ Цоневъ, Беньо. *Опис на ръкописите и старопечатните книги на Народната библиотека в София*. София: Нар. библ., 1910.

тъй полека-лека една ръкописна сбирка, която има вече известно значение за славянската наука. Затова време беше да се стъкми подробен опис на книжовните старини, влезли в състава на тая сбирка, който да ѝ бъде вярно огледало пред учения свят и да направи тая немалка вече сбирка достъпна за научна работа.“

След това, когато се събират достатъчно нови постъпления и става наложително да се подготви втори том, Б. Цонев се постаравал вече предварително да договори финансовите условия за неговото изработване. Сведения за това можем да открием в едно писмо на Стилиян Чилингиров – ревностен любител на старата книжнина и грижовен директор на Народната библиотека, както и застъпник изобщо на библиотечното дело в България, до тогавашния министър на просвещението. Писмото е от 27 януари 1922 г.⁶ и гласи:

*ДО ГОСПОДИНА МИНИСТРА НА
НАРОДНОТО ПРОСВЕЩЕНИЕ*

РАПОРТ.

Господине Министре,

Един от най-важните отдели при поверената ми Народна Библиотека е, безспорно, отдела за ръкописи, старопечатни книги и архив. Но за да бъде той лесно, правилно и научно използван от наши и чужди учени, необходимо е да се опише, като негова опис се направи достояние на по-широк кръг хора. Впрочем, такъв печатан опис само за ръкописи и старопечатни книги Библиотека притежава от 1910 г. В него са описани научно от нашия именит палеограф проф. Б. Цонев само 605 ръкописа и книги. Обаче от това време насетне ръкописите и старопечатните чужди книги се почти удвоиха. Ето защо, за да бъдат и тия нови придобивки библиотечно подредени и научно описани, Библиотечното управление се отнесе с писмо от 21. IV. Под № 340 до г. проф. Цонева с молба да му съобщи, при какви условия може да извърши тази работа. В отговор на това писмо, г. проф. Цонев представи писмено следните условия: 1./ За всеки описан ръкопис да му се плаща по 150 лв. и 2./ след като описа бъде готов, да му се плати по 400 лв. на кола за редактиране, коригиране и други грижи около печатането на опис. Тия условия, в отсъствието на г. Цонева, бяха удобрили от Библиотечния комитет на заседанието му от 5/IX 1921 г. с протокол № 7. Едновременно той реши да възложи на г. проф. В. Златарски изучаването и

⁶ НБКМ-БИА, ф. 35, а.е. 1188, л. 1603.

описването на историческите документи и приготви за издаване. За този труд на г. Златарски да му бъдат платени по 500 лв. на кола.

Като Ви съобщавам тия решения на Библиотечния комитет, моля, Господине Министре, да бъдат удобрени от Вас. С това поверената ми Народна Библиотека значително ще се приближи до своите задачи да бъде не само хранилище на нашите духовни богатства, но и място за тяхното научно изучаване.

Приложение: съответни извлечения от протокол № 6 от 27/IV и протокол № 7 от 5/ IX 1921 г.

ДИРЕКТОР: Ст. Чилингиров.

След изпращането на това писмо, още на 31 януари 1922 г. идва и отговор от Министерството,⁷ който гласи:

„Разрешава се, Господине Директоре, да възложите на професор Б. ЦОНЕВ да прегледа, нареди и опише неописаните още ръкописи в поверената Ви библиотека, като му се плати за всеки описан ръкопис поотделно и независимо от размера по 150 лева, а след като описан бъде готов, да му се плати по 400 лева на кола за редактиране, коригиране и други грижи около печатането на описан.“

Така Б. Цонев успява да получи за своя цялостен труд 55 000 лева – една немалка за времето си сума, която, разбира се, е напълно заслужена с оглед на усилията, които ученият полага за разкриването на сбирката от славянски ръкописи на Народната библиотека. Заслужава си да споменем, че неговите описания, независимо от някои свои недостатъци, продължават активно да се използват и до ден днешен.

И така, в края на 1922 г. авторът вече бърза да приключи с оценките на ръкописите, които ще бъдат придобити от Библиотеката и съответно включени в публикацията му и затова записките вече са набързо направени, предвид предстоящото по-подробно описание на паметниците. След като завършва и предава окончателно за печат втория том от *Опис* си, Цонев прекратява дейността си като референт на Библиотеката. От 1924 г. насетне здравето му сериозно е разклатено, а през 1926 г. си отива от този свят, без всъщност да дочака излизането на така амбициозно подготвения обемист труд. Независимо от факта, че на предната корица и на заглавната страница на изданието стои годината 1923⁸, в края на който ръкописът е предаден окончателно за печат, вторият том от *Опис*

⁷ НБКМ-БИА, ф. 35, а.е. 1188, л. 1604.

⁸ Цонев, Б. *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*. Том II. София: Нар. библ., 1923.

излиза едва през 1926 г. и то тъкмо в деня, в който проф. Б. Цонев завършва земния си път⁹.

В настоящата публикация за първи път са въведени в научно обръщение, като са предадени изцяло, всички запазени от ръката му писма и бележки с данни за книгите, които е преглеждал и най-вече – с цените, които е предлагал – информация, която не може да бъде открита никъде другаде, освен върху фишовите му с различна големина. Тези документи досега не са били предмет на изследване, за тях няма информация, а повечето дори никъде не са били заведени и тепърва могат да оформят нова архивна единица, вероятно към споменатия вече фонд на Б. Цонев в Български исторически архив на Националната библиотека. Част от официалните референтски писма на Б. Цонев се пазят днес в архивния фонд на Националната библиотека¹⁰, но те не са били свързани досега с ръкописите и печатните книги, за които са се отнасяли и поради тази причина информацията не е могла да се използва адекватно. В настоящата публикация са атрибуирани всички документи, към които се отнасят данните от референтската дейност на Б. Цонев. Тези данни в повечето случаи съдържат заглавието на ръкописа или книгата, името на автора (за печатните книги), датировката, която при ръкописите в някои случаи покъсно е претърпявала промени, името на лицето, доставило съответната единица и мястото, където тя е била открита, както и цената, която референтът предлага. Прави впечатление, че повечето паметници са били доставяни от г-н Ставри Георгиев от Крушево, на когото при различни случаи Библиотеката е предоставяла официални документи, легитимирани го като неин представител и отговорник за събирането на ръкописни паметници. В предговора си към втория том от *Описа* Б. Цонев дори изрично го споменава и му прави много интересна характеристика, която заслужава да бъде цитирана тук: „Освен това, между 1910 и 1914 год. се намери един пъргав любител на старини, Ставри Георгиев от Крушево (Македония), който пропътува някои наши западни краища (Врачанско, Самоковско и Кюстендилско) с нарочна цел да събира книжовни старини; с особено усърдие тоя случаен и съвсем неук старинар търсеше по черкви и къщи и каквото намереше, пращаше го или го донасяше в Библиотеката. Много от неговите находки не хванаха

⁹ Спомени за това разказва нееднократно приживе видният наш палеограф и езиковед, в известна степен наследник на делото на проф. Б. Цонев по описването на славянските ръкописи в Националната библиотека, проф. Христо Кодов, който е бил и негов студент: „Тъжното беше – казвал ми е няколко пъти той – че в мига, в който узнахме, че *Описът* е излязъл от печат, видяхме, че пред Университета е спуснато черното знаме в памет на покойния вече Беньо Цонев“.

¹⁰ Архивът на Националната библиотека за този период се съхранява в НБКМ-БИА, под № 35.

място, но пък други се пак имаха стойност и увеличиха библиотечната сбирка със 76 номера“.

На някои места в референтските бележки за ръкописните книги е посочван и броят на листовите, особено ако са фрагменти, или пък е оставяно свободно място, за да може след номерирането им това число да бъде попълнено. Има отделни случаи, в които Б. Цонев е записвал накратко и впечатленията си от езиковите и правописни особености на паметника или си е отбелязвал други важни детайли, на които е смятал да обърне внимание по-късно, при подготовката на по-подробните си описания. Повечето бележки са датирани и надлежно подписани, но има и такива, които очевидно са били писани набързо и нямат дати, а десетина дори и не са подписани. Всичките им белези обаче недвусмислено сочат като техен автор Б. Цонев.

Специален интерес представлява въпросът с определянето на цените за откупка на книжовните паметници. При един прецизен анализ не може да не се стигне до заключението, че тези цени, общо взето, са слагани на случаен принцип. Те варират от 50 стотинки (най-ниската цена, дадена за няколко късни ръкописа от XIX век) до 2 000 лева (най-високата цена), дадена за пергаментно четириевангелие от XIV век. Никъде обаче няма обосновка на тези цени. Съпоставката между горе-долу едни и същи като време на написване, съдържание и обем ръкописи показва, че цените им варират от 50 стотинки до 15 лева, без за това на пръв поглед да има рационално обяснение. В повечето случаи ръководството на библиотеката, а по-късно и Министерството на просвещението обаче са одобрявали разходите, предложени от Беньо Цонев, без да ги обсъждат, както личи и от цитираното по-долу писмо. То е на Министерството на народното просвещение от 22 октомври 1907 г.:

Съобщава Ви се, Господине Директоре, че се одобрява да откупите за поверената Ви Народна библиотека ръкописите:

- 1. Новобългарски дамаскин отъ XVIII. век, писанъ на източно наречие, за 50 лева и*
- 2. Месецо слов всего лета, новобългарски ръкописъ отъ началото на XIX. Векъ за 30 лева, както ги е оценил г. д-ръ Б. Цоневъ.*

Министър: Подпис Н. А.¹¹

В отделни случаи ръководството на Библиотеката е успявало да договори дори и по-ниски от препоръчаните цени. Това е било отбелязвано с молив върху листовите с анотациите на Цонев. В един случай например той е препоръчал цена от 80 лева, но диагонално на листа, със син химически молив, е отбелязано: *“Откупен за 60 лева“*.

¹¹ По това време министър на Народното просвещение е бил Никола Алексиев, заемал поста от 3 март 1907 до 16 януари 1908 г.

В резултат от направеното издирване се установи, че днес са налични общо 86 документа, свързани с комплектуването на ръкописи и старопечатни книги в периода от началото на 1897 до края на 1922 г. Последните запазени бележки носят дата 17 декември 1922 г. Тук следват пълните им текстове, които са подредени на хронологически принцип – от най-ранната до най-късната. Онези от тях, които не са датирани, за улеснение, са подредени според сигнатурата на ръкописа или печатната книга, за които се отнасят. Вземите от БИА бележки носят означението на архивната единица и точния лист, поставени в скоби, а онези, които досега никъде не са били заведени, са без означения. Текстът с типичния му правопис е запазен непокътнат с две изключения – не се предава ятовият знак и знакът за голямата носовка. Те са осъвременени. Всичко друго е напълно автентично, което може лесно да се установи при сравнението с дадените сканирани копия на част от представените документи. Там, където отделни думи или фрази са били подчертани от ръката на референта, са подчертани и в текста. Оригиналните ръкописи на Б. Цонев, както и текстовете на другите писма, свързани с неговата дейност, са предадени в курсив, за да се отличават лесно.

Поместените в края на публикацията фотоси дават ясна представа за това как изглеждат документите и какви добавки, като номера, бележки или временни сигнатури, са били направени след предаването им на библиотечното ръководство. Незаведените писма, както и тези бележки, които не са били подадени официално, нямат такива добавки. Най-ранното запазено писмо на Беньо Цонев с оценка на книги е:

1. Писмо от 16 януари 1897 г. (БИА, ф. 35, а.е. 1188, л. 528)

Вх. № 7 / 16/I 1897 г.

*До господина Директора на Софийската Народна библиотека
(на № 261. Дек. 5. 96).*

Г-не Директоре!

Въ отговоръ на Почитаемото Ви писмо, съ което ми бяхте пратили четири ръкописни книги за оценяване, честь ми е да ви явя следното:

Кн. № 1 е гръцко Изборно евангелие, хубавъ пергаментъ фолио, старинско писмо отъ XIII в. Цена около 60 лева.

Кн. № 2 е пакъ гръцка – Апостолски и евангелски чтения, съ черковни ноти извътре, отчасти на пергаментъ, отчасти на хартия. Цена до около 40 (четиридесетъ) л.

Кн. № 3 е Въскръсникъ, сръбска редакция отъ XVI в. На хартия. Цена до около 40 – 35 л.

Кн. № 4 е гръцки ръкописъ, а именно Триодъ, отчасти на пергаментъ, отчасти на хартия. Цена до 15 лева.

Като Ви испращамъ речените книги назадъ, моля Ви да забележите въ списъкътъ имъ, отъ кого са купени, де са намерени и кой ги е намерилъ. Тия данни са важни за историята на ръкописите.

София, 16. I. 97.

С почитание:

[Подпис] Б. Цонев

Всички посочени по-горе ръкописи са намерени в Охрид от Евтим Спространов и са доставени от него в Библиотеката, което очевидно при написването на писмото все още Цонев не е знаел, защото не го е отбелязал. По-късно, когато е подготвял *Описа* си, авторът е направил някои промени. Така вместо като „Триод“ гръцкият ръкопис е описан като „Осмогласник“ от XIV век (№ 565 в Том 1), а ръкопис № 3 вместо „Въскресник“ е въведен като „Цветен триод“ (№ 223 в Том 1). Тук трябва да се отбележи, че в първия том авторът е включил не само славянски ръкописи, но и гръцки и други чуждоезични ръкописи, както и стари печатни книги, които по-късно са били описани по друг начин от други автори.

2. Писмо от 2 април 1897 г. (БИА, ф. 35, а.е. 1188, л. 536)

Вх. № 55 / 2/IV 1897 г.

*До Господина Директора
на Народната библиотека.*

Г- не Директоре!

Въ отговоръ на писмото Ви от 9й декември м.г. подъ № 263, съ което бяхте ми пратили три печатни книги за оценение, честь имамъ да Ви явя, че едната от тяхъ, а именно Неофитовата Аритметика има въ Народната библиотека и то въ два екземпляра (вж. Сигн. V E 4/7, VII И 3/11), за това няма нужда да се купува, а колкото до другите две книги ще кажа, че не са особено редки и библиотеката не би трябвало да дава за тях двете повече от 10 до 12 лева.

София, 2 април 1897.

С почитание

[Подпис] Б. Цонев

Тук сигурно става дума за книгата „Аритметическое руководство за наставление на българските юноши“ от Неофит Бозвели, от която Националната библиотека днес притежава няколко екземпляра, чиито инвентарни номера обаче са означени след 1924 г. Вероятно настоящият екземпляр не е бил закупен по онова време, още повече че и, както личи от

текста, Б. Цонев не го препоръчва. Другите две книги няма как да бъдат идентифицирани, но вероятно и те не са били закупени.

3. Бележка от 18 февруари 1899 г. (БИА, ф. 35, а.е. 1188, л. 594)

Г-нъ Каролевъ,

Тия книги, или поне повечето отъ тяхъ, ги има в Народната библиотека и не зная, доколко ще е потребно да се купуватъ. Но ако сте намислили да ги купувате, то споредъ моята оценка би трябвало да се плати не повече от 12 – 15 лева.

София, 18. II. 99.

[Подпис] Б. Цонев

Тези книги не биха могли да бъдат идентифицирани, а и повече от вероятно е, че не са постъпили в Народната библиотека, тъй като, според препоръката, не е било нужно тяхното закупуване.

4. Писмо от 12 ноември 1902 г.

*До господина Директора на
Софийската народна библиотека.
тука.*

Въ отговоръ на писмото Ви отъ 5. Ноември т.г. подъ № 182, съ което ми пратихте единъ ръкописъ за оценка, честъ ми е да Ви съобщя, г-нъ Директоре, че въпросниятъ ръкописъ е Октоихъ от 14 векъ, сръбска редакция. По старината си заслужава внимание, но понеже не е съхраненъ цялъ, а само 52 разбъркани листи, цената му доста спада, обаче се едно можете да го придобиете за Народната библиотека, като предложите на притежателя му 100 до 120 лева. При случай че се придобие ръкописътъ за Нар. библ. нека се не забравя да се отбележи, отъ кого е купенъ и де е намеренъ въпросниятъ ръкописъ.

София, 12. XI. 1902.

Съ почитание

[Подпис] Б. Цонев

С дебел син молив някой е отбелязал в горния ляв ъгъл на писмото старата сигнатура на паметника – № 318. Днешната му сигнатура, дадена в Том 1 на *Описа*, е № 170.

В това писмо, първо към новия директор на библиотеката – Пенчо Славейков, ученият отново повтаря предишните си препоръки, а именно, че при закупуването на даден книжовен паметник е необходимо изрично да се записва кой го е предал в Народната библиотека и откъде идва книгата. Официалният характер на писмото показва, че все още не са установени по-тесни контакти между ръководството на Библиотеката и бъдещият основен експерт по славянските ръкописни и старопечатни книги.

5. Бележка от 12 март 1903 г. (БИА, ф. 35, а.е. 1188, л. 794)

*1. Псалтиръ и последованіе печатанъ в печатницата на Божида-
ра Вуковича, Венеция, не добре запазенъ и разкъсанъ, сръбска редакция отъ
XVI векъ. Запска на л. 202 обр. Има една записка отъ 1606 год.*

Може да се даде за нея 10 лева.

*2. Сборникъ среднобългарска редакция XVI в. Доста хубаво запазенъ
и подвързанъ – 20 лева.*

*3. Служебникъ сръбска редакция отъ XVII в. Не особено хубаво за-
пазенъ и обикновенъ – безъ особена важностъ. Да се даде до 5 лева.*

София, 12.III. 1903.

[Подпис] Б. Цонев

Очевидно е, че началото на писмото е изгубено, тъй като то започва направо с изреждане на паметниците. Последният ръкопис – служебник – е включен в Том 1 на *Описа* под № 242, като паметник от XVI век. Старопечатната книга или не е закупена, или по-късно е изгубена, защото няма никаква следа от нея в колекцията „Славянски кирилски печатни книги 15–20 в.“ в НБКМ. Същото може да се каже и за сборника от XVI век, за който няма никакви по-подробни данни, по които да бъде разпознат.

6. Бележка от 26 март 1903 г.

*Българска история – единъ видъ Царственикъ на новобългарски –
писано в Пирдопъ. Любопитенъ ръкописъ по съдържание и по езика си.*

Може да се даде за него до 15 лева.

26. III. 1903.

[Подпис] Б. Цонев

Изглежда, че бележката се отнася до ръкопис № 374 описан в Том 1 – преправка на Паисиевата история, доставена от библиотеката на П. Р. Славейков. Според предположенията на Б. Цонев тя е писана вероятно от даскал Тодор Пирдопски.

7. Писмо от 21 октомври 1903 г. (БИА, ф. 35, а.е. 1188, л. 851)

Вх. № 1278 / 31/XII 1903 г.

До Директора на

Народната библиотека

Господине Директоре,

Въ отговоръ на писмото Ви отъ 4. X. т. г. подъ № 411, съ което ми пращате единъ ръкописъ за оценка, честь ми е да Ви съобщя, че речения ръкописъ е часословъ сръбска редакция отъ XVII векъ. По съдържание този ръкописъ няма важностъ за нашата стара литература, нито пък има някое значение за историята на бълг. езикъ, но добре е да се прибере въ Народната Библиотека, ако притежателятъ му го остави за 6 – 8 лева.

Ако се купи, нека се отбележи, кой го продава и де е намеренъ.

С това заедно Ви изпращамъ и самиятъ ръкописъ.

София, 21. X. 1903.

Съ почитание

[Подпис] Б. Цонев

8. Писмо от 30 декември 1903 г. (БИА, ф. 35, а.е. 1188, л. 863)

Вх. № 1272 / 31/XII 1903 г.

До господина Директора на бъл-

гарската Народна библиотека

Господинъ Директоре,

Въ отговоръ на писмото Ви отъ 29. Ноември т.г. подъ № 484, съ което ми искате оценка на една стара книга, „Служба на светите Седмочисленници“, честъ ми е да Ви обадя, че следъ като прегледахъ тая книга, намирамъ, че тя заслужава да се купи за Народната библиотека, понеже е голяма рядкостъ. Печатана е въ Москополъ на 1741 год. И макар да не е цяла запазена, може да се заплати за нея до 40-50 лева. Но понеже е печатана книга, преди да се купи, нека се прегледа въ Народната библиотека, да не би да я има вече; въ такъвъ случай, разбира се, цената ѝ се намалява значително.

София, 30. XII. 1903.

Съ почитание

[Подпис] Б. Цонев

Книгата е включена в Том 1 от *Описа* под № 589. Днес се пази под сигнатура Rgr.742.2a.

9. Писмо от 3 май 1904 г. (БИА, ф. 35, а.е. 1188, л. 926)

Вх. № 408 / 12/V 1904 г.

До г-на Директора

на Народната библиотека.

Г-не Директоре,

Като Ви повръщамъ пратената ми за оценка книга (и писмо подъ № 186 отъ 8 IV. 904) съобщавамъ Ви, че тя е частъ (половина) от гръцки черковенъ сборникъ, печатанъ въ Венеция на 1762 г. и за насъ има само тазъ стойностъ, че между службите на разни светии се намира и службата на Св. Наума. Затова може да се даде за нея отъ 15-20 лева.

София, 3. V. 1904

Съ почитание

[Подпис] Б. Цонев

Книгата е описана от Цонев в Том 1 под № 590, но с погрешни данни. Всъщност изданието е от 1861 г. и е печатано в Лайпциг, а не във Венеция. Сигнатурата на описания по-горе непълен екземпляр в НБКМ днес е Rgr.761.6б.

10. Писмо от 25 май 1904 г.

*До господина Директора на Софий-
ската Народна библиотека*

Господине Директоре,

Ръкописът, препратен ми за оценка съ писмо отъ 4. май т.г. подъ № 184, е Дамаскинъ или сборникъ отъ разни слова и поучения, писанъ въ началото на миналия векъ нейде въ Источна България.

Между разните слова и жития въ тоя Дамаскинъ има и една по-вестъ за падането на Цариградъ, оня същи текстъ, що го обнародва г. П. Ивановъ въ списание „Искра“ год. IV, кн. 4-8. Като сравнихъ описа-нието, що го дава на кратко Ивановъ съ предметния Дамаскинъ, уве-рихъ се, че той е същиятъ оня ръкописъ, отдето е зета и печатана ре-чената повестъ и който билъ притежание на някого си Янко Герджи-ковъ отъ Шуменъ.

Ръкописътъ съдържа 401 хартиени листа 4°, споредъ пагинацията му, ала първите 17 листа сега липсватъ.

Понеже ръкописътъ е писанъ на простобългарски езикъ, той е твърде важенъ за историята на български езикъ и то като изворъ за изследване на източнобългарското наречие. Затова добре е да се купи за Народната Библиотека, като се даде на притежателя му 150 до 200 лева.

Черковната книга, пратена ми за оценка съ писмо отъ 20. май т.г. подъ № 205, е печатанъ псалтирь, който няма никаква цена, защото е обикновена руско-славянска редакция, каквато са днешните наши чер-ковни книги. Сичката важностъ и значение на тая книга състои въ една записка на предната ѝ кора, отдето се установява точно датата, кога е билъ заточенъ Неофитъ Бозвели. Записката гласи: „Тука записвамъ да са знаи, кугиту сюрдисаха протосингела Неофита Котленеца заради болгарското просвещение и заради общото добро. Салтъ? (листът е повреден) бърза да не изгуби рушуетите си и простотата си (?). 1841. марта. на велики четвъртакъ.“

Съдейки по надрасканите тукъ - тамъ дати и разни имена книгата е била въ Лясковецъ и Горни Турчета (Търновско).

Заради горната записка книгата би заслужавала да се купи за Народната библиотека, но повече отъ петъ лева да се не дава за нея.

София, 25. V. 1904.

Съ почитание

[Подпис] Б. Цонев

Ръкописът е описан доста подробно в Том 1 на *Описа* под № 334. Що се отнася до печатната книга, която е Псалтир, отпечатан в Москва между 1837 – 1839 г., тя днес се съхранява в Библиотеката под сигнатура Рц.ХІХ.12. Приписката е разчетена неправилно. (Вж. за нея *Описа* на Б. Минчева, № 3648).¹²

11. Писмо от 22 юли 1904 г. (БИА, ф. 35, а.е. 1188, л. 982)

Вх. № 632 / 20/VII 1904 г.

До господина Директора

на Софийската Народна Библиотека.

Господине Директоре,

Пратените ми съ писмо подъ № 133 три ръкописни книги прегледахъ и намерихъ, че те са преписи от по-стари подобни ръкописи и не представляватъ особена важностъ, но пакъ нека се купятъ за Библиотеката.

Трите речени книги са:

Черковнославянски молитвеникъ и две простонародни поучения – за хождението на св. Макария и за мъртвите. Молитвите и първото поучение са отъ 1839 год., а второто поучение се вижда да е по-старо.

Простонароденъ дамаскинъ – преписъ от 1850 г. който щялъ да издава някой си Василь Велювъ.

Извадка от Кириакодромиона, преписалъ същия Василь Велювичъ на 1850 отъ с. Видраре.

¹² Книгата е Псалтир, отпечатан в Москва между 1837 – 1839 г. Отражена е у **Минчева**, Бояна. *Опис на славянските кирилски печатни книги от XIX век*. София: НБКМ, 2014, № 364. ISBN 978-954-523-135-3.

За трите книги заедно може да се дадатъ 15 до 20 лева.

София, 22. VII. 1904.

Съ почитание

[Подпис] Б. Цонев

Изглежда първият ръкопис не е бил закупен или пък е бил закупен, но след това не е бил заведен в библиотеката. Той не се открива в нито един от томовете на *Описа*, нито пък в показалците е указано да има какъвто и да е ръкопис от 1839 г. Другите два са включени в Том 1, съответно под № 359 и № 362.

12. Писмо от 30 октомври 1904 г. (БИА, ф. 35, а.е. 1188, л. 1007)

До г-на Директора на

Народната Библиотека

Г-не Директоре,

Изпратената ми съ писмо отъ 11. X. т.г. подъ № 373 за оценка ръкописна книга е познатиятъ в нашата литература Аджарски ръкописъ, или както го наричамъ азъ въ лекциите си по палеография – Чирпански сборникъ. Тоя сборникъ съдържа апокрифни слова, преписани в XVI векъ нейде въ Западна България от някой подобенъ сборникъ, сръбска редакция. За тоя сборникъ даде някои бележки г. Н. Начевъ в Мсб. XVI – XVIII, 483 – 491, дето е съобщено и цялото му съдържание, както и някои извадки от него (6 слова).

Понеже в тоя сборник прозира покрай черковния тогавашенъ езикъ и простобългарски говоръ от XVI векъ, той е важенъ за историята на бълг. езикъ – покрай историко-литературната си важностъ като паметникъ на апокрифната югославянска книжнина. Затова добре ще бъде, ако се заплати повечко за него, за да се прибере въ нашата Народна библиотека, като се заплати на притежателя му отъ 40 до 60 лева.

При това нека се изискатъ някои сведения за местонахождението на тоя паметникъ, както и за по предишната му вънщина; защото споредъ описанието на г. Начева тоя сборникъ билъ подвързанъ съ дървени кори, а сега е безъ кори.

С почитание

София, 30. X. 1904.

[Подпис] *Б. Цонев*

Паметникът е много подробно описан в том първи от *Описа* под № 326.

13. Писмо от 31 октомври 1904 г. (БИА, ф. 35, а.е. 1188, л. 1009)

До господина директора

на Народната Библиотека

Г-не Директоре,

Изпратената ми съ писмо отъ 29. X. т.г. подъ № 395 ръкописна книга е сборникъ отъ жития и слова, писани на черковнославянски езикъ, има и много примеси на малоруски езикъ от XVI векъ, та има значителна важностъ за историята на руски езикъ.

В същата книга приложените два пергаментни листа са тъй също важни зарадъ старината си: единиятъ е от гръцко евангелие, писано презъ XII векъ, а другиятъ е отъ старобългарска библия, писана през XIII векъ.

За книгата и за пергаментните листи заедно заслужава да се плати отъ 50 до 60 лева.

София, 31.X. 1904.

С почитание

[Подпис] *Б. Цонев*

Вероятно става дума за ръкопис № 320 от Том 1 на *Описа*. Това не е сигурно обаче, тъй като в описанието си Цонев не споменава за наличие на два пергаментни листа.

На същата дата Беньо Цонев изпраща и друго писмо до директора на Народната библиотека с оценка на още пет книги. То гласи следното:

14. Второ писмо от 31 октомври 1904 г. (БИА, ф. 35, а.е. 1188, л. 1011)

До господина Директора
на Народната Библиотека

Г-не Директоре,

Пратените ви съ писмо отъ... под № ... за рецензия петъ стари книги прегледахъ и намерихъ, че те няматъ сами по себе си никаква важностъ за народната библиотека и биха могли да се купятъ само за насърчение на лицето, което ги е представило, та ако му се падне за напредъ по ценно нещо, да го не продава другаде. Едната отъ книгите е печатана, а другите са нови преписи.

Петтяхъ стари книги са:

Печатанъ апостолъ руска редакция,

Древныя сказанія святыхъ отецъ – преписъ отъ печатана подобна руска книга. Преписътъ е отъ 1801 г.

Страсти Христови – преписъ отъ руска книга.

Акатистъ на св. Варвара – „ „ „ „

Единъ търговски тефтеръ отъ първата половина на XIX. векъ и той безъ особена важностъ, защото не е голямъ, па и малко сведения за тогавашните цени дава. Важното му е само, че се споменуватъ търговци от македонски градове: Щипъ, Велесъ, Прирепъ, Дойрянъ, Неврокопъ, Петричъ, Мелникъ и пр.,което показва, че по онуй време имало жива търговия между София и речените македонски градове.

Колкото за цената на предложените книги, както и горе казахъ, не трябва да се търси въ самите тяхъ, а да се оценява трудътъ на продавача, който ги е намерилъ и предложилъ. Затова съмъ на мнение да се не дава повече отъ 8 до 10 лева.

Съ почитание

София, 31. X. 1904.

[Подпис] Б. Цонев

Тези книги и документи очевидно не са били закупени от Библиотеката, тъй като не се намират във фонда ѝ.

15. Писмо от 6 юли 1905 г. (БИА, ф. 35, а.е. 1188, л. 1070)

Вх. № 554 / 6/VII 1905 г.

До господина Дирек-

тора на Соф. Нар. Библиотека.

Господинъ Директоре,

Пратената ми съ писмо отъ 27. V. подъ № 155 книга за оценка е руска печатна книга отъ XVII векъ, наречена Синодикъ или помянникъ и състои отъ 33 илюстрирани листа (таблицы), интересни по своята обработка и съдържание. Освенъ това на предните два (прибавени) листи има автографъ на Ловчанския Епископъ Илариона отъ 1866 год., а на края няколко листа поменици. Книгата заслужава да се откупи за Библиотеката и може да се плати за нея отъ 80 до 100 лева.

Съ почитание

София, 6. VII. 1905.

[Подпис] Б. Цонев

Напреки на писмото друга ръка е написала: *Откупенъ за 60 л. и записанъ въ списъка подъ № 505.*¹³ От това личи, че всъщност са давани и по-скромни суми от препоръчваните. Книгата е включена в Том 1 на *Описа* под № 502, а днешната ѝ сигнатура е Рц. XVIII. 39.

16. Писмо от 22 юли 1905 г. (БИА, Ф.35, а.е. 1085, л. 1085)

Вх. № 575 / 27/VII 1905 г.

До господина Директора на На-

родната Библиотека.

Господинъ Директоре,

Изпратените ми за оценка съ писмо отъ 20. VII. № 208 стари штамп и черковни книги прегледахъ и Ви съобщавамъ следното:

¹³ Почеркът и подписът са на П. К. Яворов.

1. Штампите не са 13, а 14, отъ които 8 са гръцки (съ гръцки надписи и тълкувания), а 6 са славяно-български. Но както гръцките, тъй и българските няматъ особена стойностъ нито откъмъ художествена, а нито пъкъ откъмъ археологична страна: те са обикновени манастирски штампни, типосвани, за да се даватъ даръ на набожните поклонници. Отъ българските интересни са само двете штампни, издадени за Рилския манастиръ, едната отъ 1816 и другата отъ 1819 година, ала и те не са рядкостъ по България.

2. Двете черковни книги, пратени ми съ същото писмо, не представятъ абсолютно никакъвъ интересъ за Народната Библиотека, защото и двете са обикновени черковни печатани книги, едната гръцки, а другата славянски часословъ.

3. Оценявайки само штампите бихъ казалъ, нека се прибератъ в Народната Библиотека, като се заплати на продавача до 15 лева.

София, 22. VII. 1905.

Съ почитание

[Подпис] Б. Цонев

Справката показва, че тези материали, включително щампите, не са били откупени за Библиотеката и днес не могат да се откриятъ във фонда ѝ.

17. Писмо от 3 април 1908 г. (БИА, ф. 35, а.е. 1188, л. 1285)

Вх. № 242 / 3/IV 908

До господина Директора на Софийската

Народна библиотека

Господине Директоре,

Като повръщамъ при това пратените ми за оценка 22 ръкописи и старопечатни книги, а именно:

1. Гръцки ръкописенъ псалтиръ отъ XVII векъ,

2. Старопечатни съчинения на Вас. Кесарийски,

3. Ръкописенъ среднобългарски псалтиръ и требникъ,

4. *Новобългарски дамаскинъ отъ XVIII векъ,*
5. *Месецословъ всего лета – новобългарски ръкописъ,*
6. *Ръкописенъ Златоустъ отъ 1756,*
7. *Старопечатна книга чиновникъ,*
8. *Старопечатенъ постенъ триодъ отъ 1627.*
9. *Служебникъ, октоихъ и евангелие отъ XVI в.*
10. *Старопечатенъ чиновникъ, сръбска редакция,*
11. *Богородичникъ, ръкописъ отъ XVI векъ,*
12. *Новобълг. Дамаскинъ от 1768 г.,*
13. *Типикъ, сръбска редакция,*
14. *Требникъ, сръбска редакция отъ XVI векъ,*
15. *Сръбски царственникъ,*
16. *Старопечатенъ служебникъ,*
17. *Цветенъ триодъ от 1563 г.,*
18. *Служебникъ, сръбска редакция,*
19. *Псалтирь и часословъ,*
20. *Цветенъ триодъ, печатанъ въ Русия,*
21. *Октоихъ сръбска ред. отъ XVI векъ,*
22. *Паримейникъ сръбска редакция отъ XVI векъ –*

моля Ви г-нъ Директоре, да се разпоредите за изплащане на припадащото ми се възнаграждение, съгласно съ писмото на Министерството за народна просвета отъпод №.....

София, 3. IV. 1908.

С почитание [Подпис] Б. Цонев

Тук е поместен само списък на изпратените на Беньо Цонев книги, без да се указват цени, а някъде дори не е отбелязано дали става дума за ръкопис или за печатна книга. Очевидно целта е била да се направи нещо като кратък отчет, за да получи референтът договорения хонорар. Отгоре има резолюция, която гласи: „*Да се плати припадаещето се възнаграждение. Сф. 4 април 1908.*“¹⁴ По-подробни описания и предложения за цени за тези материали изглежда са представени допълнително.

18. Писмо от 5 септември 1908 г. (БИА, ф. 35, а.е. 1188, л. 1291)

*До г-на Директора на Софий-
ската Народна Библиотека.*

Господине Директоре,

Пратените ми съ писмо отъ 4. IX. подъ № 282 три книги иматъ следното съдържание и цена:

1. Първата книга е ръкописенъ Дамаскинъ и писмовникъ отъ началото на XIX векъ. Дамаскинътъ е писанъ на западнобългарско наречие, а писмовникътъ е на черковнославянски езикъ, както се пишеше у насъ преди 60 – 70 години. Освенъ това има и други бележки и записки въ тая книга, а между друго и едно копие за писмо до посланниците на „великите съюзни сили“ съ което се изказва благодарностъ от турските власти. Писмото е готвено вероятно презъ време на Кримската война.

Книгата струва 20 лева.

2. Втората книга е:

Описаніе сѣаго бжїа града Іерусалима отъ Моусѣа Путникъ, православный архїепископъ и митрополитъ всего Сербо-славѣнскаго и влахїйскаго народа. Печатано въ Виена 1781. г. Книгата е рядкостъ въ печатарското искусство: тя е цяла литографирана и изпълнена съ гравюри, представляващи разни свети места отъ Ерусалимъ. Редакция черковнославянска.

¹⁴ Почеркът и подписът са на Михаил Арнаудов.

Струва 30 лева.

3. Третята книга е:

Печатанъ часословъ, Венецианско издание съ орнаментирани страници, форматъ 8°. Извътре има и миниатюри. Екземплярътъ не е запазенъ добре, но може да се плати за него до 12 лева.

Съ почитание

София, 5. IX. 1908.

[Подпис] Б. Цонев

Ръкописната книга изглежда не е била закупена за Националната библиотека, тъй като не се открива описана нито в първи, нито във втори том от *Описа*. Печатният часослов също не е бил закупен. *Описанието на Ерусалим* е единствената книга от това писмо, която е била придобита от Библиотеката и днес се съхранява под сигнатура Рц 781.1. Екземплярът е бил първият набавен, от общо пет, в колекцията към настоящия момент.

19. Писмо от 4 ноември 1908 г. (БИА, ф. 35, а.е. 1188, л. 1301)

Вх. № 793 / 6/XI 908 г.

До господина Директора

на Софийската Народна библиотека

Г-не директоре,

Отъ предложените за откупуване 7 печатни книги 4 няматъ никаква стойностъ, или пъкъ не са потребни, понеже ги има въ библиотеката. Заслужаватъ да се откупятъ само следните три книги:

1) Новобългарски Дамаскинъ от края на XVIII в., писанъ на западнобълг. наречие.

Струва 10 (десетъ) лева.

2) Последование вечерни – преписъ отъ черковно-славянски оригиналъ.

Струва 3 (три) лева.

3) Три печатни книги подвързани заедно:

а/ Παῖδαρχοῦία (гръцки букваръ);

б/ Кратка Свяц. История отъ 1840 г.

в/ Повесть ради страшно второ пришествіе.

Струва 2 (два) лева.

С почитание

София, 4.XI. 1908.

[Подпис] Д-р Б. Цонев

Ръкописът е включен в Том 1 от *Описа* под № 331. Печатните книги очевидно не са били откупени.

20. Писмо от 4 юли 1910 г. (БИА, ф.35, а.е. 1188, л. 1318)

Вх. № 567 / 16/VII 1910 год.

До Господина Директора

на Народната библиотека.

Г-не Директоре,

Честъ ми е да Ви доложа, че приложената при това книга е български ръкописъ от XIV векъ и то среднобълг. апостолъ, писанъ, както може да се съди по хартията му, около 1343 година. По езикъ и правописъ ръкописът е интересенъ и, макаръ да не е цялъ, заслужава да се купи за библиотеката, като се плати за него 100 лева.

Съ почитание

София, 4. VII. 1910.

[Подпис] Б. Цонев

В горния ляв ъгъл на писмото грубо, с молив, е изписано „Книгата е купена“. Ръкописът е описан в Том 1 под № 94, където по писмо е сравнен с преписа на Манасиевата летопис от 1345 г.

21. Писмо от 13 септември 1910 г. (БИА, ф. 35, а.е. 11887, л. 1319)

Вх. № 824 / 8/X 1910 год.

До господина Директора на

Софийската Народна Библиотека

Господине Директоре,

Предложените ми за оценка четири ръкописа заслужават да се купят за Народната Библиотека, понеже и четиритяхъ съдържатъ слова и поучения на простионароденъ езикъ и са, следователно, добъръ материалъ за историята на бълг. езикъ и книжнина.

Речените четири книга са:

1) Новобългарски Дамаскинъ отъ XVIII векъ, писанъ хубаво на Врачанско наречие. Струва 60 л.

2) Частъ отъ дамаскинъ на сръбско-българска редакция, писанъ нейде в северозападните краища презъ XVIII в. Струва 15 ева.

3) Дамаскинъ и молитвеникъ писани на 1801 г. в с. Затворникъ, редакция сръбско-българска (нова). Струва 15 лева.

4) Епистолия заради пакаяніе (Камък падна), новобългарски преписъ отъ началото на XIX векъ. Струва 10 лева.

С почитъ

София, 13. IX. 1910.

[Подпис] Б. Цонев

И четирите ръкописа са били откупени и описани във втория том на Описа съответно под №№ 721, 719, 697 и 729.

22. Писмо от 20 март 1911 г. (БИА, ф. 35, а.е. 1188, л. 1351)

До господина Директора на

Софийската Народна библиотека

Господине Директоре,

Двата пергаментни листа от Карнобатъ, за които искахте мнението ми, са частъ отъ една важна гъцка книга Патерикъ (сборникъ отъ духовни беседи), и, доколкото може да се съди по писмото, произхождатъ отъ XIII векъ. Затова нека се потърси и, щом се намери цялата книга, да се откупи за Библиотеката.

С почитъ

София, 20. III. 1911.

[Подпис] *Д-р Б. Цонев*

Изглежда, че не се е намерила цялата книга, тъй като подобен паметник не е бил откупен от Народната библиотека и днес не фигурира във фонда ѝ.

23. Бележка вероятно от 12 декември 1911 г.

Жития и слова от XVII в. Сръбска редакция. Доставилъ М. Герджиковъ Пловдивъ.

Цена 30 л.

[Подпис] *Б. Цонев*

Ръкописът е описан тъкмо с това заглавие – „Жития и слова“ в Том 2 на *Описа*, под № 685. Б. Цонев не е датирал тази бележка, но отдолу друга ръка е написала с молив: „Платено на 12. XII. 911“.

24. Бележка от 25 февруари 1912 г.

Требник от XVII в. сръбска редакция, ресавски правописъ.

135 листи8°.

Доставил Ст. Георгиевъ от г. Оряховица.

Цена 15 лева.

25. II. 1912.

[Подпис] *Б. Цонев*

В горния ляв ъгъл е записано 264. Бележката се отнася до ръкопис № 619 от Том 2 на *Описа*. В него паметникът е датиран от XVI век.

25. Бележка от 20 януари 1914 г.

Миней съ кратки пролози, харт. Сръбска редакция, векъ XV. Безъ начало и край.

15 лева

[Подпис] Б. Цонев

20. I. 1914.

В горния ляв ъгъл – 319. В средата № 8 В горния десен ъгъл 148/915. Минейт е включен в Том 2 от *Описа* под № 543. Под подписа на Б. Цонев е добавено: *Доставилъ Попандовъ*¹⁵

26. Бележка от 2 юни 1914 г.

Дамаскинъ отъ XVII векъ, драгоцененъ паметникъ на българската книжнина преди Паисия. Прилича твърде много на Любянски Дамаскинъ – вероятно от съща школа ако не и отъ съща ръка!

Важенъ и зарадъ записките отпредъ и тукъ-тамъ извътре.

Цена:¹⁶

2.VI. 1914

[Подпис] Б. Цонев

Ръкописът е описан във втория том от *Описа* под № 708.

27. Бележка от 24 септември 1914 г.

Старопечатно четвроевангелие влахобългарска редакция, печатано въ Белградъ Трансилвански, днесъ Karlsburg, а въ по старо време Alba Julia. Въ този екземпляръ няма годината, но и той е вероятно отъ 1579 год., отъ когато е подобниятъ нему екземпляръ въ Народната библиотека подъ № 468, а именно издание на Лоренцъ дякъ.

Доста добре запазенъ екземпляръ, за който може да се плати до 100 лева.

¹⁵ Добавката е направена най-вероятно от Стилиян Чилингиров.

¹⁶ Няма попълнена цена.

София,

[Подпис] Б. Цонев

24. IX. 1914.

Отдолу друга ръка, с молив и груб, едър почерк, е добавила: *Отъ църковното настоятелство въ Пирдопъ.*

Бележката се отнася до печатаното в Себеш през 1549 г. четириевангелие от дяконите Мануил и Кореси. Съхранява се в НБКМ със сигнатура Рц [579].² Не е съвсем ясно защо Цонев е препоръчал цена само от 100 лева, като се има предвид, че книгата е изключително рядка и от нея до днес в света са запазени само 12 екземпляра.¹⁷

28. Бележка от 12 януари 1915 г.

Сборникъ отъ слова, сръбска ред., векъ XIV – XV твърде интересенъ!

Цена – 100 л.

12. I. 1915.

[Подпис] Б. Цонев

Отгоре е отбелязано 216 и номерът 121/1915. Под бележката е отбелязано с друг почерк: *Отъ А. Стоиловъ № 4*. Паметникът е описан като Сборник от XIV век в Том 2 от *Описа*, под № 676.

29. Бележка от 18 март 1915 г.

Дамаскинъ отъ 1755 год., писалъ Юсифъ.

Нова сръбско-българска редакция.

Западно наречие. Писмо ~ Оп. I. № 328 – отъ 265 л. нататъкъ но не изгл. ориг.

Цена 60 л.

18. III. 1915.

[Подпис] Б. Цонев

¹⁷ Вж. по-точното описание на екземпляра у Райков, Божидар. Опис на славянските старопечатни книги от XV и XVI в. в Народна библиотека „Кирил и Методий“. В: Изв. Нар. библ., 7 (13), 1968, с. 255, № 76/ 10. Изданието е отразено и у Гусева, А. Издания кирилловского шрифта второй половины XVI века : Сводный каталог, Т.1 Москва, 2003, № 74.

Да се пази последният лист!!

По-късно, пак от ръката на Б. Цонев, годината е задраскана и най-отгоре на бележката е отбелязано: *На 1755 е писанъ изводътъ! Препи-сътъ е сетнешенъ*. Над названието на книгата е поставено: 13.

Бележката се отнася за славянски ръкопис № 687, включен в Том 2 от *Описа*. Паметникът е наречен „Ковачевски сборник“ и е датиран най-общо като „ръкопис от XVIII век“. Препоръчано е да се пази последният лист, тъй като там е поместен препис на бележка от видния рилски книжовник Йосиф Брадати, от чийто извод е преписвал книжовникът.

30. Бележка от 10 август 1915 г.

Простонароденъ дамаскинъ, писанъ на западнобългарско наречие.

Къмъ края има и няколко тропари и молитви на черковнославянски езикъ.

Цена 40 лева

[Подпис] Б. Цонев

София, 10. VIII. 1915.

Над текста на бележката: 18. В горния ляв ъгъл: 297, а в горния десен: 538/1915. Паметникът е описан в Том 2 под № 722. В същия ръкопис се намира и втора бележка на Цонев със следното съдържание: „*Студентка Р. Векиларска ще работи върху дамаскин № 297 (ново постъп-ление)*.“ Отдолу отново се е подписал: Б. Цонев.

31. Втора бележка от 10 август 1915 г.

Служеніе Еврейско, книга печатана въ Солунъ на 1839 г. въ печат-ницата на хаџи папа Θεодосия. Единъ екземпляръ отъ тая рядка книга имаме (вж. Описъ № 529), но добре е да се купи и тоя, понеже е запа-зенъ цялъ и подвързанъ.

Цена 20 лева

[Подпис] Б. Цонев.

София, 10. VIII. 1915.

Отгоре, над текста, с кафяво мастило е добавено: 19. Днес Нацио-налната библиотека пази шест екземпляра от тази книга на архимандрит

Теодосий, като една от първите прояви на печатарството по българските земи. Когато Беньо Цонев е писал своята препоръка, в библиотеката, според неговите данни, вече е имало екземпляр от тази книга, но днес той не е наличен. Следите му се губят още от 1948 г., когато Маньо Стоянов започва изработването на своята топографска картотека на българските старопечатни книги, като е отбелязвал и броя екземпляри от всяко заглавие. Така че към днешна дата описаният тук екземпляр се явява първият от 6-те налични в сбирката на НБКМ. Сигнатурата му е Ст.39.52 I.

32. Бележка от 30 декември 1915 г.

Простонароденъ дамаскинъ, писанъ на источно наречие (вероятно въ Сливненско). Има 36 листа, малки 4°, писани съ нехубаво писмо. Съдържа словото за второ пришествие отъ Дамаскина Студита Солунски.

Дамаскинътъ е важенъ зарадъ наречието, което се отразява въ него.

Да се купи. Цена 40 лева.

София,

[Подпис] Б. Цонев

30. XII. 1915.

В горния ляв ъгъл е отбелязано: № 292 (546/1915) № 23, но не от ръката на Б. Цонев. Дамаскинът е включен в Том 2 на *Описа* под № 730, като е отбелязано, че не е известно от къде произхожда.

33. Бележка от 18 март 1916 г.

Сборникъ, съдържащъ: Евангелие съ апостолъ, разни молитви, слова и служба и житие на Св. Петка Търновска. – Векъ XV-XVI.

Редакция сръбска, но правописъ различенъ.

18. III. 1916.

Цена 80 л.

[Подпис] Б. Цонев

Отгоре е поставено 3, но с друго мастило – черно, докато бележката е изписана със синьо мастило. В горния ляв ъгъл е отбелязан № 266, а в горния десен – 78/1916. Ръкописът е включен в Том 2 от *Описа* под № 665 и е определен като „черковен сборник“ от XV век.

34. Бележка от 10 юни 1916 г.

Миней за месец декемврий, векъ XV, редакция сръбска (само единъ отпослешенъ листъ отпреде – бълг.ред.) – Цена 100 л.

[Подпис] Б. Цонев

10. VI. 1916.

Отгоре е поставено 6. В горния ляв ъгъл – 315, а след това (80/1916). Ръкописът е включен и подробно описан във втория том на *Описа* под № 529.

35. Втора бележка от 10 юни 1916 г.

Служебникъ съ изборни евангелия и апостоли, харт. ръкоп. отъ XV векъ, сръбска редакция, въ началото съ разкъсани листи.

Цена 80 лева

10. VI.1916.

[Подпис] Б. Цонев

Отгоре е поставено 7. В ляво от него: 304. Ръкописът е включен в Том 2 от *Описа* под № 512, озаглавен като „Апостоли и евангелия със служебник“.

36. Бележка от 7 юни 1919 г.

Г-нъ Чилингировъ,

Книгата е твърде важна и заслужава непременно да бъде придобита за Нар. библ., но ще трябва да поговорите с притежателя ѝ за цената, понеже 500 л. ми се виждатъ много за нея.

7.VI. 1919.

[Подпис] Б. Цонев

Този случай заслужава специален коментар. Едното странно нещо е, че наистина, при сумите, които по принцип са давани за ръкописи и старопечатни книги, тези пари са твърде много и второто е, че най-вероятно цената от 500 лева не е била платена, но книгата е останала по неизвестни причини в Народната библиотека. Днес тя се пази като 4-ти екземпляр от изданието „Хазрети Авраамин зиаде чок джана менфаатли курбан

хекяеси. Аситанде. Патрикханенин [Патриаршеска печатница в Цариград]. 1845, 4, 109, 27 с., цена 8 гроша. Инвентарен номер тази книга е получила едва след една проверка на фонда от 1984 г. Тогава тя е инвентрирана, но не като ново постъпление, разбира се, а просто като нерегистрирана до момента наличност. А не е била инвентрирана през 1919 г. вероятно защото не е била откупена за такава висока цена. Остава въпросът – защо книгата не е била върната на собственика? И още нещо любопитно – оригиналната бележка на Б. Цонев е била извадена от книгата, а на нейно място, вероятно през 60-те – 70-те години на миналия век е било поставено ксерокопие. Оригиналят на бележката бе открит сред останалите бележки на М. Стоянов и Б. Райков, правени върху старопечатните книги. Някой вероятно е решил да потърси отговор на въпросите, но не е успял да го намери.

37. Бележка от 25 ноември 1919 г.

Два пергаментени листа 8° отъ псалтирь, българска редакция, векъ XIII – XIV, писмо много хубаво, но правописъ не тъй правиленъ. Писмото прилича много на Пирд. Апостолъ и Кюст. Ев. –

Може да се плати за него до 50 лева.

25. XI. 1919.

[Подпис] Б. Цонев

В горния ляв ъгъл е отбелязана старата сигнатура 286. (8/1920). Ръкописът е включен в Том 2 от *Описа* под № 453.

38. Бележка от 4 ноември 1920 г.

Препис от опростително писмо, що е издавал Охридският архиепископ Йоасафъ. Писмото е от 1742 г. със черковнославянски и гръцки текст, но преписвачът не е казал, дали го е снел от ръкопис, или от печатен формуляр, нито пък е отбелязано де се е намерило. Много по ценен би бил самият оригинал, но добре е да се прибере и това копие, като се плати за него до 100 лева.

4. XI. 1920.

[Подпис] Б. Цонев

Писмото е включено в Том 2 на *Описа* под № 764.

39. Бележка от 18 февруари 1921 г.

Народенъ лекарственикъ. 65 рецепти за разни болести. Важенъ за названията на болести и лекарства. Да се купи.

Може да се плати за него до 80 лева.

София,

[Подпис] Б. Цонев

18. II. 1921.

Отгоре е отбелязано 70. Ръкописът е описан като „Лечебник“ в Том 2 на *Описа* под № 801.

40. Втора бележка от 18 февруари 1921 г.

Сборниче от дамаскини и други слова и молитви. Важенъ за двата Дамаскина, в които се отразява западенъ говоръ.

Да се купи. Може да се плати за него до 100 лева.

София,

[Подпис] Б. Цонев

18. II. 1921.

41. Бележка от 8 септември 1921 г.

Тук няма нито характеристика на ръкописа, който е само един лист пергамент с евангелски текст, нито определена цена. В горния десен ъгъл е отбелязан само стария № 364. Отбелязано е само:

Дар от А. А. Стоянов, бивш учител и музикален деятел.

8.9. 921 год.¹⁸

Бележката се отнася до славянски ръкопис № 472 – един пергаментен лист от четириевангелие.

¹⁸ Текстът е изписан от ръката на Стилиян Чилингиров, но няма съмнение, че това сведение е фиксирано в отговор на настояванията на Б. Цонев да се събират сведения за историята на всяка книга до попадането ѝ в Народната библиотека. Това е причината и тя да бъде включена сред останалите бележки.

42. Бележка от 24 октомври 1921 г.

19.

Чудеса престъп бгѣрѣдицы – преведена от Хаѣи Йоакима Карчовски и печатана в Будим-Пецѣ на 1817 год. – вероятно я има в Народната библиотека, но понеже е редка книга, нека се купи, още повече, че към нея има подшитѣ една ръкописна тетрадка, съдържаща няколко жития на простобългарски.

В същата книга се намериха вставени

1) Една тетрадка от 12 листа, съдържаща: „Словѣ како подобаетъ столѣты ѣ црковѣ со страхъ“ – препис от подобно на черковнославянски, но в преписа има и новобългарски примеси.

2) Два откъслека от пергаментни листи, на които са песнопения от осмогласник, сръб. ред. век XIII.

Може да се плати до 200 л.

24. X. 1921.

[Подпис] Б. Цонев

Словото за това как да се стои със страх в църква е описано в т. 2 от Описа, под № 725. Листовѣте от осмогласник не са описани никѣде. Що се отнася до печатната книга на Йоаким Карчовски, то тя изглежда не е била откупена, тъй като не се откриват никакви слѣди от нея в Библиотеката.

43. Бележка от 26 октомври 1921 г.

Описание на светогорските манастири, твърде кратко и без значение, защото е препис от печатано подобно на черковнославянски.

Книжката заслужава да се купи зарад кожената си обвивка, на която е част от перг. Лист от триод, сръбска редакция, век XIII, твърде характерно дребно писмо.

Цена 100 лева

26. X. 1921.

[Подпис] Б. Цонев

Отгоре над текста на бележката е поставен № 391. Ръкописът е включен в Том 2 от *Описа* под № 576. Там е описан само пергаментният лист от постен триод.

44. Бележка от 30 октомври 1921 г.

14.

Есопови басни, превеждани от някой учител в началото на XIX век и, както се вижда, готвени за печат. Важни са поправките в тях. Любопитно е, че правописът е старински, а употребява Ж.

Може да се плати за него до 500 лева.

30. X. 1921.

[Подпис] Б. Цонев

Ръкописът е описан във втория том на *Описа*, под № 818.

45. Бележка от 4 ноември 1921 г.

Това е ръкописът, който описа твърде подробно Н. Начев под название „Тиквешки ръкопис“, вж. МСб. VIII, IX и X: Апокрифен сборник от XV век, сръбска редакция, едноеров правопис.

Цена 2 000 лв.

[Подпис] Б. Цонев.

4. XI. 1921.

Бележката се отнася до известния апокрифен Тиквешки сборник, включен в Том 2 от *Описа* под № 677. Предложената изключително висока цена, особено в сравнение със средните цени, които Цонев два по принцип, показва високата му оценка за подобни забранени текстове, рядкост в нашата ръкописна традиция.

46. Бележка от 29 август 1922 г.

Миней за месец април, ръкопис от XVI век, редакция българска (от Влашко), поръчала г-жа Розанда за манастир св. Агапий. Ръкописът е запазен добре и подвързан.

Заслужава да се откупи за Библиотеката, като се плати за него до 800 лева.

Представил за откупуване Байчо Байчев от Лом-Паланка.

29. VIII. 1922.

В горния десен ъгъл е отбелязана стар № 448. Ръкописът е описан в Том 2 от *Описа* под № 537, като неясно защо е отбелязано, че паметникът е доставен от А. Шопов [?].

47. Бележка от 12 декември 1922 г.

1.

(от А. Шопов).

Пергаментно четвроевангелие от с. Лешко, Тетовско.

Листи 285 фол., в два стълбеца, ред. сръбска.

Писано във времето на крал Стефана Душана, на 1342 год., а писал го Алекса граматик в град Боръчъ. Евангелието е добре запазено, макар че липсват няколко листи.

Засуждава да се откупи за библиотеката и може да се плати за него до 6000 лева.

София,

[Подпис] Б. Цонев

12. XII. 1922.

Този наистина изключително ценен ръкопис, който заслужава високата си цена (най-високата в цялата референтска дейност на Цонев) е описан в Том 2 на *Описа* под № 470.

48. Бележка от 15 декември 1922 г.

2.

(от А. Шопов)

8 листа 8° от псалтир; пергаментен ръкопис от XIV век, редакция българска.

Правопис едноеров (злетовски), но идва и Ъ.

Цена 600 л.

15. XII. 1922.

[Подпис] Б. Цонев

Фрагментът е включен в Том 2 от *Описа* под № 454.

49. Втора бележка от 15 декември 1922 г.

3.

(от А. Шопов)

Два перг. листа 8° от месецослов, редакция българска от XIII в.

Листовите са повредени от горна страна.

Правопис злетовски. Ж и А размесом.

Цена 100 л.

15. XII. 1922.

[Подпис] Б. Цонев

Този фрагмент е описан в Том 2 от *Описа* под № 687.

50. Бележка от 16 декември 1922 г.

6.

(От А. Шопов)

Поменик от Лешочкия манастир Св Атанасий (Македония). Важен освен поради многото македонски имена, но поради някои летописни бележки за манастира. 41 л.

Цена 600 л.

София,

16. XII. 1922.

[Подпис]: Б. Цонев

Това също е една от сравнително високите цени на проф. Б. Цонев. Очевидно е голямото значение, което ученият е отдавал на всякакъв вид домашни исторически извори. Все пак тук се препоръчват 600 лв. за ръкопис от XIX в. Книгата е включена в Том 2 от *Описа* под № 821, като съдържанието му е доста подробно разкрито.

51. Втора бележка от 16 декември 1922 г.

7.

(От Г. Стефанов)

Ръкописно четвероевангеле от XV в., редакция българска, без начало и край, листи 394, 16°, хубав дребен полуустав, хартиен знак: ръкавица.

София,

Цена 600 л.

16. XII. 1922.

[Подпис] Б. Цонев

Ръкописът е включен в *Описа*, Том 2, под № 474.

52. Бележка от 17 декември 1922 г.

10.

(от Г. Стефанов)

Житие на Алексея , човека божий, век XIX.

14 л. 8°, на които освен житието, е и песента:

Оле, смерти, горка еси.

Език полународен, със черковнославянски смесици.

София,

Цена 100 л.

17. XII. 1922.

[Подпис] Б. Цонев

Ръкописът е включен в Том 2 на *Описа* под № 735.

53. Втора бележка от 17 декември 1922 г.

от Г. Стефанов

12.

Камък-падна и Митарства, препис от XIX век, писал Захарий Николаевич на 1862 г., 35 пис. листи 8° (препис от печатната книга). Важно поради автографа на именувания бълг. книжовник от XIX в.

Цена 100 л.

[Подпис] Б. Цонев

София,

17.XII. 1922.

Ръкописът е описан накратко в Том 2 от *Описа*, под № 744.

Датираните бележки завършват именно с датата 17 декември 1922 г. По това време вече проф. Б. Цонев е бил към края на подготовката на своя втори том от *Описа* на славянските ръкописи и е преустановил референтската си дейност.

Недатирани бележки на Беньо Цонев, подредени според сигнатурите на паметниците, към които се отнасят:

54. Бележка към славянски ръкопис № 473

6.

Два пергаментени листа 4° отъ Евангелие, сръбска редакция отъ XIV векъ.

Цена 20 – 30 л.

[Подпис] Б. Цонев

55. Бележка към славянски ръкопис № 505

Апостолъ 8° отъ XV–XVI в. До половината българска редакция, другата половина сръбска редакция. От с. Божаница, Орхан.

Цена 30 л.

[Подпис] Б. Цонев

56. Бележка към славянски ръкопис № 517

Два перг. листа 4° отъ миней¹⁹, сръбска ред. векъ XIV.

Доставилъ отъ Кюстендил Ст. Георгиевъ.

Цена 4 л.

57. Бележка към славянски ръкопис № 518

Миней за месец окт.²⁰ сръбска редакция от XIV в.²¹ ... перг. л. фол.

Доставилъ Ст. Георгиевъ отъ с. Белчинъ, Самоковско.

Цена 150

В Описа, Том 2, паметникът е датиран XIII–XIV век, а листовете са 77.

58. Бележка към славянски ръкопис № 536

Миней за месецъ Августъ, сръбска ред. от XVI в.

Листи фол.

Препратенъ от Соф. Нар. муз.

Тук няма нито дата, нито подпис, но без съмнение бележката е от ръката на Б. Цонев. Оставено е празно място да се допълни броят на листовете, които са 164, според направеното по-късно описание.

¹⁹ Първоначално е било написано „триодъ“, но после е задраскано.

²⁰ Името на месеца е добавено с лилав химически молив допълнително.

²¹ Поправено със същия молив на XIII в. И добавено „няма Св. Петка“.

59. Бележка към славянски ръкопис № 557

7.

Шестъ пергаментени листа 4° отъ Октоихъ, сръбска редакция, отъ XIII векъ.

Цена 90 – 100 л.

[Подпис] Б. Цонев

В направеното по-късно описание датировката е променена на XIV в. Като допълнително сведение в него посочено, че ръкописът е постъпил от Кюстендил.

60. Бележка към славянски ръкописи № 558 и № 642

Акатистъ Богородиченъ сръбска ред. векъ XVII. 19 л. 16°, подшити съ единъ пергаментенъ листъ отъ среднобълг. миней, векъ XIII.

Цена 5 л.

Купенъ отъ Ставри Георгиевъ, намеренъ въ Врачанско.

И тази бележка не е подписана. Пергаментният лист е описан в Том 2 под № 558 като осмогласник, българска редакция от XIV век, а ака-
тиста е включен под № 642 и в описанието му е отбелязано, че се състои от 21 листа.

61. Бележка към славянски ръкопис № 600

Служебникъ сръбска редакция отъ XVI – XVII в.²²

Доставилъ Ст. Георгиевъ отъ Самоковъ.

Цена 15 л.

Бележката не е подписана и не е датирана, но не оставя съмнение, че е от ръката на Б. Цонев. Ръкописът е описан под № 600 в Том 2 от *Описа*.

²² Седемнадесетият век впоследствие е задраскан от Цонев.

62. Бележка към славянски ръкопис № 620

Требникъ сръбска редакция, XVII в.

... л. 8°.

Доставил?

Цена 8 л.

Тази бележка очевидно е правена набързо. Оставено е празно място за броя на листовите (които впрочем са 115) и не е попълнено сведението за това кой е доставил ръкописа. Бил е донесен, както личи от *Описа*, Том 2, от Ставри Георгиев, от Самоков.

63. Бележка към славянски ръкопис № 636

Преписъ от черковнославянски часословъ от края на XVIII в. листи 40, 16°

Доставилъ Ставри Георгиевъ отъ Тетевене.

Цена 1 л.

64. Бележка към славянски ръкопис № 644

6.

Служба соборъ сѣаго архистратиѣа Михаила и прочихъ безплотныхъ силъ. Следъ службата следватъ чудеса на Михаила и Гавраила на новобълг.

Писано в манастиръ Св. Архангели (вероятно Черепишкия м-ръ) на 1864.

Доставилъ отъ Врачанско Хр. Г. Врътовски. Първоначално е било написано името Ст. Георгиев, но после е зачертано.

Цена 10 л.

65. Бележка към славянски ръкопис № 650

Богородични и др. молитви, преписъ от XIX векъ, съ много хубави миниатюри (икони). Отъ Самоковъ.

Цена 5 л.

[Подпис] Д-р Б. Цонев

В горния ляв ъгъл е отбелязана стара сигнатура 287. В Описа, Том 2, ръкописът е представен като Молитвениче. Отбелязано е, че и той е доставен от Ставри Георгиев.

66. Бележка към славянски ръкопис № 652

Молитви и др. отъ началото на XIX в.

Доставилъ Ст. Георгиев от Тетевене.

Цена 50 ст.

Цената от 50 стотинки е малко странна, като се има предвид, че става дума за ръкопис от XIX век, но съдържащ 113 листа хартия и дело на известен писач на име Павел Попов.

67. Бележка към славянски ръкопис № 663

Изавленіе... ѿ ѡбемлющемъ причащеніи брашенъ и питій листи ...
8°.

преписъ от началото на XIX в.

Доставил от Самоковъ Ст. Георгиевъ.

Цена 1 л.

И тук няма дата и подпис, но авторството на Б. Цонев е неоспоримо. Впоследствие е уточнен броят на листовите – 68, добавен от друга ръка, която е дописала: 8° *Черковно-слав. – руска ред.* В горния ляв ъгъл е поставена стара сигнатура 298. В горния десен ъгъл е отбелязано 1314/911

68. Бележка към славянски ръкопис № 661

Ирмология

на гръцки съ славянски букви, хубаво написана и съ доста красиви ликове и др. орнаменти. Писалъ Священникъ Павелъ на 1827 г. Подвързана и добре запазена.

Цена 20 л.

[Подпис] *Б. Цонев*

Тук няма сведения за това кой е доставил ръкописа в Народната библиотека, но в Описа, Том 2, е отбелязано, че е предаден от Гено Иванов от Ловеч.

69. Бележка към славянски ръкопис № 688

Дамаскинъ съ руски и сръбски примеси, отъ XVIII в.

листи 402, 8°.

Доставил от Самок. Ст. Геор.

Цена 40 л.

Понастоящем бележката бе открита в славянски ръкопис № 684, който е обозначен в Описа, Том 2, като „Софийско сборниче“, състоящо се от 202 листа, придобито от Народния музей в София, а не доставено от Самоков. Съвсем ясно е, че бележката първоначално се е намирала в ръкопис № 688 и се отнася за него.

70. Бележка към славянски ръкопис №706

Три ръкописни книжици подвързани заедно, 36 стр. 8:

- 1) Букваръ черковнославянски 12 листа 8°.*
- 2) Преданія (упражнения) за съчетание на същ. имена. 10 л.*
- 3) Кратка свящ. исторія 16 стр.*

Доставил Ставри Георгиевъ от Тетевене.

Цена 2 л.

71. Бележка към славянски ръкопис № 707

Подвързана книга, която съдържа:

- 1) Няколко стихирѣ на новобългарски.*

2) *Краткий приглядъ на всеобщата исторія – препись отъ 1864 год.*

3) *Препись (новобълг.) отъ Аритметика.*

4) *Надгробный плачь, печ. Царигр. 1858.*²³

Доставил Ст. Георгиев от Тетевен.

Цена 4.

72. Бележка към славянски ръкопис № 736

Страдание светаго великомученика Θεοδωρα Тирона – новобълг. ред. отъ нач. на XIX. в. Доставилъ отъ Самоковъ от Ст. Георгиевъ.

Цена 1 л.

73. Бележка към славянски ръкопис № 738

Чудеса Богородични срѣб. ред. от XVII. в.

Доставил от Самоковъ Ст. Георгиевъ.

Цена 30 л.

74. Бележка към славянски ръкопис № 739

Чудеса Богородични, новобългарски (македонски) препис от началото на XIX в.

листи 28.

Доставилъ от Дупница Ст. Георгиевъ.

Цена 10 л.

75. Бележка към славянски ръкопис № 745

Откъслек от Дамаскин, писан в началото на XIX в.

²³ При изброяването на съставките в този конволют Б. Цонев е пропуснал 4, като след 3 е поставил 5.

Доставил от Самоков Ст. Георгиев

В горния ляв ъгъл е добавена старата сигнатура 285
Цена 1 л.

76. Бележка към славянски ръкопис № 747

Жития и слова на черковнославянски от края на XVIII век.²⁴

Доставил от Самоков С. Геор.

Цена 0,50 ст.

[Подпис]: Б. Цонев

Отгоре е записано 276

77. Бележка към славянски ръкопис № 756

Слово на Рождество Христово, новобългарски ръкописъ отъ 1846 г.

Доставил Ст. Георгиев от Тетевене.

Цена 50 ст.

Цената е твърде скромна. Вярно е, че става дума за ръкопис само от 8 листа, съдържащи две слова, но все пак 50 стотинки е нищожна сума, която днес би била невъзможна за какъвто и да е паметник.

78. Бележка към славянски ръкописи № 757

Погребално слово на новобълг. от началото на XIX в.

Доставил Ст. Георгиев от Тетевен.

Цена 1 л.

²⁴ Първоначалният текст, който е задраскан, е бил: *началото на XIX*

По-късното описание остава съвсем кратко, тъй като ръкописът е само от 16 листа.

79. Бележка към славянски ръкопис № 760

13.

Неделни поучения, преписани от попъ Теодора Врачански на 1758 г.

Редакция сръбско-българска (нова).

големина 8°, цяла.

Доставилъ Ст. Георгиевъ отъ Врачанско.

Цена 60 л.

Тази цена е малко странна на фона на останалите, предложени по-горе. Все пак тук става дума за ръкопис от 400 листа, писан през XVIII в., при това от добре известен книжовник от Рилския кръг. Отгоре на бележката дори Б. Цонев е добавил надпис: *снимка*, имайки предвид да включи снимка от книгата в края на Описа си, което показва, че го е считал за важен паметник.²⁵

80. Бележка към славянски ръкопис № 761

5.

Поученіе ѿт магѣсници. Новобългарски дамаскинъ съ изображения, отъ началото на XIX в. По почерка прилича да е отъ ръката на даскала Годора Пирдопски.

Доставилъ отъ Врачанско Ст. Георгиевъ.

Цена 30 л.

81. Бележка към славянски ръкопис № 762

²⁵ Снимката във втория том на Описа е от л. 59б.

Изповедъ заедно съ изповедна молитва на новобълг. отъ нач. на XIX в. Има и поменици.

Доставилъ Ст. Георгиевъ от Тетевенъ.

Цена 1 л.

82. Бележка към славянски ръкопис № 773

4.

Александрия на источ. новобълг. наречие отъ началото на XIX в. безъ начало и край.

големина 8°.

Доставилъ от Врачанско Ст. Георгиевъ.

Цена 10 л.

Всички тези сведения са включени и в краткото описание в Том 2 от *Описа*, без цената.

83. Бележка към славянски ръкопис № 784

Черковнославянски писмовникъ, преписан на 1821 г. отъ Josif Jero-diakonus

Scriptos Chilindariensis.

Доставилъ отъ Самоковъ Ст. Георгиевъ.

Цена 5 л.

И тук цялата тази информация е включена в *Описа*, Том 2, само без цената.

84. Бележка към славянски ръкопис № 786

Преписъ отъ черковнославянската граматика на Мутицкій; препи-сътъ е отпреди 1836 г. и не се отличава по нищо отъ други подобни преписи, каквито се срещатъ начесто.

Може да се откупи за Народната библиотека, но да се не плаща за него повече от 200 л.

[Подпис] Б. Цонев

В *Описа* си, Том 2, Беньо Цонев правилно отбелязва, че граматиката е на Смотрицки – Мразович. Това „Мутицкий“ тук изглежда е случайна грешка.

85. Бележка към славянски ръкопис № 796

6 тетрадки съ разнo съдържание, подшити заедно. Черковнославянски езикъ и писмо отъ началото на XIX в.

Доставилъ отъ Самоковъ Ст. Георги

цена 0.50 ст.

[Подпис] Б. Цонев

В горния ляв ъгъл е отбелязана сигнатура 274. Описани са сред „куп тетрадки, доставени от Старви Георгиев от Самоков“ към № 796 от Том 2 на *Описа*. И въпреки че явно стана дума за някакъв „сбирток“, за 6 тетрадки 50 стотинки е като че ли е твърде ниска цена.

86. Бележка към славянски ръкопис № 807

Съборно решение по схизмата.

Тук Б. Цонев е пределно лаконичен, няма предложена цена, няма сведения и кой е донесъл ръкописа. В *Описа* му, Том 2, където документът е описан като „Предел Святаго великаго Собора в Константинополе“, е отбелязано изрично, че няма сведения „отде произлиза“.

87. Бележка към славянски ръкопис № 810

Таинство сокровенное... за евреите, за кръвта̀ щото зимат от хри...от началото на XIX в., новобългарски.

Доставил от Самоков Ст. Георгиев.

Цена 10 л.

Всъщност това е ръкописен препис на печатната книга „за безобразията и престъпленията на евреите“, печатана в Солун през 1839 г. В

Описа си, Том 2, Б. Цонев отбелязва изрично, че текстът е почти еднакъв, само в края има някакви разлики, без да се уточнява какви са те. По тази причина вероятно в случая, за разлика от повечето други, когато е бил повече от пестелив, като че ли референтът е проявил известна щедрост, предлагайки цена от 10 лева. Разбира се липсата на дата върху бележката ни затруднява и да преценим каква е била стойността на българската валута в онзи момент.

88. Бележка към славянски ръкопис № 813

Краткое описаніе поклонёніе стѣла горѣ Авѣнскѣа.

препис от нач. на XIX в.

8 л. 16°

Доставил Ст. Георгиевъ отъ Самоковъ

цена 0.50.

Това е и цялото описание на паметника в *Описа*, Том 2, където след № 800 описанията стават пределно кратки и придобиват каталожен вид. Цената е направо смешна, но за съжаление липсва годината, в която е писана бележката – вероятно е 1920 или 1921.

89. Бележка към славянски ръкопис № 819

Молитвеникъ и Поменикъ от началото на XIX в.

Доставил Ст. Георгиевъ отъ²⁶

цена 4 л.

[Подпис] Б. Цонев

В *Описа*, Том 2, Б. Цонев е отбелязал, че ръкописът е от с. Сеславци, Софийско.

90. Бележка към славянски ръкопис № 828

²⁶ Отдолу, с друг почерк, с молив, е написано *Отъ Татаръ Пазарджикъ*, което е задраскано и под него е останало *Съсловци (Софийско)*.

Сръбско-български народни песни.....л. 16°.

От началото на XIX. в.

Ст. Георг. Самоков

цена 2 л.

Това е всъщност предпоследният ръкопис, включен в Том 2 от *Описа* на Б. Цонев. Описан е като „Сръбски народни песни, преписани от българин“. Липсват подробности за съдържанието.

91. Бележка към старопечатна книга Описание на Ерусалим от Христофор Жефарович (Рц.781.16)

Описаніе стѣго бжїа града Јерусалима, литографич. печать отъ 1781. Виена –

Доставил отъ Самоков Ст. Георгиев.

цена 5 л.

Пълното описание на книгата е Симонович, Симеон. *Описание святаго Божия града Иерусалима, Церкви живоноснаго гроба Господня и прочих мест, в них же по свидетельству святых Евангелистов от рождества до Вознесения Христова многая ко спасению человеческу содевающая... Виена, 1781 г.*²⁷ Тя е издадена за първи път през 1748 г., с настоятелството на Христофор Жефарович, след връщането му от Йерусалим. Съдържанието е аотирано в заглавието. Текстът и изображенията, които заемат почти половината от състава на книгата, са изрязани върху медни плочи. През 1781 г. се осъществява третото издание със същите тези плочи.

НБКМ в настоящия момент притежава пет екземпляра от това издание. Оцененият от Б. Цонев е с № III (Рц 781.16). Кориците са отделени от книжното тяло, но липси няма. На предния форзац, има приписка от 1813 г., която съдържа информация за поклонническо пътуване до Йерусалим на жител от Казанлък, закупил книгата за 100 гроша. Инвентарен номер за НБ 1335/1911 г. Цената е сравнително ниска за тази рядка книга, вероятно защото екземплярът е с разкъсана подвързия.

²⁷ Вж. подробности у **Михаилович**, Георгије. *Српска библиография XVIII века*. Београд, 1964, № 159.

С тази последна бележки документите, запазени от ръката на проф. Б. Цонев като референт за част от специалните сбирки на библиотеката, приключват. Няма съмнение, че те са били доста повече, но тъй като досега не са били направени сериозни опити за събирането и съхраняването им, са се изпогубили при ползването на ръкописите и печатните книги от различни читатели. И все пак запазеният материал е повече от достатъчен, за да бъде признат Беньо Цонев не само като учен и преподавател, но и като референт, допринесъл изключително много за комплектуването на най-ценните колекции на Националната ни библиотека, която, наред с другото, днес може да се похвали и с най-голямата сбирка от славянски ръкописи на Балканите.

14.6.1921 - V Sofii u prof. Conrta

160.

февр 1920

Професоръ.

Б. ЦОНЕВЪ.
РОДЕНЪ на 12 ЯНУАРИЙ, 1863 г. въ ЛОВЕЧЪ,
ПОЧИНЛЪ на 5 ОКТОМВРИЙ, 1926 г. въ СЕФРИЯ.

Вел. № 7

18¹⁶/I 977.

До Господина Директора на Со-
фийската Народна Библиотека.
(на № 261. Дес. 5. 96.)

Е на Директору!

за членство
16/I 977.
DOK

Ето отговор на Почитаемия Ви писмо, съ-
 което ми Ваше пратил четри ръкописни книги за
 огледане, което ми е да ви бъде отговорно:

кн. № 1. е ръкоко Изборно Евангелие, издано пер-
 менно-формо, старинно писмо от XIII в. Црна около 600 л.

кн. № 2. е пак ръкоко - Крестомисла и Евангелие
 четиво, съ церковни песни извади - отчасти на пер-
 менно, отчасти на харти. Црна до около 40 (четири) л.

кн. № 3. е Воскресение, сръбска редакция от
 XVI в. на харти. Црна до около 40-35 л.

кн. № 4. е ръкоко Ръкопис, а именно Мирод. Ръко-
 ко на перменно, отчасти на харти. Црна до 15 л.

Както Ви предлагаме решението ето напред, мога
 Ви да забележим до съществително, от което се храни,
 че се намери и кои ли е намерено; тъй както се
 важи за историята на ръкописите.

Всичко почтено

Сопот, 16. I. 977.

С. Цонев

№ 318

До Уставната Директорска на
Софийската народна библиотека.

Мила.

По отговора на писмото Ви от 5. 10. 1902 г. по № 182, аз вземам пратката еднакво законна за държавна, т.е. аз да Ви уведомя, 2-та Директорска, че въпросният закон е Актовият от 14. 11. 1901 г., за издаване на старината си защита във материална, но по-малко не е съобразен със, а само 52 разпоредби плати, уведомя във двуета спад, обаче се едно време да го придобие за Народната библиотека, като придобие на примера от 100 до 120 лева. При случаят не се придобие законът за Нар. библ. нека се не забравя да се от-
бележи, от коя е купила и да е намерена във въпросния закон.

София, 12. XI. 1902.

С уважение

52 м. 1902

Д. Грозев

264.

Мртвен от XVII в.

срѣсна редакція, речѣ
на правоник

135 листи 8°

Домавна Св. Царства
72. Оптхобуя.

25. II. 1912.

узна 15 лев.

Young

Дамаскунъ отъ XVII вѣка,
дружественъ наметенъ на Со-
гарката кинженица пѣту. Найсъ.
Кривога пвадѣ. икоу на Кривен-
ски Дамаскунъ - върадно отъ
свѣта икоу, ако не и отъ свѣта
рѣка!

Варенъ и зарадъ запущенъ
отъ рѣка и тукъ-тамо извѣст.

Узна:

2. VI. 1914

Гонимъ

319 A.S. $\left(\frac{148}{215}\right)$

Музей с кратки
пропози, карт.

Средна рт *Daucus*,
от ХV.

Въз основа и краи.

15 rebe

Stone

20. I.

7914.

1. 74. f.

Dagelan Nanyaboh

Казин, Иванъ: Ямузъ Бабъ Крѣвъ съ
Звезда

283

13

на 1755 е писане убождане! Отвраща
е семантика.

Дамаскиан от
1755 год, писане Ісусфа,
нова сръбско-българ-
ска редакция,

западно наречие.
писане ~ On I. A 328 - 7 265 л. на 1755
+ не изг. опр.
узна 60 л.

18. III.

1915.

Гоним

Да се нази новостите
мисл !!

299-3-296 м. 80

№ 266. 3.

$\frac{78}{1916.}$

Сборник, содержащий:

Евангелие и апостол,

разные поименны, слова
и сурьба ^{и фрунзе} на Св. Писания
Морновина. - Встр XV-XVI.

Редактор сибиряк, по право-
писи разноречия. 201 ил. 4⁰.

18. III. 1916. Цена 80 к.

С. Г. Гомел

315 (80/1916)6.

Мисел за илеус деви-
бри,

влас XV,

редакция сполна (како
една сполна сполна сполна
влас. ред.) -

Утна 100 н.

Jones

10. VI. 1916.

ЛИЧНАТА БИБЛИОТЕКА НА ПЕТЪР ДЪНОВ – УЧИТЕЛЯ: ОПИТ ЗА БИБЛИОГРАФСКА ИДЕНТИФИКАЦИЯ И РЕКОНСТРУКЦИЯ

ЦВЕТАНКА ПАНЧЕВА, ЛЮДМИЛА Т. ДИМИТРОВА

Tsvetanka Pancheva, Lyudmila T. Dimitrova. THE PRIVATE LIBRARY OF PETAR DANOV, THE MASTER – A STUDY OF BIBLIOGRAPHIC IDENTIFICATION AND RECONSTRUCTION.

В този материал са представени резултатите от изследване на запазената в момента лична библиотека на Петър Дънов-Учителя. Извършена е библиографска идентификация на колекцията, анализирани са данните в хронологичен, езиков и тематичен аспект. Разгледани са по-значимите български и чуждестранни автори и техните произведения в контекста на интересите и творческите занимания на Дънов. По-подробно са проучени дарствените надписи и автографи, оставени върху отделни екземпляри.

Изследването е първи опит да се представи цялостно, с пълни библиографски данни личната библиотека на Петър Дънов, като се изследват и оскъдните исторически сведения за нейните трансформации, вследствие на гоненията, конфискациите на книги и репресиите срещу привържениците на неговото учение.

Ключови думи: Петър Константинов Дънов 1864–1944; лични библиотеки

This work presents the results of a study of the currently preserved private library of Petar Danov, the Master. A bibliographic identification of the collection is performed, the data are analyzed chronologically, in linguistic and thematic aspect. Most significant Bulgarian and foreign authors and their works related to the interests and creative pursuits of Petar Danov are researched. The inscriptions and autographs left on individual specimens are studied in details.

The study is the first attempt to present the private library of Petar Danov thoroughly, with full bibliographic database, by exploring even the limited historical records of some modifications in it as a result of persecution, confiscations of books and repressions against supporters of his teachings.

Keywords: Danov, Petar Konstantinov 1864–1944; Private libraries

*„Твое е само това, което винаги е с теб.
Липсва ти това, което не ти е нужно.“
Петър Дънов*

Изследването

Проучването и оповестяването на данни за лични колекции и библиотеки на известни личности е една интересна и малко изследвана област на библиотекознанието в България. Както многократно е изтъквано, изследването на тези библиотеки представлява интерес не само заради осветляването на книжовните пристрастия, интереси и творчески занимания на личности с принос за развитието на страната ни, но и за въздействието на книгата върху идейните им търсения, върху творческите им контакти, приятелства и духовно родство, във формирането на общностни кръгове. Книгите, с които тези личности „общуват“ понякога ни дават отправна точка за по-точно разбиране на идеите, творчеството или постъпките им, а също и за облика на времето, в което са живяли, за доминиращите в момента политически доктрини, социални и религиозни движения, за модните и предпочитани литературни творци, за господстващите течения в изкуството и т.н. Оставените по страниците им бележки, дарствени надписи и посвещения ни отварят пространство за осмисляне на познанства и приятелства, на творчески и идейни влияния.

Поради тези причини, а и заради интереса ни към личността и учението на Петър Дънов – Учителя¹, приехме предизвикателството да се заемем с по-задълбоченото проучване на запазеното от неговата лична библиотека.

В известна степен бяхме наясно с *трудността*, свързана с обекта на изследването, която е обусловена от:

– липсата на ясни параметри на понятието „лична библиотека на Петър Дънов“, поради наличието приживе на Учителя на две колекции

¹ Петър Дънов – Учителя (Peter Deunov/Dunow/Dunoff – The Master), често се среща в публикации и с духовното си име Учителя Беинса Дуно (The Master Beinsa Douno/Beinsa Dunó).

– личното му притежание от книги, които са му били особено ценни и библиотека на Братството, където той препраща значителна част от книгите, които му се даряват и такива, които е купувал, включително от чужбина, но които предоставя за по-широко използване от съидейниците си;

– множеството трансформации, съпътствали и двете колекции, вследствие на отношението на властта след 1944 г. към идеите на Петър Дънов и неговите последователи: извършеният на 6 декември 1957 г. обиск и конфискация на имуществото, трудовете и беседите му, както и на повсеместни обиски и конфискации в домовете на последователи на учението му в цялата страна; последвало откупуване и съзнателно „разпръскване“ на ценни негови вещи и книги в домовете на съмишленици, с цел укриването им от властта и запазването им;

– събиране и съхраняване на книгите от библиотеката на Учителя у известния художник-портретист Борис Шаров и предаването им на Братството през 1980 г. от негови близки, най-вероятно заедно с някои лични книги на художника (издадени след 1944 г., т.е. след кончината на Петър Дънов, които няма как да са част от неговата библиотека, а и такива с дарствени надписи за самия Шаров). Книгите днес се помещават в някогашния дом на брат Сава Стоянов в кв. „Изгрев“ в София, който след смъртта му принадлежи на Общество „Бяло братство“ и са изложени в малък музей на Учителя Дънов – с неговите оригинални вещи и библиотека.

Всички тези обстоятелства естествено дават своето отражение върху пълнотата на изследваната понастоящем лична библиотека на Учителя, оставят известно съмнение, че в сегашната сбирка може да са попаднали и книги, които макар и да са тематично свързани с неговите интереси и занимания, не са негово лично притежание, а са се оказали в нея поради различните ѝ местопребивавания. Разглеждайки обаче по-внимателно авторските, хронологичните, тематичните и езиковите граници на съхранената до днес библиотека на Петър Дънов, смятаме, че ако има „чужди“ екземпляри, то това са само единични случаи, които не променят съществено очерталата се обща картина.

База на настоящото изследване са:

– прегледаните *de visu* книги от къщата на Братството в кв. „Изгрев“, „за които в нашите среди се счита, че това са книги от личната библиотека на Учителя“²;

² **Димитрова, Людмила, Драганова, Величка.** От личната библиотека на Учителя. В: *Братски живот*, 2005, №6 (ноември), с. 1–2. [Прегледан на 07.08.2016]. Достъпно от: <http://www.bialobratstvo.info/dmdocuments/06.pdf>

– съставеният, по поръчение от Общото събрание на Братството, през април-юни 2005 г. от Людмила Димитрова и Величка Драганова „Списък на книгите от библиотеката на Учителя, намиращи се на съхранение в дома на брат Сава Стоянов в София, ул. „Ген. Щерю Атанасов, № 2“, включващ 263 тома книги и периодични издания. Този списък, след прегледа *de visu* през лятото на 2016 г., беше редуциран до 259 тома, тъй като в някои от книгите се намериха следи, че принадлежат на други лица;

– съхраненият в архива на Лалка Кръстева „Инвентаризационен опис“³ на вещи и книги на Учителя Петър Дънов, намиращи се в стаите, обитавани или ползвани от него (над и до Братския салон) в кв. „Изгрев“ в София и в къщата на ул. „Опълченска“ № 66“ (ползвана от Братството до 1957 г., в която се е съхранявала част от личната библиотеката на Петър Дънов и където до 1928 г. той е живял). Списъкът е направен най-прилежно от комисия от членове на Братството на 20 ноември 1957 г. (очевидно след сигнали за предстоящите действия от страна на властта срещу членовете на Братството), само две седмици преди повсеместните обиски и конфискации на литература и имущество на членове на Братството в цялата страна на 6 декември с.г. В него са регистрирани налични „на Изгрева“ над 350, а на ул. Опълченска“ № 66 – 55 броя книги от библиотеката на Учителя, или общо над 400 тома. От този списък бяха останали, опазени и описани през 2005 г. споменатите 263 тома, някои от които в по няколко екземпляра. Така че действителните заглавия днес са около 240;

– издирените и анализирани публикации – спомени на сподвижници и ученици на Петър Дънов, интервюта, статии и други документи, в които се дават, макар и косвено, сведения за личната му библиотека.

Целта на проучването ни беше:

– да идентифицираме чрез достатъчно библиографски данни наличните в библиотеката на Учителя Дънов книги, като извършим съпоставка на самите прегледани отново екземпляри с данните от: „Списъка“ от 2005 г.; електронните каталози и дигиталните библиотеки на български и редица световни библиотеки; Worldcat online catalog; издателски и книжарски каталози и бази от данни в интернет; справочни издания и биобиблиографии на отделни чуждестранни автори. Проведеното библиографско издирване беше съпътствано с множество затруднения, произтичащи както от хронологичния период на част от издирените книги (втората половина на XIX век), така и от липсата на еднозначни и в този смисъл надеждни библиографски данни за тяхната

³ **НБКМ–БИА**, фонд 868 (Лалка Кръстева), оп. 1, а.е. 117, л. 1–17.

идентификация в международни библиографски бази от данни и дигитални хранилища (липса или неясно посочено авторство; липса на място на издаване; на година на издаване; поредност на изданието, при наличие на множество издания; години на раждане и смърт на автора; изясняване на авторство, посочено с инициали или псевдоними; принадлежност към серия; брой на томове при многотомни издания и т.н.). Прегледът на оригиналите и тяхното сравнение с дигитални копия понякога изискваше пълно сравнение на текста, тъй като в проучваните оригинали липсваха корици или заглавни страници, съдържание, понякога и част от страниците;

– да очертаем общия профил на личната библиотека на Учителя Петър Дънов като обърнем внимание на езиковото и тематичното ѝ разнообразие, интересите му в конкретни научни области, афинитета му към отделни автори и художествени заглавия;

– да идентифицираме и разкрием имената на авторите на дарствени надписи, посвещения и подписи, които биха могли да послужат за по-нататъшни и твърде специализирани проучвания;

– да предложим на читателите на този текст самия библиографски списък на книгите и периодичните издания от личната библиотека на Петър Дънов, с всички уточнения, добавки и поправки, като свидетелство за задълбоченото ни библиографско издирване и с надеждата те да предизвикат допълнителен интерес у тях към темата и да продължат доизясняването ѝ в различни аспекти.

Историята на библиотеката на Учителя – факти, свидетелства, хипотези

Поради липсата на преки сведения за личната библиотека на Петър Дънов ще се позовем на спомените на някои от неговите сподвижници и ученици. Борис Николов, един от най-ревностните последователи на Учителя, който след кончината му на 27.12.1944 г. е избран за председател на Братския съвет и с малко прекъсване е такъв до края на живота си, в спомените си подчертава⁴:

„В библиотеката на Учителя имаше много книги – научна, художествена и окултна литература. Имаше ли любими книги Учителя? По този въпрос нищо не мога да кажа. Но ще кажа друго. Как се набираха тези книги. Идва някой и Му подари книги и Той ги препращаше към библиотеката Си. Имаше освен на български език също и на френски,

⁴ **Изгревът** на Бялото братство пее, учи и живее : спомени на съвременници и последователи на Всемировия Учител Беинса Дуно : сборник. Т. 2. Борис Николов : Пътят на ученика / събр., подб., записал, съхранил и представил Вергилий Кръстев. – София : Житен клас, 2000, с. 191–192.

английски и руски език. Тук беше и голямата английска енциклопедия. Когато трябваше по някой въпрос да се осведоми, ползваше енциклопедията. От художествената литература обичаше някои автори: например от класиците на руската литература: Тургенев, Толстой, Достоевски, Короленко. Понякога караше някои братя и сестри да Му четат някои книги от горните автори. Също и ние като попадахме на някой добър автор с идея и със стил, сами предлагаме на Учителя да Му четем, което Той приемаше с удоволствие... Например чели сме на Учителя легендите на Лагерльоф. Тогава Той във връзка с четенето ще направи някоя бележка, характеристика свързана с текста или с автора. При разбор на съчинението Учителят беше в такива случаи много точен. Неговите дефиниции и Неговите определения бяха безпогрешни. Някои от тези изказвания са стенографирани, други – не. Жалко че не ги събрахме, като изказвания на Учителя за дадени автори.

Понякога някой приятел отиде при Учителя и каже, че има такава и такава книга, но струвала еди колко си. Приятелят няма пари. Учителят извади пари и му даде. Онзи донесе книгата, подава я на Учителя, а Той само каже: сложете я при другите. Така се събраха много книги. По време на процеса беше направен опис на цялата литература и аз отидох при директора на Народната библиотека и написах молба, за да дойдат техни хора и да приберат библиотеката на Учителя така както беше подредена. По време на обиска дойдоха двама чиновници, представиха се, че са от Народната библиотека и натовариха книгите на един камион. А къде отиде този камион днес никой не знае. Но това ще го знаят следващите поколения, когато проверят дали тази библиотека е запазена в Народната библиотека. Ако не е запазена, значи е претопена с другите книги. Практика на обществото по онова време бе, библиотеките на видни хора да се запазят изцяло и да се приберат в Народната библиотека. Аз направих постъпки. Тези двама чиновника цивилни, които се явиха с няколко милиционера заявиха, че се явяват от името на директора на Народната библиотека. Прибраха книгите, камиона замина, ние се успокоихме, а след години потърсихме в Народната библиотека и се оказа, че никой нищо не знае. Какво е обяснението? Ами унищожили са я. И още нещо, при отпечатването на 51 томчета беседи на Учителя от 1945 до 1950 г. ние изпращахме по десет книги от всяка издадена беседа. Накрая се разбра, че в Народната библиотека ги няма тези книги. По-късно през 1970/75 г. Никола Нанков влезе във връзка с някои служители на Народната библиотека и те поискаха от него книги, за да попълнят онова, което нямат. А това беше времето, когато милицията правеше непрекъснато обиски на книгите на Учителя, прибираше ги и ги унищожаваше. Тогава разбрахме, че в Народната библиотека няма нищо. Беше излезнал каталог и когато

проверихме видяхме, че са застъпени една десета част от книгите на Учителя. Тогава един млад брат предаде няколко кашона с книги на брат Никола Нанков и той ги занесе в Народната библиотека. А откараха 19 кашона книги за претопяване. После разказвах, че имало някаква малка стаичка в мазето, където били нахвърляни тези книги. Може и да е така. Но защо ще търсят от нас книги след като ги прибраха? И защо в техния каталог не е обозначено всичко, което е излязло от Учителя, когато сме им изпращали редовно книги? По този въпрос следващите поколения ще разберат какво е било отношението на онези хранители и пазители на българското творчество към Учителя, защото те са получавали заплата, за да съхраняват такава литература.

Единствено, което имаме запазено това е списъкът на книгите в библиотеката на Учителя. Е, това все пак е нещо“.

За съжаление по-съвременните проучвания по въпроса не доведоха до обнадеждаващи резултати по отношение на сведения за книгите на Дънов, предоставени в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, както твърди в спомена си Борис Николов. Днес в личната библиотека на Учителя не откриваме доста автори и заглавията на техните книги, които фигурират в списъка от 1957 г. Не се намериха книги като: 14 заглавия на книги от Достоевски, още произведения на Николай Райнов, Новият завет, отпечатан от д-р Лонг в Ню Йорк в две серии – на български и църковнославянски през 1867 г., книгата „Легенди“-те на шведската писателка нобелистка Селма Лагерльоф, две книги от Сведенборг. От цитираните писатели класици в библиотеката присъстват с по няколко заглавия само Лев Толстой, Виктор Юго и Чарлз Дикенс.

Юристът Стефан Лазаров Тошев, друг последовател на Учителя, в спомените си цитира свое писмо от 28. 01. 1958 г. до министъра на вътрешните работи, също поставя въпроса за връщането на иззетите вещи, символни картини (Пентаграми) и лична библиотека на Дънов, както и тези, конфискувани от неговия дом в Севлиево, като се позовава на свободата на религиозната изповед и на това, че:

„...с Учението на Учителя Дънов са запознати всички културни нации, че преводи от неговото Слово са направени на руски, немски, английски, френски, италиански, латвийски, есперанто и др. езици, и че в някои държави, като напр. във Франция, Учителят Дънов има много повече последователи, отколкото в България, в редовете на които има писатели, професори, учени и пр.“⁵

Очевидно прошениято му остава без последствие.

⁵ Изгревът на Бялото братство пее, учи и живее : спомени на съвременници и последователи на Всемировия Учител Беинса Дуно : сборник. Т. 13, Стефан Лазаров Тошев и др. / събр., подб., записал, съхранил и представил Вергилий Кръстев. – София : Житен клас, 2000, с. 57.

Сред спомените на съвременници и последователи на Учителя Дънов (от цитирания т. 13) се срещат бегли сведения за това кои книги им е препоръчвал да прочетат, някои от които лично им е показвал. Това са най-вече книги с религиозно и окултно съдържание. Сред тях са: „Подражание на Христа“ от Тома Кемпийски⁶, книги на Емануел Сведенборг⁷, Джон Бънян (Бъниан)⁸, „Учителят“ на Пол Седир⁹, Ралф Уолдо Трайн¹⁰ („В гармонии с бесконечным“) и др. От изброените автори и заглавия в личната библиотека на Учителя днес присъства само книгата на Джон Бънян, в превод на руски език „Путешествие пилигрима в небесную страну“, в два тома, за която има несигурни сведения, че е издадена през 1881 г., но мястото на изданието не е установено, въпреки направеното издирване по международни бази от данни и дигитални ресурси. Споменатите автори, изключая Бънян, фигурират обаче в списъка от 1957 г.

В писмо на Петър Дънов от 4 май 1900 г.¹¹ до д-р Георги Миркович¹² в Сливен, той съобщава, че си е поръчал книга на английския духовник и спиритически медиум Уилям Стейнтън Моузес (William Stainton Moses – 1839–1892). От текста не става ясно, дали я е получил и кое е заглавието ѝ, а чрез личната му библиотека не се потвърди наличието на подобен автор.

⁶ **Хемеркен**, Томас (около 1379?), роден в гр. Кемпен – в Северозападна Германия, откъдето произхожда името, с което е станал известен. Най-голяма популярност е придобила книгата му „Подражание на Христа“ („De imitatione Christi“), издадена през 1473 г. Книгата е преведена и отпечатана на църковнославянски език през 1647 г. на територията на днешна Румъния.

⁷ **Сведенборг**, Емануел (1688–1772) – шведски учен, философ, християнски мистик и теолог, написал и публикувал 18 богословски произведения, най-известното от които е „Небе и ад“ (1758).

⁸ **Бъниан**, Джон (1628–1688) – английски християнски писател и проповедник.

⁹ **Седир**, Пол (1871–1926) – фенски окултист, автор на книги по езотерика и християнски мистицизъм. Книгата е прев. от д-р Христо Дуков от Казанлък. Прев. е лично прегледан и одобрен от П. Дънов. В каталога на НБКМ първоначално брошурата неправилно е посочена като творба на Учителя Дънов.

¹⁰ **Трайн**, Ралф Уолдо (Ralph Waldo Trine – 1866–1958) – американски писател, философ, оказал влияние върху идеите на основателя на движението „Религиозна наука“ или „Наука за разума“.

¹¹ **Писма на Учителя Петър Дънов до д-р Георги Миркович 1898–1902** / Петър Дънов – Учителя ; Състав., разчитане, предг., биогр. данни Цветолюб Нушев. – София : Нар. библ. Св. св. Кирил и Методий, Бяло Братство, 1999, с. 59–64.

¹² **Д-р Миркович**, Георги Вълков (1828–1905) е роден и починал в Сливен. Той е виден революционер, възрожденски деятел за независима българска църква, основател на Червения кръст и на Болницата в Сливен, директор на Болградската гимназия, автор на учебници и книги, преводач от френски език, член на Българското книжовно дружество (БАН), народен представител, лекар, признат за „Баща“ на хомеопатията в България, издавал сп. „Нова светлина и здравословие“ и сп. „Виделина“, дарил 1300 тома на читалище „Зора“ в Сливен, дарил суми за поддържане сиропиталище в родния си град.

Съставителят на документалната книга за Петър Дънов „Учителя във Варна“ (1999) д-р Димитър Калев, в своя статия, озаглавена „Учителят Петър Дънов – история и култура“¹³ чертае картина на творческото му общуване с интересни за времето си личности, които са били приобщени в една или друга степен към неговите идеи и са посещавали сбирките на Братството. Сред близките съратници на Учителя той посочва д-р Георги Миркович, Анастасия д-р Желязкова (сестра на именития революционер Атанас Узунов, една от основателките и вдъхновителки и дългогодишна председателка на варненското женско културно-просветно дружество „Майка“, преводачка от френски на художествена и теософска литература), издателят Димитър Голов, писателите Михалаки Георгиев и Васил Узунов и др. Котленецът Д. Голов, завършва католическо богословие в Рим, а в неговото списание „Летописи“, редактирано от Константин Величков публикуват известни български творци като И. Вазов, А. Страшимиров, Ц. Церковски и мн. др. Затова и не е чудно, че в личната библиотека на Учителя откриваме както три годишнини от сп. „Летописи“, така и книги, преведени от Анастасия д-р Желязкова, някои издавани от д-р Георги Миркович. Освен това Димитър Голов лично финасира отпечатването на така наречената „Библия на Братството“, книгата „Завета на цветните лъчи на светлината“ (1912 г.), съставена от Петър Дънов по стихове от Библията. Голов финансира също и отпечатването на първите годишнини на серията „Неделни беседи“ със заглавие „Сила и Живот“ (1914–1915). Търсейки корените на съмишленничество и приятелство д-р Димитър Калев посочва, че „Изгрев“ (селището на Братството в София) няколко пъти тайно е посещавал известният изкуствовед и писател Николай Райнов, чиито художествени книги и „История на Пластичните изкуства“ в 12 тома също откриваме в личната библиотека на Учителя. Списъкът от 1957 година показва, че е имало още няколко книги от Н. Райнов. Поетесата Мара Белчева, съпътница на Пенчо Славейков, редовно слуша беседите на Учителя, публикува в органа на Братството „Житно зърно“. Нейн е предговорът към издадената на италиански език (1925 г.) и на есперанто (1928 г.) беседа на Петър Дънов „Високият идеал“, изнесена от него на 11 септември 1923 г. При това положение не буди изненада наличието на нейната стихосбирка „Избрани песни“ от 1931 г. сред книгите от библиотеката му. Възможно е именно чрез нея там да присъстват и „Епически песни“ на Пенчо Славейков (1917), защото като цяло в изследваната днес лична библиотека на Петър Дънов художествените произведения от български автори са малобройни. Към тях трябва да прибавим още над 50 заглавия

¹³ Калев, Димитър. Учителят Петър Дънов – история и култура. В: *Братски живот*, 2005, №2 (юни), с. 1–2. [Прегледан на 07.08.2016]. Достъпно от: <http://www.bialobratstvo.info/dmdocuments/02.pdf>

от български автори, регистрирани през 1957 г., с които делът им би станал значим.

Писателят Владимир Зарев в свое интервю признава „15 години крих на тавана си архивът на Петър Дънов“¹⁴. В него той разказва за познанството си с Лалка Кръстева (последователка на Петър Дънов), която оставя на съхранение на тавана му архивът на Учителя (включващ всички негови беседи, стенографирани „на живо“ и след това отпечатани на циклостил), тъй като самата тя е наблюдавана от органите на МВР и добавя: *„Лалка Кръстева ми предаде и много томове от личната библиотека на Учителя – това бяха книги на писатели-мистици“. Тези материали остават у Зарев от 1975 до 1989 г.*

В потвърждение на думите на Зарев в личната библиотека на П. Дънов и днес откриваме множество издания на писатели-мистици, книги по окултни науки (езотерика, френология, астрология, хиромантия, физиогномия), на различни езици. Сред тях са книги на Папюс (Papus), дьо Помар, Конрад Принц (Рыбаков), Вера Крижановска, William John Warner (известен като Cheiro), Emma L. Excell-Lynn, Katharine Hillwood Poor, Max Heindel, Paul Choinsard и др. В списъка от 1957 г. срещаме имената на още много представители на езотерични търсения и познания. Например, Алън Лео е представен с цели шест книги по астрология на английски език; Сейнт Ив д'Алвейдър с неговия „Археометър“, също на английски език; Папюс с още три книги – две на руски и една на английски език; Метерлинг – с още една; не липсва и известното заглавие „Кабалион: Херметична философия“, съставено от личност или личности забулени под псевдонима „Тримата посветени“, разглеждащи учението на Хермес Трисмегист. В този списък е и книгата на братята лекари Гастон и Андре Дюрвил „Четене характера, темперамента и болестните предразположения по лицето“, преведена от френски от един от най-дейните литератори и преводачи в средите на Братството – математика и астролога Георги Радев. Откриваме там и книгата на Henry Borel „Laotzu's Tao and Wu Wei“ (1919?), интерпретираща Даоизма; не е отменат и Андре Мороа – книгата му „Нито ангел, нито звяр“ (1942) е преведена от друга ученичка на Петър Дънов – Мария Въжарова.

Сред описаните днес книги се намират екземпляри с личните инициали на Петър Константинов Дънов – „П.К.Д.“. Откриваме ги нанесени и върху гръбчетата на корците на двете книжни тела, събрали петте части на „Речника“ на Найдено Геров. Същите инициали фигурират върху гръбчетата и на двата тома „История на цивилизацията в Англия“

¹⁴ Зарев, Владимир. 15 години крих на тавана си архивът на Петър Дънов : Интервю на Валери Боянов. В: *Здраве и живот, набори!* [онлайн]. [Прегледан на 07.08.2016]. Достъпно от: <http://www.nabore.bg/statia/krih-na-tavana-si-arhiva-na-petar-dunov-333-28>

от Хенри Томас Бъкъл. Отделно е запазена само корицата на „Служебник“, със споменатите инициали – „П.К.Д.“, чийто корпус явно по време на обиска е бил изтръгнат. Има още няколко запазени корици на така пострадали книги, останали заради религиозното си съдържание без своите корпуси по време на гореспоменатия обиск, извършен повсеместно по цялата страна в 6 часа сутринта на 6 декември 1957 година.

Интерес представлява екземплярът на запазеното музикално помагало с личен автограф на Петър Дънов на латиница (Р. К. Dunoff). Подписът е положен върху популярното издание на George Hart „The Violin“ (отпечатано преди 1893 г.). Петър Дънов, самият много добър цигулар, явно е закупил книгата докато е следвал богословие (отначало в Семинарията „Дрю“ в гр. Медисън, щата Ню Йорк, след това в Теологическия факултет на Бостънския университет в САЩ) и впоследствие я донесъл със себе си в България. Обучението си по цигулка П. Дънов е започнал като ученик във Варненската гимназия през 1880 г. Основите за свирене му дава тогавашният директор Тодор Шишков. През 1881/82 учебна година преподавател му е чешкият капелмайстор Винсент Франтишек Фалтис, който развива у него дълбок музикален усет и пиетет към изтънчената музика. Петър Дънов не се разделя с цигулката си никога и не престава да музицира докрая на живота си. Оставил е богато песенно наследство – над 170 песни и музикалния песенен танц „Паневритмия“. Затова може би е уместно да споменем, че Петър Дънов е изнесъл със своята цигулка две концертни представления в САЩ през лятото (21 юли) и късната есен на 1891 година¹⁵. Тогава той все още е посещавал Семинарията „Дрю“. В отзива за първата му изява се казва:

*„Концертът, изнесен от преподавателя Дънов в Методистката Епископална Църква на град Newtown, миналия вторник вечер (21 юли 1891 г.), беше едно много успешно събитие. Преподавателят изсвири няколко подобрени произведения за цигулка, илюстриращи турска и руска музика. Той изпя също няколко църковни песни на ориенталски езици. Изпълнението на цигулка беше на много високо ниво и целият концерт имаше рядко въздействие върху всички присъстващи любители на хубавата и изискана музика“*¹⁶.

Несъмнено под „турска“ музика ще трябва да разбираме „българска“ народна музика. Дали П. Дънов наистина е бил облечен в национална македонска, т.е. българска носия, както пише в първата реклама от 16 юли, не става ясно от този кратък отзив в печата на град Нютаун, Ню Йорк, от 23 юли 1891 г. Отзив от есенния му концерт не бе открит, поради липса на запазени и дигитализирани вестници от есента на с.г.

¹⁵ **The Brooklyn** Daily Eagle, Monday, November 30, 1891, p. 6.

¹⁶ **The Newtown** Register, Thursday, July 9, 16 and 23, 1891, p. 5.

Откриваме в личната библиотека на Учителя екземпляри с инициали и на други личности, чиито книги се намират в нея по различни поводи – дарение, закупуване или онаследени от собствениците им по силата на различни обстоятелства. По някой от тези начини е постъпила в библиотеката на Учителя и книгата на Emilius Clark Dudley „Принципите и практиката на гинекологията за студентите и практикуващите“ (1908). В нея фигурира ръкописен надпис на английски език: „Dr. Chavdaroff. 426 W. Adams St., Chicago“. Към тази група принадлежи и 7-то издание на Библията на руски език, отпечатана в Санкт-Петербург през 1904 г. Тя е много запазена, облечена е с кожени корици с позлатени ръбове и поставена в допълнителен зелен футляр, на чието гръбче са гравирани инициал и година – „Д.1904“. Върху споменатото религиозно-алегорическо произведение на Джон Бънян на руски език „Путешествие пилигрима в небесную страну...“ (1881), на гръбчето на корицата е гравирано името: „П. Ив. Гумнеров“. На заглавната страница то е ръкописно доразвито в „Петко Ив. Гумнеров“. Същото име съществува и върху две от запазените корици на унищожените по време на обиска през 1957 г. книги. Там са щамповани и заглавията им: „Церковна история“ и „Душеполезни книги“. Очевидно тези три книги са били притежавани отначало от Петко Ив. Гумнеров, а по-късно са преминали в библиотеката на Петър Дънов. Обяснение има и то е, че от началото на 1906 година в продължение на малко повече от двадесет години, до 1928 година, Петър Дънов е живял в две стаички в къщата на Петко Гумнеров на ул. „Опълченска“ № 66¹⁷.

На гръбчето на още една измежду запазените корици можем да прочетем отпечатано заглавието ѝ „Тълкование на Новый завет“ и инициалът „В.“ на нейния бивш собственик.

Книжовни пристрастия, приятелства и духовно общуване

Запазената и библиографски представена тук библиотека на Петър Дънов представлява малка сбирка от книги и няколко заглавия периодични издания общо в около 240 заглавия (някои от тях в повече от един екземпляр или общо 259 книжни тела). Това, което впечатлява още на пръв поглед са изданията на чужди езици, които са повече от половината от всичките книги в библиотеката на Учителя. Като се вземе под внима-

¹⁷ Това е къща-близнак, в другата част на която дълго време е живял комунистическият водач Георги Димитров. Него и сестра му Елена, Петър Дънов няколко пъти е спасявал по време на полицейски обиски. Домакинът Петко Иванов Гумеров (1868–1923) е бил секретар на Софийския окръжния съд и евангелист като религиозно убеждение. Отначало П. Дънов започва да изнася своите сказки там. За десетилетия напред къщата на ул. „Опълченска“ № 66 остава притегателен център за неговите последователи и съмишленици.

ние житейския му път, съвсем естествено е да доминират сред тях изданията на английски език – общо 85. Следват ги книгите на руски език – 25, на френски – 7, на литовски – 2 и по една книга – на украински, полски, хърватски и есперанто.

Местоиздаването на книгите също е твърде разнообразно. Сред англоезичните публикации превес имат издадените (понякога и едновременно) в Ню Йорк, Филадельфия, Чикаго, Бостън, Лондон книги от престижни издателства със седалища в различни градове, известни и с многото си преиздания на едни и същи популярни за времето си заглавия. Сред тях са American Bible Society (за англоезичните Библии); The history Association (за 25-томната „The Historian’s History of the World“); John Winston & Co. със структури във Philadelphia, PA; Chicago, IL; Syracuse, NY (за „A Cyclopedia of Family Medicine“); G & C. Merriam Co. в Springfield, MA (за „Webster’s international dictionary of the English language“) и др.

За ценността и солидността на придобитите от чужди издателства издания може да се съди и по сериите, в които те излизат, напр. „American science series“ (за Учебник по химия за начинаещи, издаден през 1892 г. в Ню Йорк); Science primers (за книга по геология); Проблемы музыкознания. Историческая библиотека (за книги и учебници по музика, издавани в Москва и Санкт Петербург от издателство Музгиз през 30-те години на миналия век); The human nature library (за изданието „The complete Man“ на известния американски френолог Хенри Дрейтън, чиито книги се преиздават, включително и на български език и в наши дни).

Сред наличните книги в сериите на български издателства можем да отбележим такива от: „Библиотека Безсмъртни мисли“ – (притежават се всички издания с мисли на Русо, Волтер, Шопенхауер, Толстой, Дарвин, Паскал, Макиавели, Кант, Конфуций); „Библиотека Корали“ (притежават се всички издания); отделни заглавия от „Библиотека Знаменити романи“; „Библиотека Перли на световната литература“; „Мозайка от знаменити съвременни романи“; „Литературно-критическа библиотека“; „Психологическа библиотека“; „Библиотека Музика и живот“; „Библиотека Филхармония“; „Библиотека Назад към природата“; „Библиотека Братство“ др.

Що се отнася до хронологичните граници на включените в личната библиотека на Петър Дънов книги, то те, според установената датировка са в диапазона 1870–1944 г. От всичките прегледани de visu и идентифицирани от нас книги, само за пет заглавия не беше възможно да се определи годината на издаване, тъй като те са регистрирани без година във всички прегледани електронни каталози, бази от данни и дигитални библиотеки. Една от книгите, поради липса на корица и титулна страница,

не беше идентифицирана с достатъчно библиографски данни и се отрази в списъка само със заглавие „Психология“ и количествена характеристика от 340 с. За няколко от заглавията датировката е посочена в прави скоби, поради известна несигурност на намерените по странични източници сведения. Независимо от това, след всички библиографски издирвания на данни, които предприехме, включително и такива за годините на раждане и смърт на авторите (които сме отразили в библиографското описание), сме склонни да допуснем, че посочените хронологични граници на личната библиотека на Учителя Дънов едва ли ще претърпят промени при бъдещи проучвания.

Като най-стара книга от библиотеката можем да посочим „The Fairy book : The best popular Stories : Selected and Rendered Anew by the author of „John Halifax, Gentleman“ (New York : Harper and Brothers, 1870). Автор на книгата е английската писателка и поетеса Дина Мария Крейк, която е започнала литературната си дейност с разкази за деца. Романът ѝ „John Halifax, Gentleman“ е издаден за пръв път през 1856 г., адаптиран е многократно, включително чрез посоченото издание от библиотеката на Учителя. За популярността на тази книга може да се съди по незатихващия интерес към нея – ням филм по адаптация на романа от 1915 г., филмова версия – от 1938 г., телевизионна поредица на Би Би Си от 1974 г.¹⁸

И ако за посочената книга нямаме никакви сведения за това, по какви причини присъства в библиотеката на Петър Дънов, то за следващите 12 книги, три от които издадени почти по същото време като „The Fairy book“, със сигурност знаем, че са твърде важни за него. Става въпрос за Библията – книгата, която винаги е била с Учителя, и която, според избраната от нас негова мисъл за мотото на настоящия текст, очевидно му е била най-необходима, с която той не се е разделял. Затова и в личната му библиотека тя присъства с 12 много редки екземпляра – луксозни издания на различни езици, издадени в Цариград (1871, 1912), Ню Йорк (1884, 1901, 1918), Москва (1900), Санкт Петербург (1901, 1904), Виена (1885), Берлин (1925).

Измежду тях, изключително ценно наследство за последователите на Петър Дънов е запазеният екземпляр на протестантската Библия, издадена във Виена през 1885 г. Тя е изпъстрена с приписки, направени на български език с черно мастило и други, с черен молив. Поради подмяна на корицата, не е ясно дали върху оригиналната корица са били отпечатани инициалите на Петър Дънов, при положение, че в корпуса на Библията такива не са открити. След сериозно графологическо съпоставяне се доказва, че част от приписките, включващи записаните с мастило текстове, рисунките, нетрадиционно изписаните дати и други обозначения,

¹⁸ **John Halifax, Gentleman.** In: Wikipedia, the free encyclopedia. [Прегледан на 07.08.2016]. Достъпно от: https://en.wikipedia.org/wiki/John_Halifax,_Gentleman

са направени лично от Петър Дънов в периода след завръщането му от Америка през 1895 и до края 1900 г. Така документално се потвърди битувашото сред по-старите негови духовни последователи убеждение, че запазеният екземпляр е „Личната Библия на Учителя“. Тя има факсимилно издание от 2012 г. Другата част от бележките в тази Библия, изписаните с молив, включват дати и кратки текстове със стенографско писмо. Направени са в по-късен етап – след 6 октомври 1932 до 1940 г. от една от най-верните съратнички на Учителя – Савка Керемидчиева, една от трите стенографки на неговите беседи, лекции и разговори. Този факт отново беше доказан чрез графологически анализ. Освен това беше открит и личният ѝ автограф със стенографска сигла на страница 752-ра от гореспоментата Библия, което потвърди направеното заключение за авторството на бележките ѝ. Най-вероятно Петър Дънов е подарил личната си Библия на Савка Керемидчиева, в знак на признание за нейната всеотдайност към неговото дело.

Приписките в личната Библия на Петър Дънов, с техните послания и фиксирани дати, са много добра основа за възможни бъдещи изследвания и корелации с периодите от личния му живот, духовното му израстване и обществена изява, отразени същевременно и в неговите писма и лични тефтерчета със записки от същия период – 1895–1900 г.

Хронологията (1932–1940 г.) в записките на Савка Керемидчиева също дава възможност за изследване личностното ѝ развитие. То е непосредствено свързано с честото ѝ духовно общуване с Учителя Петър Дънов и с живота в Братството, съсредоточен по това време изцяло „на Изгрева“.

Между описаните Библии има една на английски език, джобен формат, изписана на същия език с много четлив почерк, от корица до корица, до и между печатния текст, много разкъсана и с липсващи последни страници. Личи, че е била работна Библия за някого. След внимателен оглед беше установено, че тя е подарък на Howard F. Brown от неговата майка. Посвещението към сина ѝ е с дата 02.09.1886 г. След проучване в Годишниците на Богословската семинария „Дрю“ в гр. Медисън, щата Ню Йорк, бе установено, че Хауърд Браун е бил състудент на Петър Дънов там през годините 1888–1890. Вероятно при раздялата им той е подарил за спомен тази малка Библия на приятеля си.

Очаквано в личната библиотека на Учителя има оригинална Библия на нов български език от 1871 г. Тя е представена с три луксозни екземпляра с позлатени букви върху предната корица и с позлатени ръбове на страниците. Две от библиите са изключително запазени, докато третата е с много изтъркана позлата и доста закъсана от употреба. Върху вътрешната страна на кориците – първа и последна, върху авантитулната

страница и празната последна страница има много разхвърляно нанесени бележки. Почти всички са свързани с рожденните дати и битието на няколко личности и техните фамилии: на децата на Иван Попов, родени в периода 1880–1890 г., само за едно от които – Ивана, е упоменат градът, където е родена – Копривщица. Много впечатляваща е следната родова информация – „*Величко Попов е роден на 1725 година в град Владися*“ (Влодися?). Явно става дума за родоначалника на рода „Попови“. На авантитула срещаме сведение за друга личност, за „*Найден К. Врачев, роден в 1879, октомврий 30-й*.“ За него се съобщава още: „*Найденчо дадохме у лелкини на 1880, март 10-й*“; „*Найденчо зет от там на 1882 г., юний 1-й. Писал С. И. Попов*“ и добавени няколко автографа на С. Попов. По-нататък, с друг почерк, има съобщение: „*Бабка умря на 4-тий октомври 1897 г. в София на 12 и половина часа през нощта срещу събота*“.

Защо и този екземпляр присъства в личната библиотека на Петър Дънов, отговорът намираме на последната 1054-а страница с библейски текст. Долу, с червено мастило, е записано „*Никола П. Каишев. 6 януарий 1940 г. София*“. Същият е племенник на инж. Никола Каишев (1863–1953), един от възстановителите на опожарената по време на Руско-турската война Стара Загора. Каишеви са известен род от с. Чокманово, Смолянско. От същия род произлиза и генерал Атанас П. Каишев (1872–1941). От спомените на съвременници и последователи на Учителя става ясно, че Никола (Кольо) Каишев е последовател и далечен роднина на Петър Дънов. Най-вероятно родството им идва по линия на бащата на Учителя, известният варненски поп Константин А. Дъновски (1830–1918), родом от близкото до с. Чокманово, с. Читак, сега квартал Устово в Смолян. Възможно е родство и по майчина линия на поп Константин, идваща от известния устовски род Зибилци.

Описвайки по-подробно изписаното по страниците на тази Библия искаме да илюстрираме, че в изследваната лична библиотека на Петър Дънов Библията е ценна не само със своите внушения, но и с бележките и мислите, записани върху нея от притежателя ѝ, но и с това, че играе ролята и на своеобразна семейна летопис, която отразява най-важното, случило се в семейството и рода – раждания, бракове, сполетяни нещастия, смърт.

Интересен аспект в изследването представлява проучването на авторството на книгите. Установи се, че българските автори са около 40, като сред тях се открояват имената на Софроний Врачански, Найден Геров, Стилиян Чилингиров, Иван Клинчаров, проф. Стефан Младенов, проф. Михаил Арнаудов, Николай Райнов, Владимир Русалиев, Петър

Димков, Пенчо Славейков, Стоян Ватралски, Мара Белчева и др. Връзката на авторите на книгите с Петър Дънов се опитахме да потърсим в няколко различни направления:

1. Като автори на книги, които са утвърдени изследователи или практики в конкретна област на знанието, представляваща интерес за него. Например *музикалната му осведоменост* като цигулар и занимаанията му с композиция, както и значението, което придава на музиката като средство за постигане на душевна хармония, са основателна причина за наличието в библиотеката му на публикации на утвърдени музиканти, композитори и музикални педагози като Андрей Анастасов Стоянов, Борис Тричков, Димитър Василев Радев, Цанко П. Цанков, Асен Арнаудов, музикалният историк, учителят от Ямбол Андрей Д. Андреев; *усвояването на чужди езици* и афинитета му към езиковедската тематика обяснява присъствието в библиотеката му на автори като Найден Геров, Иван Анастасов Миладинов, Стефан Младенов, Атанас Д. Атанасов („Курс по есперанто“), Любен Казанджиев (който предприема интересно философско сравняване на българския език с другите езици в книгата си „Българският народен езиков гений“, тъй като предлага коренно различен поглед върху езиците като инструменти за изразяване. Понеже изследването му не е филологическо, то е счетено за псевдонаучно от съвременниците му, но в наши дни получава положителна оценка¹⁹). Любопитството му към тематика, свързана с *българската история и културен подем, с видни исторически личности* предопределя наличие на автори като Софроний Врачански, Силиян Чилингиров („Какво е дал българинът на другите народи“), генерал Никола Д. Недев („Дойранската епопея 1915–1918“ и др.), Ганчо Ценов („Произходът на българите и начало на българската държава и българската църква“), Иван Клинчаров.

2. Като автори, негови ученици, чиито идеи и публикации са свързани пряко или косвено с учението му. Тук можем да отнесем книгите на Методи Константинов, Георги Томалевски, Георги Радев, Стефан Тошев, Сава Калименов, Михаил Стоицев, Буча Бехар. Част от имената на авторите са извлечени от Списъка от 1957 г. като тези на Невена Неделчева, Милка Периклиева, Димитрина Антонова, Дядо Благо (Стоян Русев), Любомир Лулчев, Олга Славчева (която написва текста към първа и трета част на танца Паневритмия) и др.

3. Книги, които са важни за Учителя не само със своето съдържание, а защото са дар от съмишленици и последователи на неговото учение, с които го свързват лично приятелство и духовна близост. Някои от тях са с посвещения и автографи. Такива са авторите: Владимир Русалиев,

¹⁹Панайотов, Виктор. Забравено изследване може да стане повод за огромна национална гордост. В: *Littlebg* [онлайн], 27ян. 2016. [Прегледан на 16.08.2016]. Достъпно от: <http://littlebg.com/zabraveno-izsledvane-povod-za-nationalna-gordost/#>

Младен Николов, Елиезер Кoen, Андрей Д. Андреев, Стоян Коскин, Петър Димков, Борис Тричков, Кирил Бербенко и др.

Чуждите автори, чиито книги присъстват в личната библиотека в оригинал или в превод са малко над 100 и видимо доминират над българските. Наред с вече споменатите писатели класици, могат да се видят имена на известни автори като Рабиндранат Тагор, Махатма Ганди, Плутарх, Морис Метерлинк, Константин Иречек и др. По отношение на притежаваните издания от чужди автори може да се направи извода, че това са все утвърдени имена на учени и практики в своята област като:

- *Хенри Грей* (известен и днес със своята „Анатомия на Грей: Описателна и хирургическа“, претърпяла 39 редакции и преиздания, която Учителят Дънов притежава в оригинално издание от 1887 г.);

- *Max Heindel* (датско-американски християнски окултист, астролог и мистик. Автор е на книги, в които се проповядват розенкройцерските принципи и философията на розенкройцерите);

- *Алфред Бине* (френски психолог, един от създателите на първата метрична стълбица за измерване на интелигентността);

- *Bernard Hollander* (английски психиатър, един от основните поддръжници на френологията в началото на XX в., получил признание за книгите си в тази област, вкл. за „The mental functions of the Brain“, налична в оригинал в Лондонско издание от 1901 г. в изследваната библиотека);

- *Карл Бюхер* (известен немски икономист, професор по политическа икономия и финанси);

- *Джон Милтън* (английски поет и публицист, книгите и памфлетите му са в защита на английския народ и републиката на Кромуел. Най-известен е с епическата поема „Изгубеният рай“);

- *Хенри Томас Бъкъл* (Бъкъл) (известен английски историк, автор на монументалната „История на цивилизацията в Англия“, притежавана от Петър Дънов в двутомното издание на български език от 1894 г.);

- *Едуард Гибън* (един от най-известните английски историци, автор на многотомната „Залез и упадък на Римската империя“, започнала да излиза на английски език в 1776 г. Налични в оригинал в библиотеката на Учителя са само два тома от поредицата, издадени във Филаделфия от издателство „Porter & Coates“, без да бъде уточнена годината на издаването им. Интересен е фактът, че тази книга е издадена в превод на български език от Владимир Свинтила и Антон Даскалов едва през 1999 г.);

- *Henry Charles Lahee* (американски музиковед, известен с редица фундаментални книги по история на музиката);

– *Люсиен Шевальо* (френски пианист, композитор и музикален теоретик, написал главата за хармонията за Музикалната енциклопедия от 1921 г., която след това излиза като самостоятелна книга в превод на руски под заглавие „История учений о гармонии“ през 1932 г. Именно тя се съхранява в личната библиотека на Петър Дънов);

– *George Hart* (английски музиколог и производител на музикални инструменти, известен и с книгата си „The Violin : Its Famous Makers and Their Imitators“, която е претърпяла множество преиздания през годините, а в библиотеката на Учителя тя присъства с издание, което не е точно датирано, но е преди 1893 г.);

– *Николай Римски-Корсаков, Иосиф Игнатъевич Дубовский, Сергей Владимирович Евсеев, Игор Владимирович Способин, Юрий Николаевич Тюлин* (известни руски музикални дейци, композитори, диригенти и педагози, присъстващи в изследването ни с учебници по хармония в музиката, издадени в престижни руски издания от 20–30 г. на XX век);

– *Язепс Витолд* (латвийски композитор, музикален педагог и критик, завършил Санкт Петербургската консерватория, един от учениците на Сергей Прокофиев, първият професор на Латвийската консерватория, носеща днес неговото име).

– *Emils Darzins* (латвийски композитор, музикален критик и хоров диригент, ученик на Николай Римски-Корсаков. Произведението му „Меланхоличен валс“, което Петър Дънов е притежавал, е създадено през 1904 г., но веднага става повод за полемики в латвийските музикални среди. Обвиняват автора в плагиатство и той унищожава партитурите. Има предположение, че валсът е реконструиран и издаден чак след смъртта му през 1910 г. и най-вероятно това е изданието, което се съхранява днес в личната библиотека на Учителя);

– *Иван Александрович Поломаренко* (един от най-големите музиканти арфисти от края на XIX и началото на XX век, артист в оркестъра на граф А. Д. Шереметев и в оркестъра на Петроградско-Ленинградския малък оперен театър, автор на първата книга за арфа на руски език, която е част от изследваната колекция).

Могат да се посочат и още много други примери, свързани със специализираните медицински речници и медицински издания, на автори от ранга на *Amédée Dechambre* и *Mathias Duval* „Dictionnaire usuel des sciences médicales“; *Arthur Albert Stevens*, *Emilius Clark Dudley* и др., които, макар и да нямат славата на „Анатомията на Грей“, многократно са преиздавани и присъстват в различни дигитални колекции по света.

Към книгите с медицинска тематика Петър Дънов проявява неизменен интерес и поради факта, че той допълнително, по собствено желание

е следвал една година медицина в САЩ. Завърнал се в България е продължил да обогатява натрупаните там познания. Показателен е споменът на д-р Георги Н. Чакалов, най-голям брат на математика академик Любомир Н. Чакалов. Година след завръщането си от САЩ, където завършил медицина, д-р Г. Чакалов, като военен полкови лекар, е изпратен през 1900 г. във Варна. Там на военна служба е бил и неговият по-малък брат Васил Н. Чакалов, който впоследствие се оженил за една от племенничките на Петър Дънов – Люба Пенкова Стамова. За нестихващия интерес на П. Дънов към медицината, д-р Г. Чакалов разказва през 1954 г. в спомените си:

„Като се върнах в България се запознах с покойния Петър Дънов, основател на „Бялото Братство“. И той като мене беше завършил образованието си в Америка и владееше добре английски. Занимаваше се по едно време с френология и искаше да му дам да чете нещо и по анатомия и физиология. Дадох му всичко, каквото имах, между които книги беше и анатомията на проф. Грей. Върна ми книгите след няколко месеца и ме накара да го подложка на изпит по морфология на човешкия мозък. Лесно се изпитва човек с учебник в ръка. Видях, че той е напълно запознат с моторните центрове в кортекса, както и със заплетената материя във вътрешността. Как е могъл той без чужда помощ, сам, да завладее човешкия мозък – остава и сега за мен една тайна – само с прочитането на учебника на проф. Грей. Показва какво може да постигне човек ако съсредоточи вниманието и въображението си върху известен предмет.“²⁰

Макар и с неофициално завършено медицинско образование, заради успехите му в нетрадиционното лечителство, изразяващо се в лечение чрез правилно предимно вегетарианско хранене, използване на билки, цвето-, слънце- и водолечение и най-вече чрез насочване към духовна чистота и към християнските добродетели, хората често го наричали „доктор Дънов“. И днес в публичното пространство някои го обявяват неправилно за лекар като пред името му изписват титлата „д-р“.

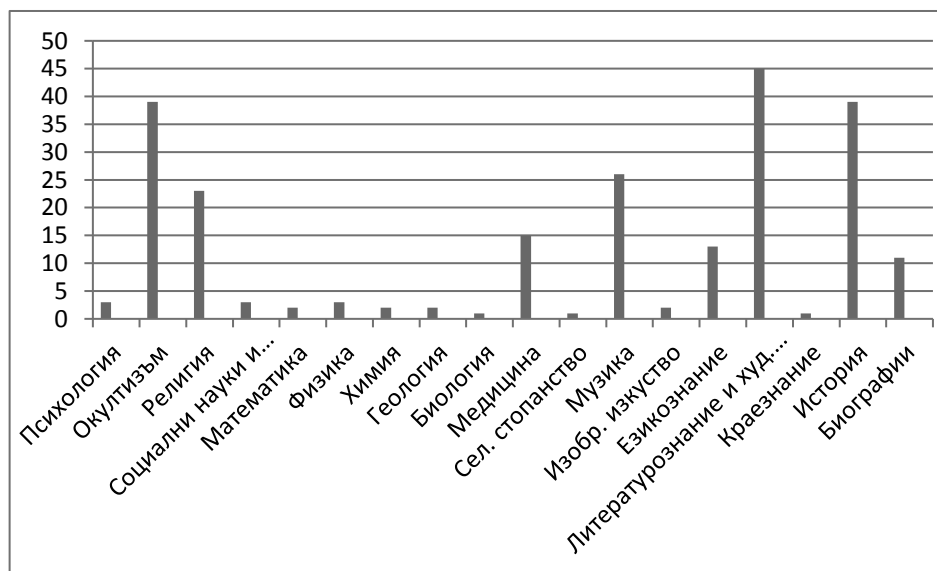
Като авторитетни и популярни за времето си следва да се определят и езиковедските издания и многото езикови речници от типа на Webster's international dictionary of the English language (1892), Nouveau petit Larousse illustré (1937), Hebrew-English lexicon : containing all the hebrew and chaldean words in the Old Testament scriptures, with their meanings in English (1882?), Greek-English: with an introduction to the history of Greek sounds (1910), An elementary Greek grammar (1884), A Greek-English lexicon to the New Testament (1889).

Извън книгите с индивидуален автор, в изследваната лична библиотека се установиха още около 50 заглавия, които могат да се определят

²⁰ **НБКМ-БИА**, ф. 772 (Г. Чакалов), а.е. 1, л. 113.

като анонимни книги, сборници, речници и други издания с колективно авторство, както и няколко заглавия периодични издания (отделни годишнини от сп. „Летописи“, сп. „Селска просвета“, почти пълно издание на руското сп. „Жар-птица“), а също и отделни томове от поредици („Сборник за народни умотворения, наука и книжнина“, „Телеграфо-пощенски и телефонен календар“)²¹.

Разпределението на запазените днес книги от личната библиотека на Учителя по отрасли и подотрасли на знанието е нагледно илюстрирано с поместената по-долу диаграма. Данните не включват периодичните и поредичните издания, поради невъзможността материалите от тях да се вместят в една конкретна научна област. Книгите са идентифицирани тематично според класификационните индекси и предметните рубрики, отразени в електронния каталог на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, националните библиотеки на Франция, Русия и др., Worldcat online catalog, както и множество дигитални колекции и антикварни онлайн книжарници. Подбран е един отрасъл на знанието за всяка книга, според доминиращото ѝ съдържание. В някои от случаите това се оказва доста труден избор, защото една и съща книга, присъстваща в Worldcat online catalog понякога с до 10 описания, идващи от различни библиотеки е класифицирана по коренно различен начин в отделните из-

²¹ Общият брой на оповестените книги от български и чужди автори и на анонимните и колективните произведения не съвпада с посочения обем на библиотеката от 240 заглавия, тъй като някои от авторите присъстват с повече от едно произведение или от едно заглавие има по два екземпляра.

дания. Това наложи допълнителни библиографски издирвания и уточнения с биографичните данни за автора и преглеждането на други справочни публикации. За основа на отрасловото структуриране бяха използвани подразделенията на Универсалната десетична класификация. Очерта се наличие на книги в 18 отрасли и подотрасъла.

На първо място като брой изпъкнаха книгите по литературознание и художествената литература. Това може да се обясни до известна степен с афинитета на Петър Дънов към определени литературни творци, както и с наличието на художествени произведения, чиито автори той е познавал и които са му подарили книгите си с автограф. Голяма група обаче в тази категория са алегорични, окултни, фантастични, психологически романи от типа на „Пътешествието на пилигрима“ (Джон Бънян), „Безсмъртна любов“ (Дук дьо Помар), „Занони“ (Едуард Булуър-Литон), „Паутина“, „На соседней планете“, „Немезида“, „Смърт планеты“, „Законодатели“ (Вера Ивановна Крыжановская (Рочестер), „Voice of Pion“ (Katharine Hillwood Poor), „Колесо Иксиона“ (К. Принц (Рыбаков), „The impersonal life“ (Joseph Sieber Benner), „The seven Valleys“ (Baha'u'Llah), „Cheiro's memoirs“ (William John Warner) и др.

На второ място са книгите, условно определени в Универсалната десетична класификация като „Проблеми на окултното, теории и системи на езотеричните дисциплини, които изясняват и интерпретират феномените и проблемите на окултното“. В тази група са включени и духовни учения като бахайство, розенкройцерство, а също и книги, свързани с учението на самия Петър Дънов и негови последователи.

Със същия брой заглавия са книгите по история. Сред тях се откроява 25 томната история на света „The Historian's History of the World“, луксозно издание от 1907 г., с много цветни и черно-бели илюстрации и географски карти. От останалите исторически съчинения специално място заслужават „Закат Европы“ (известна и като „Залезът на Запада“ – историческо произведение на Освалд Шпенглер, синтез на политикономия, политика, математика, скулптура и музика), „История на цивилизацията в Англия“ (Хенри Томас Бъкъл), „Произходът на българите и начало на българската държава и българската църква“ (Ганчо Ценов), „История на българите“ (Константин Иречек), военноисторическите книги на Никола Недев и др.

Както беше подчертано съществено място заемат също книгите и материалите (текст и ноти) по музика от известни и цитирани вече автори. От таблицата се вижда, че важна част в личната библиотека на Учителя заемат библиите, житията и други религиозни текстове. Значителна част в нея имат и медицинските книги, речници и учебници. Приб-

лизително същият е и обемът на езиковите речници и справочници. Библиографичните материали се свързват с интереса му към личности като Махатма Ганди, Лев Толстой, както и към поредицата „Безсмъртни мисли на велики хора“ (1939–1940). Като единични можем да определим публикациите по психология, биология, химия, геология, селско стопанство, социални науки.

Макар и претърпените метаморфози около опазването на личната библиотека на Петър Дънов да не ни позволяват по-уверено да разсъждаваме за неговите разностранни интереси и занимания, дори и запазеното днес от нея е основание да акцентираме върху голямото разнообразие от теми, от които той се е интересувал, както и да посочим книги, които вероятно е пазел, заради сантимента му към приятели и съмишленници.

Дарствени надписи, подписи, инициали и бележки върху книгите

В личната библиотека на Петър Дънов са запазени и 14 броя книги с дарствени надписи върху тях. Палитрата от заглавия и личностите, които са оставили своя автограф с почит към Учителя, са много разнообразни. Срещат се автори и книги от широк спектър на познанието – музика, история, психология, литература, геология, животен магнетизъм, социални въпроси, природно лекуване, драма, история на медицината и списание за поминъчни знания. Написани са от български автори или преведени от българи на български език и поднесени с голям пиетет към Словото, делото и личността на Учителя Петър Дънов.

Считаме, че хронологичното проследяване на получаването на тези книги от Учителя Петър Дънов би изяснило по-добре процесът на утвърждаването му като феномен в българското културно и духовно пространство.

Най-ранният дарствен надпис е положен върху преведената от френски език от К. Б. (Кирил Бербенко)²² книга на Алфред Бине „Животен магнетизъм в човека“. Той гласи: „Г-ну Петру К. Дънову. 29 януари 1902 г. От преводача“. От изследвания върху жизнения път на Петър Дънов знаем, че през месец юли 1901 г. той, заедно с издателя на сп. „Родина“ Тодор Ив. Бъчваров тръгва пеша от Варна за София. Както по-

²² **Бербенко**, Кирилл Дмитриевич (псевд. Кирилов) (1866–1914). Произхожда от български преселници в Бесарабия. Завършва юридическия факултет на Новорусийския университет. Пристига в България, подгонен заради участието си в студентски демонстрации против император Александър III. 25 години е бил кореспондент на вестник „Новое время“, изявявал се е като публицист и преводач. [Прегледан на 07.08.2016]. Достъпно от: https://traditio.wiki/Кирилл_Дмитриевич_Бербенко

късно пише в свое писмо, П. Дънов за първи път посещава столицата. Пътувайки през Бургас, Ямбол, Сливен, Стара и Нова Загора, Пловдив и Пазарджик, той навсякъде държи сказки по френология, прави измервания на черепите на хората, разглежда и коментира съответните им енергийни центрове. В София пристига в края на м. септември и най-вероятно през месец октомври П. Дънов изнася в салона на дружество „Славянска беседа“ сказка по френология. Информацията е косвена и се базира на съобщението, че представителят на официалната наука г-н Христо Пиперов, член на Българското природоизпитателно дружество, за да го обори, е държал контра сказка. Преводачът на книгата Кирил Бербенко, живеещ в България от 1891 г., най-вероятно е присъствал на сказката с тема по френология, тъй като от заглавието на преведената от него книга и на още една, е видно, че този род познание го привлича. Самият Петър Дънов се задържа в София до м. април 1902 г. и това предполага междувременно те да са установили помежду си контакт и така да се е стигнало до поднасяне на споменатата книга с автографа на Кирил Бербенко.

С посещението в София, както сам Петър Дънов съобщава в писмо, е завършила първата запланувана от него обиколка на България. Целта била изнасяне на сказки с тълкуване на Евангелието, сказки по френология или провеждане на спиритически сеанси. Чрез тях хората е трябвало да бъдат убедени в съществуването и на много по-фини енергийни светове, с които по желание можем да влезем във връзка. Сказките са повод и за създаване на познанства с хора, вълнуващи се от християнските ценности. През следващите няколко години той прави обиколки и на други части от България. Поради големия интерес към духовните му идеи, изложени много убедително, Петър Дънов е канен отново и отново за посещение и започва редовно да обикаля България и да буди „за Божествената Любов и Доброто душите на хората“. Постепенно, между 1901 и 1911 г., в страната се създава мрежа от групи от негови последователи и съмишленици, с които той поддържа и писмовна връзка. През този период започва да събира на срещи-събори през лятото своите съидейници. Така се поставя началото на бъдещото общество „Бяло Братство“.

В личната библиотека няма запазена подарена книга на П. Дънов с автограф след 1902 г. и до края на Междусъюзническата война.

Върху корицата на екземпляр от драматичната поема „Над езерото“ от Стоян Коскин, издадена през 1918 година в Ямбол, има адрес „*София, г-н Петър Дънов, Опълченска № 66*“. От пощенското клеймо разбираме, че авторът е изпратил книгата си на Учителя и тя е пристигнала в София

на 18 юли 1919 г. Друг автор, младият д-р Кирил Н. Паскалев с псевдоним „Самарянин“, през 1926 г. отпечатва анонимно брошурата „Един болен обществен въпрос поддържан с инжекции (по законопроекта за Народното здраве)“. На корицата на брошурата е написал само съдържано-интимното посвещение: „*На моя Учител*“.

На 14 февруари 1937 г. Димитър Петров от Кюстендил, ул. „Св. Климент № 10“, написва следното посвещение „*Подарявам на обичния учител г-н Дънов*“, придружено с името и градът, в който живее. Необичаен в случая е изборът на произведението, върху което е изписал тези думи на признателност. Това е на гърба на заглавната страница на месечното списание за „обществено-научно-поминъчни знания „Селска просвета“ от 1911 г., печатано в Кюстендил, където авторът в по-късните си години живее и там умира. Можем да допуснем, че издателят Димитър Петров подарява това списание не случайно, защото 1911 година може би е била важна за неговото духовно израстване, за което личността и словото на Петър Дънов са имали важен принос.

Писателят Владимир Русалиев надписва книгата си „Писма от Драганово“ така: „*На слънчевия Учител и вдъхновен водач към градуцето – в знак на преклонение. Вл. Русалиев. 12 април 1937 г. София*“. Може да се допусне, че и върху другите три книги, липсващи днес в личната библиотека, но регистрирани в Списъка от 1957 г., Вл. Русалиев е записал също такива уважителни слова към Учителя.

На 5 септември 1938 г. д-р Стефан Джаков поднася своята „История на медицината“, издадена през 1932 г., с кратко посвещение – „*На г. Петър Дънов от автора. София, 05.09.1938 г.*“

Други четири книги с автографи обогатяват личната библиотека на Учителя през следващата 1939 г. Две са из историята на музиката, от учителя Андрей Д. Андреев, с краткото посвещение „*На Учителя*“. Третият много уважителен автограф е положен върху първия том от „Наръчник по природно лекуване и живеене“. Той гласи „*На Учителя П. Дънов, в знак на искрення признателност. 29.09.1939 г. София*“. Трите тома са скъп дар за Учителя от народния лечител д-р Петър Димков, към когото Петър Дънов изпитва също голямо уважение.

Изключителен интерес представлява и малката книжка с поезия, озаглавена „Duet. Ciklus sonata“, издадена през 1922 г. в Загреб. Вероятно авторът ѝ, хърватският общественик и поет Dr. Ivo Hengster, с поетичния псевдоним Ivo Kokin, цени особено тази своя стихосбирка, защото именно нея носи при визитата си в България. Лично я подарява на Петър Дънов през лятото на 1939 г., когато го посещава „на Изгрева“ в

София и в лагера на Бялото Братство на Рила, при 7-те рилски езера. Неговото посвещение на хърватски език към П. Дънов е на заглавната страница на книжката. Иво Хенгстер, убеден вегетарианец и председател на Хърватското вегетарианско дружество, е на посещение в България сред приятели вегетарианци като него, каквито са и последователите на Учителя Дънов.

Известният композитор и музикален педагог Борис Тричков поднася книгата си „Стълбицата, български метод за съзнателно нотно пеене“ със следния автограф: *„На дълбокоуважавания г. Петър Дънов – Борис Тричков. София, 20.07.1940 г.“*.

Минният инженер и убеден последовател на Петър Дънов, д-р Елиезер Коен му дарява своя научен труд, отпечатан през 1941 г., с емоционалното посвещение: *„На Учителя – Светлия Образ на нашия живот, с израз на признателност и любов, подарява Авторът“*. Липсва датата на посвещението, но най-вероятно книгата е поднесена веднага след издаването ѝ.

Нови две книги по музикална история на древния свят получава през 1942 г. Петър Дънов от Андрей Д. Андреев, с познатото вече кратко *„На Учителя“*.

През 1943 г. и учителят при Американския колеж в София, психологът д-р Младен Николов поднася на Петър Дънов своя, отпечатан предната година труд *„Отражение на психоанализата върху педагогията“*. На заглавната страница е написал: *„На истинския учител Петър Дънов от автора: д-р Николов. София, 30.07.1943 г.“* Има основание да се предполага, че Младен Николов е запознат с интересите на Петър Дънов в областта на психологията и е повлиян от педагогическите му идеи, които присъстват още в издадената във Варна през далечната 1896 г. първа книга на младия, току що завърнал се от Америка Петър Дънов – *„Науката и възпитанието“*.

Допускаме наличието и на други ценни посвещения и автографи, които Петър Дънов е получавал от ученици, приятели и съмишленици, но те, за съжаление, не са съхранени до днес в разглежданата сбирка.

Убедени сме обаче, че оцелялото от неговата лична библиотека, заедно със запазените екземпляри от ранните издания на беседите му и все още не напълно и задълбочено проученото му архивно наследство ще отворят нови възможности за многопосочни изследвания на следващите поколения творци върху феномена Петър Дънов – духовният Учител Бенисà Дунò.

ЛИЧНА БИБЛИОТЕКА НА УЧИТЕЛЯ ПЕТЪР ДЬНОВ²³

БИБЛИИ

1–3. Библия. Сиреч священо-то писание на Ветхий и Новый завет : Вярно и точно преведено от първообразно-то. – Цариград : [Британското и чуждестранно библиейско дружество], 1871 (книгопеч. А. Х. Бояджияна). – [2], 1054, [1] с. ; 28 см

Назована „Цариградската или Протестантската библия“; Текст в две колони. Има 3 екз. в библ. на П.К.Д.

А. С позлатени ръбове на стр., кор. тъмно зел.

Б. Луксозно, мн. запазено изд. с позл. ръбове на стр., в доп. калъф.

В. С гравюри върху кор. ; с ръкописни семейни сведения; закъсана.

4. Библия. Сиреч священо-то писание на Ветхий и Новый завет : Вярно и точно преведено от първообразно-то. – Виенна : Британско-то и иностранно библиейско общество, 1885 (печ. Адолф Холцхаузен). – [2], 1054, [1] с.

С доп. ръкопис на титулна стр.; с много доп. ръкописни приписки, дати и рис.; бел. на стенография; поставена в спец. папка-кутия. доп. подв.; В кутията се намира и др. печ. изд.: **Николов**, Константин. Ангел вопіаше на източен и западен напев / Константин Николов. – София : изд. авт. (ученик във 2 курс на Соф. Дух. Семинария – 4.XII.1911г.), (1911). – 6 с. ноти и текст (специални ноти с. 1–2).

На с. 1 информация:

„Изслушано от Негово благоговейство свещ. Константин Дъновски, семинарски ефимерий.“

5. Библия или книги священнаго писанія Ветхаго и Новаго завета в русском переводе с параллельными местами : 7. изд. – Санкт-Петербург, 1904 (Синодальная типография). – 1548 с.

С кожени корици, с позлатени ръбове, в доп. зел. футляр, мн. запазена.

Отвън върху гръбчето е гравиран надп. „Д. 1904 г.“

6. Библия. Съвяте письмо Старого і Нового завіту : Мовою русько-українською [на укр.ез.]. – У Берлині : виданэ Британського і заграничного Біблійного товариства, 1925. – 825, 249 с.

Книгата има дарствен надпис на нов правопис: „За библиотеката на Всемирното Бяло Братство, подняся семейство Михаил Иванов, чрез сина на същото – брат Иван Михайлов“.

7. Библия. Сиреч книги священнаго писанія Ветхаго и Новаго завета. – Москва : Синодальная типография, 1900. – [2], 554, 154 л.

Текстът, номерата на стр. и годината изписани на черковно-слав.; Мн. луксозно изд. с винетки в началото на отделните глави; В грав. черна кожена подв.

²³ Посочените номера отговарят на броя на наличните в библиотеката книжни тела.

8. Библия, сиречь священото писание на Ветхия и Новия завет : Вярно и точно преведена от първообразното [издание от] Цариград, книгопеч. Х. Матеосян, 1912. – New York : American Bible Society, 1918. – 1232 с. – (Bulgarian Bible; Special edition)

9. Библия в картинахъ знаменитыхъ мастеровъ : Ч. 1–2. – 2. изд. – С. – Петербург : А. С. Суворин, 1901–1902. – 45х32 см

Ч. 1: Ветхий заветъ. – 1901. – 9 с. : 43 л. гравюри.

Ч. 2: Новий завет. – 7 с. : 49 л. гравюри.

В началото на всяка част биографични сведения за художниците и гравьорите, а в края на частите списък на наименованията на картините; Много луксозно издание, със зелена кожена подвързия и позлатени орнаменти върху нея.

1. изд. 1879.

10. Жития на светиите, списани на славянски език от Светаго Димитрия, Митрополита Ростовскаго : Приложения Жития на Югославянските светии от Филарета, Архиепископа Черниговскаго : Февруарий : Отделение 1–2 : Дни 1–12; Дни 13–29 / Прев. на бълг. ез. Н. Жеков. – В. Търново : х.Тодор С. Фъртунов, 1908. – 271, 288 с. ; 16х24 см

Азбучен показалец с. 285–288; Подв. доп.

11. The holy Bible containing the Old and New Testaments [Светата Библия съдържаща Стария и Новия завет]: Translated out of the original tongues / Compared and revised ed. – New York : American Bible Society, 1884. – 910, 274 p. ; 15х10 cm

Ориг. загл. на Новия завет (274 с.): The New Testament of our Lord and Saviour Jesus Christ [Новият завет на нашия Господ и Спасител Иисус Христос]. Translated out of the original Greek; С мн. приписки; Липсват (~10) стр. в края.

С посвещение от майката към сина ѝ Howard F. Brown, с дата 02.09.1886 г. Howard F. Brown е състудент на Петър Дънов в Теологичната семинария „Дрю“ в гр. Медисън, щата Ню Йорк, САЩ, през 1888–1890 г.

12. The holy Bible containing the Old and New Testaments [Светата Библия съдържаща Стария и Новия завет]: Translated out of the original tongues / Compared and revised standard edition. – New York : American Bible Society, 1901 (New York : publ. Thomas Nelson & Sons, A.D.). – 1002 с. : 3 л.к. : VIII, 300 с. ; с 10 л.к. ; 15х10 cm

Ориг. загл. на Новия завет (VIII, 300 с.): The new covenant commonly called The New Testament of our Lord and Saviour Jesus Christ. Translated out of the Greek.

13. The Analytical reference Bible [Аналитично позоваване на Библията] : [Ч.1–2]. – New York/London, Funk and Wagnalls Company, 1918. – 26х20 cm

[Ч.1]: The Holy Bible [Светата Библия] : Comprehensive Bible helps : The whole Bible by subjects. – 1128 с. : с рис., 4 цв. георг. к. на библейските места и 4 л. Family record.

[Ч.2]: The whole Bible arranged in subjects [Цялата Библия подредена в теми]: Cruden's concordance. – 1062 с.

С буквени показалици; С позл. ръбове на стр. и луксозна черна кожена подв.

КНИГИ С ИНИЦИАЛИ НА ПЕТЪР ДЪНОВ

14. Бъкъл, Хенри Томас (1821–1862). История на цивилизацията в Англия : Т. 1–2 / Х. Т. Бокл. – Пловдив : Д. Н. Модинков, 1894 (Пловдив : печ. Съгласие). – 660 с. ; 22х16 см

Т. 1: с.1–404.

Т. 2: с. 405–660.

С кожена чер.- каф. подв. с орнаменти.

Върху гръбчето на подв. има инициали „П.К.Д.“ На титулната стр. ръкописните инициали „П.К.Д.“ не са на П.К.Дънов.

15–16. Геров, Найден (1823–1900). Речник на българскѣй языкъ с тълкование речити на българскѣй и руски : Ч. 1–5. – Пловдив, друж. печ. Съгласие, 1895–1904.

1. А–Д. – 1895. – LVI, 398 с.

2. Е–К. – 1897. – IV, 449 с.

3. Л–О. – 1899. – IV, 440 с.

4. П. – 1901. – VIII, 416 с.

5. Р–Я. – 1904. – VII, 638 с. 1 л. портр.

Частите са подвързани в два отделни тома. Върху гръбчето на подвързията на всеки том има инициали „П.К.Д.“

17. Hart, George (1839–1891). The Violin : Its Famous Makers and Their Imitators [Виолата : Нейните известни майстори – производители и техните имитатори] / George Hart. – [Б.м.], [преди 1893]. – V, 184 с. : ил.; 19 см. – (Popular edition)

На загл. с. има печат с означение „John F. Ellis & Co. ; Pianos & Music ; Jun 9. 1892, Washington, D. C.“

Върху титулната стр. има личен подпис на Петър К. Дънов на англ. ез. – „P.K.Dunoff“.

КНИГИ И ПЕРИОДИЧНИ ИЗДАНИЯ С ДАРСТВЕНИ НАДПИСИ ЗА ПЕТЪР ДЪНОВ

18. Андреев, Андрей Димитров (1905–1973) . Музикални нрави в Стария Рим : Истор.-муз. студия / Андрей Андреев. – Ямбол, изд. и печ. Светлина на Марангозов, 1942. – 16 с.

Кн. има дарствен надпис от авт.: „На Учителя. А. Андреев“.

19. Андреев, Андрей Димитров (1905–1973) . Музикалното изкуство на старите траки : Опит за истор.-муз. изследване : Увод в старобълг.

музик. изкуство / Андрей Андреев. – Ямбол, изд. и печ. Светлина на Марагозов, 1939. – 48 с. – (Библ. Музика и живот ; № 2)

Кн. има дарствен надпис от авт.: „На Учителя. А. Андреев“.

20. Андреев, Андрей Димитров (1905–1973). Музиката на Стария Изток и на Егейския свят / Андрей Андреев. – Ямбол, изд. и печ. Светлина на Марагозов, 1942. – 80 с. : с ил.

Кор. загл.: Музикалната култура на Стария Изток и на Егейския свят.

Кн. има дарствен надпис от авт.: „На Учителя. А. Андреев“.

21. Бине, Алфред (1857–1911), Шарл Фере (1852–1907). Животен магнетизъм в човека / Алфред Бине, Ш. Фере; Прев от фр. К. Б. [Кирил Бербенко]. – София, 1896 (София : печ. Напредък). – VII, 336 с. : с диагр.

В кн. авт. означени А. Binet и Ch. Féré.

С прибавка на края една статия от д-р [Жан Мартен] Шарко за лекуване с вяра.

Кн. има дарствен надпис „Г-ну Петру К. Дънову. 29 януари 1902 г. От преводача“.

22. Джаков, Стефан Иванов (1867–?). История на медицината / Стефан Джаков. – София : изд. авт., 1932 (София : печ. Хр.Бъчваров). – 112 с.

Кн. има дарствен надпис: „На г. Петър Дънов от Автора. София, 5 септ. 1938 г.“.

23–25. Димков, Петър Иванов (1886–1981). Наръчник по природно лекуване и живеене : В 3 тома / Състав. Петър Димков ; С предг. от Кирил Йорданов. – 4. коренно прераб. и доп. изд. – София : Факел, 1939 (София : печ. Нов живот).

Т. 1 : Ч. 1–2. – X, 651 с. : с ил.

Т. 2 : Ч. 3–4. – XIX, 878 с. : с ил.

Т. 3 : Ч. 5–6. Планове за лекуване, природосъобразен живот и домашна гимнастика. – XII, 512 с. : с ил., 1 л. табл.

В първи том има дарствен надпис: „На Учителя П. Дънов. В знак на искрена признателност. От автора. София, 29 септ. 1939 г.“.

26. Коен, Елиезер Рафаел (1905–1956). Геологията на орудената с хематит област между селата Локорско, Кремиковци и Сеславци в Софийска Стара планина : С предг. на нем. ез. / Елиезер Раф. Коен. – София, 1941 (София : печ. Художник). – 102 с. : с ил., 1с. схема, 2 к.

Отпеч. от Годишник на Дир. за прир. богатства ; Отд. А, Т.1. – 1941.

Кн. има дарствен надпис: „На Учителя – Светлия Образ на нашия живот, с израз на признателност и Любов. Подарява Авторът“.

27. Коскин, Стоян Василев. Над езерото : Драматична поема в 5 д. и 2 карт. / Ст. Коскин. – Ямбол, 1918 (Ямбол : печ.Светлина). – 80 с. – (Библ. Слънчеви усмивки ; № 1–5)

Върху книгата има ръкописен адрес: „София, Г-н Дънов, Опълченска“ № 66 и пощенско клеймо – София № 3, от 18 юли 1919 г.“.

28. Николов, Младен (1881–?). Отражение на психоанализата върху педагогията : С предг. от авт. / Младен Николов. – София, 1942 [София : печ. Кооп]. – 48 с. – (Психол. библиография ; № 6)

Истинското име на авт. Младен Николов Стоянов.

Отпеч. от сб. „В служба на нар. образование в чест на проф. д-р Мих. Герасков“, с. 320–363.

Книгата има дарствен надпис: „На истинския Учител г. Петър Дънов от автора – учител при Америк. колеж. София, 30.07.1943 г.“.

29. Плутарх (ок. 46–120). За музиката : Трактат / Плутарх ; Прев. от старогр. Андрей Андреев. – Ямбол, 1939 (печ. Светлина). – 48 с. : с факсимиле.

Кн. има дарствен надпис от прев.: „На Учителя. А. Андреев“.

30. Русалиев, Владимир (1889–1973). Писма от Драганово : Стихове / Владимир Русалиев ; Худож. кор. Наум Хаджи Младенов. – София : Добромир Чилингиров, 1937 (София : печ. Стоп. развитие). – 48 с.

Истинско име на авт. Ангел Маринов Пенков.

Книгата има дарствен надпис: „На слънчевия Учител и вдъхновен водач към грядущето – в знак на преклонение. Вл. Русалиев. 12.04.1937 г. София.“

31. Самарянин. Един болен обществен въпрос, поддържан с инжекции : По законопроекта за народното здраве / Самарянин. – [Б.м., 1926]. – 46 с.

Самарянин – псевд. на д-р Кирил Н. Паскалев.

Книгата има дарствен надпис: „На моя Учител от автора.“

32. Селска просвета : Месечно сп. за обществено-научно поминъчни знания. – Г. III, 1911, кн. 1–8, 10 / Ред. Д. Петров. – Кюстендил, изд. ред., 1911 (Кюстендил : печ. Изгрев).

Списанията подв. в едно кн. тяло.

С дарствен надпис от ред.: „Подарявам на обичния Учител г-н Дънов. Д. Петров. 4.02.1937 г. Кюстендил, ул. „Св.Климент“ № 10.“

33. Тричков, Борис (1881–1944). „Сълбицата“ : Български метод за съзнателно нотено пение : Т.1 / Борис Тричков. – 2. прераб. изд. – София, 1940 (печ. Култура). – XII, 566 с. : с ил.

1. изд. 1923.

Кн. има дарствен надпис от авт.: „На дълбокоуважаемия г. Петър Дънов. София, 20 юли 1940 г.“.

КНИГИ (Кирилица)

34. Арнаудов, Михаил Петров (1878–1978). Психология на литературното творчество / М. Арнаудов. – София : Държ. унив. Кл. Охридски, 1931 (София : Гутенберг). – 6, 568 с. – (Университетска библиотека ; № 106)

35. Атанасов, Атанас Данчев. Курс по есперанто за българи / Ат. Д. Атанасов. – 5. изд. – София : Посредник, [1926]. – 121 с. : с ил.

1. изд. 1922.

36. Белами, Едуард (1850–1898). Настоящото разгледано от потомството ни и надничане в напредъка на бъдещето : С прев. и подражание на първообразното Looking Backward от Едуард Белами / Edward Bellamy ; Побългарил Илия С. Йовчев. – София, 1900 (София : Костадин Г. Чинков). – 400 с. ; 18 см

Кор. опис.

37. Белчева, Мара Иванова (1868–1937). Избрани песни : [Стихотворения] / Мара Белчева. – София, 1931 (София : С. М. Стайков). – 96 с., 1 л. портр.

38. Бехар, Буча Кемал (1903–1978). Песен над равнините : Разкази / Буча Бехар. – Казанлък : Гутенберг, 1939. – 113 с. ; 25 см

39–40. Братски песни. – София : [Бяло Братство], 1941 (София : Литопечат). – 68 с. ноти и текст. ; 24 см

2 еднакви екз.

41. Българска идилия : Разработка [по Учителя Дънов] за цигулка и пиано Асен Арнаудов / Петър Константинов Дънов, Асен Арнаудов. – София, 1941. – 18 с. ноти.

42. Български песни : Сборник. – София, 1936. – 27 с. : с ноти.

43. Булуър-Литън, Едуард (1803–1873). Занони : Роман / Едуард Булвер Литон ; Прев. от англ. [Георги Радев]. – София : Георги Тахчиев, 1927 (София : Житно зърно). – 540 с. Истинско име на авт. Edward Bulwer-Lytton.

44. Булуър-Литън, Едуард (1803–1873). Последните дни на Помпея / Е. Л. Буливер ; Прев. Н. Михайловски. – 2. попр. изд. – София, 1888 (София : печ. К. Т. Кушлев). – 417, 8 с.

1. изд. 1870.

45. Бунъян, Джон (1628–1688). Путешествие пилигрима в небесную страну : Аллегорический рассказ в двух частях с 50-ю картинами : Ч. 1–2 / Джон Бунъян ; Перев. с англ. Ю. Д. З. – Вновь исправленно со 2. испр. изд. 1881 года. – Б.м. , [1881?]. – 378, 241 с.

Ч. 1: Путешествие Пилигрима в небесную страну ; Христианин. – 50 л. картини, 378 с.

Сдържа и: „Жизнь Джона Буньяна“ с. 9–30.

Ч. 2: Духовная война ; Победа царя Шаддая над диаволом ; Вступление. – V, 241 с.

Двете части имат общо съдържание и списък на картините.

Кн. доп. подв. и с гравирани надпис П. Ив. Гумнеров. Вътре ръкописно подписано „Петко Ив. Гумнеров“.

46. Бюхер, Карл Вилхелм (1847–1930). Произход на поезията и музиката / Карл Бюхер ; Прев. Я. С. Хлеббаров, Г. Бакалов. – София : Буревестник, 1908 (Плевен : К. Т. Мотавчиев). – 182 с. – (Литературно-критическа библиотека ; № 7 и 8)

Съдържа и: Изкуството у първобитните народи / Г. В. Плеханов;
Липсват до с. 14 вкл.

47. Ватралски, Стоян Кръстев (1860–1935). Битие : Сбирка рими и поеми върху жизнecветни теми / Стоян Ватралски. – София, 1910 (София : Придворна печ.). – 200 с.

48. Венетов, Никола Антонов (1883–1971). Стъпки по снега : Стихотворения / Никола Антонов Венетов. – Бургас : Възраждане, 1919 (Бургас : Н. В. Велчев). – 88 с. – (Месечно изд. на книгоизд. Възраждане. – Бургас, 1919 ; № 94)

49. Витол, Юсиф (Язепс) (1863–1948). Десять латышскихъ песенъ для фортепіано : Соч. 29 [Десет латвийски песни за пиано : Оп. 29] / I. Витол. – Leipzig, 1901. – 12 с. : с ноти.

Истинско име на авт. Jāzeps Vītols.

50. Войната за Освобождението на България : Достопамятна книга за Рус.-тур. война през 1877–1878 : Състав. според илюстр. воен. хроника [на немското издание „Illustrierte Kriegs-Chronik“] : В 2 ч. – [София] : Бълг. илюстрация, 1883–1896 ([София] : Янко С. Ковачев) ; 37 см

Ч. 1: 1883. – 14, 162 с.

Ч. 2: 1896. – 10, 128, XXI с.

51. Ганди, Махатма К. (1869–1948). Автобиография / М. К. Ганди ; Прев. от фр. ез. Георги Радев. – София : Посредник, [1942] (София : Култура). – 4, 216 с.

52–58. Даскалов, Богомил Христов (1876–1944). Гнилото в съвременната наука : Попул.-науч. изложение : [Кн.] 2–8 / Богомил Даскалов : Трявна и В. Търново, 1934–1942.

2. Аберация на светлината. – Трявна, 1934. – 22 с.

3. Гравитационни везни на Кавендиш. – Трявна, 1941. – 20 с.

4. Плътност на земята. – Трявна, 1941. – 20 с.

5. Изхажяване на материята. – Трявна, 1941. – 8 с.

6. Обем на пресечени пирамиди и конуси. – Трявна, 1941. – 8 с.

7. Величина на земното притяжение. – Трявна, 1942. – 20 с.

8. Мощност и маса на планетите. – Трявна, печ. Търново, 1942. – 16 с.

59. Дикенс, Чарлс (1812–1870). Животът на Исуса Христа : Написана от Чарлз Дикенз специално за неговите деца / Чарлз Дикенс. – Севлиево : Братство, 1940. – 62 с.

60. Димитров, Благой (1859–1944), Тодор **Дедов** (1866–1942). Алгебра и сборник : За 4 гимназ. кл. на мъжките и дев. пълни и средни уч. заведения / Бл. Димитров, Т. Дедов. – 3. изд. – София, 1912 (София : П. Глушков). – 85, 55 с.

Истинското име на авт. Благой Димитров Хадживасилев.

61. Донов, Петр (1864–1944). Путь ученика / П. Донов ; Пер. с болг. А. Мазурс. – Рига : N. Gudkova izdevnieciba, 1939. – 276 с.

Истинското име на авт. Петър Константинов Дънов.

62. Дубовский, Иосиф Игнатъевич (1892–1969), Сергей Владимирович, **Евсеев**, Игор Владимирович **Способин** (1900–1954). Учебник гармонии : Ч. 2 [Учебник по хармония] / И. И. Дубовский, С. В. Евсеев, И. В. Способин. – Москва : Музгиз, 1938. – 168 с. : с мн. нот.

63. Дънов, Петър Константинов (1864–1944). Наряд и упътвания от Учителя, дадени на учениците от Всемирното Бяло Братство, при срещата им в гр. Търново, през лятото на 1925 г. / Учителя. – [София] : Просветен комитет, [1925]. – 62 с. – (Съборни беседи)

64. Дънов, Петър Константинов (1864–1944). Настанало е царството божие / Учителя [Петър Дънов]. – [София], [1925] (Русе : Малджиев). – (Неделни беседи : Сер. VII [1924–1925] ; № 1–33)

33 беседи всяка с отд. паг., подв. в едно кн. тяло.

65. Дънов, Петър Константинов (1864–1944). Паневритмия : Песни на хармоничните движения / Музика и движения от Учителя [Петър Дънов]. – София, 1941 (София : Литопечат). – 63 с. ноти и текст ; 24,5 см
Съдържа и: Уводни думи / [Боян Боев] ; Основи на Паневритмията / Учителя.

66–68. Дънов, Петър Константинов (1864–1944). Песни от Учителя : Ч. 2 / Учителя [Петър Дънов]. – София, 1944. – 53 с. ноти и текст. ; 24 см
Съдържа и: Предговор / Г. [Георги Томалевски] ; Учителят за музиката.
3 еднакви екз.

69. Дънов, Петър Константинов (1864–1944). Последното място / Петър Дънов. – Русе, [1925]. – 29 с. – (Неделни беседи : [Сер. VII, (1924–1925)] ; № 18)

70. Дънов, Петър Константинов (1864–1944). Сила и живот / [Петър] Дънов. – София, 1920. – 224 с. – (Неделни беседи : Сер. III)

71. Дюнан, Марсел. Българското лято : Юли, 1915 – окт. 1915 : Пътепис / Марсел Дюнан. – София : Б. А. Кожухаров, 1918 (София : Либер. клуб). – 328 с. ; 25 см

На кор. има ръкописен надпис: „Константин Ив. Русев. Септ. 1918 г.“.

72. Живри, Грийо дьо (1874–1929). Древни и нови мъдреци : Избрани страници / Грийо дьо Живри ; От фр. прев. Иван П. Иванов ; Под ред. на Николай Райнов. – София, Стоян Атанасов, [1934] (София : печ. С. М. Стайков). – 224 с.

Истинско име на авт. Émile-Jules Grillot de Givry (или Émile-Angelo Grillot de Givry).

73. Зилбер, Ервин (1869–1955). Криза в медицината : Ново изграждане чрез природното лекуване / Ервин Зилберт ; Прев. от нем. Кирил Йорданов. – Варна, 1936 (Варна : Д. Тодоров). – 16 с. ; 25 см. – (Библиотека Назад към природата ; № 20).

74. Иванов, Манол. Парни машини : Ръководство за средните механотехн. и практ. у-ща и за самообразование / Манол Иванов. – Варна : собствено изд., 1926 (Варна : Единство). – 12, 420 с. : с ил. и 430 черт.

75. Иречек, Константин Йосиф (1854–1918). Историята на българите / Константин Иречек ; Прев. Н. Райнов и З. Бояджиев. – Попр. и доп. изд. – Търново : Науч. списание, 1886 (Търново : скоропеч. К. Тулешков). – 768 с. : 1 л. цв. геогр. к.

Именен показалец с. 725–741; Геогр. показалец с. 742–760.

76. Казанджиев, Любен. Българският народен езиков гений : Книга за превъзходствата на бълг. ез. над др. ез. в света / Любен Казанджиев. – София : Ст. Атанасов, 1943. – 448 с.

77. Калименов, Сава Иванов (1901–1990). Що е окултизъм / Сава Калименов. – Севлиево : Братство, [1934]. – 48 с. ; 19 см. – (Библиотека Братство)

78. Клинчаров, Иван Георгиев (1877–1942). Произход и начало на българското национално знаме и герб. : Науч.-истор. изследване / Ив. Г. Клинчаров. – София, 1940 (София : Стоп. развитие). – 28 с.

79. Клинчаров, Иван Георгиев (1878–1942). Христо Ботйов и Добре Войвода : Студия / Иван Г. Клинчаров. – София, 1937 (София : Право). – 24 с. ; 19 см

80. Ковачев, Йордан Методиев (1895–1966). Златни капки : Разкази и легенди / Йордан Ковачев. – 2. изд. – Севлиево : книгоизд. Братство, 1942. – 170 с.

81. Котов, Петр Александрович (1874–1968). Практически курс гармонии в задачах : Применительно к учебнику Н. А. Римского-Корсакова : Ч. 1 : Формулы и цифрованный бас [Практически курс по проблеме на хармонията] / Составление и предисл. П. А. Котова. – Москва : Юргенсон, [1915]. – 111 с.

82. Крыжановская, Вера Ивановна (Рочестер). Законодатели : Роман / В. И. Крыжановская (Рочестер). – Рига : Н. Гудков, 1930. – 298 с.

83–84. Крыжановская, Вера Ивановна (Рочестер). На соседней планете : Роман / В. И. Крыжановская (Рочестер) : Т. 1–2. – Рига, б.г. – (Библ. Избрани романи ; № 15 и № 16)

№ 15. Т. 1. – 160 с.

№ 16. Т. 2. – 152 с.

85. Крыжановская, Вера Ивановна (Рочестер). Немезида : Роман / В. И. Крыжановская (Рочестър). – Рига : Дидковский, [1925]. – 407 с.

86. Крыжановская, Вера Ивановна (1857–1924). Паутина : Роман в 4-х частях / В. И. Крыжановская . – [1906]. – 459 с.

87. Крыжановская, Вера Ивановна (Рочестер). Смерть планеты : Роман : Ч. 1 / В. И. Крыжановская (Рочестер). – Рига : Гудков, 1929. – 304 с.

88. Метерлинк, Морис (1862–1949). Живота на пчелите / Морис Метерлинк ; Прев. от фр. Анастас Дончев. – София : Елисей Петков, 1929. – 120 с. ; 25 см

Кн. е без кор.

89. Миладинов, Иван Анастасов (1867–1942). Наръчно немско-българско словарче : Ч. 1 : Нем.-бълг. : Ч. 2 : Бълг.-нем. / Ив. Ан. Миладинов. – София, 1942. – 272 с.

90. Милтън, Джон (1608–1674). Изгубений рай : Поема : С биогр. на авт. / Джон Милтон ; Прев. от фр. с прибавление на един кратък речник митрополит Теодосий. – София, 1898. – 638 с. : с. ил. ; 25 см

91. Младенов, Стефан (1880–1963). Етимологически и правописен речник на българския книжовен език / Стефан Младенов. – София : книгоизд. и печ. Хр. Г. Данов , 1941. – XX, 704 с. ; 25 см.

Пълното име на авт. Стефан Младенов Стоянов.

92. Мошков, Валентин Александрович (1852–1922). Новая Теория происхождения человека и его вырождения, составленная по данным зоо-логии, геологии, антропологии, этнографии, истории и статистики :

Т. 1 : Произхождение человека [Произход на човека] / В. А. Мошков. – Варшава, 1907. – 240 с.

93. Мунте, Аксел (1857–1949). Сан Микеле / Аксел Мунте ; Прев. от ориг. Елисавета Консулова-Вазова. – 2. изд. – София : Гладстон, 1941. – 480 с. – (Мозайка от знаменити съвременни романи)

1. изд. 1935.

94. Недев, Никола Димитров (1886–1970). България в световната война (1915–1918) : Бегъл исторически преглед / Н. Недев. – София, 1927 (София : Арм. воен.-изд. фонд). – 170 с. : с. к. ; 25 см

95. Недев, Никола Димитров (1886–1970). Дойранската епопея 1915–1918 / Н. Недев. – 2. изд. – София, 1923 (София : Арм. воен.-изд. фонд). – 8, 264 с., 39 л. : ил. ; 37 см

1. изд. [1921].

96. Петков, Петър Лазаров (1890–1972). Кръвта говори / Петър Петков. – София : в. Лит. глас, [1940] (София : [Нов живот]. – 48 с.

Безпл. премия на в. Лит. глас. Г. 12.

97. Петров, Григорий Спиридонович (1866–1925). Изкуство и живот : Полит.-общ., икон. и религ. живот на народите в произведенията на изкуството от Сфинкса до Мадоната : Лекции / Григорий Петров ; Прев. от Д. Божков. – 2. изд. – София, 1926 (София : Ив. Г. Игнатов и синове). – 162 с.

98. Поломаренко, Иван Александрович (1876–?). Арфа в прошлом и настоящем : История, конструкция, сведения для композиторов, применение в оркестре [Арфата в миналото и настоящето] / Ив. Поломаренко. – Москва ; Ленинград : Музгиз, 1939 (Москва : Музгиз). – 312 с. : ил., портр., черт., нот. ; 23 см

99–100. Помар, дьо. Безсмъртна любов : Психол. роман / Дук дьо Помар : [Прев. Анастасия Желязкова]. – Варна, Милосърдие (Сливен), 1895 (Сливен : Бълг. знаме). – 848 с.

2 еднакви екз.

101. Принц, Конрад (Рыбаков). Колесо иксиона : Из жизни индусских великих учителей йогов и тайных учениях о загробной жизни души и перевоплощении : Оккультный роман [Колелото на Иксион] / К. Принц (Рыбаков). – Рига : Мир, 1933. – 144 с. ; 21 см

102. Психология. – 340 с.

Кн. е без кор. и титулна страница.

103. Радев, Димитър Василев (1874–1952). Контрапункт : Прост и сложен контрапункт, имитация, канон и fuga / Д. В. Радев. – София : Самсаров, 1941. – 8, 192 с. : с ноти

104. Радев, Димитър Василев (1874–1952). Музикални форми / Д. В. Радев. – София, 1928. – VIII, 242, VI с.

105–106. Радев, Димитър Василев (1874–1952). Обща история на музиката : Кн.: 1–2 / Д. В. Радев. – София : Херман поле, 1927–1929.

Кн. 1: Стара и средна история. – 1927. – 232, X с. : ил., ноти

Кн. 2: Нова история. – 1929. – VII, 311, IX с. : ил.

107. Радев, Димитър Василев (1874–1952). Ръководство по нструментация / Д. В. Радев. – 2. прераб. изд. – София : С. М. Стайков, 1938. – 168 с.: ил. ; 18 см. – (Библиотека Филхармония)

108–111. Райнов, Николай Иванов (1889–1954). История на Пластичните изкуства : Т.1–12 / Николай Райнов. – София : Ст. Атанасов, [1931–1939] (София : Херман поле).

Т. 1: Вечното в изкуството. – [1931]. – 254 с. : с ил.

Т. 2: Светулки. Творчество на първобитните народи. – [1932]. – 256 с. : с ил.

Т. 3: От Сфинкса до дракона. – [1934]. – 244 с. : с ил.

Т. 4: Мраморни богове. – [1934]. – 240 с. : с ил.

Т. 5: Църкви и дворци. – [1935]. – 248 с. : с ил.

Т. 6: Светът на Мохамеда : Дворци и джамии. – [1936]. – 240 с. : с ил.

Т. [7]: Модерно изкуство : Векът на великаните. – [1936]. – 240 с. : с ил.

Т. [8]: Модерно изкуство : В царството на колорита. – [1937]. – 224 с.

Т. [9]: Модерно изкуство : При извора на хубостта. – [1938]. – 240 с. : с ил.

Т. [10]: Модерно изкуство : Бунтът на Дьолакром. – [1938]. – 240 с. : с ил.

Т. [11]: Модерно изкуство : Слънчево творчество. – [1939]. – 240 с. : с ил.

Т. [12]: Модерно изкуство : Пред великата тайна. – [1939]. – 228 с. : с ил.
Томовете са подвързани в 4 отд. кн. тела.

112. Райнов, Николай Иванов (1889–1954). Книга за царете : Сказания за мир и бран / Николай Райнов. – София : Ст. Атанасов, 1918 (София : С. М. Стайков). – 144 с.

113. Райнов, Николай Иванов (1889–1954). Очите на Арабия : Сънни балади / Николай Райнов. – София : Ст. Атанасов, 1918. – 158 с.

114. Римский-Корсаков, Николай Андреевич (1844–1908). Практическій учебник гармонии : Ноты / Н. А. Римский-Корсаков. – 10. изд. – Лайпциг : М. П. Беляев, 1922. – 124, 24 с. : с мн. ноти

115. Ръдърфърд, Джоузеф Франклин (1869–1942) : Милиони сега живущи няма да умрат : Сборник / Джоузеф Франклин Ръдърфърд. – Ню Йорк : Д-во. международ. библейски ученици, 1920. – 72 с.

116. Славейков, Пенчо Петков (1866–1912). Епически песни : 1882–1907 / Пенчо Славейков. – 2. изд. – София : Ал. Паскалев, 1917 (София : [Придворна печ.]). – XXXII, 156 с.

Кн. е без кор.

117. Софроний Врачански (1739–1813). Житие и страдания / Софроний Врачански ; Предг., текст на днешен ез. и енциклопед. речниче от Симеон Ст. Хесапчиев. – Севлиево : Братство, [1944]. – 47 с. ; 18 см

118. Стоицев, Михаил Алексиев (1870–1962). Защо и как трябва да опознаваме Бога / Михаил Стоицев. – Пловдив : 1932 (Пловдив : Хр. Г. Данов). – 30 с.

119. Стоицев, Михаил Алексиев (1870–1962). Проблемата на храненето : Общодостъпна беседа за тия, които желаят един по-разумен живот, добро здраве, благоденствие и духовно съвършенство / Михаил Стоицев. – Севлиево : Братство, [1938]. – XVI, 116 с. ; 1 л. портр.

120. Стоянов, Андрей Анастасов (1890–1969). Творчески идеализъм / Андрей Стоянов. – София : Факел, 1929 (София : Художник). – 40 с.

121. Тагор, Рабиндранат (1861–1941). Бунтовникът Гóра : Роман / Рабиндранат Тагор ; Прев. от нем. Вера Плочева. – София : Книгоизд. Право, [1927] – 280 с. – ([Библиотека Перли на световната литература ; № 14])

122. Ткачева, А. Новый русско-французский словарь / А. Ткачева. – Париж, б.г. – 416 с.

123–124. Лев Николаевич **Толстой**. Биография. : Т. 1–2. – Москва, 1906–1908.

Т. 1: 1906. – 478, VII с.

Т. 2: 1908. – XV, 484 с.

125–126. Толстой, Лев Николаевич (1828–1910). За всеки ден : Учение за живота, изложено в изречения : Т. 1–2 / Състав. Лев Николаевич Толстой ; Прев. от [рус.] авт. ръкопис Ст. Андрейчин. – София : Възраждане, 1924 (София : Камбана). – 25 см

Т. 1: януари-юни. – 344 с. , 1. л. : портр.

Т. 2: юли-декември. – 366 с.

127–128. Толстой, Лев Николаевич (1828–1910). Круг чтения : Т. 1–2 / Лев Николаевич Толстой. – Москва, 1909–1910.

Т. 1: 3. изд. – 1910. – 535 с.

Т. 2: 2. изд. – 1909. – 614 с.

129. Толстой, Лев Николаевич (1828–1910). Послесловие към „Крейцеровата соната“ / Л. Н. Толстой ; Прев. от рус. Д. И. – София : Г. Х. Тодоров, 1898 (София : Светлина). – 20 с. ; 18 см

130. Толстой, Лев Николаевич (1828–1910). Пътят на живота : Посмъртно съчинение, доп. на бълг. със забранените от рус. цензура места / Лев Николаевич Толстой ; Прев. Сава Т. Ничев. – 2. изд. – София : Живот, [1918] (София : Либер. клуб). – 432 с. ; 25 см

1. изд. 1914.

От кн. липсват кор. и с. 1–110.

131. Тот, Тихамер (1889–1931). Христос и младежта / Тихамер Тот ; Прев. Никола Ничев. – София : Книпиграф, 1938. – 254 с.

132. Тюлин, Юрий Николаевич (1893–1978). Учение о гармонии : Т. 1: Основные проблемы гармонии [Обучение по хармония] / Ю. Н. Тюлин ; Под ред. Б. А. Фингерта, А. А. Адамяна. – Ленинград : Музгиз, 1937. – 192 с. : с ноти

133. Узунов, Васил Николов (1873–1948). В Америка : Впечатления / Васил Узунов. – София, 1926 (София : Земя). – 132 с. ; 25 см

134. Фарер, Клод (1876–1957). Единадесетият час : Ч. 2 / Клод Фарер ; Прев. Мария Въжарова. – София, 1942 (София : Литопечат). – 140 с. – (Библиотека Знаменити романи : Г. 3 ; кн. 5)

Клод Фарер – псевд. на Фредерик Баргон.

135. Хумберт, Жан (1792–1851). Гръцка и римска митология : С въвед. и увод / Jean Humbert ; Прев. от фр. Йордан Иванов. – Сливен : Марко Иванов, 1895 (София : печ. Либералний клуб). – 136, X с.

Съдържание с. I–II; Именен показалец с. III–IX.

136. Цанков, Цанко П. (1899–?). Систематичен курс по хармония : Записки : Лекции, четени в Държавната музикална академия / Цанко П. Цанков ; Предг. Панчо Владигеров. – София, 1935. – 420 с. : с ноти

137. Ценов, Ганчо (1870–1949). Произходът на българите и начало на българската държава и българската църква / Ганчо Ценов. – София, 1910 (София : П. Глушков). – 7, 472 с.

138. Ценов, Иван Ангелов (1883–1967). Аналитична механика : Т. 1: Теория на векторите ; Кинематика; Равновесие и движение на една ма-

териална точка ; Равновесие на материални системи. – София : Соф. университет, 1923 (София : Художник). – 880, 24 с. : с черт. – (Универсална библиотека ; № 25)

139. Чилингиров, Стилиян Хаджидобрев (1881–1962). Какво е дал българинът на другите народи / Стилиян Чилингиров. – София : Добромир Чилингиров, [1938] (София : Стоп. развитие). – 132 с.

140. Чорбаджиев, Петър Димитров (1882–1946). Вредните насекоми по овощните дървета в България / Петър Чорбаджиев. – София : М-во на земеделието и държ. имоти, 1933 (София : Държ. печ.). – 8, 239 с. – (Земестопанска библиотека ; № 59)

141. Шевалье, Люсьен (1883–1932). История учений о гармонии [История на обучението по хармония] / Люсьен Шевалье ; Пер. с фр. З. Потаповой, В. Таранущенко ; Ред. М. Иванов-Борецкий. – 1. изд. – Москва : Музгиз, 1932. – XIII, 183 с. – (Проблемы музыкознания. Историческая библиотека)

Истинско име на авт. Lucien Chavaillier.

142. Шоурек, Антонин Вацлав (1857–1926). Учебник по дескриптивна геометрия : Лекции / Антонин Вацлав Шоурек. – София : Държ. унив. Кл. Охридски, 1914 (София : Придв. печ.). – 616 с. – (Универсална библиотека ; № 3)

143. Шпенглер, Освальд (1880–1936). Закат Европы : Т. 1: Образ и действительность / Освальд Шпенглер ; Пер. Н. Ф. Гарелина. – Москва–Петроград : Л. Д. Френкель, 1923. – XXXI, 468 с.

144. Юго, Виктор (1802–1885). Клетниците : Ч. 1–5 / Виктор Юго. – [1. изд.]. – Пловдив, 1897–1898.

Ч. 1: Фантина. – 1897. – 242 с.

Ч. 2: Козетка. – 1897. – 215 с.

Ч. 3: Мариус. – 1897. – 196 с.

Ч. 4: Идилията на улицата Плюме и епопеята в улицата Сен Дени . – 1898. – 272 с.

Ч. 5: Жан Валжан. – 1898. – 232 с.

Частите подв. в едно кн. тяло с отд. паг.

145. Юго, Виктор (1802–1885). Клетниците / Виктор Хюго ; [Прев.] Харитон Геннадиев. – [2.] прераб. изд. – София : книгоизд. Ив. Г. Игнатов и синове, [1926]. – 6, 4, 1344 с. : с ил. , портр. ; 25 см
В кн. под линия има коментар от Харитон Геннадиев; 1. изд. 1888.

ПЕРИОДИЧНИ ИЗДАНИЯ И ПОРЕДИЦИ (Кирилица)

146–154. Библиотека Безсмъртни мисли [на велики личности] :

Кн. 1–2, 4–9, 11. – София : изд. Светослав Славянски, 1939–1940.

1. Русо / Състав. Ромен Ролан. – София, 1939. – 243 с.

2. Волтер / Състав. Андре Мороа. – София, 1940. – 240 с.

4. Шопенхауер / Състав. Томас Ман. – София, 1940. – 216 с.

5. Толстой / Състав. Ст. Цвайг. – София, 1940. – 221 с.

6. Дарвин / Състав. Жулиен Хъксли. – София, 1940. – 231 с.

7. Паскал / Състав. Франсоа Мориак. – София, 1940. – 222 с.

8. Макиавели / Състав. Карлос Сфорца. – София, 1940. – 246 с.

9. Кант / Състав. Жулиен Бенда. – София, 1940. – 280 с.

11. Конфуций / Състав. Рихард Вилхелм. – София, 1940. – 255 с.

155. Библиотека Корали / Прев. Никола Джеров. – София : Библиотека Корали, 1936–1943.

Сини Часове : Японска лирика. – София : 1936. – 39 с.

Цветът на прасковата : Китайска лирика. – София : 1936. – 103 с.

Далечна флейта свири : Китайска антология. – София : 1937. – 84 с.

Песните на Ямато : Японска антология. – София : 1937. – 88 с. Лю-

бов и мъдрост : Индийска лирика. – 2. изд. – София : 1943. – 56 с.

Цветя от Анам : Анамска лирика. – 2. изд. – София : 1943. – 32 с.

Кн. подв. в едно кн. тяло.

156. Жар птица : Ежемесячный литературнохудожественный иллюстрированный журнал. – [Ленинград] : Худ. изд. А. Э. Когана „Русское искусство“, Париж-Берлин, 1922–1925.

1922: № 8–9

1923: № 10–[11]

[1924]: [№ 12]

1925: № 13

Излиза месечно, голям формат, с многобройни илюстрации, част от които цветни. Във всеки брой има разкази, очерци, стихове, критически статии. Представени са и илюстрирани обзори за живота на руската интелигенция зад граница. В изданието участват най-добрите руски творци.

Годишнините на списанието подв. в едно кн. тяло.

157–159. Летописи: Двуседмичен преглед за политика, литература и наука. – София : Стоп. изд. „Д. Голов“, 1899/1900–1904/1905.

1899/1900 : № 1–24

1900/1901 : № 1–12

1901/1902 : № 1–12

3 отд. годишнини.

160. Сборник за народни умотворения, наука и книжнина : Кн. 4. – София : БАН, 1891. – 643, 276 с. ; с 16 цв. рис.

161. Телеграфо-пощенски и телефонен календар : Г. 2. – София : Телеграфо-пощенски и телефонен съюз, 1910 (София : Просвещение). – 144 с.

КНИГИ (Латиница)

162. Allen, James (1864–1912). The eighth pillars of prosperity [Осемте стълба на благоденствието] / James Allen. – London : Fowler, 1911. – 180 с.

163. Baha'u'Llah (1817–1892). The seven Valleys. [Седемте долини] / Baha'u'Llah ; Transl. by Ali Kuli Khan. – Chicago : Bahai publishing society, [1906?]. – 56 p.

Истинско име на авт.: Mirza Husayn – Ali Nuri.

164. [Benner, Joseph Sieber (1872–1938)]. The impersonal life [Безличен живот]. – Barberton (Ohio), [1914]. – 162 p. ; 14 cm

165. Campbell, Henry Johnstone. Text-book of elementary biology [Учебник по елементарна биология] / H. J. Campbell. – 4. ed. – London : Swan Sonnenhein & Co., LTD, 1905 (New York : press. The Macmillan Co.). – 306 p. : 136 ill.

166. Cattell, Henry Ware (1862–1936). Lippincott's New medical dictionary. [Нов мед. речник] / Henry W. Cattell. – Philadelphia/London : J. B. Lippincott, 1910. – 1108 p. : 450 ill.

167. Choisnard, Paul (1867–1930), A. **Boudineau.** Les directions en Astrologie : Avec un Appendice sur le Calcul rapide des Directions à l'aide d'une seule Table de Maisons, par A. Boudineau [Указания в астрологията] : In 12 broushures / Paul Choisnard , André Boudineau. – Paris : Chocarnac freres, 1937 (Impr. Jouve). – 64 p. : 5 fig.

168. Craik, Dinah Maria (1826–1887). The fairy book : The best popular Stories : Selected and Rendered Anew by the author of „John Halifax, gentleman“ [Книга за феята] / [Dinah Maria Craik]. – New York : Harper and Brothers, 1870. – 479 p.

Истинското име на авт. Dinah Maria Mulock-Craik.

169. Dănov, Petăr Konstantinov (1864–1944). La parole de L'auguste Fraternité Universelle : Le Maître parle [Учителя говори] / Petre Deunov. – Sofia, 1936 (София : Полиграфия). – 174 p.

Кор. загл. Le Maître parle.

170. Darzins, Emils (1875–1910). Melancholiskais valsis : Klavierem [Меланхоличен валс : Клавир] / Emils Darzins. – Riga, s.a., [1904, преди 1910 ?]. – 7 lapas un noti.

Валсът е композиран през 1904 г.

171. Dechambre, Amédee (1812–1886), Mathias **Duval** (1844–1907), Léon **Lereboullet** (1842–1914). Dictionnaire usuel des sciences médicales [Речник на мед. науки] / A. Dechambre, Mathias Duval, L. Lereboullet. – 3. ed. – Paris, Masson et Co., [1895 ?]. – XXXII, 1782 p. – 28 cm

1. ed. 1885 – 1738 p.

2. ed. 1892 – XXXVI, 1782 p.

172. Drayton, Henry Shipton (1840–1923). The complete man [Завършеният човек] / H. S. Drayton. – N. Y., 1889. – 28 p. – (The human nature library ; N 12)

173. Dudley, Emilius Clark (1850–1928). The principles and practice of Gynecology for students and practitioners [Принципите и практиката на Гинекологията за студентите и практикуващите] / E. C. Dudley. – 5. попр. и разш. изд. – Philadelphia/New York : Lea & Febiger, 1908. – 806 p. : 431 ill. : 20 plates with colorful paintings and monograms.

Показалец с. 779–806.

С ръкописен надпис на англ. ез.: “Dr. Chavdaroff. 426 W. Adams St., Chicago”.

174. Excell-Lynn, Emma L. Clairvoyance [Ясновиждане] / Emma L. Excell Lynn. – [Akron?], Ohaio, s.a. – 36 p.

175. Feyerband, Karl. (1846–1916). Greek-English : with an introduce to the History of Greek Sounds [Гръцко-английски речник с въведение в историята на гръцките звуци] / Compiled by Karl Feyerabend. – 2. ed. – Berlin-Shöneberg : Langenscheidtsche verlags-buchhandlung, 1910. – XII, 420 p. ; 16 cm. – (Fonolexika Langenscheidt)

176. Foote, Edward Bliss (1829–1906). Plain Home talk about human's system : The habits of men and women, the caused and prevention of disease – our sexual relations and social nature : Medical Common sense... [Медицина. Човешките системи ...] / Edward B. Foote. – New York : Murray Hill Publishing Co., 1894. – XXIV, 960 p. : with 200 ill. , VI col. ill. , 1 f. portr. on author.

Прил. с. 914–960.

177. Geikie, Archibald (1835–1924). Geology [Геология] / Archibald Geikie . – New York : edited by Profesors Huxley, Roscoe, Balfour Stewart, 1884 (press D. Appleton and Co.). – 142 p. : ill. – (Science primers ; N 5)

178–179. Gibbon, Edward (1737–1794). The history of the decline and fall of the Roman Empire [Историята на залеза и разпадането на Римската империя] : V. 1–5 / Edward Gibbon ; With notes by the H. H. Milman. – A new Edition to which is added a complete index of the whole work. – Philadelphia : Porter & Coates [s.a.].

V. 3: 720 p.;

V. 5: 649 p. General Index p. 567–649.

180. Goodwin, William Watson (1831–1912). An elementary Greek grammar [Елементарна гръцка граматика] / William W. Goodwin. – Revised and enlarged edition. – Boston, Published by Ginn, Heath & Co., 1883 (Boston : press. J. S. Cushing). – XXIX, 393 p.

1. изд. 1870.

2. изд. 1879.

181. Gordon, George Angier (1853–1929). The Christ of to-day [Днешният Христос] / George A. Gordon. – 4. ed. – Boston and New York : Houghton, Mifflin and Co., 1896. – X, 326 p.

Библиогр. списък с. 325–326; 1. изд. 1895.

182. Green, Thomas Sheldon (1803–1876). A Greek-English lexicon to the New Testament [Гръцко-английски речник на Новия завет] / Revised and enlarged by Thomas Sheldon Green. – New York : John Wiley & Sons, 1889. – 208 p.

183. Grey, Henry (1827–1861). Anatomy : Descriptive and surgical [Анатомия : Описателна и хирургическа] / Henry Grey ; The drawings by Henry Vandyke Carter (1831–1897). – A new American from the [11] Eleventh English edition : Revised and re-edited with additions by William W. Keen. – Philadelphia : Lea Brothers & Co., 1887. – 1100, 4 p.

Показалец с. 1065–1100.

184. Grumbine, Jesse Charles Fremont (1861–1938). Auras and colors : An Esoteric System of Teaching Concerning Halos, Aureolas and the Nimbus [Аура и цветове] / J. C. F. Grumbine. – Syracuse, N. Y. : Order of the White Rose, 1900. – 72 p.

185. Hartshorne, Henry (1823–1897). The practical Household Physician: A Cyclopaedia of Family Medicine... [Практичен домашен лекар : Енциклопедия на семейната медицина...] / Henry Hartshorne. – Philadelphia, PA; Chicago, Illinois; Syracuse, N. Y. : John Winston & Co., 1891. – 971 p. : 4 leaves of plates ill.

Показалец с. 921–971.

186–205. Heindel, Max (1865–1919). Rosicrucian Christianity [in 20 lectures] [Християнството на Розенкройцерите] / Max Heindel. – Seattle : Rosicrucian Fellowship Auditorium, 1909. – (Serie ; № 1–20)

Всяка брошура от серията с отделно заглавие.

206–230. The Historian's History of the World. [История на света] : Т. 1–25. – 2. изд. – London/New York : The history Association, Henry Smith Williams, 1907.

1. Prolegomena : Egypt : Mesopotamia. – 638 p. : with Ill., 1 pl. col. geogr. map.

Bibliogr. p. 629–637.

2. Israel : Phoeicia : Western Asia : Ancient India : Ancient Persia. – 666 p. : with Ill., 2 pl. col. geogr. maps.

Bibliogr. p. 663–666.

3. Greece to the Peloponnesian War. – 650 p. : with black and white and col. drawings, 2 pl. col. geogr. maps.

4. Greece to the Roman Conquest. – 640 p. : with Ill., 1 pl. col. geogr. map.

5. The Roman republic. – 656 p. : Ill., 1 pl. col. geogr. map.

6. The Early Roman Empire. – 672 p. : with black and white and col. drawings, 1 pl. col. geogr. maps.

Bibliogr. p. 645–672.

7. The Later Roman Empire. – 661 p. : with Ill., 1 pl. col. geogr. map.

8. Arabs crusades papacy. – 651 p. : with Ill., 1 pl. col. geogr. map.

9. Italy. – 672 p. : Ill., 1 pl. col. geogr. map.

Bibliogr. p. 639–672.

10. Spain : Portugal. – 655 p. : with Ill., 1 pl. col. geogr. map.

Bibliogr. p. 637–655.

11. France, 843–1715. – 656 p. : with black and white and col. drawings, 1 pl. col. geogr. maps.

12. France, 1715–1815. – 653 p. : with col. ill.

13. France, 1815–1904. – 654 p. : with Ill., 1 pl. col. geogr. map.

14. Netherlands : Germany. – 661 p. : with black and white and col. drawings, 1 pl. col. geogr. maps.

15. Germany (concluded). – 662 p. : with Ill., 1 pl. col. geogr. map.

Bibliogr. p. 620–638.

16. Scandinavia : Switzerland. – 662 p.: with Ill., 1 pl. col. geogr. map.

17. Switzerland : Russia. – 662 p. : with black and white and col. drawings, 1 pl. col. geogr. maps.

18. England to 1485. – 640 p. : with black and white and col. drawings, 1 pl. col. geogr. maps.

19. England, 1485–1642. – 643 p. : with Ill., 1 pl. col. geogr. map.

20. England, 1642–1791. – 663 p. : with Ill., 1 pl. col. geogr. map.
21. Scotland : Ireland : England since 1792. – 670 p. : with Ill., 1 pl. col. geogr. map.
22. British Colonies : The United States. – 654 c. : with Ill., 1 pl. col. geogr. map.
23. The United States : Spanish America. – 686 c. : with Ill., 1 pl. col. geogr. map.
Bibliogr. p. 671–686.
24. Turkey – Minor : Eastern states : China – Japan. – 672 p. : with Ill., 1 pl. col. geogr. map.
25. Index. – 662 p.
1. изд. 1904.

231. Hollander, Bernard (1864–1934). The mental functions of the brain : An investigation into their localization and their manifestation in health and disease [Психичните функции на мозъка...] / Bernard Hollander. – London : Grant Richards, 1901. – XVIII, 512 p., XXIV leaves of plates : ill. , ports.
Именен показалец с. 499–512.

232. Huxley, Aldous (1894–1963). An encyclopedia of pacifism. [Енциклопедия по пацифизъм] / Aldous Huxley. – N. Y. : Harper & Brothers, 1937. – 104 p.

233–237. Jackowska, Suzanne d’Olivera. Les Cloches de Noel... / Suzanne d’Olivera. – Квебек (Канада), 1936.

5 отд. свитъка с ноти и текст.

Всеки свитък с дарствен надпис от авт. с дата 6 apr. 1938 г.

238. Jevons, William Stanley (1835–1882). The state in relation to labour [Държавата по отношение на труда] / W. Stanley Jevons ; With an Introduction by Francis W. Hirst. – 4. ed. – London : Macmillan and Co., 1910. – XVIII, 176 p.

С каталог на издателя, с.175–176; 1. ed. 1887.

239. Junosza-Olszakowski, Aleksander (1902–1977). Ponad Zycie I śmierć : Powiesc [Повече от Живот и смърт : Повест] / Aleksander Junosza-Olszakowski. – Poznan : Gustowski i Wojciechowski, 1939. – 224 p.

240. Kokin, Ivo (1882–1946). Duet [Дует : Поезия] / Ivo Kokin. – Zagreb : Tiskara Adolf Engel, 1922. – 64 p.

Истинското име на авт. Ivo Hengster.

С посвещение на хърватски език и с автограф.

241. Krestanov, Ivan Haralampiev (1890–1966). Bulgara antologio : Prozo kaj poezio [Българска антология : Проза и поезия] / Ivan H.

Krestanov ; Kun antauparolo de At. D. Atanasov. – Sofia : Esperanto Biblioteko, 1925. – 247 p. : 1 portr.

242. Krishnamurti, Jiddu (1895–1986). The pool of wisdom : Who Brings the Truth : By What Authority : [And] Three poems [Океанът на мъдростта] / J. Krishnamurti. – Holland : The Star Publishing Trust, 1928. – 100 p.

243. Lahee, Henry Charles (1856–1953). The grand opera singers of today : An account of the leading operatic stars who have sung during recent years, together with a sketch of the chief operatic enterprises [Големите съвременни оперни певци] / Henry C. Lahee. – 2. ed. – Boston : The page company publishers, 1917. – X, 462 p. : with [48] portr.

Показалец с. 453–461; 1. изд. 1912.

244. Letellier, Albert. La Teinture et L'impression expliquées par la Chimie [Обяснение на химичното багрене и щамповане] / Albert Letellier. – Paris : J. Hermann, 1924. – 608 p.

245. Lodge, Oliver Joseph (1851–1940). The romanes lecture : Modern views on matter [Годишна публична университетска лекция : Съвременни възгледи за материята] / Oliver Lodge . – New ed. – Oxford : Clarendon Press, 1907. – 24 p.

1. ed. ?

2. ed. 1903.

246. Nouveau petit Larousse illustré : Dictionnaire encyclopedique [Нов малък Ларус : Енциклопед. речник] / Sous la direction de Claude Augé et Paul Augé. – Paris : Librairie Larousse, 1937. – 1771, 14 p.

1. ed. 1924.

247. Osburn, William Jr. (1793– ?). Hebrew-English lexicon : containing all the hebrew and chaldee words in the old testament scriptures, with their meanings in English [Еврейско-английски речник, съдържащ всички еврейски и халдейски думи в старозаветните писания, с техните значения в англ. ез.] / Main author William Jr. Osburn. – London, Samuel Bagster and sons, [1882 ?]. – VIII, 287, VIII p.

С каталог на издателя в края на кн.; 1. изд. 1844.

248. Papus (1865–1916). ABC illustré d'occultisme : Premiers éléments d'études des grandes Traditions initiatiques [ABC илюстриран окултизъм] / Papus. – Paris : Dorbon-Aine, 1922. – 438 p. : 219 figures et tableaux.

Папуос - псевдоним на Жерар Д'Анкос (Gerard Encause).

249. Pemberton, Max (1863–1950). The iron pirate (Железният пират) / Max Pemberton. – London, 1930. – 246 p.

250. Poor, Katharine Hillwood. The Voice of Ilion [Гласът на Илион] / Katharine Hillwood Poor. – S.l., 1923. – 80 p.

251. Rauber, Marie. Principes et exercices de composition francaise [Принципи и упражнения за композиция във френски език] / M. Rauber. – 3. corr. ed. – Paris, s.a. – 304 p.

1. изд. 1891.

252. Remsen, Ira (1846–1927). The Elements of chemistry : A text-book for beginners [Химия за начинаещи] / Ira Remsen. – [2. изд.]. – New York : Henry Holt and Co., 1892. – X, 272, 8 p. – (American science series : Elementary course)

С каталог на издателя в края на кн.; 1. изд. 1887.

253. Sleini, Indrikis (1888–1953), Merija **Sleini** (1895–1982). Dzintarzeme – dzimtene : Latvijas dabas un kulturas verojumi [Dzintarzeme – родно място: Латвийски природни и културни наблюдения] / Indrikis Sleini, Merija Sleini. – Riga : Valtera un Rapas, 1937. – 222 lapas un il.

254. Stevens, Arthur Albert (1865–1944). Modern materia Medica and Therapeutics. [Хомеопатия] / A. A. Stevens. – 4. ed. – Philadelphia/London : W. B. Saunders Co., 1906. – 670, 16 p.

Др. изд. 1905.

255. Strachey, John (1901–1963). The coming struggle for power [Настъпващата борба за власт] / John Strachey. – N. Y. : The Modern Library, 1935. – 412 p.

Авт. познат и като Evelyn John St. Loe Strachey; 1. изд. Лондон, 1932.

256. Warner, William John (1866–1936). Cheiro's memoirs : The reminiscences of a society palmist, including interviews with King Edward the Seventh, W. E. Gladstone, C. S. Parnell...and others [Мемоарите на Чейро] / Cheiro. – 2. ed. – London : William Rider, 1912. – XVI, 214 p. : with 22 ill. ; 21 cm

Cheiro (pseud.) on William John Warner; 1. изд. Филадельфия, 1912.

257. Webster's international dictionary of the English language [Международен речник на Уебстър на английския език] / Noah Webster (1758–1843). – 4. corr. et enlarg. ed. by Noah Porter. – Springfield, Mass. : G & C. Merriam Co., 1892. – VIII f. col. flags: 1f. portr. : XCVIII, 2015 p. : ill.; 30x22 cm

Показалец с.1687–2015; С жълта кожена подв.

1. ed. 1864.

2. ed. 1879.

3. ed. 1884.

258. Wells, R.B.D. How to read character by the aid of pathognomy; or the signs which are manifested by the human system in motion: As by the walk or gait, tones of the voice, form of the body, the mode of shaking hands, temperamental conditions, dress, etc. [Как да четем характера с помощта на патоанатомията...] / R.B.D. Wells. – London : Fred. R. Spark, 1881 (London : Printer and bookbinder, Express office Leeds). – p. 120–232.

Показалец, с. 228–232; Частта обхваща № 86–176 от изд. на поредицата.

259. Zoism. [Зоизъм]. A course of instruction in the Philosophy and Practice of the Higer Mental Science for the Attainment of Healt, Happiness and Spiritual Peace : In 10 lessons. – London, 1900–1901. – 44 p.

Ω

122/ P. K. Dunoff 507

THE VIOLIN:

ITS FAMOUS MAKERS AND THEIR
IMITATORS.

BY

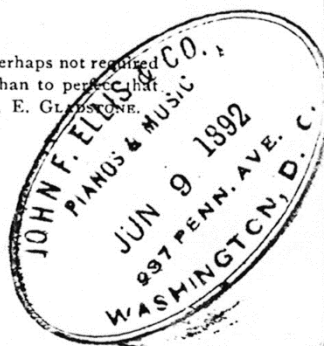
GEORGE HART.

WITH

SEVERAL WOOD ENGRAVINGS FROM PHOTOGRAPHS OF
THE WORKS OF STRADIVARIUS, GUARNERUS
AMATI, AND OTHERS.

"To perfect that wonder of travel—the locomotive—has perhaps not required
the expenditure of more mental strength and application, than to perfect that
wonder of music—the Violin."

W. E. GLASSSTONE.

Виолата, 1893. С личен подпис на П. Дънов.

НОВЫЙ ЗАВѢТЪ

НА

ГОСПОДА НАШЕГО

ІИСУСА ХРИСТА,

ВѢРНО И ТОЧНО ПРѢВЕДЕНЪ ОТЪ ПЕРВООБРАЗНО-ТО.

Всѣхъ думи Господни съ вѣрни и истини,
и блаженъ е вѣрки който въсприема и пазѣ,
неговата душа нече бѣже въ лишение, защото самъ
Господъ ще прислѣдствува въ неговото сродѣ.
Ибоа каже Господъ е казавъ, то е за наше спасение,
Неговото слово съзидва сподвижнѣ души, и имѣе
послѣдующиотъ отъ нѣтъ. Господъ говори на сърдцето
и дава утѣшеніе на душата и истина; тѣмъ
имѣе свѣдѣніе на Господи на правотѣ и имѣе
попача на нѣтъ. Господъ праведно сродѣ и просвѣтава чинѣ.
Вънѣшето Господне е свѣтлинѣ на душата; а имѣе
Господни, който издѣленіе. Тѣмъ думи Господни и
неговитѣ обещанія; тѣмъ ще направи своето слово да
се зидѣ. Прозованъ е на вѣрно истинно, и на вѣрно вѣрно, даже
това е угодно нему. Блаженъ е който вѣрва, който се
пазва на Господа и който го люби; тѣмъ е сина Божия.

ВІЕННА

ПЕЧАТАНЪ ОТЪ АДОЛФЪ ХОЛЦХАУЗЕНЪ

ЗА

БРИТАНСКО-ТО И ИНОСТРАННО БИБЛЕЙСКО ОБЩЕСТВО.

1885.

Библия, Виена, 1885. С текст от П. Дънов на с. 817.

THE
HOLY BIBLE,
CONTAINING THE
OLD AND NEW-TESTAMENTS:
TRANSLATED OUT OF
THE ORIGINAL TONGUES;
AND WITH
THE FORMER TRANSLATIONS DILIGENTLY COMPARED
AND REVISED.

NEW YORK:
AMERICAN BIBLE SOCIETY,
INSTITUTED IN THE YEAR MDCCCXVI.

1884.

[Minion, 18mo.]

Библия, Нью Йорк, 1884. Дар от Howard F. Brown.

36

На Учителя П. Димков
Въ знакъ на искренна признателност
Отъ автора

НАРЖЧНИКЪ

29. IX 1939.
(София.)

по

ПРИРОДНО ЛѢКУВАНЕ И ЖИВѢЕНЕ

ЧЕТВЪРТО КОРЕННО ПРЕРАБО-
ТЕНО И ДОПЪЛНЕНО ИЗДАНИЕ

ВЪ 3 ТОМА, 220 КАРТИНИ И 9 ТАБЛИЦИ

ТОМЪ ПЪРВИ

ЧАСТИ I и II

СЪСТАВИЛЪ: **П. ДИМКОВЪ**

полковникъ о. з.

Съ предговоръ отъ

Д-ръ мед. Кирилъ Йордановъ

Редакторъ сп. „Природолѣчение“

— „Ще извърша престъпление,
ако днесъ не направя всичко, щото
природното лѣкуване да се постави
на висотата, която заслужава“.

Д-ръ Вагнеръ

Водача на германскитѣ природни лѣкари

ИЗДАНИЕ НА КНИГОИЗДАТЕЛСТВО „ФАКЕЛЪ“ — СОФИЯ
1939

Автографъ от П. Димков.

БІБЛІЯ

с і р ѣ ч ь

КНИГИ СВЯЩЕННАГО ПИСАНІА

ВѢТХАГО и НОВАГО ЗАВѢТА.

МОСКВА.
ВУНОДАЛЬНАА ТѢПОГРАФІА.
1900.

Библия, Москва, 1900

Библия в картинах, 1901

THE ANALYTICAL REFERENCE BIBLE

Containing Four Valuable Aids to the Student of the Word of God

THE HOLY BIBLE

With Marginal Notes and Analytical References

COMPREHENSIVE BIBLE HELPS

In Alphabetical Order, Edited by

PHILIP SCHAFF, D.D., LL.D.

THE WHOLE BIBLE BY SUBJECTS

A Complete Analysis, Edited by

ROSWELL D. HITCHCOCK, D.D., LL.D.

With Alphabetical Index

AND

CRUDEN'S CONCORDANCE

Edited by JOHN EADIE, D.D., LL.D.

EMBELLISHED WITH ILLUSTRATIONS AND MAPS

FUNK & WAGNALLS COMPANY
NEW YORK AND LONDON

The Analytical Reference Bible, 1918

ANATOMY, DESCRIPTIVE AND SURGICAL.

BY
HENRY GRAY, F.R.S.,

FELLOW OF THE ROYAL COLLEGE OF SURGEONS; LECTURER ON ANATOMY AT ST. GEORGE'S
HOSPITAL MEDICAL SCHOOL.

THE DRAWINGS BY H. V. CARTER, M.D.,
LATE DEMONSTRATOR OF ANATOMY AT ST. GEORGE'S HOSPITAL.

WITH ADDITIONAL DRAWINGS IN LATER EDITIONS.

EDITED BY
T. PICKERING PICK,

SURGEON TO, AND LECTURER ON SURGERY AT, ST. GEORGE'S HOSPITAL, SENIOR SURGEON, VICTORIA
HOSPITAL FOR CHILDREN; MEMBER OF THE COURT OF EXAMINERS,
ROYAL COLLEGE OF SURGEONS OF ENGLAND.

A NEW AMERICAN FROM THE ELEVENTH ENGLISH EDITION.

THOROUGHLY REVISED AND RE-EDITED WITH ADDITIONS

By WILLIAM W. KEEN, M.D.,

PROFESSOR OF SURGERY IN THE JEFFERSON MEDICAL COLLEGE OF PENNSYLVANIA; PROFESSOR OF ARTISTIC
ANATOMY IN THE PENNSYLVANIA ACADEMY OF THE FINE ARTS; FORMERLY PROFESSOR OF SURGERY
IN THE WOMAN'S MEDICAL COLLEGE OF PENNSYLVANIA, AND LECTURER ON ANATOMY IN
THE PHILADELPHIA SCHOOL OF ANATOMY; SURGEON TO ST. AGNES' HOSPITAL;
FELLOW OF THE COLLEGE OF PHYSICIANS OF PHILADELPHIA, ETC.

TO WHICH IS ADDED

LANDMARKS, MEDICAL AND SURGICAL.

By LUTHER HOLDEN, F.R.C.S.

WITH ADDITIONS BY WILLIAM W. KEEN, M.D.

PHILADELPHIA:
LEA BROTHERS & CO.
1887.

Henry Grey. Anatomy, 1887

21/

WEBSTER'S
INTERNATIONAL DICTIONARY
OF THE
ENGLISH LANGUAGE

BEING THE AUTHENTIC EDITION OF
WEBSTER'S UNABRIDGED DICTIONARY

Comprising the issues of 1864, 1879, and 1884

*NOW THOROUGHLY REVISED AND
ENLARGED UNDER THE SUPERVISION*

OF
NOAH PORTER, D. D., LL. D.
Of Yale University

WITH A VOLUMINOUS APPENDIX

SPRINGFIELD, MASS.
PUBLISHED BY G. & C. MERRIAM COMPANY
1892

Websters....., 1892

1761

THE
HISTORY
OF
THE DECLINE AND FALL
OF THE
ROMAN EMPIRE.

BY
EDWARD GIBBON, ESQ.

WITH NOTES,
BY THE REV. H. H. MILMAN,
PREBENDARY OF ST. PETER'S, AND RECTOR OF ST. MARGARET'S, WESTMINSTER.

A NEW EDITION,
TO WHICH IS ADDED
A COMPLETE INDEX OF THE WHOLE WORK.

IN FIVE VOLUMES.

VOL. III.

PHILADELPHIA :
PORTER & COATES,

The Historian's History of ..., 1907

Duet.

Teško onom ko je viko
zanos krunit idealom,
jer mu vjere ne da niko
trovan ko je bratskim jalom.

S tog u bolu gledam Jalu
gdje mi uzdah nijemo tone,
tajnu duše dajem valu,
srce hoće da mi klone.

I dok nad mi hrli k struji
s koje voda šumom bruji,
samo jedan val joj haje,

utjehe mi melem daje
zujeći u brzom lijetu :
„Vjeruj, vjeruj svom duetu!“

Ko u zbirci traži
Gevija vjestina
kara je ne čita,
jerbo se njeg nije,
Tamo onaj znaće cijenu i vrijednost
Ko u jadr svome tući bol razumije
Kokin

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 8, 2016

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”
FACULTY OF PHILOSOPHY
LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE
Volume 8, 2016

ПРИНОС КЪМ ИСТОРИЯТА НА ПЪРВАТА ДЪРЖАВНА МЕДИЦИНСКА БИБЛИОТЕКА В БЪЛГАРИЯ

ИЛКО ПЕНЕЛОВ

На доц. д-р Нина Шуманова

Ilko Penelov. A CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF THE FIRST STATE MEDICAL LIBRARY IN BULGARIA.

Статията е опит за реконструиране на обстоятелствата, довели до откриването на първата държавна медицинска библиотека в София в началото на XX в. Въз основа на сведения от протоколите на Върховния медицински съвет и някои съвременни публикации са подредени фактите, отнасящи се до началните години от нейното съществуване. Предназначението ѝ е да обслужва всички лекари в България. Основният ѝ фонд е формиран от дарения и от наличностите в болничните библиотеки в страната, но се предвиждат и средства за закупуване на литература. Освен книги и специализирани продължаващи издания още от самото начало се комплектуват и дисертации. Съвсем разбираемо преобладаващата част от материалите са на чужди езици, от които доминиращ е френският.

Ключови думи: медицинска библиотека в София; Марин Русев Русев 1864–1935

The article is an attempt for reconstruction of the circumstances that drove to the foundation of the first state medical library in Sofia at the beginning of twentieth century. On the basis of records of the Supreme Medical Council and some publications of that time, the facts relative to the opening years of its existence were set in order. The Library's main purpose was to serve all physicians in Bulgaria. Its founding stock was formed by gifts and items taken from the hospital libraries in the country, but funds for

purchasing specialized literature were stipulated as well. Besides books and serials from the very beginning the Library acquired dissertations. Quite comprehensibly prevailing part of the library holdings were in foreign languages, of which dominant was French.

Keywords: Medical library in Sofia; Marin Russev Russev 1864–1935

Текстовете в областта на медицината съпровождат заниманията с нея много преди тя да се превърне в призната професия и от днешна гледна точка възстановяването на историята на четенето сред медиците може да се окаже есенциално важна реконструкция в опита ни да разберем устоите, а и заблудите, на съвременната ни обща и индивидуална здравна култура. Несъмнено растежът на сбирките от книги по медицина е явление, съпътстващо постоянно нарастващия обхват на тази все по-усложняваща се система от дисциплини, от времената на най-ранните урбанизирани общества¹. Тяхното значение започва да става все по-осезаемо с оформянето на първите арабски и европейски медицински училища и на първите факултети в Салерно, Болоня, Монпелие и др. на изхода от средните векове². Формирането на първите медицински дружества в епохата на Ренесанса превръщат създадените към тях специализирани научни библиотеки в едни от най-ранно появилите се от този вид.

През деветнадесети и началото на двадесети век общественото здравеопазване постепенно става един от ангажиментите на правителствата и това превръща медицината в стратегически важна област за изследвания. Новите технологии, които индустриалната епоха прави достъпни, както и смелите решения на хора с експериментаторски дух, окончателно разделят „професионалистите“ от „шарлатаните“, които зазвучават все по-интензивно в два паралелно съществуващи дискурса – понякога допълващи се, но много по-често воюващи един с друг. Основен ефект от растящата изследователска динамика и надпреварата между академичните центрове от двете страни на Атлантическия океан, е галопиращата публикационна активност, която от своя страна налага лекарската специализация и предизвиква нуждата от системно информационно осигуряване в медицината – библиографско и пълнотекстово.

¹ Кратък преглед вж у **Birchette**, Kathleen. The History of Medical Libraries from 2000 B.C. to 1900 A.D. In: *Bulletin of the Medical Library Association*, July 1973, Vol. 61, № 3, pp. 302–308.

² За тях вж. **Harris**, Michael. *History of libraries in the western world*. Metuchen, NJ: Scarecrow Press, 1984, pp. 98–99. Авторът специално отбелязва, че формирането на университетските библиотеки и дори тези на отделните „нации“ понякога закъснява значително спрямо момента на признаване на привилегиите на съответния университет.

На този фон – през последната четвърт на деветнадесетото столетие – се ражда нуждата от устрояване в санитарно отношение (гражданско и военно) на териториите отвоювани от руската армия през 1877 и началото на 1878 г. Като основополагащ документ в тази посока днес се приемат изработените от д-р Димитър Моллов *Временни правила*³. Всъщност датата на командироването му от Видин в София (15 август 1878 г.), в т.нар. Вътрешен отдел на Съвета към руския императорски комисар, се счита от някои историци на медицината за начало на българската администрация в този сектор, а утвърждаването на самите правила – на 1 февруари 1879 г. – за официален старт на политиките в областта на модерното българско здравеопазване⁴. Задачите, които трябва да се решават в ускорено темпо са многобройни, а препятствията – сложни за преодоляване, доколкото в старите санджаци здравните грижи са останали докрай нерегламентирана дейност, неподлежаща на контрол⁵. Болничната и аптекната инфраструктура са несвоевременни и неадекватни на очакванията и на научните постижения⁶.

Първите усилия на властите, в лицето на няколко последователни състава на Медицинския съвет⁷ при Министерството на вътрешните работи, са насочени към изясняване генералните линии, по които ще се организира здравното осигуряване на населението. Налага се впечатлението, че в дейността на този орган определящо значение имат личните възгледи на неговите председатели – докторите Димитър Моллов, Иван Грим, Панайот Жечев, Георги Золотович и т.н. – като приемственост

³ Временни правила за устройството на Медицинското управление в България. София: тип. Янко С. Ковачев, 1879, 65 с.

⁴ Такова становище се оформя от организаторите на първите юбилеи на медицинската част в страната. – вж. напр. Русев, Марин, Золотович, Георги. Исторически преглед на медицинската част в България 15 Август 1878 – 15 Август 1898. В: *Медицински сборник*. София, 1898, Год. IV, № 8, с. 452.

⁵ Точните думи на военния лекар Ю. Кехер до А. Дондуков-Корсаков са: ... *Турецкое законодательство не опредѣлило ни правъ, ни обязанностей тѣхъ лицъ, которые занимаются леченіемъ публики и отпускомъ лѣкарствъ, не требовало отъ нихъ соотвѣтственнаго образованія, по большою частью дало общественное здравіе безжалостно въ руки необразованнымъ эмпирикамъ. Не только необразованные и полубразованные врачи занимаются практикою, но любые торговцы, ремесленники, старыя бабы и пр. Равнымъ образомъ всякій кто хочетъ занимается продажею ядовъ или любыхъ другихъ медикаментовъ...* – Кехер, Ю. *Памятная записка о положеніи санитарной части в Болгаріи*. Сан Стефано, 1878.

⁶ В съзнанието на преобладаващата част от заболелите българи през по-голямата част от XIX в. е трудно да се диференцират компетенциите на хекими, хекимбашии, ахтари, джерахи, биляри и всички останали, които приготвят и продават лечебни субстанции.

⁷ Названието му се среща и като Върховен медицински съвет. В бюджета по медицинската част на Княжеството, още през 80-те години, се предвиждат суми „за библиотеката при Медицинския съвет“ – вж. напр. *Медицинска сбирка*, 1884, Год. II, кн. I, с. 64.

между тях се забелязва трудно⁸. Наред с разрешаването на основни административни въпроси, в правомощията и задълженията на Медицинския съвет се включва надзорът над аптеките, вносът на препарати и медикаменти от чужбина, както и работата на частнопрактикуващите лекари. Важна негова функция е популяризирането на медицински и особено на хигиенни знания сред населението чрез издаването на различни печатни материали.

Основният инфраструктурен проблем пред първите правителства е изграждането на болнични здания и помещения, конструирани съобразно изискванията на модерната терапевтична практика и позволяващи разгръщането на необходимите лечебни процедури. Ръководството на тяхната дейност е възложена на специален Болничен съвет. Определените като първостепенни болници, в големите градове, образуват гръбнака на системата за лечение, като поемат да изпълняват своите задължения на териториален принцип. Наред с тях функционират второстепенни обществени болници, създадени в по-малките градове, а също и частни санитарни заведения, като болница „Параскева Николау“ във Варна (осн. 1869 г.), Католическата болница в Пловдив (осн. 1883 г.), Клементинската болница в София (осн. 1891 г.) и др. Съществени проблеми на доболничната и лечебната дейност се решават с организирането на няколко специализирани звена като Химическата лаборатория при Гражданската санитарна дирекция (осн. 1880 г.), Бактериологичният институт в София (1894), Софийският Оспен институт⁹ (1894–1899), Противочумният институт (1901) и др. До началото на XX в. медицинската система в българското княжество придобива своя първоначален завършен вид.

Изграденото до края на XIX в. е впечатляващо. България се нарежда сред страните внедрили резултатите от най-новите постижения в науката. Доставя се апаратура, подпомагаща диагностиката и лечението на различни заболявания, включително и тежки. В страната се постигат отлични резултати по предотвратяване на традиционни за балканския регион епидемии. Независимо, че не винаги получава заслужена обществена оценка, което в не малка степен е резултат от постоянните конфликти и нападки между отделни лекари, в това число отпращания и чрез пресата¹⁰, успехите на българските медици са съществени и авторитетът на по-изявените от тях е неоспорим.

⁸ Вж. **Попов**, Мирослав. Националната здравна служба в Третата българска държава. В: *История на българската медицина*. Т. 1 / Състав. Минчо Георгиев и др. София: Летера, 2009, с. 82.

⁹ За осигуряване ваксинацията на населението.

¹⁰ Кулминацията на тези колизии е разделянето на лекарите в столицата в две организации през 1900 г. – Софийското медицинско дружество, с председател д-р Георги Золотович (1855–1927) и Българското лекарско дружество, ръководено от

В количествено отношение професионалното съсловие нараства устойчиво и със солидни темпове. От 71 практикуващи лекари през 1878 г., броят им в края на 1903 г. достига 560, което означава осемкратно увеличение за четвърт столетие¹¹. В хода на този процес, по естествен път се стига до създаването на първите професионални организации по места. Учредяването на медицински дружества в София, Пловдив, Варна, Русе, Враца и на други места е част от процеса по артикулиране на общите за гилдията проблемни области и предпоставка за конституирането на единен български лекарски съюз.

Независимо от всички положителни тенденции, идеята за създаване на пълноценна медицинска библиотека в страната се формира бавно. Излизащата на български език продукция по своя обем и качество не подтиква към дълготрайното ѝ съхраняване. Повечето от лекарите в Княжеството са чужди възпитаници и поддържат своята квалификация като получават текстове на съответните езици. В първите следсвобожденски години въобще личните докторски библиотеки са основното и най-адекватно на състоянието на страната средство за достъп до новостите в професията. Не е маловажно и участието на българските представители в зачествящите международни форуми по специфични глобални проблеми на медицината.

Важен катализатор за узряването на идеята за споделена медицинска библиотека в България е появата на първото специализирано и професионално редактирано списание през 1883 г.¹² Независимо, че за медицинската периодика до края на XIX в.¹³ са характерни краткотрайност на заглавията и понякога неяснота при подбора на поместваните материали, нейното съществуване стимулира, както нито един друг вид издания, ритмичното нарастване на броя публикации в тази област.

Книжките от първите списания, както и официалните издания на ресорните държавни административни органи, са основни постъпления в *болничните библиотеки*, формирането на които се отнася към последното десетилетие на XIX в. Повечето от тях остават слабо развити.

д-р Димитър Моллов (1845–1914). За чест и на двамата, трябва да се отбележи, че те изиграват важна роля за сравнително бързото помиряване на двете фракции.

¹¹ Двадесет и пет годишнината от устройството на медицинската част и медицинската книжнина в България. В: *Летописи на Лекарския съюз в България*, 1904, Год. II, кн. XII, с. 662.

¹² *Медицинска сбирка*. София: печ. Янко С. Ковачев, 1883–1884. – вж. **Иванчев**, Димитър. *Български периодичен печат 1844 – 1944*. Т. 1. София: Наука и изкуство, 1962, № 3682.

¹³ За нея вж: **Ораховиц**, Петър. Преглед върху досегашните медицински списания в България в свръзка с програмата на списанието „Медицински Напредък“. В: *Медицински напредък*, 1900, Год. I, № 1, с. 5–30. Авторът дори констатира, че между 1889 и 1894 г. в България не е излизало нито едно медицинско списание – вж. с. 12.

Те са разполагани в канцеларии, наред с друг инвентар и ползването им е стояло в зависимост от различни битови условия¹⁴. Постъпленията в тях стават основно чрез бюджетите на болниците, но в отделни случаи и като подаръци¹⁵.

През деветдесетте години се поставя въпросът за създаване и на *пациентски библиотеки*. Тяхната роля се разглежда като разпространители на полезни знания, които могат да се усвояват през лечебния период, когато свободното време на хоспитализираните позволява по-интензивно четене. Първите подобни библиотеки са организирани при първостепенните болници във Варна и Плевен. Несъмнено подобни на тях съществуват и на други места в страната¹⁶. Поддържането им е насърчавано и от централната власт¹⁷, но реалната им дейност не е добре документирана и е трудно да бъде оценена днес.

Решителната крачка за създаване на централна медицинска библиотека е направена във връзка с отбелязването на двадесет и пет годишнината на медицинската администрация в България. Първоначално, на

¹⁴ Едно по-късно описание дава представа за сравнително маргиналният характер на такива библиотеки: „Помещава се в построяното през 1897 г. болнично здание и заето от т. нар. Вътрешно отделение на болницата. Помещението е на първия етаж и в него се съхраняват текущите дела на отделението, инструментите и библиотеката. Канцеларията служи за гардеробна и място за почивка на лекарите. На втория етаж също има канцелария, в която са поместени една теглилка за болни, библиотека със справочни книги за лекарите и 1 долап съдържащ някои реагенти и други болнични уреди.“ – вж. Годишен отчет на вътрешното отделение при Александровската болница за 1908 год. В: *Годишник на Александровската болница в София за 1908 год.* София: Придворна печ., 1909, с. 6.

¹⁵ Напр. вж. Окръжно № 1055 от 25 февруари 1905 год.: *До г.г. Управителите-Лекари на Първостепенните болници и Майчин дом и Началниците на Противочумния и Бактериологически Институты. Дирекция за опазване общественото здраве, заедно с настоящето изпраща за библиотеките на горните учреждения по един екземпляр от книгата „Двадцатипятилетние итоги Княжества Болгарии 1879 – 1904 г.“. Директор: Д-р Русев, Секретар: Д-р Д. Семерджиев.* В: *Известия на Дирекцията за опазване общественото здраве*, 1905, Год. III, кн. II–III, с. 111.

¹⁶ Податки за такива библиотеки в София, Пловдив, Търново, Сливен, Видин, Ловеч, Русе, Шумен, Севлиево, Горна Оряховица, Свищов, Лом и Стара Загора се съдържат в една кратка анонимна статия, която най-вероятно принадлежи на д-р Марин Русев. – вж. *Болнични библиотеки*. В: *Медицински сборник*, 1898, Год. IV, № 2, с. 119–122.

¹⁷ Напр. Окръжно № 1742 от 17 февруари 1909 г., което се отнася не само до болниците, но и за Държавния санаториум в Троян, бактериологическия, химическия и хигиенния институти и др. гласи следното: „За да може да се набави приятно и полезно четиво за лежащите болни в държавните болници, както и за нисшия персонал при всички санитарни учреждения в страната..., Дирекцията Ви препоръчва... да абонирате канцеларията Ви за български популярни медицински списания“. В: *Известия на Дирекцията за опазване общественото здраве*, 1909, Год. VII, кн. III–IV, с. 167–168. Тук несъмнено трябва да се разчита и желанието да бъдат подкрепени редакторите и издателите на такива списания.

30 май 1903 г., е фиксирана датата 15 август за отбелязване на юбилей, но поради тревожните новини от Илинденско-Преображенското въстание тя е отложена за неопределено време. Реализирането на подготовената официална програма става възможно едва на 20 и 21 ноември 1904 г. Участие в нея взимат почти всички известни представители на съсловието, общественици, политици и дори лично князът¹⁸.

Междувременно на провेलния се в Пловдив Трети лекарски събор д-р Марин Русев изнася реферат за историята на българските медицински публикации и обявява намерението си да подари на Дирекцията за опазване общественото здраве цялата литература, която е събрал по темата и която той определя като „пълна“. Неговите мотиви са резюмирани своевременно в протоколите на Събора:

„Д-р Русев съобщил, че се е занимавал с изучаване историята на българската медицинска литература. Това изучаване е било съпразжено с много мъчности, защото липсват каквито и да са ръководства, от които човек би могъл да се ползува в дадения случай. Писаното по българската медицина е разхвърляно тъй, че никогаш не е било възможно да се съберат двата края на едно. Има писани статии, брошури, съчинения и книги. Има писано в периодическия печат, в политическите вестници, но нищо не е в ред, нищо не е систематизирано и човек не би знаел от где да захване. Трябвало е дълга работа, трябвало е да се прелистят страниците на всички списания, вестници, брошури и каталози в българската народна библиотека за да може да [се] събере всичко, което до сега е излезло на бял свят и представлява някакъв интерес за българската медицина...

...Най-сетне Д-р Русев съобщава, че се е помъчил да събере това, което е можал, от българската книжнина: статии, брошури, списания, книги, тези и пр. подвързал е всичко в повече от 150 тома и е натъкмил на свои частни средства една библиотека, която скоро ще тури на разположението и грижите на Дирекцията за опазване общественото здраве и Върховний Медицински Съвет. От тая библиотека ще може да се ползува всеки български лекар, който пожелае да види, имали и какво е писано преди него по въпросът, с който желае да се занимава...“¹⁹

Намерението на Марин Русев, по това време оглавяващ Дирекцията за опазване на общественото здраве и по право член и на Съвета, е

¹⁸ По-подробно вж. Двадесет и пет годишнината от устройството на медицинската част и медицинската книжнина в България. В: *Летописи на Лекарския съюз в България*, 1904, Год. II, кн. XII, с. 661–668.

¹⁹ Протоколи на III лекарски събор. В: *Летописи на Лекарския съюз в България*, 1904, Год. II, кн. IV–V, с. 252–253.

създаването на национална медицинска библиотека – както по обхват на набавяната българска литература, така и по територия, която библиотеката ще обслужва в бъдеще. Той е един от най-енергичните представители на лекарското съсловие и е основен инициатор на предстоящия юбилей²⁰. В началото на август 1904 г. на заседание на Върховния медицински съвет, по втора точка от дневния ред, му е дадена думата. Изказването му е толкова нетипично на фона на злободневните въпроси и проблеми, които Съветът обичайно обсъжда и решава и се издига толкова много над своето време, че заслужава да бъде цитирано така, както е записано на момента:

„...Д-р Русев след няколко встъпителни думи за началото и историята на българската медицинска книжнина каза: Българската медицинска книжнина по численост, а може би и по качество е една от най-скромните. Нъ каквато и да е, тя е наша, тя е свързана с нашето културно развитие и ние сме длъжни да знаем нейната история и да я имаме събрана наедно.

Когато поискате да знаете как се е развивала българската медицинска литература, когато пожелаете да се запознаете с нейното съдържание, когато имате нужда да направите справка кога, где и какво има писано по известен предмет или клон, пред Вас се изпречва една непроницаема стена, един непроходим балкан, който закрива всичко в и зад своите недра.

Българската медицинска книжнина до сега е била terra incognita. Нейното изучаване е била трудна за разрешение задача. Трябвало е да се прехвърлят всички периодически списания, всички вестници, за да се отделят зърно по зърно всяка книга, всяка брошура, всяко списание, всеки вестник, всяка статия, които са имали що годе медицинско съдържание. Тая трудна задача е вече разрешена и ние имаме до толкоз, до колкото е било възможно събрано наедно и наредено по хронологически ред – всичко каквото има писано по медицината у нас. Всеки Български лекар, всеки Българин, който е вдигнал ръката си и е взел перото да напише два реда по медицинската наука е отбелязан в историята на Българската медицинска книжнина. Съставен е един спи-

²⁰ За живота и основните приноси на д-р Марин Русев (1864–1935) вж. напр.: д-р Марин Русев. В: *Летописи на Българския Лекарски съюз*, 1935, Год. 28, № 1–2, с. 1–3; Русев, Марин Русев. В: *Енциклопедия „България“*. Т. 5. София: Изд. БАН, 1986, с. 843–844; **Куртев**, Вълчо, **Ганева**, Веселина, **Серафимов**, Павел. *Дейци на българската медицина и здравеопазване* / Под ред. на Атанас Малеев. София: Медицина и физкултура, 1986, с. 326–327; **Запрянов**, Никола, **Найденев**, Грамен. *Медицински биографичен справочник*. 2 доп. изд. София: Медицина и физкултура, 1988, с. 164. Оценка за него вж. и В: *История на медицината в България* / под ред. на В. Павлова. София: Медицина и физкултура, 1980, с. 136.

сък – „показател на Българската медицинска литература, по азбучен ред на имената на авторите” и под името на всякого са означени литературните трудове, с названието, с величината, с мястото и с годината на изданието.

Нещо повече, всичката медицинска книжнина е разделена на отдели, по съдържание, във втори един списък „показател на Българската медицинска литература, нареден по съдържание”. Тия два „указатели” позволяват да се прави много лесно и много скоро справка за каквото и да е съчинение по Българската медицина. Търсите ли някой автор, разгръщате първия указател и като гледате по азбучен ред, ще намерите веднага автора, наедно с означение на всичките негови литературни трудове. Търсите ли някоя статия, някоя брошура, някое съчинение, някое списание, разгръщате втория отдел на показателя и в съответствующия по съдържанието на статията отдел, Вие ще намерите не само статията, книгата и пр., която търсите, нъ ще намерите и всичките други литературни трудове по същия въпрос.

...Най-важни са последните части на показателите. Нъ, при всичко това, тия показатели съставляват едно отвлечено представление за Българската медицинска книжнина – те са един прост списък, един инвентар. Те ни показват какво имаме, но това имуществото е разхвърлено, разпиляно, почти загубено. Нийде няма събрани в едно, ни всички книги, ни всички списания, съставляващи Българската медицинска литература. Самите автори не притежават вече своите съчинения. Самите редактори и издатели нямат своите списания, своите книги.

За да се даде едно въплотение на Българската медицинска книжнина, за да се събере по възможност всичко, което съставлява Българската медицинска литература, аз си турих за задача да стъкмя една библиотека под название: „Българска медицинска книжнина”.

За да може тая библиотека да бъде по-пълна, аз се обърнах към всички господа колеги с една официална покана, молих ги да ми изпратят по един екземпляр от техните съчинения, или яват цената за да им се изпрати веднага. Към тая си молба прибавих, че ако в случай нямат на разположение своите произведения, да ми явят где могат да се достават. Принуден съм да констатирам пред Вас, с голяма скръб, че на тоя ми позив се отзоваха много малко колеги. На близо 500 разпратени покани отговориха само 82 души, които ми изпратиха всичко на всичко 92 екземпляра, от които 47 тези и 45 книги. Останалата част от събраната ми библиотека, аз бях принуден да търся из таваните и кюшетата на разните книжарници и библиотеки. При всичко това, можях да събера 331 екземпляра, от които 203 тези, а останалите са разни книги и почти всички периодически списания. Призна-

вам, че при такива неблагоприятни условия не можах да събера много нещо, но повече от това не бе възможно да се направи.

Някои от колегите изпратиха своите съчинения даром, с изрично заявление, че не желаят да им се плаща – изказвам им тук моята благодарност. В замяна на това, което трябваше да се заплати за подарените съчинения, аз изписах и доставих за библиотеката един от най-богатите и най-добрите френцуски медицински речници: *Dictionaire encyclopedique des sciences médicales* от A. Dechambre и L. Lereboullet в 100 волюма.

Доволен съм, че успях да събера и стъкмя тая малка библиотека, която ще образува един краеъгълен камък, на пълната библиотека на Българската медицинска книжнина. Това е една ядка, около която ще се събират и групират полека-лека всичките умствени произведения на бившите, сегашните и бъдащите наши лекари – труженици на Българското медицинско поле.

Щастлив съм, че мога да туря на разположение и да подаря скромния си труд на Върховния Медицински Съвет и Дирекцията за опазване общественото здраве, и моля да бъде приет и да служи както за справка на г-да членовете на Съвета и на желаещите да работят по медицинската част, тъй и за основа на една пълна библиотека за Българската медицинска книжнина.

Горното съобщение на г. Д-р Руссева, биде посрещнато с голямо задоволство от всички г-да членове на Съвета.

Председателствуюция г-н Д-р Моллов благодари на Д-р Руссева от името на Съвета, за положения труд по събирането Българската медицинска книжнина и за материалните средства по нейното уреждане.

Всички г-да членове се изказаха похвално и удобрително за делото на Д-р Руссева. И Съвета, след като разгледа книгите и библиотеката, в която те бяха наредени, взе следуюцето решение:

1-во. Да се протоколира, че Върховния Медицински Съвет приема с благодарност събраната и подарена от Д-р Руссева Българска медицинска книжнина, и 2-ро библиотеката, съдържаща тая книжнина, да се постави и пази за винаги в заседателната стая на Върховния Медицински Съвет.”²¹

Макар че последното волеизявление няма да бъде осигурено, то показва моментната емоция на създателите на тази библиотека. Тя на-

²¹ Извлечения от дневниците на Върховния Медицински Съвет. Дневник № 62 от 5 Август 1904 г. В: *Известия на Дирекцията за опазване общественото здраве*, 1904, Год. II, кн. X, с. 29–32.

мира израз и в отпечатването на нейния каталог²². Още до края на същата година мемориалният ѝ характер ще бъде преосмислен и ще се стигне до конституирането на една по-различна по технологичните си характеристики библиотека. Важното в случая е да се отбележи размахът, с който д-р Русев подхожда при отбелязването на тази знакова за българската медицина годишнина. Паралелно с написването на новата история на българската медицинска книжнина и организирането на колкото е възможно по-пълна сбирка от материали в една специализирана библиотека, се преследва и друга, още по-амбициозна цел, чийто дългосрочен ефект не зависи от неизбежните политически и административни турбуленции, през които минава България, респективно медицинската система, през целия XX в. Това е съставянето на първата ретроспективна национална медицинска библиография на самостоятелните и несамостоятелните публикации, независимо от научната им стойност – и при това в две поредици: формална азбучна и систематична, произтичаща от професионалния анализ на съдържанието. Д-р Русев възлага тази задача на д-р Христо Докторов и той оправдава в пълна степен оказаното му доверие. Отзивите за библиографията са твърде ласкави още след появата ѝ през 1904 г. и остават такива сравнително дълго време²³.

До есента на същата година продължава съзнателното концентриране вниманието на широк кръг от хора върху предстоящите тържества, като се организират сателитни събития, които предхождат тържественото събрание в края на ноември. За някои от тях загатва един сравнително пространен репортаж, отразил обстоятелствата, при които става откриването на Медицинската библиотека в София:

„На 26 миналий октомврий, в присъствието на столичните лекари и командированите лекари в тримесечните теоритически и практически курсове при Александровската болница и Майчин Дом стана откриването на Медицинската библиотека при Дирекцията за опазване общественото здраве.

Нуждата от една медицинска библиотека в София, се е отдавна чувствувала, защото съществуващите специални съчинения в Народ-

²² Списък на книгите в библиотеката при Върховний медицински съвет. Българска медицинска книжнина 1854–1904. София: Придворна печ., 1905. 20 с. – тук са посочени докторски дисертации, защитени от българи в чужбина и близо сто други заглавия.

²³ Вж. напр.: **Теодоров-Балан**, Александър. Книгописният труд у българите. В: *Годишник на Софийския университет*, 1906, Т. 2, с. 201–203; **Тренков**, Христо. *Специална библиография: Теория, организация, методика*. София: Наука и изкуство, 1958, с. 176; **Велинова**, Лиляна. Развитие на българската научна библиография в областта на природните и приложните науки. В: *Известия на Централната библиотека при Българската академия на науките*, 1964, Кн. 2, с. 6–7.

ната библиотека са съвършено оскъдни, за да не кажем никакви. Новооткритата медицинска библиотека дава възможност на българските лекари да се занимават по-обширно със своята специалност и да следят от близо растящия прогрес на общата медицинска наука.

...Това нововъведение в нашето санитарно дело, съставлява един истински прогрес на медицинската част в България, който заслужава да бъде отбелязан.

Числото на лекарите в София се чувствително увеличава. Обществени и частни санитарни заведения в столицата се развиват и умножават, като отделят разните клонове на общата медицинска наука, с които почват да се занимават специалисти лекари. София, както всеки столичен град, гдето централизацията се постъпено проявява, става една истинска медицинска среда, в която се стичат болни из всички краища на България, за да търсят облекчение на своите болки и страдания. Като се вземе, следователно, във внимание, че днес в София живеят повече от 100 души лекари, число което се равнява на 1/5 част от целия брой на лекарите в България, като се прибави при това и постоянно приходящите лекари из провинцията, които идат, било в отпуски, било по работа, като се прибавят, най-после и 15-тях командировани лекари в тримесечните...курсове..., още по-релиефно се вижда нуждата от една специална медицинска библиотека в София, гдето лекарите ще могат да намерят необходими справки и помагала за своите занятия, както и средства за по-целесъобразно разпространяване своите знания между народа.

... Било е време, каза в своята реч при откриването Медицинската библиотека, г-н Д-р Русев, Директор за Опазване общественото здраве, когато лекарите – учени и практики, мисляха и чистосърдечно изповядваха, че популяризирането на медицинските знания е нещо безцелно и даже вредно за населението и грижливо са окривали от обществото своите научни изследвания. Тия времена, обаче, се изминаха и днес лекарите се стараят да разпространят, колкото е възможно повече практически медицински познания между народа...

... Медицинската библиотека при Дирекцията за опазване общественото здраве дава възможност на българските лекари не само да се усъвършенствуват, но и да разпространяват своите специални познания, било писмено, било устно. Тука те ще намерят необходимия им материал по народната медицина, сведения и упътвания по разните въпроси за задачата която им се налага...

... Средствата с които Медицинската библиотека в София разполага са за сега много скромни. Тя брои около 600 тома по разните отрасли на медицинската наука, събрани из библиотеките на нашите

първостепенни болници. За идущата година, обаче, в бюджета на Дирекцията за опазване общественото здраве се предвиждат известни суми, които са предназначени за книги и средства за да могат да се удовлетворят първите нужди на новооткритата медицинска библиотека в София.²⁴

Независимо, че представата на автора на горните редове не се покрива напълно с намеренията на създателите на медицинската библиотека, написаното потвърждава големите очаквания към нея – особено като разпространител на популярна медицинска информация, във време, в което броят на лекарите продължава да бъде крайно недостатъчен. Последвалото развитие показва, че подобна функция библиотеката не успява да изпълнява.

На 1 ноември 1904 г. започва реалното обслужване на читателите. Това е де факто рождената дата на библиотеката. Към края на същия месец тя получава утвърждение на първия си правилник за дейността²⁵. Макар и кратък, в него са заложили основните принципи, от които да се ръководят работещите в и с нея. Тя е държавна и с национален обхват – за всички лекари в България. Призвана е не само да събира всички български печатни и литографски издания по медицина, но и да ги пази²⁶. Другите ѝ основни цели са свързани с комплектуването на чужда литература и с развитието на справочна дейност.

Комплектуването на библиотеката е ориентирано към два основни способа – покупка и дарение. При покупката на литература се разчита на референтна система, като оценката на съдържанието трябва да се дава от служебни лица със съдействието на специалисти (или *видните представители на българската медицина* – както е записано). В читалнята е поставен „регистър”, в който лекарите могат да вписват своите желания за закупуването на нова медицинска литература²⁷.

Началното комплектуване е постигнато предимно чрез дарения. Наред с името на д-р Марин Русев сред първите дарители на библиотеката се нареждат и тези на други негови изтъкнати колеги. През 1905 г. това са д-р Х. Стамболски, който дарява двадесет и пет годишни тече-

²⁴ Медицинска библиотека в София. В: *Летописи на Лекарския съюз в България*, 1904, Год. II, кн. X–XI, с. 601–604.

²⁵ *Правилник за медицинската библиотека при Дирекцията за опазване общественото здраве*. София: Държ. печ., 1904, 8 с. Правилникът е утвърден и е публикуван в ДВ, бр. 266 от 3 декември 1904 г.

²⁶ Подобно задължение прави библиотеката по-скоро специализирана, а не специална.

²⁷ Отчет на Медицинската Библиотека при Дирекцията за опазване общественото здраве (за време от 1 януари 1906 год. до 31 декември 1906 год.). – В: *Известия на Дирекцията за опазване общественото здраве*, 1907, Год. V, кн. IV–V, с. 147.

ния от шест френски медицински списания²⁸, д-р С. М. Тодоров²⁹, д-р Х. Генчев³⁰, д-р Д. Витанов³¹, госпожа Стилияна Д-р Христова³² и др. Практиката продължава и през следващите години, като постъпват отделни екземпляри или цели лични сбирки. Така са придобити ценни трудове на български език³³, но със значително по-голяма стойност са донесените от чужбина. През 1907 г. личният лекар на княз Фердинанд, д-р Х. Грецер, подарява две заглавия по хирургия – *Lehrbuch der Allgemeinen Chirurgie* и *Lehrbuch der speciellen Chirurgie*³⁴. Малко след това е получено и дарението на д-р Чачос³⁵.

Както се вижда от цитирания по-горе репортаж, за покупка на книги от края на 1904 г. са заложили „известни суми“. Колкото и ограничени да са те, още през 1906 г. в библиотеката става възможно получаването на петдесет заглавия продължаващи издания: 26 на френски език (включително българското „*La Bulgarie Médicale*“), 15 на български, 4 на руски, 3 на немски и по едно на румънски и гръцки³⁶. Общият годишен прираст на фонда през първите години е сравнително скро-

²⁸ *Известия на Дирекцията за опазване общественото здраве*, 1905, Год. III, кн. I, задна кор.

²⁹ Пак там – дарява две френски книги.

³⁰ Дарява 21 докторски тези. – вж. *Известия на Дирекцията за опазване общественото здраве*, 1905, Год. III, кн. VII, задна кор.

³¹ Изказва му се благодарност „за подарените от него на библиотеката 124 екземпляра разни медицински книги и списания“. – вж. *Известия на Дирекцията за опазване общественото здраве*, 1905, Год. III, кн. IX, задна кор.

³² Нейното дарение се състои от 98 тома от 81 заглавия медицински трудове, 22 тома от 5 медицински списания и 2 стенни карти на окото. – вж. *Известия на Дирекцията за опазване общественото здраве*, 1905, Год. III, кн. XII, задна кор.

³³ Такъв е например посветеният на хигиената на окото труд от известния български офталмолог д-р Константин Пашев, по това време първостепенен ординатор на очното отделение при Александровска болница. – вж. Из Дневник № 58/27. 5. 1905 г. В: *Известия на Дирекцията за опазване общественото здраве*, 1905, Год. III, кн. V–VI, с. 247–248.

³⁴ *Известия на Дирекцията за опазване общественото здраве*, 1907, Год. V, кн. I, задна кор. След години д-р Хуго Грецер ще продължи да прави дарения за българската медицинска общност, като изпраща от Берлин първоначално 300 т., а след кончината си завещава още „шест каси с медицински книги“, които постъпват в същата библиотека, която вече е прехвърлена в Софийския университет. – вж. Петкова, Лиляна, Шопова, Славка. *История на Университетската библиотека „Св. Климент Охридски“ 1888 – 1944*. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2011, с. 293.

³⁵ То се състои от 119 т. медицински и литературни съчинения и 28 т. медицински списания. – вж. *Известия на Дирекцията за опазване общественото здраве*, 1907, Год. V, кн. VI–VII, задна кор.

³⁶ Отчет на Медицинската Библиотека при Дирекцията за опазване общественото здраве. (за време от 1 януари 1906 год. до 31 декември 1906 год.). В: *Известия на Дирекцията за опазване общественото здраве*, 1907, Год. V, кн. IV–V, с. 148–149.

мен. Броят на томове от споменатите 600³⁷ при откриването на библиотеката, достигат до малко над 700 в края на 1905, а до края на следващата 1906 – те са 850. Респективно броят заглавия от 518 през 1905 достигат 649 през 1906 г. Върху крайните стойности е възможно да оказва влияние предвиденото в правилника за придобитите дублети, непълни заглавия и *„всички други излишни за библиотеката книги“* – те могат да бъдат продавани, според съществуващите разпоредби и с получените средства да се закупуват нови издания.

Обработката на придобитите материали включва индивидуална регистрация. За целта библиотеката въвежда входящ дневник за постъпилите книги, списания и вестници и инвентарна книга за целия *„книжен имот“*. Освен това основните библиографски данни се разкриват в два каталога – азбучен и *„специален методически“*³⁸, като първият от тях е фишов. Библиотечната документация се допълва от *„Книга за записване дадените за домашно четене книги и за получения залог“*, *„Книга за разписване на посетителите“* и *„Книга за препоръчване книги и списания за Библиотеката“*. Всичко това говори за добросъвестност от страна на хора, които, макар и да не познават добре съвременните им постижения в библиотечната практика, са решени да регистрират коректно различните страни от дейността на медицинската библиотека.

За потребителите – освен лекарите до нея свободен достъп имат и студентите по медицина³⁹ – е уредена читалня. На практика лицата, които я ползват са с много по-разнообразни професии и интереси – сред тях има фелдшери, аптекари, журналисти, чиновници и др. Списанията, справочниците и атласите се ползват само на място. За домашно четене се заемат единствено книги (до два тома едновременно), като максималният срок за връщането им е 15 дни. Достъпът до библиотеката е осигурен в продължение на 11 часа дневно (от 8 до 12 и от 14 до 21 ч.), с изключение на празничните дни. Нейното първоначално помещение се оказва недостатъчно и от 1 юни 1906 г. е наето ново, на ул. „6-ти Септември“ № 64. Плащаният годишен наем е в размер 3 600 лв., което по онова време е определяно като солидна сума. Тук са обзаведени седем стаи – две като читални, една като книгохранилище, една като канцелария, две за новосъздадения медицински музей и една *„за разсилния“*. Канцеларията се използва и като редакция на месечно или

³⁷ Числото е приблизително.

³⁸ Има се предвид „систематичен“ или както е наричан тогава от библиотекаря Светослав Манев *„каталог по отдели“*.

³⁹ До откриването на Медицински факултет при Софийския университет през 1918 г. това са студенти в чужбина, както и участници в различни квалификационни курсове в София.

двумесечно издаваните „Известия на Дирекцията за опазване общественото здраве“.

Пет години след създаването на Медицинската библиотека нейното незадоволително използване става повод за дискусия. Тя е искрено отражение на впечатленията, натрупани през този период и заслужава да се цитира според съставените протоколи:

„...Директорът Д-р Ватев⁴⁰ предложи на върховния Медицински Съвет да се занимае с въпроса за Медицинската библиотека и Музей при Дирекцията, да останат ли както до сега в отделно здание, или се пренесат другаде. Директора заяви, че контракта за наема на помещението на улица „6 септември“ изтича на края на тази година, но понеже помещението се указва тясно, а наема много скъп ... то изказва мнение, щото Медицинската библиотека да се премести при Дирекцията, стая за това има, а Медицинския музей да се премести в Александровската болница. Медицинската библиотека, както и Музея се посещават слабо, а разходите които се правят за тях, са големи.

Д-р Ораховац казва, че веднаж този институт създаден, трябва да съществува като такъв. Малкото посещения (740 миналата и 163 настоящата година) не ни показват ненуждността на този институт. Предлага да се предвиди същия кредит за тази цел, като за в бъдеще се направи всичко необходимо за неговото подобрене и разширение.

Д-р Киранов забеляза, че малкото посещение на Медицинската библиотека и Музей се обяснява с това, че няма нужния персонал, който да ги завежда⁴¹. Аз, казва Д-р Киранов, на няколко пъти съм ходил и винаги е било затворено.

Предложението на Г-н Председателя биде възприето от Върховния Медицински Съвет и се реши да се наеме по удобно и по широко здание, като се предвиди персонал за завеждането на библиотеката и музея.⁴²

Завеждащият библиотеката в някои отчети прави констатацията, че не всички потребители се записват в книгата за посещения и в това може да е причина за известно отклонение спрямо реалната картина. Но е очевидно все пак, че болшинството от членовете на управляващия

⁴⁰ Д-р Стефан Ватев (1866–1946) ръководи Дирекцията в периода 1908–1911 г.

⁴¹ Библиотеката се завежда от един чиновник (Светослав Йв. Манев), на когото помагат един писар и двама фелдшери, занимаващи се паралелно и с подготовката на санитарната статистика.

⁴² Извлечения от дневниците на Върховния Медицински Съвет. Дневник № 99, от 4 август 1909 г. В: *Известия на Дирекцията за опазване общественото здраве*, 1909, Год. VII, кн. IX, с. 15–16.

орган са неудовлетворени от постиганите резултати. Все пак трябва да се признае добронамереността на повечето от тези хора – повечето от които са не само добри професионалисти, но и общественици с широки интереси и ангажменти. Това особено много ще проличи във времето на предстоящите пред България изпитания и национални катастрофи. Съхраняването на библиотеката при тези обстоятелства е само едно от доказателствата, че първостроителите на българската медицина не си позволяват лекомислени решения.

През следващите три години Медицинската библиотека продължава да се развива с подобни темпове, а от началото на Първата балканска война през 1912 г. много от българските лекари са ангажирани с поналежащи задачи и не са в състояние да ѝ обърнат специално внимание. За щастие по същото време д-р Марин Русев отново оглавява Върховния медицински съвет и остава на този пост до 1918 г. Това ще се окаже достатъчно, за да се подготви следващата трансформация в статута на библиотеката.

Д-р Русев е един от най-последователните защитници на идеята за организирането на висше медицинско образование в България и със задоволство докладва пред Съвета на 11 април 1918 г.: *„Вчера, сряда, в 10 часа сутринта започнаха без особено тържество лекциите в Медицинския факултет...“* Това е дългоочакван момент и когато той настъпва Марин Русев не пести своите думи и средства⁴³, за да изрази радостта си. Не е учудващо, че при първите проблеми във факултета още през следващата 1919 г.⁴⁴ той, както и другите негови колеги с готовност предават създадената през 1904 г. Медицинска библиотека на Софийския университет⁴⁵. Освен това много от водещите лекари подаряват и личните си притежания. За своите големи заслуги д-р Марин Русев става първият български медик почетен доктор на Университета.

От тук нататък съдбата на Библиотеката се свързва с тази на Медицинския факултет. Тя няколко пъти ще бъде премествана – за последно през 1948 г., когато е настанена в Александровска болница. Статутът ѝ също се променя неколkokратно – от факултетна библиотека, през 1950 г. тя става Централна при вече самостоятелната Медицинска академия; през 1970 г. поема ролята на централна отраслова с мрежова структура

⁴³ Той пише кратко, но прочувствено писмо до ректора на Софийския университет и създава частен фонд „Д-р Марин Русев“, от който се изплаща едноименната годишна награда на студента и студентката по медицина с най-висок успех при дипломиране.

⁴⁴ На 20 февруари 1919 г. студентите по медицина изпращат свой мемоар, в който констатираат, че нищо не се прави за осигуряването на необходимия учебен процес и заплашват да напуснат Университета.

⁴⁵ **Георгиев**, Минчо. Медицински факултет – София. В: *История на българската медицина* / Състав. и ред. М. Георгиев и др. София: Летера, 2009, с. 304.

и методически функции спрямо останалите медицински библиотеки в страната; от 1995 г. – тя започва отново да се трансформира в университетска библиотека, каквато остава и до днес. Независимо от всички перипетии, през които тя преминава българската медицинска наука има свое книгохранилище вече повече от сто и десет години⁴⁶ и неговото състояние, както и в миналото, винаги ще бъде отражение на мантилитета на медиците в България.

От друга страна историята на българските библиотеки незаслужено е пренебрегвала приносът на онова поколение лекари, които са изпълнили със съдържание важни страници от нейния корпус⁴⁷. С този материал до известна степен се реабилитира поне д-р Марин Русев като фигура със значим принос за изграждането на модерното библиотечно обслужване в страната.

⁴⁶ Белег на тази приемственост е и факта, че в библиотеката при Медицинския университет в София и днес все още се обслужва с томове, носещи оригиналния печат, изработен през 1904 г.

⁴⁷ Показателно е например, че във водещото българско професионално списание в областта на библиотекознанието и библиотечната практика за период от петдесет и три години като цяло на медицинските библиотеки в България са посветени общо десет сравнително кратки материала. – вж. **Шуманова**, Нина. *Списание Библиотекар: Тематичен показалец 1953 – 1983*. София: НБКМ, 1989, с. 75, 102, 111, 134; **Шуманова**, Нина, **Асенова**, Ася. *Списание Библиотека: Тематичен указател 1984 – 2005*. София: НБКМ, 2007, с. 54. От всички тях само в един се споменава за описаната тук библиотека. – вж. **Пенчева**, Виктория. 80 години Медицинска библиотека в София. В: *Библиотекар*, 1984, Год. 31, № 10, с. 39–43.

Д-р Марин Русев

Печатът на Медицинската
библиотека

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 8, 2016

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”
FACULTY OF PHILOSOPHY
LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE
Volume 8, 2016

УЧЕНИЯТ КАТО АВТОР И ЧИТАТЕЛ: СЛУЧАЯТ ТОДОР БОРОВ

ОГНЯНА ВЪЛКОВА

Ogniana Valkova. THE SCHOLAR AS AN AUTHOR AND READER: THE CASE OF TODOR BOROV.

В статията се представя Тодор Боров като лектор и изследовател. Тя е продължение на материал от същата авторка, поместен в седмия том от тази поредица.

Ключови думи: Тодор Цветанов Тодоров (Боров) 1901–1993; автор; лекции; читателски практики; учен читател; история на библиотеките

The article targets to present Todor Borov as a lecturer and scholar. It is a sequel of a material by the same author, published in the seventh volume of this series.

Keywords: Todor Tzvetanov Todorov (Borov) 1901–1993; author; lectures; reading practices; scholar–reader; library history

Историята на библиотеките е важен акцент в лекциите на Тодор Боров. Като всички свои европейски предшественици и съвременници, той започва своя преглед с Древността. Боров посочва, че като основни източници използва – вероятно чрез Георг Лай и Фриц Милкау¹ – Плиний Млади, Марк Теренций Варон и Никола Станев² – последният вероятно

¹ **Milkau, Fritz, Leyh, Georg.** *Handbuch der Bibliothekswissenschaft*. Leipzig, Otto Harrassowitz, 1931.

² **Станев, Никола.** *Библиотеките в древността*. София: ДБВК, 1954.

за общата рамка, в която поставя историята на библиотеките. Той проследява развитието на библиотеките в Асирия (Ниневия), в Египет (Александрия), в Елада и през първите столетия от новата ера в Римската империя, като изтъква елитарната им роля в тези региони и огромното значение, което са им отдавали самите учени по това време.

Най-старата е царската библиотека в Ниневия (VII в. пр.н.е.), създадена от Ашурбанипал и разкрита през XIX в. при с. Куюнджик на река Тигър. Помещавала се е в две зали на древния царски дворец. Намерени са глинени плочки, писани с клинописно писмо, които сега се съхраняват в Британския музей. Изучавани са от немския асиролог Карл Бецол, който, заедно с група учени, издава каталог на тази библиотека през 1914 г., в общо пет тома. Отбелязани са 24 хил. плочки и части от плочки. Описанията са направени по цвят, рисунки и т. н., което, както пише Боров, е свидетелство за библиофилство. Тази царска институция в Ниневия представлява обединение на архив и библиотека. Съществувала е по-малко от 100 г., което прави днес поддръждането ѝ невъзможно.

Тодор Боров използва като пример за епохата и Александрийската библиотека на Птолемиите. Създадена от Птолемей Филадельф в първата половина на III в. пр. н. е. тя е свързана с Александрийския музей, поради което се нарича Музейон. Плиний Стари описва метода, по който египтяните са обработвали папируса. Музейонът е нещо като академия на науките в древността. Калимах, най-прочутият ѝ библиотекар и ерудит, съставя библиографии на класическите автори (пинаки).

По-късно в Александрия се създава друга библиотека, която се помещава в храма на бог Серапис и е наречена Серапейон. Тя представлява първата, *наистина обществена гръцка книжовна сбирка, за която имаме сведения*, пише Боров. Пространственото свързване на библиотеките с храмове и дворци е указание за голямото значение, което са отдавали в древни времена на библиотеките.

Голямата Александрийска библиотека представлява обществена научна сбирка. Преподавателят Боров подчертава нейното значение, защото тя съхранява цялата класическа, древна писмена култура. Сто години след нея, около 200 г. пр.н.е., е създадена и Пергамската библиотека от Аталидите. Украсена е със статуи и има репрезентативна зала с прилежащо към нея книгохранилище, а служещата за Studium открита галерия (колонада) е в тясна връзка със светилището. Двете библиотеки се обединяват, когато Марк Антоний подарява Пергамската библиотека на Клеопатра.

Следващ акцент са библиотеките в древния Рим, изградени по подражание на елинистичните. Те се явяват едва в последните години на Римската република, когато проникването на старогръцката култура в римска среда става все по-осезаемо. Първата библиотека в Рим създава

Гай Азиний Полион (76 г. пр.н.е. – 5 г. от н.е.), древноримски политик, оратор, историк и поет, победил илирийското племе партини. От продажбата на плячката от тази война той финансира библиотеката, която през 39 г. пр. н. е. е преместена в храма на богинята Либертас, близо до Римския форум. В нея имало гръцки и латински отдел. По-късно Октавиан Август, Тиберий и Траян също създават библиотеки. Траяновата библиотека Улпия е просъществувала до V в. от н.е. В древния Рим се наброяват 28 библиотеки (като числото е взето от описание на Рим, направено от Константин през IV в.). Боров обобщава, че за съжаление само една малка част от духовното съкровище на древността преживява „*голямата смърт на античността*“³.

Средновековие

Ученият прави обширен исторически обзор на факторите и предпоставките, довели до настъпилите трансформации. Успоредно с промяната на формата на книгата се изменя и характерът на библиотеката. Превръщането на свитъците в кодекси става от III до V в. и има безспорна връзка с християнството. Кодексът е свързан първоначално с римските восъчни дъсчици, плочките, които се заменят с листа, а те се свързват заедно с шнур. Обработка на пергамент започва да се извършва на много места.

Боров свързва историческата съдба на народите с упадъка на библиотеките и тяхното изчезване като обществена институция. Книгите постепенно се съсредоточават в манастирите и единствено в тези духовни центрове намират закрила. Той характеризира спецификата на Средновековието и „*залеза на библиотеките*“ по следния начин: „*Така че библиотеки в дотогавашния смисъл на думата престават да съществуват. За хиляда години манастирите стават единствените места, където се събират, съхраняват и подновяват книгите. Начало на тази библиотечна работа поставя калабрийският манастир – Вивариум. Той е основан от Касиодор, който всъщност е последният римлянин и първият съвременен европейец. Бил е канцлер на остготския цар Теодорик. Създава първите инструкции за пазене на книги, които трябва да се спазват от монасите*“⁴. Касиодор се счита за патрон на съвременните библиотеки.

Тодор Боров изброява по-големите културни центрове, които се създават по-късно в Италия – Монте Касино и Бобио; във Франция – Люксоа, Тур, Корбий, Фльори, Клуни; в Англия – Кембридж, Кентърбъри,

³ НБКМ–БИА, ф. 849 (Тодор Боров).

⁴ Пак там.

Дъръм, Йорк; в Германия – Сен Гален (Швейцария), Райхенау, Регенсбург в Швабия, Тегернзее в Бавария, Фулда и Вайсенбург във Франкония, Корвей в Саксония. В библиотеките на новосъздадените културни центрове книжният фонд вече се дели на три части: библейски писания; писания на светите отци и светска литература.

Ученият обръща внимание на художественото оформление на текстовете, на изкуството на инициалите, винетките и особеностите на средновековната ръкописна книга. Например, казва той, Райхенау, Регенсбург и Тегернзее са характерни центрове за това изкуство. Запазени са много каталози, които дават ясна представа за него. Манастирските библиотеки нямат големи сбирки. Например Райхенау, през IX в. притежава едва 415 тома, Сан Емеран в Регенсбург през X в. – 513 тома, а Клюни през XII в. – 570 тома.

Трансформациите, които настъпват през късното Средновековие постепенно довеждат до оформяне на сбирки от нов тип. Засилването на светската власт и Ренесанса, като идейно и духовно течение преобръщат представите и организацията на библиотеките.

Ренесанс

Дворците на владетелите, които стават новите духовни центрове, са отправна точка в този раздел. Там именно се осъществява преписването на ръкописи. В притегателни центрове за интелектуалните търсения през епохата се превръщат библиотеката на Медичите във Флоренция, библиотеката на Монтефелтро в Урбино, тази на Висконти и на Арагези в Неапол. През Ренесанса в Европа се появяват и първите големи обществени библиотеки. Медичите предоставят самостоятелна сграда за библиотека Лауренциана, която е светска по съдържание и притежава 3 000 тома гръцки и римски класици. Боров посочва примери за създаване на големи обществени библиотеки, като Ватиканската и Кралската в Париж. Във Франция литературно средище става двора на бургундските херцози. Влиянието на хуманизма за пръв път се усеща при Луи XII (1498–1515), който занася библиотеката на Сфорца от Павия в Блоа и я обединява с дворцовата.

През Ренесанса се засилва вкусът към библиофилството. Ученият казва, че кардинал Жорж д'Амбоаз, министър на Луи XII, е първият библиофил в съвременния смисъл на думата. Библиофилството намира почва и в Англия. След реформаторските събори в Констанц (1415 г.) и Базел (1431–1433 г.) хуманизмът се разпространява и в Германия. Главни центрове на новите идеи са Базел, Нюрнберг и Аугсбург. Поради реформаторските стремежи на съборите някои манастирски библиотеки отново започват да функционират активно. Като например Сен Гален и Тегернзее, чиято библиотека по фонд почти достига Ватиканската (през

1524 г. притежава 1869 тома). Хуманистичният дух прониква в манастирите. През XV в. университетските библиотеки, както по-старите, така и новите се развиват и променят. Боров посочва Хайделбергската библиотека като една от най-добрите, преди Реформацията. Епохата бележи слабо развитие на градските библиотеки, поради факта, че занаятчийските сдружения не създават свои библиотеки. В Германия се наблюдава напредък на княжеските и частни библиотеки.

Първите обществени библиотеки са свързани с книгопечатането и производството на хартия. Боров систематизира резултатите от откриването на книгопечатането, като посочва отделянето на производството на книги от тяхното съхранение. От това следва, че библиотеките престават да са места, където се произвеждат книги, защото за това има специални места – печатниците. Библиотеките са изправени пред редица непознати, неподозирани дотогава възможности, вследствие увеличаване на книжовната продукция.

Връзка между книгопечатането и религиозните войни

Тодор Боров анализира влиянието на книгопечатането върху библиотеките. Важен резултат за тях е отделянето на писането и изготвянето на книги от тяхното събиране. „Победата“ на печатната книга е фактор за по-нататъшното намаляване на цените и огромното покачване на книжовната продукция. Тя, обаче създава и ред библиотечни проблеми, отбелязва той. В библиотеките от XV и XVI в. ръкописните и печатните книги се подреждат заедно. Библиотеката на хуманизма възприема от манастирската библиотека пултовата система, при която читателите застават зад напряко поставените пултове и един централен ход, фланкиран от колони.⁵ В противовес на XIV в. през XV в. се оживяват отчасти и някои манастирски библиотеки. Но голямата част от тях са ликвидирани в областите, които стават протестантски.

За инкунабулите Боров отбелязва, че голяма част от тях са без заглавен лист, а заглавните данни се поставят в края на книгата, в т. нар. колофон. Издателските данни, доколкото ги е имало, се различават от днешните. Инкунабулите са дело на отделни майстори и всеки влага своето майсторство. Към края на XV в. в Париж и Венеция има големи печатници със занаятчийско-търговски характер, в които изчезва значението на личното изкуство.

Реформацията е социална, културна и религиозна революция, отбелязва авторът, която утвърждава самостоятелността на местните князе по отношение на централизираната власт. Нейното културно въздействие е двойко, продължава той. От една страна е отрицателно, защото

⁵ НБКМ- БИА, ф. 849 (Тодор Боров)

средновековните носители на образованието биват разрушени, а новите се създават бавно. Много книги са унищожени като „папски“. Поради теологичните спорове намалява интересът към науката, а селските движения нанасят големи щети на библиотеките. Боров посочва, че през този период много манастирски библиотеки „загиват“ вследствие религиозната нетърпимост.

От друга страна Реформацията изисква да се създават нови градски библиотеки. Лутер, например, казва Боров, полага усилия за създаването на „добри библиотеки“. Той се обръща към общинарите „Не трябва да се щадят усилия и пари да се създадат добри библиотеки или къщи за книги, особено в големите градове, които са в състояние да ги поддържат“⁶. Новата църква полага грижи и за образованието. Докато в миналото съществуват само няколко незначителни градски сбирки, сега под влияние на Реформацията, анализира Боров, се основават редица градски библиотеки, за чиято основа служат ликвидираните манастирски. Явяват се и сбирки от книги в евангелските църкви, което се постановява с наредби. Те обикновено не са големи, за разлика от университетските, които се развиват много успешно през този период.

В Англия религиозните войни от 1534 г. причиняват големи загуби на библиотеките. През 1536–1539 г. Хенри VIII секуларизира 800 манастира (2/3 от всички), а повечето от книгите биват унищожени. Боров, пише, че *Реформационната комисия, (при Едуард VI), присвоява книги даже от Оксфордската университетска библиотека.*

Сред пострадалите по време на религиозните войни е и библиотека „Палатина“. След завоюването на Хайделберг от Тили (1622 г.) тя е пренесена през Алпите като подарък на папата и днес представлява самостоятелен отдел във Ватикана. Само 800 немски ръкописа са върнати на Пруссия през 1816–1817 г. чрез посредничеството на Австрия. Боров посочва, че шведският владетел Густав Адолф също взима много ценни книги от немските градове, които той завзема по време на военните си походи. Франция също загубва книги поради религиозните войни (хугенотските), но не така драстично като Германия.

Със засилването на Контрареформацията се създават библиотеки и в католическите страни. Така през XVI в. се създават Landesbibliotheken в Дармщад (началото на XVI в.), във Виена (1526 г.), в Дрезден (1556 г.), в Мюнхен (1558 г.), във Волфенбютел (1560 г.), както и редица градски библиотеки. Например библиотеките в Лайпциг (1543 г.), „Палатина“ (с повече от 3500 ръкописа) в Хайделберг (1556–1559 г.) и в Грац (1586 г.) още със създаването си добиват публичен характер.

⁶ Цитатът е по Т. Боров, НБКМ- БИА, ф. 849 (Тодор Боров)

Според учения, през този период се засилва интересът към античната книга. Започва планомерно търсене на антични ръкописи, особено в манастирите. Като илюстрация на това твърдение той посочва Йоан Ласкарис (1445–1535), който предприема две пътувания до Гърция и Атон по поръчка на Лоренцо Медичи и донася около 200 ръкописа. Във Венеция и Флоренция се създават специални места за търговия с такива книги. Библиотеката на Микеланджело е посочена като типичната за епохата в архитектурно отношение.

„Истинските ренесансови“ библиотеки са в княжеските дворци с техните богати и значими сбирки. В исторически план те оформят отделно звено в развитието на библиотеката като институция.

Княжеските библиотеки

На тях Боров посвещава шестата си лекция. Той отбелязва, че докато през XVII и XVIII в. те са далеч най-значителните обществени библиотеки, то през XV в. представляват частни сбирки. Пълното разделение между княжеските библиотеки, които прерастват в държавни и частните сбирки на владетелите се осъществява едва в края на XVIII в. През XVI в. княжеските библиотеки са в преходен етап на развитие, т.е. донякъде частни, отчасти обществени към все по-голямо отваряне.

Сред най-значимите между тях, които ученият посочва, е Хайделбергската библиотека, наречена „Палатина“. Създадена от Пфалцкия курфюрст с хуманитарна насоченост, тя е първата библиотека от ценни ръкописни и печатни книги, обединяваща домашната библиотека на курфюрста с по-старите сбирки на университета. Хуманистът Улрих Фугер подарява своите над 1000 ценни ръкописа и така се създава славата на Хайделбергската библиотека.

Херцогската библиотека в Мюнхен е създадена през 1558 г. от херцог Албрехт V Баварски (1550–1579). При създаването ѝ той се съветва с учения, колекционер на ръкописи Йохан Яков Фугер (1516–1575). За основа на библиотеката служи ориенталската колекция на австрийския канцлер Йохан Албрехт Видманщетер (1506–1557) и ценната и богата библиотека на самия Фугер (съдържаща 11 000 тома), които, казва Боров, като изключение за времето си се подреждат в специална пристройка на княжеския дворец.

Дворцовата библиотека във Виена (1526 г.) е основана от последния император на Свещената Римска империя Фердинанд I (1503–1564). В края на XVI в. тя наброява 9000 тома, от които 1600 ръкописа.

Друга библиотека, особено значима за учения е Саксонската кралска библиотека, основана през 1556 г. от курфюрста Август Саксонски (1553–1586) и от прочутия му дворецов книговец Якоб Краузе. Едва

след смъртта на Август (1587 г.) тя е преместена в Дрезден и добива по-голяма популярност и значение.

Сбирката във Волфенбютел, наречена „Августа“, Боров уточнява, че е създадена от учения херцог Август Младши фон Брауншвайг (1579–1666) през 1604 г. Той е библиотекар на своята колекция и подрежда книгите в два-сет групи с индивидуални сигнатури. При смъртта му библиотеката наброява 28 000 тома, от които 2000 са ръкописи. Още тогава е отворена всекидневно за публика. През 1618 г. тя се присъединява към университетската библиотека в Хелмщед.

Последната библиотека, която Боров посочва е Курфюрстката библиотека в Берлин. Създадена през 1659 г. от Фридрих Вилхелм (1620–1688), тя отваря врати през 1661 г. Скоро след създаването си е отворена и достъпна за публика. Първите каталози, които са създадени за нея просъществуват повече от едно столетие.

Бароковите библиотеки

Бароковата библиотека се създава в романските страни през епохата на абсолютизма, достигайки до нов тип библиотечна сграда, а именно библиотеката - зала. Нейната поява се обяснява не само с нуждата от нареждане на повече книги, но преди всичко със стила, желанието за представителност и блясък. Характерно за барока е широкото пространство, големите зали, по чиито стени се нареждат книгите.

Боров отбелязва и напредъка на науката за библиотеките. Той акцентира на факта, че по това време се появяват първите признаци за обособяване на библиотекарството като професия. Прочут библиотекар и теоретик от тази епоха е Габриел Ноде, когото Боров посочва и цитира: *„Библиотеката трябва да обхваща всички науки и всички видове книги, тя трябва да бъде наредена систематично, да бъде снабдена с каталог и достъпна за всекиго“*⁷. Със своите трудове той привлича вниманието на Анри дьо Месм (президент на Френския парламент), който го назначава библиотекар на личната си колекция от около 8 000 тома, по онова време отворена за учени. Чрез опита, който натрупва, Ноде формулира схващането и принципите за подредбата на една публична библиотека, които по-късно публикува под формата на ръководство до Анри дьо Месм за това как да поддържа личната си библиотека. По-късно Ноде осъществява тези свои идеи като ръководител и организатор на библиотеката на Мазарини. Неговото съчинение *„Advis pour dresser une bibliothèque“*, публикувано през 1627 г., е използвано от Боров, когато разсъждава върху формулиране на идеите за структура, обхват и подреждане на библиотеката. Ученият казва, че книгата на Ноде е *„с поглед*

⁷ НБКМ–БИА, ф. 849 (Тодор Боров)

в бъдещето“, чиито основни мисли звучат вече съвсем модерно. Деветте глави, на които е разделено ръководството на Ноде, Боров смята за важни стъпки в създаването на една публична библиотека. Авторът на този първи трактат, според Боров, поддържа схващането, че *библиотеките трябва да обхващат книги от всички области на науката, книжният фонд да бъде нареден систематично и снабден с каталози, а библиотеката да е достъпна за всички*.⁸

В Цюрих друг теоретик на библиотеките Йохан Хайнрих Хотингер (1620–1667) издава книгата „*Bibliothécarius quadri partitus*“ в 1664 г. Боров, пише, че след труда на Ноде това е следващия по значение, основополагащ труд за развитието на библиотекознанието през XVII в.

По това време той се явява и един нов, твърде богат извор за история на библиотеките – пътеписите на изследователи, които ги посещават. Като пример Боров дава отпечатаните през 1753–1754 г. пътеписи на Захария Конрад Уфенбах и непубликуваните такива – на кьонигсбергския професор по физика Кристиан Габриел Фишер, върху едно научно пътуване продължило четири години (1727–1731).

Ученият акцентира на факта, че XVI в. бележи развитието на испанската култура, свързано с Контрареформацията. През 1534 г. Игнаций Лойола основава Йезуитския орден. В двореца Ескориал е построена най-забележителната барокова библиотечна сграда. Тя е кръгла, сводеста, книгите се разполагат по стените, а в средата се поставят маси. Все още няма галерии. През 1671 г. голяма част от сбирката на тази барокова библиотека е унищожена от пожар.

През XVI в. във Франция хуманизмът става духовна сила, което е особено ярко изразено при Франсоа I. В поощрител на културата, казва Боров, се превръща кралският двор на Луи XIV. Големите държавници Жан Арман дю Плеси дьо Ришельо (1585–1642) и Жул Мазарини (1602–1661), както и министърът на двора Жан-Батист Колбер (1619–1683), допринасят много за развитието на бароковата библиотека. Това е век на разцвета на френската поезия. Епохата бележи началото на просветителската философска мисъл. Научните стремежи на йезуитите поставят началото на историческите изследвания. Откриват се първите академии на науките.

Голяма е ролята и на Бенедиктинския орден, който слага началото на събирането и публикуването на стари книги. Кралската библиотека в Париж се създава през 1518 г., когато Франсоа I започва да събира ръкописи и книги във Фонтенбло. Там пренася и домашната кралска библиотека от Блоа през 1534 г. Сбирката е обществено достъпна и през 1536–

⁸ Naudé, Gabriel, *Advis pour dresser une bibliothèque*. Leipzig: Veb édition, 1963.

1537 г. се въвеждат наредби за задължителното депозиране на екземпляри, като тази кралска привилегия се изпълнява от един книжар. Това, посочва Боров, е първият пример за библиотечно депозиране на екземпляри. При Шарл IX тя се прехвърля в Париж.

През 1622 г. Никола Риго (1577–1654 г.) създава първия ръкописен каталог. По онова време в библиотеките все още предпочитат ръкописни книги. Библиотекарите дори не искат да приемат печатни. В 1656 г. Жак дьо Пуи завещава 9000 тома, които стават основа на днешната Национална библиотека в Париж. За нея особени грижи полага Колбер, под чието ръководство библиотеката е от 1661 г. По негово време книжният фонд се увеличава четири пъти. Друга ключова библиотека от XVI в. е „Св. Женевиев“ (1624 г.), основана от кардинал Франсоа де Ларошфуко (1613–1680), която през 1759 г. става общодостъпна. От останалите френски библиотеки, Боров споменава тази на манастира „Сен Жермен де Пре“ и библиотеката на „Сен Виктоар“.

Надделяващият консерватизъм в библиотекознанието се изразява в запазването на средновековната пултова система, отчасти в по-развитите ѝ форми (stall systems), почти до края на XVII в. През XVI в. тя все още господства повсеместно. Библиотека Бодлеана, изтъква Тодор Боров е основана от Томас Бодлей през 1602 г., който нарежда разрушената Оксфордска университетска библиотека в нейните помещения. Тя прераства в първата обществена библиотека в Англия. През 1610 г. получава от книгоиздателското обединение правото на свободен екземпляр, което притежава и до днес. Тук се наблюдава първото проникване на библиотечната зала в Англия, а каталогът на библиотеката от 1605 г. е първият печатен каталог в кралството.

Като най-типична библиотека за епохата Боров посочва Лауренциана, основана от Лоренцо Великолепни във Флоренция. Тя има една обща зала, без колони в средата. Първата залава библиотека е Ватиканската. Построена е от папа Сикст IV. Тя е с дебели централни колони, около които са поставени затворени библиотечни шкафове. Папа Григорий XIII усъвършенства Ватиканската библиотека. По-късно към нея се присъединяват и други библиотеки.

В 1602 г. е основана библиотека Амброзиана от Федерико Боромео. Залата е вече без колони, с объл таван и галерии отстрани. Тази библиотека е замислена като изследователски институт, който да обслужва колегиум от шестнадесет души учени. Притежава художествена сбирка и печатница. Книгите са наредени по реда на постъпването им. Друга библиотека е Анджелика, която е основана през 1614 г. от Анжелико Рока. Франческо Барберини също създава своя библиотека, наречена Барберина. Създават се библиотеки и при университетите в Лайден (1587 г.),

Утрехт, Льовен, Амстердам и Антверпен. През 1621 г. е открита библиотека в Упсала (Швеция). През 1665 г. е основана кралската библиотека в Копенхаген. През 1640 г. се създава университетската библиотека в Хелзинки. За Източна Европа, Боров привежда като примери библиотеките в Краков – 1517 г., във Вилно – 1570 г., библиотеката на Йезуитския колеж в Тирнау. С Харвардската университетска библиотека, създадена в края на XVII в. в САЩ, Боров финализира характеристиката на библиотеките, през периода XVI–XVII в.

Библиотеките през XVIII в.

В осмата си лекция Тодор Боров обръща специално внимание на Англия и на епохалните технически открития. Английското просвещение, което се свързва с имената на Джон Лок (1632–1704) и Дейвид Хюм (1711–1776), е по-различно от френското. Усилията са насочени към природоестествените науки и към емпиричните изследвания. Библиотечното дело изостава, според думите на Боров, поради липса на национална библиотека, която не се компенсира от регионалните библиотеки. Те, от своя страна, се развиват добре като тези в Германия. Празнината се запълва от едно своеобразно новооткритие – Британският музей, създаден през 1759 г., в който през 1774 г. се открива читалня със 120 места. Авторът отбелязва създаването на абонаментни библиотеки, подобно на тези в САЩ. През 1758 г. се основава библиотеката в Ливърпул, а в края на века – обществената библиотека в Бристол.

През XVIII в. Франция заема водещо място в културата, както и в библиофилството. Барокът се заменя със стила „рококо“, което предизвиква разцвет в книжовното изкуство. Частните библиотеки също влияят силно на художественото оформление на книгата. Във връзка с научната дейност на бенедиктинската конгрегация се създават науката за документите от Жан Мабийон (1632–1707) и науката за ръкописите от Бернар де Монфокон (1655–1741).

Националната библиотека продължава да се развива, благодарение грижите на владетелите. През 1735 г. библиотеката на Мазарини се слива с нея и тя е открита за публика. Заслуга за това има назначеният за директор през 1718 г. Жан-Пол Биньон (1662–1743). Той опитва да издаде печатен каталог на библиотеката, от който през 1739–1753 г. излизат само отделите „теология“, „право“ и „литература“ – в шест тома фолио. През този период към съществуващите отдели за печатни и ръкописни книги се присъединяват и специални сбирки от литографии и монети и по този начин библиотеката се разделя на четири части. Тъй като XVIII в. е епоха на най-силно развитие на частните библиотеки, пише Боров, най-значителната е тази на херцог Луи дьо ла Валиер (1708–

1780), която наброява 50 000 тома. Сбирката на маркиз де Полми (1722–1787), управител на Арсенала, през 1785 г. е продадена на граф Шарл Филип д'Артоа (1757–1836), бъдещият Шарл X, след като преди това е обогатена с друга частна сбирка (от 20 000 тома) и е пренесена в Арсенала. От тази библиотека се създава след Революцията прочутата Арсеналска библиотека.

Ученият посочва важната роля, която изиграва Орденът на бенедиктинците с историческите си проучвания за развитието на италианските библиотеки. Появата на библиотекари-енциклопедисти, като учения Антонио Малиабекки (1633–1714), който е полихистор и наред с това истински библиоман, е изтъкната като определящ фактор за по-нататъшното развитие на библиотечното дело. Особено място ученият отглежда на Лодовико Антонио Муратори (1672–1750), който е библиотекар в Амброзиана. В края на XVIII в. вече има публикувани няколко библиотечни каталога, например този на италианската Лауренциана.

Ученият разглежда библиотечното дело и в Германия. На преден план изтъква университетите в Хале и Гьотинген, които се явяват средища на „новия хуманизъм“. Боров посочва, че философията на Просвещението се развива след Лайбниц от Имануел Кант (1724–1804), а литературното образование се задълбочава и разширява. Литературата достига чрез Йохан Готфрид фон Хердер (1744–1803) и през епохата на „Бурни устреми“ най-висшите точки в немската идеалистична класическа поезия. Най-значителни, за учения, са частните библиотеки и читателските дружества. Градските библиотеки, обаче, са на съвсем ниско равнище.

Академии на науките се създават във Франция (1635 г.), Прусия (1700 г.) и Русия (1725 г.), а университетът в Гьотинген става средище на новия хуманизъм. Университетската библиотека в Гьотинген, е създадена през 1735 – 1736 г., като се използва програмата на Лайбниц. Тя притежава точно определен път за набавяне на книги и първа създава един адекватен на практиката ред в книжовния имот и в каталога. В определени часове е отворена за публиката. Няколко десетилетия след създаването ѝ, в края на XVIII в., тя вече притежава 200 000 тома, което я поставя начело на немските библиотеки. Университетската библиотека в Гьотинген представлява първата напълно модерна библиотека в Европа. За нея са характерни достатъчен текущ бюджет, систематично набавяне на нова литература, планомерно използване на аукционните и антикварни каталози, образцова вътрешна организация, каталози и либерален правилник за използване – отворена е ежедневно за публиката. Ученият подчертава, че веднага се създава азбучен каталог на цялата библиотека и за пръв път се установяват връзки между подреждането на книгите и каталога чрез сигнатури. Когато, казва той, през 1801 г. Гьоте

посещава библиотеката, той дава израз на своите впечатления с думите: „Човек се чувства тук като че ли в присъствието на голям капитал, който безшумно носи неизчислими лихви“⁹. Боров посочва, че научното библиотекознание възприема създаденото в Гьотинген устройство.

Най-голямо значение за развитието на библиотечното дело имат частните библиотеки и читателските дружества. Тази епоха също така е тясно свързана с високото ниво и качеството на университетските библиотеки. Градските, обаче, остават на сравнително ниско ниво. Боров се позовава на енциклопедистите – Франсоа Волтер (1694–1778), Жан-Жак Русо (1712–1778), Дени Дидро (1713–1784), Шарл Монтескьо (1689–1755), като извежда на преден план ролята на техните трудове за развитието на библиотеката като обществена институция през Просвещението.

Въз основа на своите разностранни четения, Тодор Боров прави характеристика на библиотеките в Русия до края на XVIII в. През 1714 г. в Петербург е основана библиотека, която минава под ведомството на Академията на науките в 1726 г. През 40-те и 50-те години на XVIII в. за подобряване на тази библиотека допринася много Михаил Ломоносов (1711–1765). През 1755 г. по негова инициатива е учреден Московският университет и библиотеката към него. Втората половина на XVIII в. е известна с управлението на Екатерина II. Този период е свързан с културно издигане и с нахлуване на идеите на Просвещението. Ученият обобщава новостите на епохата, като се спира първо на издателската дейност на Новиков в Петербург през 60-те години. Друг характерен белег на това развитие Боров вижда в Дворцовата библиотека в Ермитажа, в която са включени библиотеките на Волтер и Дидро, както и тази на маркиз Галиана (около 1000 книги по археология и изобразителни изкуства) и на княз Шербаков (съдържаща около 10 000 тома). В Ермитажа са представени 5000 тома, между които има много ценни стари руски ръкописи. Там до края на века се съхранява Императорската руска библиотека.

Библиотеките след 1789 г.

В началото тук Боров отново се връща към ролята, която изиграват Волтер, Дидро, Русо и Монтескьо за пътя, по който поема цивилизацията във Франция и в Европа като цяло, а в частност и за усъвършенстването на библиотечната наука. По този повод той цитира Фриц Милкау, който казва, че „под влиянието на Просвещението всички те (библиотеките) бидоха направени повече или по-малко достъпни на обществото, народът започна да предявява претенции за използването на средствата за образование“. Боров пише, че „модерната, голяма биб-

⁹ НБКМ–БИА, ф. 849 (Тодор Боров)

лиотека не е вече затворено учреждение, дето целта на библиотекарите е да пазят книгите, а по-скоро един голям магазин, в който всеки влиза и излиза, за да задоволи своите нужди“¹⁰. Развитието на библиотеките през Просвещението има подчертано научна насока и се създава типът на обществената научна библиотека.

Със създаването на Националната библиотека в Париж започва и лекцията на Боров. През време на Революцията във Франция осем милиона книги сменят собствениците си. През XVIII в. Франция е най-богатата на книги страна в света. Само в Париж има десет обществени библиотеки, а частните сбирки са изключително богати. Манастирският книжовен имот е конфискуван, единствено библиотеката към „Св. Женевиев“ е запазена, като се преименува на „Библиотека на Пантеона“. Тя е най-използваната главно от студенти. Създават се т. нар. „литературни депа“. Като водеща по значение библиотека, лекторът посочва Националната библиотека в Париж. Основана през 1792 г. въз основа на Кралската библиотека заедно с част от сбирката на Сорбоната, тя е изключително богата на ръкописни и други ценни книги. Вследствие на Наполеоновите войни фондът ѝ нараства значително и през 1830 г. наброява 460 000 тома книги и 80 000 ръкописи. Освен това, библиотеката на Мазарини, чийто фонд след Революцията нараства от 60 000 на 110 000 тома, също е подчинена на нея.

Като библиотека с научна ориентация Боров посочва тази при Сорбоната, към която са присъединени много манастирски библиотеки. За следваща по значение ученият приема Арсеналската библиотека, която е най-значителната от новосъздадените след Революцията, но тя има по-скоро музееен характер. За нейна основа служи частната библиотека на граф д'Артоа (Шарл X). Съставена е от изключително богати частни сбирки на френски аристократи и се обогатява от „литературните депа“. През 1795 г. Конвентът постановява от тези депа да се създадат обществени библиотеки, които да се причислят към централните училища. По-късно те се превръщат в градски библиотеки. По този начин, обяснява лекторът, вместо планираната децентрализация се явява решителна централизация на книжовните съкровища. Боров изброява и други по-важни библиотеки. Периодът е характерен със силно развитие на библиофилството и навлизането на аукционите.

От една страна, ученият разглежда историческото и културното развитие на европейските страни, а от друга, анализира развоя на библиотечната наука от Френската революция до Парижката комуна. Фактори с огромно влияние върху развитието ѝ той вижда в два основни процеса,

¹⁰ НБКМ-БИА, ф. 849 (Тодор Боров)

а именно реформата в университетите и секуларизацията на манастирите. Наполеоновите нашествия, казва Боров, са третият фактор.

В Германия ликвидацията на йезуитския орден през 1773 г. изиграва значителна роля за развитието на модерните библиотеки. Мюнхенската градска библиотека получава огромно количество книги след секуларизацията. Най-голяма заслуга за това има Йохан Кристоф фон Аретин (1773–1824), който е пътувал и събирал книги за нея. Обединени са фондовете на около 150 манастирски библиотеки. През 1804 г. към нея се присъединява дворцовата библиотеката в Манхайм. Така Мюнхенската библиотека става най-крупната в Германия. По отношение на известни части от фонда (латинските ръкописи) тя е най-голямата сбирка в света и най-богатата на инкунабули (16 000). Тези културни съкровища се предават на Академията на науките след организационните реформи в Германия. Мартин Шретингер пристъпва към обработване на книгите и веднага започва издаването на каталози. В 1830 г. книжният ѝ фонд възлиза на 355 000 тома. През 1845 г. тази огромна библиотека се отделя от Академията и влиза в нова сграда.

Кралската библиотека в Берлин в края на XVIII в. получава всички книги на Академията на науките, а в следващите години закупува или придобива като дарение редица частни колекции. Каталогите ѝ са добре уредени. Различни стари сбирки се подреждат в единна система. През 1840 г. е напълно каталогизирана.

Императорската библиотека във Виена е най-богатата немскоезична библиотека през 1800 г. Притежава музикален отдел и отдел за автографи. Първата половина на XIX в., казва Боров, определено се характеризира с развитието на немските университети и диференциацията на науката. Много университети се закриват и се създават нови, в които науката е поставена на модерни начала. Съдбата на фондовете на ликвидираните университети е различна. Някои от тях се разпределят между други институти, други сменят мястото си, а трети се превръщат в градски библиотеки. Откриването на три големи нови университета в Берлин (1810 г.), в Бреслау (1811 г.) и в Бон (1818 г.) бележи развитието на университетските библиотеки. За това допринася приетия през 1824 г. закон за задължителното депозиране. Друг важен фактор, подчертава ученият, е закупуването на значителни частни сбирки, вследствие на което се наблюдава нарастване на книжните фондове. През този период се развиват все повече специализираните библиотеки, като например тези на Външното министерство в Берлин, на Вътрешното министерство във Виена и на Националния музей в Нюрнберг. Ученият вижда културния подем през XVIII и XIX в. като основен фактор за развитието на библиотечната наука.

Боров обръща особено внимание на Фридрих Адолф Еберт – теоретик и библиограф, който работи първо във Волфенбютел, после в кралската библиотека в Дрезден. Най-важните теоретични работи, които Боров чете и преработва, са *„Върху обществените библиотеки“* от 1811 г. и *„Подготовката на библиотекаря“* от 1820 г. Той казва, че в тях Еберт доразвива някои мисли на Лайбниц и пледира за самостоятелност на библиотекаря. Боров, на базата на своя прочит и оценка, посочва като значителна създадената от Еберт схема, при която книгите се разделят на 200 групи и повече не се раздробяват.

Ученият се спира подробно на Британския музей и на дейността на Антонио Паници (1797–1879), негов главен директор. Той, казва Боров, има значителен принос за развитието на библиотеката и на библиотечната наука в Англия. Паници свиква анкетна комисия, чрез която издейства бюджет за библиотеката от парламента. Документи, на които Боров се позовава, са текстовете на приетите в Англия закони през XVIII и XIX в. Например, този за задължителния депозит през 1710 г., в резултат на който книжният фонд нараства на 435 000 тома. Втората голяма заслуга на Паници, като директор, според Боров, е изработването на единен азбучен каталог, формулиран на основата на прочутите класически 91 правила за каталогизиране. Приемането на инструкцията за описване на книги през 1841 г. е изключително важен момент, нова страница в развитието на библиотечната наука. Тъй като в началото XIX в. Британският музей е ограничено достъпен, реформите, които се предприемат, облекчават режима. През XVIII в. се създават *„абонаментни библиотеки, като най-значителната от тях е т.нар. „Лондонска библиотека“*. Периодът е ярък пример за английското библиофилство. Редица извънредно ценни частни сбирки са продадени на търгове, изработват се и се публикуват каталози за тях. Постепенно започват да се създават и специализирани библиотеки. Боров оценява XIX в. като век на подем в развитието на библиотекознанието, свързан с откриването на множество библиотеки, сред които са най-големите в света. Ученият илюстрира тази тенденция с примери от Русия, Италия, Швейцария, Белгия, Португалия, Латинска Америка и САЩ.

Боров разглежда състоянието на руските библиотеки от началото на XIX в. до реформите, като резултат от културната политика започната още по времето на Петър I (1682–1725). Той извежда на преден план приноса на Ломоносов и обръща особено внимание на дейността му. През 1819 г. се открива библиотеката към новосъздадения в Петербург университет. С нея завършва историческият преглед на развитието на библиотекознанието в Русия.

По-нататък се разработва темата за библиотечната наука и в други страни, като Италия. Това е времето на Мюроа – време на културен подем, въпреки политическите размирици по време на Наполеоновите войни. Тогава се основава Университетската библиотека в Неапол (1812 г.), която е най-голямата в Италия.

Ученият очертава развитието на науката в Швейцария, като се спира на последователното откриване на библиотеки в най-големите швейцарски градове в периода 1789 – 1870 г. Боров подчертава факта, че това е свързано със създаването на кантоналните библиотеки в Аарау през 1803 г., в Лозана – 1803 г., в Цюрих – 1835 г., във Фрайбург – 1848 г. и в Люцерн – 1805 г.

Библиотечна наука, пряко свързана с институционализирането на библиотеките и секуларизацията на образованието, Боров посочва и в страни като Холандия, в която през 1811 г. се създава Кралска библиотека (Хага). В Белгия през 1837 г. е основана кралската библиотека в Брюксел, въз основа на богати частни сбирки. Университетската библиотека в Осло е създадена през 1811 г. и има функциите на национална. В Исландия – през 1818 г. е открита Националната библиотека в Рейкиавик. В Лисабон Националната библиотека е основана през 1796 г., а в Атина – през 1842 г.

Историческото развитие на библиотеките и на библиотечната наука в държавите от Латинска и Северна Америка също е застъпено в лекциите на Боров. В Латинска Америка в началото на XIX в. възникват най-важните национални библиотеки, а именно: в Буенос Айрес – 1810 г., в Рио де Жанейро – 1810 г., в Чили – 1813 г., в Мексико – 1837 г. През този период в САЩ се създава Конгресната библиотека, която е най-богатата в света по разнообразие на материалите. Там особено значение има централната администрация по отношение на ведомствените библиотеки на всички щати. Държавната библиотека в Ню-Йорк е създадена през 1818 г., а Бостънската – през 1826 г. Доста популярни и актуални в САЩ остават абонаментните библиотеки.

Библиотеките при капитализма

Разглежданият период, казва Боров, е характерен с модерната библиотечна сграда. Той продължава със сравнителен анализ, връщайки се отново към Пергамската, Александрийската и библиотеката на Ашурбанипал, които са примери за класически библиотеки, станали непознати в Средновековния свят. По-късно в манастирите, с увеличаването на книгите, откриването на книгопечатането и отварянето на достъпа, библиотеките създават залите с пултове. Масите се издигат като чинове, по които липсва украса. През Ренесанса се запазва пултовата система, но се

влага по-голямо изкуство при устройването на залите. Образец е библиотечната зала на манастира Сан Марко (1441 г.), разделена на три части от два реда колони. Има по 32 напърно поставени пулта. Същото пространствено разпределение има библиотеката на Малатеста в Чезена (XV в.). По-късно между прозорците започват да поставят шкафове за книги, за които вече няма място по пултовете. В началото на XVI в. Микеланджеловата Лауренциана изиграва голяма роля в библиотечното строителство. На по-късен етап във Венеция е построена библиотека Марчиана, в която, освен напърно поставените пултове, има и шкафове за книги. Боров отбелязва, че факторите довели до промяна на облика на средновековната библиотека и доближаването ѝ до модерната, освен поставянето на пултове и на шкафове, са увеличаването броя на книгите след откриването на книгопечатането и излизането на науката извън манастирските среди.

Разрешаването на въпроса, свързан с новия облик на библиотеките, върви в две посоки. В Италия се извършва съгласно стила „барок“. Прави се разширение на залата и се създава библиотеката-зала. Таванът се повдига и се получава висока куполна зала. Книгите са наредени по лавици на стените, разрязани от хоризонтални галерии. Залите са архитектурно осмислени и все по-богато украсени. Образци на този модерен за епохата вид библиотеки са Амброзиана (началото на XVII в.) и библиотечната зала Казанатензе в Рим, строена от Карло Монтано. Този тип библиотеки са намерили подражание и на север. Най-прочута библиотечна зала е дворцовата библиотека във Виена (1722–1726 г.). Тя е голямо постижение от XVIII в. Немските библиотеки също възприемат италианския модел. Особено богати зали изграждат и все още съществуващите манастирски библиотеки.

Според Боров, Англия поема по съвсем различен път на създаване облика на модерните библиотеки. Там, желайки да пестят място, поставят лавиците не по стените, а от двете страни на пулта, между читалнята. Това довежда до разделение на библиотечната зала. Книгите се поставят в две редици, от едната и от другата страна на пулта. Примерите, които посочва са Оксфордската библиотека и библиотеката на Тринити колидж. Постепенно пултът се откъсва от полицата и се получават единични кабинети с маса и стол. Използват се високи прозорци, които дават богато осветление. Английската система позволява по-практичната употреба на сградата. Все пак в една зала продължават да се съдържат и трите елемента на библиотеката – книги, читалня, персонал. Едва през последните 100 години, уточнява Боров, се оформя съвременната библиотечна сграда, която разделя тези три елемента.

От втората половина на XIX в. постепенно си пробива път системата на книжното депо (книгохранилище), за което е характерно отделяне от

помещението за читатели с ниски, близки напречни лавици. Отделни предвестници на тази система се явяват още в първата половина на XVIII в. Теорията на *магазинната система* е развита от италианския строител Леополдо ла Санта. Тя е публикувана във Флоренция и е свързана с теорията за строежа на библиотеки. Според тази система, в средата е читалнята в пряка връзка с администрацията и с каталозите, а от двете страни са книгохранилищата. Развитието на този план на по-късен етап е свързано с името на граф Лаборг, който в 1845 г. представя проект за Национална библиотека в Париж. Според него, служебните помещения трябва да са свързани.

Боров отбелязва като следващ етап в развитието на библиотечната архитектура Кралската библиотека в Мюнхен, построена от Фридрих фон Гертнер (1791–1847 г.). Книгите са отделени и е предвидено задоволително помещение за администрацията. В развитието на библиотечната архитектура играе роля сградата на „Св. Женевиев“ в Париж, строена от Анри Ламбрюз (1843–1850). Изградена е въз основа на заловата библиотека, но има помещения за книгите. Решаващо значение за развитието на библиотечните зали има построяването на куполната читалня и отделянето на помещението за книгите от залата за читателите в Британския музей при реконструкцията му през 1854–1856 г. Малко по-късно същото прави и Националната библиотека в Париж. Главна заслуга за утвърждаването на читалнята с купол, според Тодор Боров, има вече споменатият Паници. Тази зала с купол представлява кръгло помещение с диаметър 42 м., кубето ѝ има височина 32 м. В нея има 364 места за читатели. В центъра на залата се помещава персоналът, който е обкръжен от два концентрични кръга каталози. Масите са наредени радиално. На разположение на читателите е поставена една подръчна библиотека от около 20 000 тома. Библиотеката към Британския музей има една от най-добре поддържаните подръчни библиотеки в света, за която има отделен каталог – първи печатен каталог на читалня. Читалнята има горно осветление, лавиците са високи 2,44 м. и са железни за предпазване от пожар. По същия начин е построена и подредена Парижката библиотека.

Лекциите на Боров представят развоя на библиотекознанието, като са разделени хронологично и го проследяват от Античността до Модерното време. Те развиват в детайли интериорната и екстериорната архитектура на библиотеките. Особено внимание е обърнато на подредбата на книгите. Ученият посочва психологическата страна на четенето, тясно свързана с пространствата за четене, където то се осъществява, както и с обособяването на читателски категории. Той отделя специално място на

видовете библиотеки според тяхната ориентация и разисква като приоритетен въпроса за подготовката на професионални библиотекари.

От една страна, Боров си поставя за цел да представи книгата като материален артефакт, но от друга, както сам той многократно подчертава, като носител на духовност. Точното доказателство именно на тази тенденция в творчеството му се явяват онези автори, на които той се позовава и върху чиито трудове работи. Като приемащ техните идеи, през призмата на собствените си „прочити“, ученият Тодор Боров разработва своите лекции.

Настоящата студия проследява част от делото на лектора Тодор Боров и се опитва да създаде представа за неговото (научно) четене. В хода на изследването се очертава обликът на учения като специфичен тип читател, тъй като при него четенето е синтез. Творчеството му, промислено през неговите читателски практики и базирано основно върху четенето на немски автори (неслучайно имайки предвид неговото образование, завършено в Германия), показва именно това единство, това съединяване на психологическите нагласи на четенето с творческите на писането. Изследването запознава с това как чрез индивидуалното четене Боров разработва своите лекции, като по този начин трансформира читателските занимания в творчески, в авторски акт. Така чрез преподавателската дейност на учения става видимо неговото непрекъснато четене, препрочитане, преосмисляне, преподреждане и създаване на нови текстове; става видим неговият „Живот с книги“.

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 8, 2016

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”
FACULTY OF PHILOSOPHY
LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE
Volume 8, 2016

СЪВРЕМЕННО БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ

CONTEMPORARY LIBRARIANSHIP

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 8, 2016

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”
FACULTY OF PHILOSOPHY
LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE
Volume 8, 2016

**НЯКОИ АСПЕКТИ В РАЗВИТИЕТО НА БИБЛИОТЕЧНИЯ ПЕРСОНАЛ В
КОНТЕКСТА НА ПРОМЕНЯЩАТА СЕ
БИБЛИОТЕЧНА ПРОФЕСИЯ И БИБЛИОТЕКА
ПРЕЗ ПОСЛЕДНИТЕ ДВЕ ДЕСЕТИЛЕТИЯ**

ЕЛИ ПОПОВА

Eli Popova. SOME ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF LIBRARY STAFF IN THE CONTEXT OF THE CHANGES IN LIBRARIES AND THE LIBRARY PROFESSION OVER THE LAST FEW DECADES.

This study discusses some aspects of the professional training of modern library specialists and of the definition of the library profession today. It examines both foreign and Bulgarian sources presenting the experience of libraries in different countries across the world with respect to providing their staff with the necessary knowledge and skills in the context of the information society. The study reports on part of the results of a survey across Bulgarian libraries, which concerns the problems encountered in the training of staff members. It also notes the role of continuous professional training for the development of modern competences and for the programmes for staff development.

Keywords: Library staff, Library profession, Information society, Continuous professional training

Това изследване представя някои аспекти в професионалната подготовка на съвременните библиотечни специалисти и в дефинирането на библиотечната професия днес. Проучени са чуждестранни и български публикации, които представят опита на библиотеките в различни страни по света, да попълнят капацитета на кадрите си с необходимите знания и умения в условията на информационното общество. Представени са част от резултатите от направено анкетно проучване в българ-

ските библиотеки, която засяга проблемите с подготовката на кадровия състав. Отбелязано е мястото на продължаващата професионална квалификация в надграждането на съвременни компетенции и в програмите за развитие на персонала.

Ключови думи: библиотечен персонал, библиотечна професия, информационно общество, продължаваща професионална квалификация

Резултатите от всяка човешка дейност се определят от външните обстоятелства, както и от вложените усилия и енергия за въздействие върху средата, описани по определен начин и чрез подходящи показатели. В научната литература по управление на човешките ресурси *специалността* се определя като „свкупност от знания и умения по определен вид работи или дейности, включени в една професия“ а *професията* – като „свкупност от специални знания, конкретни умения и опит, придобити в резултат на обучение и реализиращи се в определен вид труд“¹. Наред с общите за целенасочената обществена дейност индикатори, за всяка професионална област тези показатели имат своя специфика.

Вземайки под внимание особеностите на работата в библиотеката, Мелвил Дюи – основател на самостоятелната библиотечна професия, учредител на първата библиотечна асоциация, откривател на първото библиотечно училище, дефинира опорните точки за успешната професионална изява на библиотекаря: *характера, специалните знания и опита*². Неговите последователи черпят вдъхновение и продължават да тълкуват казаното от Дюи, да развиват създадените от него основи на библиотечната наука и практика, да поставят и преодоляват предизвикателства, да търсят това, което остава определящо за същността на професията и не е подвластно на промените в обществения живот. Същевременно развитието на обществото дава своя отпечатък върху визията на съвременната библиотека и върху изискванията към библиотечната институция. За нейното ефективно и адекватно присъствие в динамично променящия се свят, дефиниран като информационно общество (ИО), решаваща роля продължава да играе, наред с технологиите, и човешкият фактор. Библиотечните специалисти определят успешната трансформация на библиотеката чрез своята способност да разчитат правилно процесите в информационните потребности, промените в нагласите и потребностите на ползвателите (реални и потенциални) и да адаптират своята професионална подготовка към тях. Това е правилната стратегия за утвърждаването и на библиотечната професия, за нарастването на нейния авторитет.

¹ **Владиминова**, Катя Иванова. Управление на човешките ресурси: стратегии, стандарти, практики. София, Унив. изд. Стопанство, 2006, с. 220.

² **Сукиасян**, Едуард Рубенович. Библиотечная професия. Кадры. Непрерывное образование. Сб. статей и докладов. Москва, ФАИР-ПРЕСС, 2004, с. 62.

Дефинициите на професията в библиотечното научно пространство се доближават до общите, споменати по-горе. Сукиасян е учен, който задълбочено изследва професията библиотекар и съдържанието на понятието професионализъм в библиотеките, занимава се дълги години с професиограмата на библиотечната професия. Понятието професия, пише той, „практически винаги се определя като род трудова дейност на човека, предмет на неговите постоянни занятия.“ Но в допълнение професията е и „свидетелство за наличните у него знания и умения, опит, позволяващ квалифицирано да се изпълнява определен вид работа.“ Вярно по отношение на библиотечната професия е и твърдението, че „в професията идват, имайки съответното образование или без него“. В практическата библиотечна работа също се набира опит³. От латински „profiteor“ означава „обявявам за своя работа/дейност“⁴. Сукиасян дава дефиниция на *професионалиста*, който е индивид, „овладял нормите на професионалната дейност и общуване и ги осъществява на високо равнище; следва професионална ценностна ориентация, съблюдава професионалната етика; развива своята личност със средствата на професията; старее се да внесе творчески принос в професията; стреми се и умее да предизвиква интереса на обществото към резултатите на своята професионална дейност“. Руският учен добре познава и високо цени американските библиотеки и библиотекари. Наред с определението на понятието, той допълва, че в САЩ професионалистите формират *библиотечен елит*, който, от една страна, обезпечавя опазването на традициите, но, от друга страна, осигурява внедряването на иновациите⁵. Той определя: „истинските библиотечни професионалисти“ като „хора, образовани универсално“, „любознателността, на които няма граници“, интелигенти – книжовници, благоговеещи пред книжните колекции, тактични, предвидливи, просто добри помощници на читателите и, разбира се, майстори в библиотечната технология, пламенни патриоти на библиотечното дело. Казано точно, съвкупността от изброените качества и образува библиотечния професионализъм“⁶. Овладяването на професията е продължителен процес, който зависи от редица фактори – отношение към професията и професионалната общност; степента, в която човек харесва работата си; оползотворяването на възможностите за надграждащо и продължаващо образование, като основание за професионално развитие и кариерно израстване.

³ Сукиасян, Едуард Рубенович. Наша профессия. В: Науч. и техн. б-ки, 2009, № 8, с. 54.

⁴ Сукиасян, Едуард Рубенович. Библиотечная профессия. Кадры..., с. 53.

⁵ Сукиасян, Едуард Рубенович. Наша профессия..., с. 55.

⁶ Сукиасян, Едуард Рубенович. Библиотечная профессия..., с. 7.

Професионалните измерения, прилагани в практикуването и оценката на ежедневната библиотечна дейност отразяват съответствието между професионалните принципи, цели, етични норми и служебните прояви и поведение на библиотечните специалисти. Въвеждането на този термин в настоящото изследване фокусира вниманието върху степента на съответствие между професионалните стандарти и норми и ежедневното поведение на библиотекарите. Той подчертава значимостта на чувството за принадлежност към професията и личната отговорност на всеки библиотекар за обществените нагласи към нея. Споменатите професионални стандарти на поведение и работа са важни за изграждането на по-висок обществен имидж на професията. Стандартизирани и унифицирани са редица процеси и библиотечни дейности. Но в сложната материя на човешките взаимоотношения и нормите на поведение при изпълнение на служебните отговорности все още има „бели полета“.

Нуждата от висококвалифицирана работна ръка, от постоянно допълване и актуализиране на знанията и уменията на хората, заети с трудова дейност днес са повсеместни. В съвременни публикации по икономика се отбелязва, че „в световен мащаб нивата на безработица остават високи, а немалко организации трудно попълват изискващите специфични компетентности вакантни длъжности, отразяващи разнообразието от начини за извършване на една и съща работа в отделните фирми“⁷. Този пазарен дефицит и ясната тенденция от нарастване на търсенето на висококвалифицирани работници, влязла в анализите на редица икономически документи и стратегии на Европейския съюз (ЕС) за развитието на работната сила, заставят и насърчават икономическите субекти да предприемат мерки за ликвидиране и компенсирание на установения недостиг на висококвалифицирана работна сила. Утвърждава се тезата, че „изграждането на успешна иновативна култура изисква от мениджърите да променят своето отношение във връзка с обучението и развитието на хората на наемния труд. (...) дейностите по обучение и развитие на персонала в голяма част от фирмите са недоразвити, а реализираните проекти – краткосрочни. Рядко се проучват потребностите на отделните служители от обучение или пък се оценяват резултатите от проведените обучения във връзка със „задължителното“ подобряване в трудовото представяне на обучаваните в разумен срок след успешното приключване на курса или програмата. Не е разпространена практиката предварително да се определят важните за организацията работни места, чийто титуляри „задължително“ подлежат на периодично включване в

⁷ Димитров, Кирил. Съвременни аспекти в управлението на човешките ресурси В: *Научни трудове на УНСС*. [онлайн], Т. 2, 2009, с. 315–343. [Прегледан 19.07.2013]. Достъпно от: <http://research.unwe.bg/br17/8.pdf>, с. 319.

необходими обучения с оглед поддържане конкурентоспособността на компанията⁸.

Очакванията към библиотечните специалисти, ангажирани с извършването на библиотечните и информационните дейности в библиотеката са да имат съответна професионална подготовка – библиотечно образование или библиотечна квалификация. Динамиката в информационния обмен и комуникационните процеси, развитието на нови потребности и високите очаквания към сферата на библиотечните и информационните продукти и услуги изискват постоянно надграждане на знанията и уменията на библиотечните специалисти. Концепцията за непрекъснато или продължаващо професионално образование, което следва базовото професионално образование е теоретически обоснована и успешно реализирана в много страни по света. В публикации по библиотекознание намират място различни определения на продължаващо и непрекъснато образование:

Продължаващото професионално образование се дефинира в някои източници като: „...системен метод за образование, който води до нарастване и повишаване на професионалните способности, дава възможност на индивидите да функционират успешно в променящата се работна среда. (...) целта на дейностите по продължаващото професионално развитие е да попълват празнините в знанията между формалното образование и нуждите на професионалната практика“⁹; „Продължаващото образование представлява процес на допълващо обучение, основан на вече придобити знания, умения и представи на индивида, съобразен с изискванията на съвременността“¹⁰.

Равностойно се използва и терминът непрекъсната квалификация. Български експерти пишат за нарастващото значение на „*непрекъсната квалификация на персонала*“ във времето на сериозни технологични и организационни промени на библиотечната институция¹¹. Към Руската библиотечна асоциация е формирана и действа секция с наименование „Библиотечната професия, кадрите и непрекъснатото образование“. За

⁸ Пак там.

⁹ **Majid**, S. Continuing professional development (CPD) activities organized by library and information study programs in Southeast Asia. In: Journal of Education for Library and Information Science, Vol. 45, 2004, No 1, pp. 58–63.

¹⁰ **American Library Association (ALA)**. Guidelines for Quality in Continuing Education for Information, Library and Media Personnel, 1988.

¹¹ **Дончева**, Анета. Библиотечният персонал в националната библиотека – гледна точка на един мениджър. В: *Библиотечната професия през XXI век – промени и предизвикателства. Сборник доклади, XVIII нац. конф. на ББИА*. Велико Търново, 2009, с. 6–13; **Илиева**, Стефка. Продължаващо професионално образование на библиотекари и промени на библиотечната професия. В: *Библиотечната професия през XXI век – промени и предизвикателства. Сборник доклади, XVIII Нац. конф. на ББИА*. Велико Търново, 2009, с. 65–70.

непрекъснато образование („*непрерывное образование*“) говори и Сукиасян, като търси аналог във формите на английски език *continuing education*, както и в по-правилната, според него, форма за библиотечните работници *long-life education* (*образование през целия живот*). Той отбелязва, че „показател на непрекъснатото образование се счита професионалното развитие“¹².

В руското библиотекознание разликата между посочените обучения се определя от инициатора. Ако повишението на квалификацията на персонала чрез продължаващо професионално обучение се провежда по инициатива на организацията, то непрекъснатото образование е по инициатива на самия библиотекар. Програмите за непрекъснато образование предвиждат различни форми – от официални курсове до самостоятелни занятия. Като най-разпространени се смятат семинарите-практикуми¹³.

Постоянното реструктуриране на съвременните организации, непрекъснатото увеличаване на нестандартните форми за наемане на работа и редица други обстоятелства са показатели за процес на масивна промяна. В тази среда на неопределими организационни структури и граници „служителят също променя своята идентичност (и ангажираност), защото се въвеждат разнообразни организационни структури, а идеята за сигурност в работата вече не е характерна“. Нещо ново в начина на работа е наличието на разнообразие в извършването на една и съща дейност в организациите. Това предполага възможност кандидатите за дадена вакантна длъжност да предлагат различни умения и компетентности, независимо, че са заемали до момента длъжности с еднакво наименование. В съвременната работна среда динамиката и постоянните организационни промени обуславят непрекъснатото влизане на служителите в една или друга роля. Трудовите процеси стават все по-зависими и наситени с електронни компоненти. Често самият офис е във виртуалното пространство. Тези съществени промени извеждат на по-предни позиции способностите на индивидите да се реализират успешно, за да получат най-адекватната позиция за трудовото си представяне¹⁴. Посо-

¹² **Сукиасян**, Едуард Рубенович. Библиотечная профессия и кадровой менеджмент..., с. 313.

¹³ **Пушкова**, С. В. Современные тенденции в непрерывном профессиональном образовании библиотекарей за рубежом. В: *Открытый доступ. Библиотеки за рубежом 2006*. Москва: Рудомино, 2006, с. 291–309. Цит. по: **Багрова**, И. Ю. Библиотечно-информационная профессия за рубежом. Современное состояние, проблемы, перспективы. Аналитический обзор отечественной и зарубежной англоязычной литературы 2006–2008 гг. В: *Библиотечное дело мира. Сборник аналитических и справочных материалов*. Москва: Пашков дом, 2010, с. 124–154.

¹⁴ **Владимирова**, Катя. Стратегическо управление на човешките ресурси – теория и практика. София: НБУ, 2009, с. 335.

чените нагласи постепенно се утвърждават и сред персонала на съвременната библиотека. Продължаващото професионално образование може да се разбира като събирателен термин за продължаващата професионална квалификация и професионалното самообразование, т.е. усилията за постоянно текущо актуализиране на професионалните знания и поддържане на професионалното равнище на изискваното качество на подготовка и информираност. Развитието на кариерата се обвързва с участието на всеки служител в продължаващото професионално образование и повишаването на неговата ефективност като следствие и очакван резултат. Професионалното развитие, непрекъснатото добавяне и актуализиране на знания и умения постоянно се поощрява и се превръща в ефективен стимул за служебно израстване.

От интерес за проблематиката на настоящото изследване са подходите към решаването на съвременни ключови проблеми в библиотеките, търсенето на форми за постоянно надграждане на съвременни компетентности и умения на библиотекарите и на модели за успешно управление на промяната, свързани с развитието на библиотечния персонал и повишаването на неговата ефективност. Проучването на чуждестранни публикации от последните две десетилетия дава разнообразни примери за добра практика по отношение на кадровата политика на библиотечния мениджмънт, която формира добронамерена среда и създава стимулиращи условия за развитие на персонала.

Австралия

Университетът, като авангардна организация, генерира водещи идеи и осигурява човешкия прогрес. Той се нуждае от иновативна и добре управлявана библиотека за разпространяване на услуги, изисквани от академичната общност на XXI век. За да осъществи очакваните политики, библиотеката трябва да разполага с подходящ персонал, който притежава нужните умения за осъществяването на тези услуги. Сред важните въпроси, разбира се, е как трябва да изглежда библиотеката в бъдеще. Но не по-малко важно е какви умения и знания трябва да притежава и владее персоналят, от който библиотеката на бъдещето се нуждае. Какъв е библиотекарят на бъдещето? През 2000 г. практиката вече дава примери за това как библиотеката става част от интегрирана информационна структура на университета, която включва услуги, базирани на информационните технологии и образователната мултимедийна секция. В процеса на организационна промяна, като част от друг тип организация

– информационен център, библиотеката се вписва в стратегията за цялостно развитие на общата организация – университета¹⁵.

Интересен е споделяният опит на университетска библиотека в Мелбърн, Австралия, която предприема решителни стъпки за модернизиране на библиотечното обслужване, осъзнавайки решаващата роля на капацитета на библиотечния персонал в този процес и на неговото правилно управление. В основата на една ефективна стратегия за планиране на развитието на персонала стои анализът на организационното съзряване на библиотеката, на портфолиото на предоставяните услуги, детайлизирането на профила на работната ръка¹⁶.

През 2006–2007 г. мениджмънтът на университетската библиотека в Мелбърн предприема изследване, резултатите от което извеждат на преден план сериозни проблеми:

а) застаряваща работна ръка – обстоятелство, което трябва да се вземе предвид при развитието на обучителните планове;

б) нова структура на библиотеката, необходима за успешното планиране на новите услуги;

в) очакванията на читателите на библиотеката за нов тип услуги изискват да се предприемат резистентни мерки по отношение на слабата професионална увереност на наетите в някои от звената на библиотеката.

Планирането на работна сила се очертава като изключително важен и належащ въпрос, от който зависи правилното решаване на стратегически за библиотеката и нейното бъдеще проблеми. Процесът на изясняване на липсващите и недостатъчните умения на персонала е приоритет за планирането на работната сила и за изграждането на нов модел на обслужване и на нови услуги: „Планирането на работната сила се фокусира върху хората, които доставят услугите, работят в посока на целта да осигурят точното количество от хора с точните умения, опит и компетентности, с точната работа в точното време.“ Планирането на работната сила в библиотеката се подрежда и интегрира в стратегическите планови процеси на университета като организация¹⁷.

В публикация на Karen Kealy за обучителните политики и програми на библиотеката в университета в Мелбърн се подлага на дискусия съответствието на подготовката на библиотекарите на тези бъдещи нужди

¹⁵ **Kealy**, Karen. Do library staff have what it takes it to be a librarian of the future? In: *Library Management*, Vol. 30, 2009, No 8/9, pp. 572–582.

¹⁶ Пак там, с. 573.

¹⁷ **Hallam**, G. Our future – as the twenty-first century library and information workforce – is intrinsically linked to our ability to innovate, initiate and inspire. Can workforce planning help us get there? *Proceedings of the Australian Library and Information Association (ALIA) National Library and Information Technicians Conference*, Melbourne, 2007, с. 3.

на потребителите на библиотеката, нуждата от адекватно обслужване на студентите в университета. Проведеното проучване сред участниците в курсовете показва, че персоналът намира обучението за много полезно, макар че не всички членове на персонала са усвоили новите умения толкова ефективно, колкото го изискват текущите им позиции. Резултатите от това проучване показват, че е необходимо ревизиране и пренаписване на длъжностните характеристики на персонала. Заключениеята потвърждават, че съществуващият персонал трябва да се развива и да надгражда постоянно своите умения, за да посрещне очакванията от страна на библиотечното ръководство. Служителите имат възможност да усвояват и практикуват нови умения, чрез които се повишава качеството на обслужване в библиотеката. Персоналът се нуждае от време за своето самообразование и самообучение и осигуряването на такова време следва да се има предвид¹⁸.

От резултатите от направеното проучване в университетската библиотека в Мелбърн става ясно, че библиотеката трябва да направи сериозни инвестиции за обучението на библиотечния персонал, за актуализиране на уменията, особено в областта на ползването на новите технологии. Това е единственият път за повишаване качеството на услугите, които тя разпространява, за подобряване на ефективността и за демонстрирането на компетентност¹⁹.

Планирането на работната сила изисква обстоен анализ на работните места. Концептуалната основа, върху която се прави проучването е разбирането за необходимост от ключова работна сила и от съществени показатели на работните места за ефективното функциониране на библиотеката. Извършва се разпределение на персонала, залага се принцип за мобилност и за евентуалните възнаграждения с цел да се идентифицират рисковите за работната сила области във връзка с промяна на разположението, компетентностите и знанията на персонала. Тази информация се използва за създаване на профил на персонала и компетентностите, от които библиотеката се нуждае за осигуряването на бъдещите си услуги. Библиотечният мениджмънт използва данните за работната сила, за да идентифицира пропуските и недостигащите умения и на основата на тази информация да развие стратегия за осигуряването на услуги, съответни на бъдещите изисквания на ползвателите. Данните за работната сила съдържат значима информация за бъдещото ѝ планиране и бъдещите предизвикателства пред обслужването. Ключовите показатели за мобилността на работната сила, възрастта и възнагражденията имат важно място за планиране на въздействието, особено по отношение

¹⁸ Kealy, Karen. Цит. съч., р. 572

¹⁹ Пак там, с. 574

на компетентностите и уменията, адекватни на изискванията за разпространяване на нови и иновативни услуги, които да посрещнат очакванията и съвременните потребности на библиотечните потребители.

Голяма част от времето на проучването е посветено на някои особено важни проблемни области: анализират се задачите, идентифицират се изискваните и недостигащите умения, планират се компетентностите, на които ще се базира предстоящото обучение и се търсят възможностите за кариерна пътека за членовете на персонала, даже за най-ниските нови за библиотечната структура нива.

Процесът на планиране на работната сила в университетската библиотека стартира паралелно с промяната на визията на библиотеката на бъдещето и с развитието на модел на нов тип обслужване. Австралийската комисия за обществено обслужване изработва документ (2006 г.) върху планирането на работната сила и ясно показва какво трябва да се опитват да постигнат. Библиотечната цел е да се развие капацитет, да се създаде компетентен персонал, който да разпространява устойчиви услуги, адекватни на университетския стратегически план. Изграждането на капацитет се обвързва с процес на постоянен преглед и мониторинг на постигнатия прогрес, на текущото повишаване на изпълнението.

Данните, събирани при планирането на работната сила изявяват голямо количество проблеми. Застаряването на работната сила с ниско ниво на реорганизация показва нужда от успешно планиране не само по отношение на това да продължи да предоставя услуги и в бъдеще, но и за задържане на използваемите експертиза и знание. „Повече от 80% от предвиждания растеж на трудовата сила между 1998 и 2016 г. ще бъде на 45 и повече години. В контекста на възрастта на работната сила това означава, че за работодателите ще нарастват проблемите, пред които те се изправят: спира се възможността за кариерно развитие, пенсионното планиране и пенсионирането на възрастните работници анулира остарели умения“²⁰. Промяната в разпределението на работната сила също представя възможност за процес на реинженеринг и подобряване като възможност за приложение и развитие на уменията на персонала, които са били текущо ограничавани от кариерните възможности в тези области.

Библиотечни мениджъри установяват отсъствие на умения в библиотечния сектор. Като обобщение, мениджърите смятат, че количеството и нивото на персонала е много недостатъчно, особено за ролите, изискващи по-високи умения и за по-специфичните позиции²¹. Няма съмнение, че има недостиг на умения сред библиотечните и информационните

²⁰ **DeCieri and Kramer**, 2004, p. 23. Цит. по: **Kealy**, Karen. Цит. съч.

²¹ **Considine et al.**, 2008, p. 34. Цит. по: **Kealy**, Karen. Цит. съч.

професионали, което се потвърждава и от Hallam в нейния доклад: „Работодателите установяват много ясно, че те очакват от кандидатите да демонстрират високо ниво на професионални, лични и междуличностни умения, но реалностите относно кандидатстващите за работа са разочароващи, включително в областта на комуникационните умения и ефективността за работа в контекста на голямо трудово натоварване и променящата се среда за обслужване“²².

Повечето работодатели установяват, че те ще имат проблеми, премествайки ръководния персонал от лидерските роли. В процеса на промяна всички роли и отговорности трябва да бъдат ясно обяснени и разбрани²³.

Някои от целите на подготвяната промяна в университетската библиотека в Мелбърн, които засягат пряко кариерното движение на персонала са:

- структуриране на кариерните пътеки за целия библиотечен персонал;
- възможности за специализация в постигнатите умения, комбинирани с широко базиран обем от знания;
- възможности да се реализира специализирания, експертния и повисшестоящия персонал в създаването на услуги с „добавена стойност“
- по-добро прилагане на тяхната уникална експертиза и знания, отколкото да бъдат текущо обвързани с предоставянето на отговори на стандартни въпроси.

Тези цели са зависими от:

- общата ресурсна ефикасност;
- повишаването и качеството на услугите в университета;
- повишаването на опита от библиотечното обслужване на всички студенти – ползватели²⁴.

Гледайки в посока бъдещата визия на библиотеката, различава се един набор от дейности по планирането на работната сила, който библиотеката въвежда при изграждането на организационен капацитет и капацитет на трудовия ресурс, чрез които да посрещне очакванията на своите ползватели. Подходът в разбирането за човешките ресурси и принципите за развитие на този тип служители, от които се нуждае бъдещата библиотека изисква:

²² **Hallam**, G. The neXus2 Workforce Planning Study. An Investigation into the Library and Information Services Workforce in Australia. The Institutional Perspective – Final Report. Available from: www.alia.org.au/employment/workforce/ (accessed May 26, p. 4) Цит. по: **Kealy**, Karen. Цит. съч.

²³ **Kealy**, Karen. Цит. съч., с. 576.

²⁴ Пак там, с. 577.

- гъвкавост и капацитет за адаптация към промените в университета и според приоритетите на ползвателите;
- подкреждане на целите на библиотеката и разбиране от страна на персонала какви са адекватните действия;
- умения на персонала и наличие на изискваното ноу-хау за изпълняваните процеси, които ще осигурят осъществяването на библиотечната стратегия и ще създадат стойност²⁵.

За университетската библиотека в Мелбърн, TAFE колеж предлага акредитирани курсове за развитие на изискваните умения у персонала, осигурява постигането на нужните ключови компетентности и служителите получават акредитация за образованието²⁶. Оферираните за персонала курсове са обвързани със сертификат III в печатните и графични изкуства (мултимедия). Програмите са завършени в края на юли 2009 г. и очакваните ползи са:

- персоналетът затвърждава знания и умения за ползването на мултимедия приложения (HTML, XML, metadata;)
- персоналетът ще има нарастваща способност да прилага мултимедия приложения в разпространяването на услуги (използване на Web 2.0 технологии, дигитализация на библиотечните ресурси, обхващащи материали от системата за управление на университетското образование);
- повишаване на уменията на персонала да работи самостоятелно с мултимедия приложения в неговата работа, в решаването на проблеми и в предлагането на по-високо ниво на техническа помощ;
- повишаване на успешното планиране в библиотеката.

Нуждата от способен персонал, който развива базови и фундаментални умения, свързани повече с технологиите не е достатъчно. Персоналетът трябва да бъде по-креативен и иновативен в развитието на нови услуги на библиотеката от XXI век. Обратната връзка от страна на персонала е позитивна, не само защото наученото е приложимо на работното място, но и в личния им живот – т.е. и за индивидуалното развитие. Персоналетът на някои позиции установява, че може да прилага много повече от наученото на работното място, но не и на някои от текущите позиции. За по-доброто разбиране на това как персоналетът може да прилага уменията и знанията е проведено и отделно кратко проучване, в което са участвали 16–20 души²⁷.

Добрата практика на австралийските библиотеки показва, че възникналите кадрови проблеми се изследват задълбочено, обстойно се проучват фактите, предприемат се адекватни действия и се търсят потвърждения на очакваните резултати в практиката.

²⁵ Пак там, с. 578.

²⁶ Пак там.

²⁷ Пак там, с. 579.

Европа

Страните от западна Европа и скандинавските страни се отличават с много добре развита библиотечна система. Политиките по отношение на библиотеките се формират, развиват и реализират във възможно най-добра обществена среда – политически модел за вземане на решения, икономически условия, оценка на ролята на библиотеките в ИО от страна на властите и обществеността.

В контекста на непрекъснатите промени Торхауге (*Дания*) формулира „един от най-сложните проблеми, с които се сблъскват в библиотеката от какъвто и да е тип“. Това е „необходимостта да се запазят професионалните навици и да се развият нови умения“. При нарастващата скорост на технологичното развитие и промени този проблем приема огромни размери²⁸.

Западните експерти в областта на библиотекознанието отбелязват изоставане на библиотечно-информационното образование от изискванията на времето, неговата недостатъчна гъвкавост и иновативност²⁹. Нещо повече, пренебрегването на професионалното образование е катастрофална тенденция. Проблемът възниква от игнорирането на библиотечното образование и подготовка, от „привличането на „свежа кръв“ в библиотеките като начин за противодействие на промените и отхвърлянето на иновациите. Но тук изниква реална възможност за подмяна на библиотечната професия с информационни доставчици³⁰.

Именно с цел да нанесат корекции в развитието на библиотечно-информационните специалисти се правят проучвания на трудовия пазар и се разработват стратегически планове за подготовката на библиотекари. Провеждайки такова изследване на пазара, учени от университета в Тампере (*Финландия*) определят уменията на библиотекаря, които ще бъдат необходими през 2015 г. Освен, че очертава основните библиотечни дейности – създаването на мрежи, управление на информационни ресурси, юридически проблеми, свързани с дигиталното предаване на информация и нови форми на публикации, това научно изследване подчертава

²⁸ **Торхауге**, Е. Новые требования – старые навыки. Стратегия преодоления разрыва: развитие новых умений в контексте повседневной работы. В: Новости Рос. Комитета ИФЛА, 2006, № 3(60), с. 39–44. Цит. по: **Багрова**, И. Ю. Цит. съч., с. 140.

²⁹ **Davenport**, N. Digital libraries and librarians of the 21st century. In: Journal of library administration, 2007, Vol. 46, No 1, pp. 89–97; **Williamson**, V. Surviving change and growing the profession together. In: Library management, 2006, Vol. 27, No 8, pp. 548–561. Цит. по: **Багрова**, И. Ю. Цит. съч., р. 140.

³⁰ **Williamson**, V. Surviving change and growing the profession together. In: Library management, 2006, Vol. 27, No 8, pp. 548–561. Цит. по: **Багрова**, И. Ю. Цит. съч., р. 141.

необходимостта от хибридни специалисти, които строят „концептуални мостове между различните умения и между мрежите“³¹.

Финландия е първата сред скандинавските страни, която приема Закон за обществените библиотеки – 1928 г., а последната му актуализация е през 1999 г. Политическият модел за заемане на библиотечни длъжности, основан на действащия сега закон и поднормативните актове към него „подчертава необходимостта от библиотечно-информационна квалификация (университетска или професионално училище) за заемане на библиотечни длъжности“³².

Обединеното кралство

Съвременните виждания на мениджърите се насочват към нови подходи и разбирания за управлението на персонала: трябва да се инвестира в кариерите на хората, в тяхното индивидуално развитие. Наетите днес (1999 г.) хора ще трябва да се обучават по-малко от година, но ще бъдат професионалистите за бъдещите 20–30 години в професията и ще се нуждаят от продължаващо развитие като ефективни библиотекари в период на велики промени. Тези промени са социални, икономически и технологични, като имат и местни варианти. Например, голямото разнообразие от форми на обучение в Обединеното кралство поставя необходимостта от осигуряване на достъп до повече информация в електронни формати. Промяната е глобална. Знанието се удвоява на всеки 10 години, компютърните възможности – на всеки 18 месеца, а информацията в интернет – всяка година. Налице е необходимост от балансиране на традиционните и новите услуги. Промените рефлектират върху изискванията на персонала – постоянно нарастване на ИТ експертизата, докато прилагането на ИТ вече не е проблем. Говори се за нарастваща роля на обучението на библиотечните потребители, особено обучението в областта на същностни модули за информационни умения – обучителни курсове в и извън университета, организирането на семинари. Библиотекарите стават експерти по електронно лицензиране, в създаването на WWW страници, във воденето на преговори в областта на дигитализационните права с издателите. Библиотекарите все повече и по-ясно се определят като управляващи информацията, отколкото като пазители на книги³³.

³¹ Пак там, р. 141.

³² **Савова, Юлия.** Политическият смисъл на БИО в България и изискванията за заемане на библиотечни длъжности. В: *Ефективността на библиотеките и подготовката на библиотечните кадри – залог за тяхното бъдеще. Сборник доклади, XXII нац. конф. на ББИА.* София, 2014, с. 25.

³³ **Paterson, Alasdair.** Ahead of the game. Developing academic library staff for the twenty-first century. In: *Librarian Career Development*, Vol. 7, 1999, No. 12, p. 143.

Директорите на библиотеките се нуждаят от визия за бъдещето и модел на тип организация, която да подобри, даже да замени съществуващата, да помогне за развитието на колекциите. Промяната превръща набирането на ежедневен опит в процес на учене. Тук организационната култура може да направи решителна промяна. Ръководителите са наясно, че доставяното обслужване в британските академични библиотеки се осигурява от 50% от персонала. Затова библиотечният мениджмънт поставя персонала сред ключовите ресурси на библиотеката. Тези човешки ресурси са хората, без чийто умения информацията не би могла да бъде открита, нито събрана заедно, нито направена широко достъпна и понятна/разбираема; хората, без които библиотеката би била хаос³⁴.

Основен проблем пред академичните библиотеки на Обединеното кралство е безусловно необходимото обучение на персонала, но следва да се намери и подходящата форма за това³⁵. Библиотеката се разглежда като учещата организация на XXI век. Но не всички курсове трябва да се преминат от целия персонал. Например, управление на времето, управление на стреса, обучителни умения, трябва да са адресирани към част от персонала – релевантна на нуждата от подобни умения. Подходящи и успешни форми за обучение могат да бъдат изнесените извън библиотеката. В много от университетските библиотеки на Обединеното кралство оставят 1 час в седмицата за обучение на целия персонал в професионални области: аспекти на онлайн информацията, някои основни пътища за развитието на университета, които ще повлияят на библиотеката и как именно; върху разбирането за това как работата на библиотеката ще я направи много важна за хората. Системното планиране на такива програми все повече се ориентира към концентрирането им по време на университетските ваканции. Допитване до персонала върху какво да бъде обучаван е нередка практика. За фокусирането на обучението библиотечните директори имат карта на нуждата от обучение, защото обучението трябва да получат и финансова подкрепа. Важен въпрос е проследяването и наблюдаването на ефективността от обучението. Тя трябва да е насочена към основни цели на организацията³⁶.

На базата на постигнатата ефективност на обучението в системата на формалното и неформалното образование се достига в една или друга степен релевантния на съвременните изисквания капацитет на библиотечните специалисти. Усвоените знания и уменията за тяхното прилагане са част от критериите за професионалното и кадровото развитие на персонала.

³⁴ Пак там, р. 144.

³⁵ Пак там, р. 144.

³⁶ Пак там, р. 145.

Особено богат и целенасочено събиран опит в рамките на проблематиката е събран от авторите на статията за планиране на кариерата на изолираните, средно ниво професионалисти – Jane Farmer, Grainne Ward, Lawraine Wood. Те провеждат семинари в тази област³⁷. Планирането на кариерата се оценява от цитираните автори като планиране на личния прогрес през целия живот или като целенасочена работа за постигане и реализация на най-високия потенциал. Това е сложен процес, който залага по-скоро дългосрочна перспектива за постигане, отколкото възлага краткосрочни цели с фиксиране на срокове за тяхната реализация. Планирането на кариерата спомага за съсредоточаване на личността върху това какво би искала да направи с живота си, какво иска да се случи в него и как да работи за постигането на тези представи. Крайната цел е постигането на удовлетвореност от работата и живота. Чрез самоанализ всеки идентифицира слабите и силните си страни и очертава областите на възможно развитие.

Планирането на кариерата трябва да бъде гъвкав процес, защото идеите за кариера се развиват заедно с нарастването на опита, появяват се нови възможности, развиват се нови области на умения. Полезно е да се отдели време, за да се помисли върху този въпрос. Кариерното движение е въпрос на анализ или наподобява управление на проект. То може да има посока нагоре, настрани и навън. Разбира се, при реализацията на кариерата имат място обстоятелствата „точното място в точното време“, но стратегическото мислене може да култивира възможности, които да осигурят отиването на желаното място, като същевременно по пътя към него се изживява радост от натрупания опит. Съвременното разбиране на кариерата придава все по-голямо значение на прогресивното служебно развитие и дългосрочното му осуетяване през годините на трудова дейност предизвиква неудовлетвореност.

По време на семинарите се изготвят профили, в които библиотечните и информационни специалисти – участници в семинарите, търсят своето място. Редица обстоятелства на средата въздействат върху кариерата. Често липсата на развитие е голямо разочарование за силно мотивирани професионалисти. Важният въпрос в контекста на тези разсъждения е доколко планирането на кариерното развитие е в състояние да преодолее сблъсъка с ограничаващи фактори и препятствия?

Процесът на планиране на промяна е важен за собственото позициониране и за възползването от бъдещите възможности. Такива могат да

³⁷ **Farmer**, Jane, Ward, Grainne, Wood, Lawraine. Taking stock: career planning for isolated, middle-level professionals. In: Library Career Development, Vol. 6, 1998, No. 8, p. 4–5.

са преминаване от длъжност на пълно работно време към часова работа и придобиване на опит в по-стимулиращ екип, където по-добре можете да изявите себе си. Кариерното развитие не е непременно движение нагоре, а съществуват множество разнообразни ходове, които си заслужава да се обмислят. То може да включва развитие в сегашната позиция, линейно (или хоризонтално) преместване в организацията, движение нагоре, смяна на позицията с работа на непълно работно време. Планирането на подобни ходове гарантира положителни възможности за развитие на нови умения. Безспорно планирането на кариерата и продължаването на кариерното развитие се определя като резултат от упоритата работа, но усилията са добре възнаградени³⁸.

Новата организационна култура, рамкирана от съвременната икономика и политика разглежда в нова светлина ситуацията, при която хората се развиват в рамките на едно работно място през целия си живот. Оценява я като много ограничена. Като интересен факт се отбелязва това, че наскоро завършили студенти имат „много гъвкав и прагматичен поход за тяхната кариера“, „чувството, че могат да се движат, да променят професията си, но могат отново да се връщат и да се движат в информационната дейност“. Натискът да се движи нагоре и нагоре е част от културата на успеха от ерата на Тачър. Такова разбиране поражда представата, че „тези, които не са успешни, са безполезни. Тези конвенционални схващания поставят професионалистът под особено силен натиск да успее. Подобни схващания поставят жените под напрежение, тъй като разглеждат жената не само като еквивалент на мъжа, но и въвеждат културата на „супержената“ – успешна не само като съпруга и майка, но и в кариерата си на професионалист³⁹.

В статията се напомнят публикувани през 1985 г. резултати от проучване на Американската библиотечна асоциация, проведено през 1980 г., обхващало 1 400 членове на асоциацията, които показват, че много библиотекари ще трябва да се борят с твърде ограничените възможности за напредък в кариерата. Явлението е известно в специализираната литература в областта на кариерното развитие като „plateaued condition“. Това състояние е предизвикано от сравнително малкото възможности за преминаване на ръководни позиции. Особено силно са засегнати специалните и училищните библиотеки, където работи по един библиотекар⁴⁰.

³⁸ **Farmer**, Jane, Ward, Grainne, Wood, Lawraine. Цит. съч., с. 14.

³⁹ Пак там, с. 4–6.

⁴⁰ Пак там, с. 4–6.

Развитието на ИО съвпада с глобално преустройство на общественно-политическия и икономически живот на страните от Източна, Централна Европа и Русия. В руската библиотечна практика настъпва период, повлиян от политически, социокултурни, икономически, финансови и административни реформи, провеждани в страната от 90-те години на ХХI век. Тяхното въздействие върху библиотечната сфера засяга нейните принципни основи, стратегически задачи и цялостния строеж на библиотечната институция. Настъпилите промени формират и принципно нов подход към персонала на библиотеките във времена на глобална промяна⁴¹. Появяват се чертите на новия тип библиотечен мениджър. Но се променя и характеристиката на библиотекаря от нов тип, наричан „библиотекаря на новата формация“⁴². Откроява се изменение в регулирането на взаимоотношенията между ръководителите на библиотеките и техните служители. Появяват се нови регламенти на отношенията между администрацията и сътрудниците. Признава се все по-голямата роля и значимост на персонала в осъществяването на трансформациите.

В дългия ход на промяна руските библиотеки изпитват остър кадрови глад. В характеристиките на кадровата ситуация се отбелязва, че „забележимо е изразена кадрова стагнация“: количеството работещи пенсионери в някои региони достига 70%“, защото най-перспективните библиотечни специалисти отиват в по-перспективни и високоплатени сфери, а „свободните работни места се заемат основно от специалисти без библиотечно образование или от випускници от средните училища.“ И в една такава сложна и неблагоприятна за библиотеките среда е разбираем емоционалният въпрос на големия руски библиотековед А. В. Соколов: „Къде да се търсят библиотекари-хуманисти, достойни граждани на информационното общество?“⁴³.

Данните от Всесъюзно изследване сочат, че в 1990 г. сътрудниците в библиотеките, които имат специално библиотечно образование съставляват 58,4% (16,4% – випускници от висшите библиотечни училища и 42% – от средните библиотечни училища)⁴⁴. По експертната оценка на

⁴¹ **Суслова, И. М.** Мениджърът на библиотеката: изисквания към професията и личността. 2 прераб. и доп. изд. Москва, Изд.-во МГУКИ, Профиздат, 2000. 144 с.

⁴² **Кильпякова, И. С.** Теория и практика на библиотечния кадрови мениджмънт. В: Науч. и техн. б-ки, 2009, № 6, с. 70.

⁴³ **Соколов, А. В.** Российские библиотеки в информационном обществе. Профессионально-мировоззренческое пособие. Москва, Литера, 2012, с. 369.

⁴⁴ **Соколов, А. В., Афанасова, Л. Н.** Сколько и каких библиотекарей нужно России? В: Науч. и техн. б-ки, 1991, № 11, с. 3–11.

Ю. Н. Столяров в наши дни 80% от библиотекарите са хора, които „случайно, по волята на съдбата, понякога неочаквано за самия себе си, са свързали живота си с библиотеката“⁴⁵.

Песимистичната линия на разсъждения за бъдещето на библиотеките и библиотекарите в „изграждащото се информационно общество“ се свързва с появата на „библиотеки без библиотекари“. Соколов говори за „любопитен парадокс“ в нуждата и осигуряването на библиотечни кадри: Библиотечните училища „се разбиблиотечват“ и престават да подготвят за библиотеките професионалисти; библиотеките „по неволя“ са принудени „да обибблиотечват имигранти от други области на науката и практиката, а именно тези имигранти стават „ненаплашени“ библиотекари-новатори и именно те предопределят забележителните перспективи пред библиотечното дело.“ Другата възможност, според учения, е тези недокоснати от магията на библиотечната професия хора да образуват пасивния „баласт“ в библиотечните колективи?⁴⁶

В съвременното поколение библиотекари Соколов вижда наличие на пет групи, смята, че е настъпила промяна в съотношението, но няма конкретни данни, които да подкрепят неговите заключения. Новите характеристики на условията, при които се реализира новото поколение библиотечни служители са свързани с отпадането на идеологическия натиск към библиотеките, с придобитата от тях свобода за професионално самоопределение, сформирание на информационно-комуникационно пространство, появата на интернет и утвърдилата се идея за информационно общество⁴⁷.

Във време на сериозни промени, които изискват голям и качествен човешки ресурс, възникналата проблемна ситуация от застаряването на библиотечните кадри в световен мащаб се нуждае от съсредоточаване на всички възможни механизми и стимули за привличане и задържане на подготвени и квалифицирани служители в персонала на библиотеките. Професионалното развитие и възможностите за кариера могат да бъдат едни от факторите за преодоляването на критичния период.

Стратегическите задачи, които набелязва Кузнецова за развитие на кадровия състав на руските библиотеки обхващат три направления, които напълно покриват проблеми и по отношение на библиотекарите в България:

– повишаване на възнагражденията на служителите в библиотеките, адекватно на техния принос в нарастването на културния, образователния и интелектуалния потенциал на Русия, което ще допринесе до

⁴⁵ **Библиотекарь:** Выбор профессии. Мастер-класс проф. Ю. Н. Столярова. Москва, Либрея-Бибинформ, 2010, с. 3.

⁴⁶ **Соколов,** А. В. Цит. съч., с. 373.

⁴⁷ Пак там, с. 375.

повишаване на статута на професията и качеството на библиотечните услуги;

- приоритетно развитие на непрекъснатото библиотечно-информационно образование, което обезпечава обновление на професионалните знания, умения и навици на библиотечните кадри чрез системно повишаване на тяхната квалификация и подготовка по модерни направления на библиотечната дейност;

- създаване на нов модел на висше и средно професионално библиотечно-информационно образование, което, съгласно Болонската конвенция, да предвижда преминаване на бакалавърска и магистърска степени и да обезпечава качество на професионалното образование⁴⁸.

По отношение на изпълнението на стратегическите задачи се предвиждат съответни мерки. Повишаването на заплащането на библиотечните служители се коментира в посока на по-скоро нормативно-правно регулиране на мерките и въвеждането им в практиката. Но тук се отбелязва не само отраслова система на заплащане на труда, максимално използване на компенсаторни и стимулиращи механизми за възнаграждения, но се обсъжда необходимост от финансово, и то държавно, стимулиране на служителите, които се занимават с разработване на проекти, насочени към иновационното развитие на библиотечното дело⁴⁹.

Една от стратегическите задачи, за които говори Кузнецова е особено важна за настоящото изследване, а именно „преосмислянето на тарифно-квалификационните характеристики“ на работещите в библиотеките, отразяването в тях на новите изисквания към професионалните компетентности на библиотечните кадри. Разширяването на длъжностната номенклатура в библиотеките, привеждането ѝ в съответствие със съвременните потребности на основата на Единния всеруски класификатор на длъжностите се оценява като важна крачка в посока на стимулиране на кадрите и на мотивиране на тяхното оставане в библиотеките⁵⁰.

Други стратегически направления, към които се насочва вниманието са: а) разработването на образователни стандарти от ново поколение за висшето и средното професионално библиотечно-информационно образование, които да осигурят повишаване на качеството и равнището на образование; б) осигуряване на професионална подготовка за кадрите, работещи в библиотеките без библиотечно образование; в) обезпечаване на държавна поръчка за професионална подготовка и сис-

⁴⁸ **Кузнецова, Т. Я.** Библиотечные кадры сегодня и завтра: пути решения проблемы кадров, которые „решают все“. В: *Науч. и техн. б-ки*, 2009, № 3, с. 7–18

⁴⁹ Пак там, с. 10.

⁵⁰ Пак там, с. 10.

темно повишаване на квалификацията на библиотечните кадри по ключовите направления на реформиране и модернизация на библиотеките в Русия; г) създаване на Общоруски координационен център за непрекъснатото професионално библиотечно-информационно образование с цел съгласувано взаимодействие на всички образователни структури в отрасъла и консолидиране на тяхната дейност. Предвижда се създаване на учебно-методически центрове за непрекъснатото образование във федералните окръзи. Препоръчва се разработването на нормативно-правови механизъм за целево финансиране на системата за професионална подготовка и повишаване на квалификацията на библиотечните кадри на всички равнища, като се предполага заделяне на 5% от разходната част на бюджета на библиотеката за професионално развитие на служителите. За повишаване на качеството на непрекъснатото библиотечно образование се предлага въвеждане в практиката на програма за професионално сертифициране на допълнително библиотечно образование, реализирано от библиотеките или от други алтернативни структури.

Като важна стратегическа задача по отношение управлението на персонала се посочва необходимостта от формиране на нова система за управление на кадровия потенциал на библиотеките на основата на иновационния мениджмънт и стратегии за персонала, които стимулират мотивацията на библиотечните служители; създаването на работните места и условия за професионалната социализация на служителите, за тяхната продуктивна дейност и творческо развитие⁵¹.

Франция

Във Франция библиотекарите се подготвят в едно училище – Ecole Nationale superieure des Sciences de l'information et des bibliotheques (ENSSIB). Те имат статут на държавни служители и заемат длъжностите си задължително след конкурс. Разделени са съответно на категории – А, В, С, в зависимост от образователния им ценз, издържан конкурс и функциите, които изпълняват. Категориите и задачите им съответно са следните:

А. Мениджмънт, вземане на отговорни професионални решения, експертиза (пазители и библиотекари);

В. Технически задачи (помощник-библиотекари, асистенти);

С. Изпълнителски задачи (работа в хранилището, помощни дейности)⁵².

⁵¹ Пак там, с. 11.

⁵² **Савова**, Юлия. Информационни професии. Мястото на библиотекарите. София, „Авангард Прима“. 2012, с. 44.

Моделът за заемане на библиотечните длъжности във Франция отрежда особено важно място на професионалните библиотекари, които са и държавни служители, а „заемането на библиотечни длъжности чрез национален конкурс е френска специфика“ и символ на основните ценности на Френската република. Най-високата от тези длъжности е на т.нар. „пазители“ (conserveurs)⁵³.

Хърватска

Jadranka Lasic-Lazic, Mihaela Banek Zorica, Sonja Spiranec представят проучване, в което професионалното и кариерното развитие на библиотечния персонал в условията на ИО се дефинира от нови образователни резултати. Те изискват доближаването на образователните продукти до системата от компетентности, необходими на библиотечния персонал в XXI век и до различни групи от нови знания и умения, които вече се залагат в основата и целите на формалното образование. Резултатите от изследването, проведено във Факултета по хуманитарни и социални науки на университета в Загреб са използвани от ръководството за детайлно анализиране на програмите с цел да се изпълнят няколко важни задачи във връзка с реформирането на висшето образование в контекста на Болонския процес. Сред тях стои прецизното дефиниране на равнището на постигнатите компетентности. Студентите извършват самооценка на достигнатото от тях ниво на информационно-комуникационни компетентности и тяхната връзка с: използването на е-източници; е-образователни системи и Web 2.0 приложенията.

В цитираното проучване са формулирани елементите на една съвременна експертиза на библиотекаря като пример и част от новите образователни политики, стартирали с Болонския процес и представени в рамките на TUNING проект⁵⁴.

Достигнатите определения на образователните резултати в TUNING проекта за генералните компетентности са:

⁵³ **Савова, Юлия.** Политическият смисъл на БИО в България и изискванията за заемане на библиотечни длъжности..., с. 24.

⁵⁴ TUNING В Европа TUNING образователни структури започват през 2000 г. като проект за свързването на политическите цели на Болонския процес и по-късно на Лисабонската стратегия със сферата на висшето образование. С течение на времето TUNING се развива в процес, метод за редизайн, развитие, изпълнение, оценка и подобряване на качеството на програми за получаването на степен с един, два или три цикъла. Резултатите, както и средствата на TUNING са представени в редица TUNING публикации, които институции и академичният им състав могат да тестват и ползват в съответната си среда. Методът TUNING е разработен и предназначен за висши учебни институции.

– *Инструментални*. Капацитет за анализ и синтез; капацитет за организация и планиране; комуникационни умения; компютърни умения, капацитет за вземане на решения.

– *Междудуличностни*. Критични и самокритични способности, работа в екип, умения за межкултурна комуникация.

– *Системни*. Капацитет за прилагане на знанията в практиката, изследователски умения, капацитет за учене, капацитет за адаптиране към нова ситуация, капацитет за генериране на нови идеи (креативност), лидерство, инициативност и предприемачески дух, амбициозност, способност за самостоятелна работа (управление)⁵⁵.

– *Специфични* компетентности. Специфично фактологическо знание, свързано с дисциплината; начини за идентифициране и разрешаване на проблеми, знание историята на предмета, знание на текущото развитие на предмета⁵⁶.

Лигата на европейските изследователски университети използва различни компетентности. Те се фокусират върху разделянето между базовите или начални компетентности и извлечените или вторични компетентности, които студентите очакват да овладеят. Базовите компетентности включват:

- капацитет за изпълняване на запитване;
- капацитет за анализ, постигане на истината;
- капацитет за конструиране на концепции, т.е. абстрактно мислене;
- капацитет да се прави разликата между валидираната истина и изопачената (имитацията);
- капацитет за тестване на надеждното придобиване на знания;
- капацитет за заемане на активна роля в споделянето на обществени политики.

Произтичащите компетентности предполагат: предприемачество, ръководни умения, лидерство, визия, работа в екип, адаптивност, ефективно приложение на специалните технически умения и др.

Изследването предвижда въпроси, свързани с ролята на библиотечните специалисти да подготвят образователни материали. Намират позитивна корелативна връзка между нивото на компютърните и информационните компетентности (категоризирани като вторични компетентности от Лигата) и готовността за ползване на е-образователни системи (които биха били категоризирани в базовите компетентности).⁵⁷ Изслед-

⁵⁵ **Lasic-Lazic**, Jadranka, Zorica, Mihaela Banek, Spiranec Sonja. Libraries in changed information space. In: *Library Management*, Vol. 32, 2011, No 6–7, p. 470.

⁵⁶ Пак там, с. 471.

⁵⁷ Пак там, с. 472.

ването установява, че библиотеките особено трудно се интегрират в системата на всеобщо повишаване на образователните продукти. Те изостават от необходимите промени по две причини: (1) финансови причини и (2) изоставане от изискваните компетентности за изпълнение на новите задачи в променящите се условия⁵⁸.

Северна Америка

Канада

В Канада, в рамките на североамериканския модел, професионалните асоциации също имат водеща роля. В Квебек работата в библиотеките е разделена между библиотекарите, които поемат отговорностите на ниво мениджмънт на персонала, на финансовите и технологичните ресурси и на тези, чиито задачи са изпълнителски и могат да бъдат наречени библиотечни (например: справочно обслужване, подбор, каталогизация, класификация, обучение на ползватели). Друга група библиотекари от персонала на библиотеките работят на технически позиции, които са с т.нар. „колегиално образование“. Това образование те най-често получават от професионални асоциации, които издават сертификат. Специалистите с колегиално образование обикновено изпълняват технически задачи, които не изискват задълбочени професионални познания. В библиотеките работят и служители, които се занимават с административни задачи, като например поддръждане на документацията, работа с посетителите в заемната, опаковане, подвързване и т.н.

Във връзка с констатираното застаряване на кадрите, работещи в библиотеките, като световна тенденция и сериозен проблем У. Уилямсън (Канада)⁵⁹ насочва към това, че отиващите в пенсия библиотекари отнасят със себе си знания, умения и опит, натрупан през годините. (Вж и *Австралия*, с. 10, DeCieri and Kramer, 2004) Библиотеките трябва сериозно да осмислят ситуацията и да изчислят колко сериозни могат да бъдат загубите и да набележат мерки, чрез които да смекчат последствията.

САЩ

Специалистите, работещи в университетските библиотеки в САЩ са новатори в много направления на библиотечна дейност. В тези библиотеки още през 80-те, началото на 90-те години на XXI в. се формира разбирането за нарастващата нужда от нови компетентности на библиотечните кадри, които да посрещнат потребностите и да удовлетворят съвре-

⁵⁸ Пак там, с. 473.

⁵⁹ **Williamson**, V. Цит. съч., с. 129.

менните ползватели на библиотеките. Дискутират се проблемите на продължаващата професионална квалификация и се търсят нейните оптимални форми и съдържание. Добрите чуждестранни практики в университетските библиотеки още в началото на съществените промени в общественото развитие са обясними предвид авангардното място на университетите. За да бъде в състояние библиотеката да предоставя обслужване, чрез което да посрещне изпреварващите нужди на студентите, то библиотечният персонал трябва да развие изпреварващи компетентности. Верни на напредничавото си мислене, екипите на американските университетски библиотеки проявяват креативност и професионализъм по отношение на пълното използване на професионалния потенциал на библиотечния персонал, развиват системата за категоризиране на кадровия състав и търсят най-удачната схема за кариерно развитие на специалистите.

Университетската библиотека на един от водещите американски университети – Йейлския университет, предлага интересен модел на кадрова политика. Принципите, които управляват кариерното развитие на персонала са демократичност и професионализъм. В помощ на мениджърския екип действат 15 постоянни комисии, като второ ниво на управлението. Необходимият персонал за обслужващите звена със съответната квалификация се осигурява от подкомисия, която работи в рамките на Съвет за непрекъснато подобряване качеството на услугите. Задълженията за организирането и насърчаването на непрекъснатата квалификация на персонала; за идентифициране на нуждите, за препоръчване и определяне на приоритетите за обучение на персонала има постоянна комисия за обучение и развитие на персонала. Тя се състои от 11 членове и се ръководи от директора на Личен състав. Постоянната комисия се занимава изцяло с подготовката и провеждането на курсове, с оценяването на програмите за обучение по целесъобразност и качество. Наред с грижата за подготвянето на материалите за обученията, в комисията се поддържа архив с документацията за всички реализирани обучения.

Създадена е Постоянна комисия за текущо професионално информиране. Тя функционира като работна група със задачата да оценява осъществяването на професионалното развитие в библиотеката и да подобрява каналите и формите за текущо професионално информиране. Същата комисия може да дава предложения за редактиране на основния документ, свързан с повишаването в кариерата, който е озаглавен: „Очаквани резултати и постижения за преминаване в по-горно ниво“. В структурата на библиотеката има Комисия по предложенията за повишаване в по-горно ниво в професионалната кариера, която разглежда постъпилите документи на кандидатите, предложени за повишение. В

модела на управление на кариерите на персонала на библиотеката в Йейлския университет съвсем ясно е изразена връзката между професионалното развитие и кариерното израстване. Тази взаимовръзка и взаимозависимост характеризира всички процедури и административни единици в Университета, които са ангажирани с развитието на персонала.

В представения анализ на библиотечния мениджмънт на университетската библиотека в Йейл се вижда също тясната връзка между структурата на организацията, дейностите, които протичат и тяхното осигуряване с човешки ресурс. Непрекъснато се усъвършенстват механизмите на взаимодействие – анализи, препоръки, предложения и координация между комисиите със застъпващи се цели. За по-добро взаимодействие между съществуващите комисии 1–2 от членовете им влизат в две комисии.

Комисиите не са постоянни. При приключване на задачата или решаването на даден проблем комисията се закрива. Когато възникне нов проблем първоначално се създава работна група, която прераства в комисия или съвет⁶⁰. Този стил на работа е изключително успешен и ефективен, защото изгражда ежедневно капацитет на персонала за работа в екип, за демократично вземане на решения, работи за включването на повече хора в управлението и приобщаването на служителите към целите на организацията.

Системата за кариерно развитие в библиотеката на Йейлския университет се основава на рангове в кариерата. Преминаването в по-горно ниво се обуславя и подкрепя от постигнати резултати. Обективните и безспорни критерии, заложиени в кариерното израстване способстват прозрачността, обосноваността на процесите и създават добронамерена среда за служебно израстване на всеки, приел правилата.

Най-висшите ценности в библиотеката на Йейлския университет са отдадеността на работата и непрекъснато усъвършенстване. Знанието и способностите са водещи при оценката на професионалното ниво. Кредото „няма можещ специалист, който да не се е осъществил блестящо в професията си“ носи неоторима професионална сила. Дарбите и потенциалът на всеки служител се забелязват, правилно се прилагат и пълноценно се използват за доброто на институцията. Библиотекарите са информирани какво трябва да постигнат, за да преминат нагоре по кариерната стълба. Системата за оценка и повишение е обективна и библиотечният персонал се стимулира по подходящ начин, библиотекарите са мотивирани за доброто си трудово представяне. Характеристиките на постигнатия модел за кариерно развитие на персонала в университетската

⁶⁰ **Попова**, Анна. Библиотечен мениджмънт в библиотеката на Йейлския университет. В: *Библиотека*, 2000, бр. 5, с.10–15.

библиотека на Йейлския университет звучат като идеал, към който следва да се стремят всички библиотеки, независимо от тяхната национална, видова принадлежност или мащаб на дейност.

Две са категориите на работещите в американските библиотеки. Първата група се състои от технически персонал – работещите в читални, заемни, книгохранение и изпълняващите техническа работа в каталогизиране и комплектуване. За техническия състав има 4 квалификационни нива – а, б, в, и г, като г е най-високото. То се дава на помощник-библиотекари в комплектуване и каталогизация. Помощник-библиотекарите показват добри резултати, извършват квалифициран труд, но нямат магистърска степен по библиотекознание.

По-високо ниво представляват професионалният и мениджърският състав, които включват специалистите, завършили бакалавърска степен по определена дисциплина и магистърска по библиотечно-информационни науки във висше училище, акредитирано от Американската библиотечна асоциация. По такъв естествен и елегантен, високо професионален начин се обвързва професионализмът на работещите в библиотека с библиотечната професионална организация, създава се възможност за налагане на професионални стандарти. Същевременно се категоризира безболезнено трудът в библиотеката според неговата реална професионална сложност, експертност и трудоемкост.

Нивата в професионалния състав са пет. В споменатия по-горе документ „Очаквани резултати и постижения за преминаване в по-горно ниво“ са изброени изискванията и очакваните постижения, от които се нуждае всяко от петте нива. Документът е предоставен в библиотечния уеб и е достъпен за всеки. Условието за кариерното израстване са предоставени свободно на всички, които се интересуват от служебно развитие. Но, неизменно изискване е “ангажираност и всеотдайност към професията, желание за непрекъснато усъвършенстване и обучение, организационни и комуникационни умения”⁶¹.

Има ясни регламенти за статута на всяко ниво, както и за процедурата на преминаване от едно към друго ниво. Начинаещите са на първо ниво и остават на него поне две години. Изискванията към желаещите да преминат на трето ниво включват: да са публикували статии в професионалния печат, да са представили библиотеката си на национални форуми, да имат участие в международни инициативи. Петото, най-високо ниво, се присъжда на специалисти с изключителен принос към библиотечната теория и практика. Нивата не се обвързват с определени длъж-

⁶¹ **Попова**, Анна. Рангове в кариерата и непрекъснатата квалификация в библиотеката на Йейлския университет. В: *Библиотека*, 2000, № 6, с.18.

ности в йерархията. Длъжностите в една библиотека с 600 души персонал са безкрайно разнообразни. Библиотекарите от 3-то ниво заемат ръководни длъжности. Всяко ниво има определен период от време за натрупване на квалификация и принос. Но са предвидени положителни прояви в трудовото представяне. Прекият ръководител може да дава предложения за по-ранно повишаване. Това е логично и обосновано, предвид възможностите му за ежедневно наблюдение на изпълнението на задълженията от съответните служители. При много активна професионална изява, при висока ангажираност към целите на библиотеката и особени заслуги за нейния престиж не е необходимо изчакване за пълноценното използване на капацитета на даден служител.

Срокът за пребиваване в едно или друго ниво постоянно се следи за всеки библиотекар от отдел „Личен състав“. Екипът на отдела има ангажимент даже да приканва библиотекарите да подават документи за повишаване. В подаваните документи се съдържа пълна информация и за качествата и заслугите на кандидатите: публикувани книги и статии; доклади от конференции, проекти, в които е участвал, отчетите, програмите и планове за семинари, които е ръководил. Събират се и се пазят всички получавани оценки от прекия ръководител и от Комисията, която го е препоръчала за сегашното ниво. След като е събрана цялата документация, тя се разглежда от Комисия по предложенията за повишаване в професионалната кариера. Комисията се състои от 8 членове – по двама представители от 2-ро до 5-то ниво. Тези, които са от по-ниски нива не могат да разглеждат кандидатури за по-високо от тяхното ниво. Информацията е поверителна. Комисията прави обосновани предложения пред директора на библиотеката, а негово право е да приеме или да отхвърли предложенията.

Непрекъснатата квалификация се извършва повсеместно и ежедневно, на всички нива – отдел, сектор, библиотека. Тя се координира и ръководи от Комисията за развитие и обучение на персонала, с председател ръководителят на „Личен състав“⁶².

Информацията за изискванията и процедурите се публикува на сайта на библиотеката и се предоставя на вниманието на всеки, който се интересува. Ръководителите на отдели имат ангажимента да осигуряват минимум 32 часа годишно от работното време на всеки за посещение на квалификационни курсове и семинари. Така заложените задължителни часове за надграждащо обучение са предпоставка за поддържане на високо професионално ниво в университетската библиотека. Същевременно те дават реални възможности за кариерно развитие, стимулирано от нарастване на личния професионален капацитет на служителя.

⁶² Пак там, с. 19.

Университетската библиотека поддържа обширен сайт „Ресурси за развитие и обучение на персонала“. На вниманието на библиотекарите се предлага списък на курсовете с описание на целите и очакваните резултати. Електронен документ, наречен „папка на кариерата“ (career portfolio), съдържа информация за държавните изисквания за работното място през 2000 г.: „Умения и способности на библиотекаря на 21 век“. Документът е разработен от Асоциацията на специалните библиотеки в САЩ. На сайта се предлага и друга полезна информация, като указания за писане на автобиография при постъпване на работа, техники на събеседване при постъпване на работа, обяви за работа в Йейл. Предлагат се и методически материали за самообучение.

Друг аспект на професионалното израстване, който не е отпаднал от вниманието на Постоянната комисия за текущо професионално информиране са професионалните контакти с други библиотеки, организиране на лекции на гостуващи лектори и намирането на средства за прояви.⁶³ На сайта на библиотеката се публикува и друга важна информация – състава на мениджърския екип и на всички комисии, както техните отговорности и задължения⁶⁴. Това е показателен факт, който говори за висок професионализъм, за прозрачност на процедурите и готовност да се поеме отговорност за всяко взето решение или предприето действие.

В началото на 90-те години настъпва промяна в средата и в развитието на технологиите. Към библиотеките се формират нови изисквания. Анализират се малките, но забележителни различия между възприемането на индивидуалните психологически договори, базирани на две неща: стадия, в който се намира кариерата и принадлежността към определена генерация. На база на когнитивните отговори на двупосочната връзка се анализират различията в кариерните степени. Организациите установяват нарастване на трудностите по разбирането и управлението на психологическите договори с техните наемни работници, получени от промяната на природата на труда в света през ХХІ век. Обособяват се групи на различна база: групи според поколенията: „Бейби бум“, поколение Х и поколение Y; групи на кариерните стадии: изследователи, експерти, поддръжка, неангажираност; групи по типове психологически контракт: взаимовръзка, изпълнителски, балансирани; според когнитивния отговор: удовлетворение от забележителната работа, ангажимент към организацията, с намерение за напускане⁶⁵. Забележително по-високи нива на балансирани задължения и изпълнение са установени за

⁶³ Пак там.

⁶⁴ Пак там.

⁶⁵ **Hess**, Narelle, Jepsen, Denise M. Creer stage and generational differences in psychological contracts. In: Career Development International, Vol. 14, 2009, No 3, pp. 261–283.

представителите на поколението от „Бейби бум“ отколкото при представителите на Х-поколението. По-силно негативна връзка е намерена между изпълнението и намерения за напускане у поколението Х, отколкото у поколението Y. Вниманието на авторите се насочва към различията в управлението и възприемането на психологическия договор при различните кариерни стадии при представителите на различни поколения. Психологическият договор/контракт се дефинира като безрезервна връзка между наетите и тяхната организация, който регламентира какво трябва да се очаква от всеки да даде и да получи в тази връзка. Отбелязва се ескалиралото напоследък проучване на психологическите контракти, което извежда необходимостта пред изследователите и практиците да дефинират взаимоотношенията в наемането на работа през XXI век. Анализите се насочват към индивидуално ориентирани постижения и индивидуалните особености в двупосочната връзка.

В този труден и сложен преход към нова информационна среда и нови модели на библиотечно обслужване различията между поколенията и между различните групи от хора трябва да се отчитат и в работните взаимоотношения. Наслагването на пластове от трансформиращи се реалности безусловно усложнява процесите на промяна. Що се касае до професионалното развитие и управлението на кариерата, то допълнителните трудности навлизат в поведенческите нагласи и специфика на различните поколения. Предприетите насоки на изследване на поведението на хората от различни поколения в контекста на тяхната трудова дейност, включително отношението им към изграждане на кариера в съвременната среда е безспорно вярна посока на библиотечната наука и практика. В сравнително дълъг период на тотална промяна ще съжителстват и ще поемат тежката отговорност за успешното осъществяване на промяната хора от различни поколения. Разбирането за техните различия и специфичните им нагласи, намирането на правилните модели за съвместяване, разпределение и реализация на техния професионален капацитет подпомагат бъдещето на библиотечната организация.

В изграждането на авторитет, капацитет и самочувствие на професионалната библиотечна общност все по-голямо място заемат библиотечните асоциации. По отношение ролята на професионалните организации в утвърждаването и развитието на библиотечната професия особено показателен и заслужаващ внимание е североамериканският модел. Водещо място в него заема *Американската библиотечна асоциация (АБА) (American Library Association – ALA)*. Тя има впечатляваща история и не по-малко впечатляващо съвременно значение за американските библиотекари като многобройна, силна и влиятелна организация, която създава и контролира професионалните стандарти в библиотечния сектор на САЩ.

В последните години АБА развива програма за бъдещи лидери. Това е инициатива за развитие на лидерски умения, които дават възможност на младите библиотечни работници от цялата страна да участват в решаване на проблеми, в работни групи, да формират мрежа с връстниците си, да придобият поглед отвътре в структурата на АБА, и да имат възможност да служат на професията чрез придобития капацитет по лидерство. Програмата започва със сесия на годишното събрание на АБА. След това, тя расте и се развива в онлайн обучение и работа в мрежа в продължение на шест месеца. Програмата завършва с представяне на постер сесия, за да се покажат резултатите от работата на всяка група на годишната конференция на асоциацията.

Участниците се ангажират да участват във всички аспекти на програмата. Те могат да бъдат предлагани във всички организационни структури на АБА, в комитети, работни групи и управленски нива, като назначенията не са гарантирани. Програмата се ограничава до не повече от 50 участници всяка година.

Менторството и ползите от него, както за новите библиотекари, така и за опитните професионалисти се дискутират и насърчават сред професионалната общност, тъй като всеки се учи от прозренията и перспективите на другия. Възможностите на менторството се прилагат в американските библиотеки, за да се подпомагат новите библиотекари в развитието на специфични умения и знания.

АБА организира наставнически програми, дискуссионни групи, партньорски програми за наставничеството. Създават се организационни структури, инициират се кръгли маси и всички програми се изпълняват в духа и с механизмите на наставничеството. Формират се двойки от по-опитен член на АБА с колега, който има по-малко от пет години стаж като библиотекар. Въвеждането на по-опитен професионалист дава възможност за успешното реализиране на свежи идеи.

Организацията развива огромен обем от дейности: участва във формирането на политиките в библиотечния сектор; включена е в процесите по акредитацията на училищата (днес техният брой в САЩ е около 60) и специалностите за подготовка на библиотекари; подготвя насоки и ръководства за библиотеките; изгражда богата по тематичен обхват, формати и възможности система за продължаваща професионална квалификация; създава система от критерии и категоризира библиотечните специалисти, като подпомага тяхната оптимална професионална реализация и кариерно израстване; сертифицира категориите специалисти в

професията; занимава се активно с лобиране, застъпничество и много други направления⁶⁶.

Североамериканският модел за заемане на библиотечни длъжности и упражняване на професионална библиотечна дейност се налага още през 1924 г. с включването на Американската библиотечна асоциация в процедурата за акредитация на библиотечните училища. Благодарение на това, че библиотечната асоциация определя правилата в библиотечния сектор, не е възможно да работиш като библиотекар в Северна Америка без магистърска степен от акредитирана от АБА библиотечно-информационна специалност⁶⁷.

ИФЛА

Международната организация на библиотечните асоциации – ИФЛА, задава верните посоки на отношение и пълноценно използване на кадрите в библиотеките. Персоналът от всички, посочени в насоките на ИФЛА за обществените библиотеки категории може да бъде назначаван както на пълно, така и на непълно работно време⁶⁸. Интересна и полезна практика е на едно място да бъдат назначавани повече от един специалисти, които да си делят ангажиментите и отговорностите⁶⁹. Това е много добра възможност да се привличат хора с нужната експертиза, когато не им е възможно да работят на пълен работен ден. Работните места в категорията на полупрофесионалния персонал дават възможност за допълнително образование, което позволява промяна в статута на служителя в организацията, т.е. развитие на кариера и получаване на място в по-висока категория – професионален библиотекар⁷⁰.

България

Обвързването на формалното образование по библиотечните специалности със системата за продължаваща професионална квалификация разкрива широки и стойностни възможности за постоянно надграждане и актуализиране на професионалните знания и умения. Това е важно условие и предпоставка за професионално развитие и кариерно израстване, повлияни от характеристиките на ИО. Библиотечният мениджмънт

⁶⁶ **American Library Association (ALA)** [online]. [Viewed 20.05.2013]. Available from: <http://www.ala.org/>

⁶⁷ **Савова, Юлия**. Политическият смисъл на БИО в България и изискванията за заемане на библиотечни длъжности...

⁶⁸ **ИФЛА**. Насоки на ИФЛА за обществените библиотеки. София, ББИА, 2011, с. 82.

⁶⁹ Пак там, с. 83.

⁷⁰ Пак там, с. 85.

на всяка библиотека е изправен пред избор на подходящите стил на управление и кадрова политика, в които да включи като съществен фактор система от форми, механизми и мерки за професионално развитие на персонала.

В мястото, посветено на България в настоящото изследване са представени част от резултатите от направено проучване сред 133 библиотечни специалисти, работещи в различни по вид библиотеки в периода 2012–2015 г. Те очертават особености на българската практика в рамките на разглежданата проблематика⁷¹.

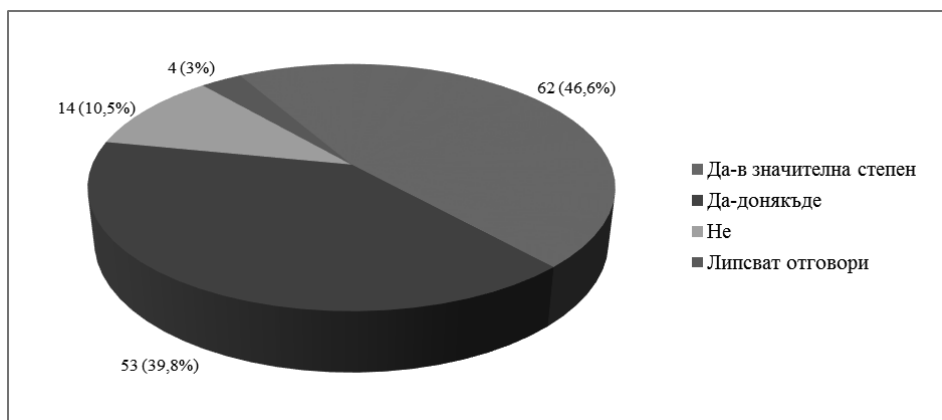
Анкетната карта, използвана за провеждането на това изследване отчита необходимостта от нови знания и умения на библиотечния персонал, предизвикана от бързото развитие на технологиите, нарасналите изисквания на променящите се потребители и трансформациите на библиотеките, които изявяват липсата на достатъчно добре подготвени кадри. Констатираното и в други разгледани по-горе страни застаряване на библиотечните специалисти насочва към факта, че по-голямата част от кадрите са получили образованието си отдавна, в доста различна обществена среда по отношение на политическите и икономическите условия, и, разбира се, прилаганите технологии. Това налага опресняване на знанията, а предвид качествения скок в технологичното развитие на обществото и сложните и всеобхватни промени в библиотеките, безспорно поставя надграждането на капацитет сред приоритетите на мениджмънта и сред условията за утвърждаването на институцията.

За да се изследва процеса на допълване на липсващия капацитет, в анкетата е включен раздел с въпроси за участието на респондентите в различни форми на продължаваща професионална и обща (езикова и в други области) квалификация на библиотекарите. Идентифицирано е слабо участие на библиотечните специалисти на фона на огромната нужда от нови компетентности. Част от причините за това са посочени в коментари към отделните въпроси или в края на анкетата, където също се дава възможност за по-подробно представяне на виждания и изразяване на мнения. Според получените отговори същинските причини са резултат от пропуски в нормативната база и лимитираните финансови възможности на библиотеките. Особено голяма демотивираща роля играе липсата на регламентирани действия по отношение на професионалното развитие и кариерното израстване на кадрите, които преминават през курсовете на институционализирания Център за продължаващо образование на библиотекари към ББИА (ЦПОБ). (ЦПОБ е съвместен проект на ББИА и СУ, Катедра БИНКП и работи през периода 2001–2015 г.)

⁷¹ **Попова**, Ели. Кариерното развитие на библиотечния персонал в контекста на информационното общество. Дисертационен труд. 2014. 362 с.

Придобиването на сертификатите за преминато обучение към ЦПОБ най-често не носи никаква промяна в мястото на съответния специалист в организационната структура на библиотеката и в размера на възнаграждението. Нямайки никакви реални стимули, библиотечните специалисти участват в курсовете по морални подбуди и желание да повишават професионалната си квалификация, за да бъдат в крак с новостите в библиотечните процеси и дейности, както и от желание да вършат качествено служебните си ангажменти.

В следващите части на анкетата се преминава към въпроси, които имат отношение към условията на труд, към самочувствието и комфорта на библиотечните специалисти на работното им място в библиотеката, към някои характеристики на трудовото представяне на хората.

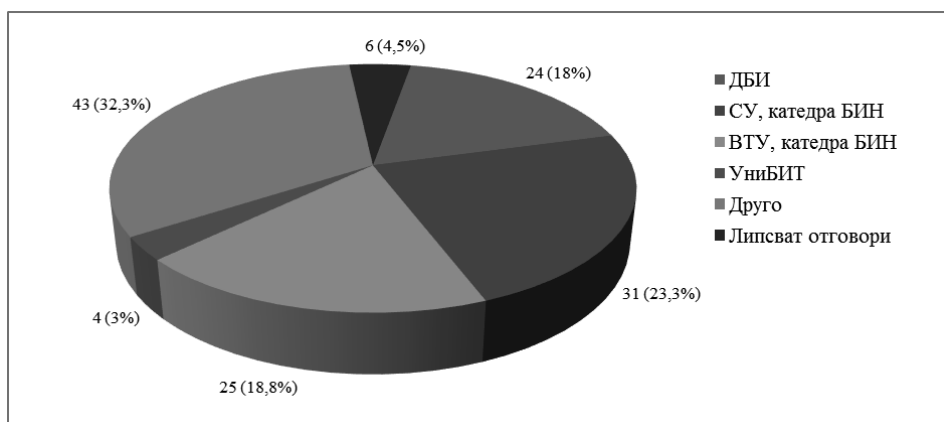

Фиг. 1. Степен на удовлетвореност на анкетираните от условията на труд в библиотеката (брой анкетирувани / процент)

Въпросът за степента на удовлетвореност общо от работата в библиотеката дава следните резултати: 62 (46,6%) от респондентите посочват, че, като цяло („в значителна степен“) са удовлетворени от условията на труд в библиотеката.

В общественото пространство преобладава мнението за лоши условия на труд в библиотеките, което не съвпада с получените от анкетите отговори. Тук е мястото да се отбележи една особена черта на голяма част от библиотекарите, която игнорира ниското заплащане и обективно лошата материална база, овехтелите интериор и остарялата техника. Хората, които работят в библиотеките, поне повечето от тях, обичат работата си. Многогодишните наблюдения и общуването с библиотечната гилдия показва, че до голяма степен на това се дължи и задържането на

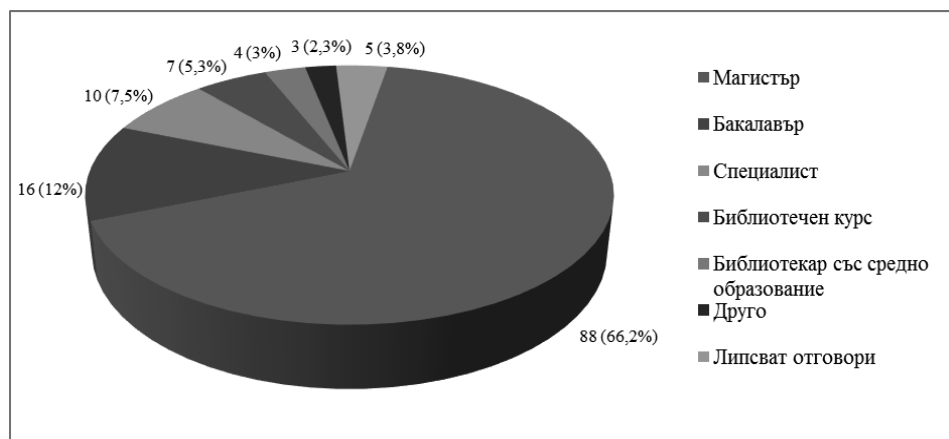
персонала в библиотеките и слабото текучество, характерно за сектора, но по отношение на кадрите с дългогодишен стаж. Случайно или не, попаднали в библиотеките, хората се привързват към същинската си работа и започват да вършат с любов своите ежедневни задължения, да получават истинско удовлетворение от труда си и остават в професия, която даже първоначално не са избрали съзнателно и с желание. Само 14 (10,5%) от анкетираните дават отрицателен отговор на въпроса дали изпитват удовлетворение от работата си в библиотеката. Тези 10,5% често са огорчени временно или от някои аспекти на своето трудово ежедневие и това обяснява отговора им. В отговорите на нито една от анкетите няма последователност, която да отразява напълно негативно отношение към професията.

Фиг. 2. Какво учебно заведение сте завършили? (честота / процент)

Фиг. 2 показва картината на подготовка на библиотечни кадри в страната през годините. Висше образование в областта на библиотекознанието, в трите степени на висшето образование: специалист, бакалавър и магистър, студентите получават в УниБИТ. В Университета се подготвят и докторанти. Катедрата по библиотекознание, информационни науки и културна политика към Философския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ подготвя бакалаври, магистри и докторанти. Във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ също има Катедра „Библиотекознание и масови комуникации“, която вече две десетилетия подготвя библиотечни кадри в трите степени на висшето образование: бакалавър, магистър и доктор. Картината на

библиотечно образование в страната през периода, обхващащ последните 40 години е много пъстра и отразява сложния път на трансформации и утвърждаване на висшето библиотечно образование в страната.

Фиг. 3. Каква образователно-квалификационна степен на професионална подготовка имате? (брой анкетирувани / процент)

Фиг. 3 показва тенденция към повишаване на образователно-квалификационната степен на персонала в библиотеките. Най-честите варианти на библиотечна квалификация са полувисше библиотечно образование, получено в Държавен библиотекарски институт (ДБИ) – единственото библиотечно образование, съществувало дълги години в образователната система на страната. Кадрите, завършили преди 20 и повече години посочват именно него. След завършването на възможното за тези години библиотечно образование следва висше образование в някаква хуманитарна специалност, най-често филология.

Библиотечните специалисти, завършили образованието си през последните 20 години вече посочват степените на специалността библиотекознание. За последните поколения е по-рядко съчетаването на различни специалности в образователно-квалификационните степени, особено за хора, избрали съзнателно библиотечната професия и решили да търсят трудовата си реализация в библиотеките.

През последните години се очертава тенденция за специалистите от регионалните и университетските библиотеки. Независимо от натрупания трудов стаж и напредването на възрастта една голяма част от работещите в посочените библиотеки се възползват от нарасналите възможности и повишават своя образователно-квалификационна степен след

полученото преди десетилетия полувисше образование в ДБИ. Стимулите, които тези хора имат са основно в актуализирането на професионалните знания, осъзнати възможности за професионално израстване и очаквания за кариерно развитие. За една част от тях такова кариерно развитие е налице след попълването на образователния дефицит.

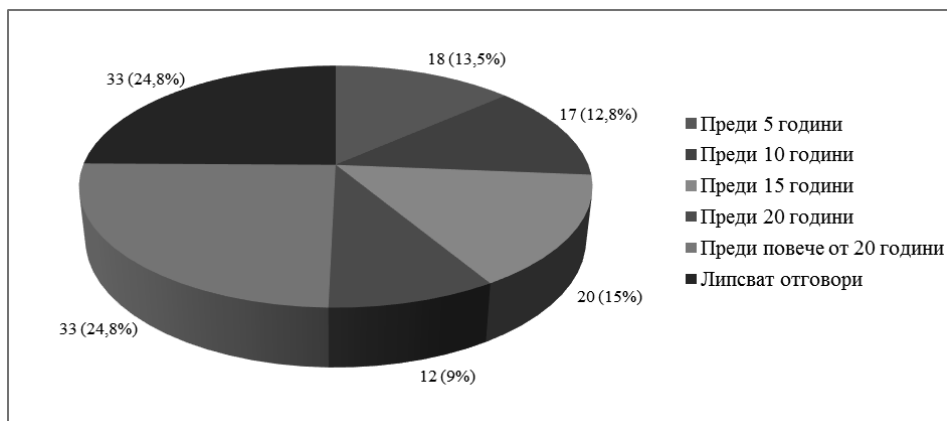
Законът за обществените библиотеки (ЗОБ) дава изискванията за заемане на ръководни длъжности в различните видове обществени библиотеки.⁷² Законът регламентира възможност за придобиване на библиотечна квалификация, съобразена с българската традиция. В проучвания се събират данни за висока възрастова граница на работещите в обществените библиотеки – около 50 години⁷³. Към 2008 г. около 52% от работещите в обществените библиотеки нямат никаква библиотечна квалификация. За една немалка част от този библиотечен персонал в малките читалищни библиотеки дългият трудов стаж изгражда някои професионални навици, които обаче не могат да заместят липсата на систематизирани знания по дисциплините, които са база за професионализма и създават основание за професионално самочувствие.

От 2011 г. Българската библиотечно-информационна асоциация (ББИА) осигурява възможност за обучение на библиотекари със средно образование, регламентирана в Закона за обществените библиотеки в партньорство с Асоциация „Съвременни читалища“. Обучението се организира по изискванията на Закона за професионално образование и обучение.⁷⁴ Поради тази причина в 4 от анкетите се появява отговор относно образованието: „Библиотекар със средно образование“. (фиг. 3) Посочва се един от документите, получавани след завършване на пълния курс на обучение – **Удостоверение** или след преминалото обучение за част от професия – **Свидетелство** за библиотекар със средно образование.

⁷² **Закон за обществените библиотеки.** В: Lex.bg [онлайн]. Българският правен портал. [Прегледан 09.04.2014]. Достъпно от: <http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2135636021>

⁷³ **Програма „Глобални библиотеки – България“.** Обобщени резултати от анкетното проучване на обществените библиотеки в България (юни-юли 2008) [онлайн]. [Прегледан на 10.07.2011]. Достъпно от: http://www.glbulgaria.bg/upload/docs/Summary_Report_LNA_BG.pdf ; Харизанова, Оля. Българските библиотеки и информационното общество...

⁷⁴ **Закон за професионалното образование и обучение.** В: Lex.bg [онлайн]. Българският правен портал. [Прегледан на 23.07.2012]. Достъпно от: <http://lex.bg/laws/ldoc/2134673921>

Фиг. 4. Отговори на въпроса: Кога сте завършили библиотечното си образование?

Въпросите, изясняващи кога е завършено образованието имат реално значение по отношение на професионалната подготовка на библиотечните кадри. Технологиите значително променят характера и съдържанието на труда в библиотеките. Една част от новостите наистина могат да се усвояват на работното място, но не всички. Образованието, придобито преди повече от 20 години е крайно недостатъчно за ефективното изпълнение на трудовите задължения в една съвременна библиотека. Ето защо е толкова важно да се прецени в каква степен библиотечният персонал осъзнава необходимостта от актуализация на професионалните си знания. Комфортното усещане на работното място зависи от професионалната подготовка на служителя, която е предпоставка за качеството на неговия труд и основание за професионално самочувствие. Предвид бързото развитие на новостите и дълбоките промени, настъпили в библиотечните дейности, времето на придобитото образование от респондентите има директно отношение към подготовката на библиотечния персонал за модерното функциониране на библиотеката. Колкото по-отдалечено е времето на придобиване на образователно-квалификационна степен и професионална квалификация, толкова по-важно е участието на служителите в различните форми на продължаваща професионална квалификация, както и значението на навиците за самообразование и самоподготовка, на предаването на опит и знания на работното място.

За съжаление 33 (24,8%) от анкетираните са отказали да споделят данни по този въпрос. Това насочва към две възможни обяснения: неудобство от придобитото отдавна образование или просто липсата на такава. И в двата случая има негативна интерпретация, която се подкрепя и от данните в посочените предишни проучвания, включващи сведения за подготовката на библиотечния персонал. Тридесет и три (24,8%) от

попълнили анкетата са завършили своето библиотечно образование преди повече от 20 години. Този дефицит на актуално образование се компенсира с дълъг стаж и професионално развитие, натрупано в практическата работа. В подкрепа на казаното е и фактът, че преобладаващата част от хората, попадащи в тази група изпълняват успешно методическата дейност в библиотеките.

Възможностите за актуализиране на професионалните знания са основно три, като две от тях са взаимосвързани:

- Придобиване на нова образователно-квалификационна степен.
- Използване на възможностите на продължаващата професионална квалификация.
- Самоподготовка, постоянно поддържане на професионалното ниво чрез самоусъвършенстване.

Двете последни възможности са свързани, доколкото участието в продължаващата квалификация е въпрос на доброволен личен избор на курсове, направления и възможности.

Ето защо информацията за образованието е последвана от група въпроси относно активността и участието на анкетирания в курсове на продължаващата библиотечна квалификация.

Но, за съжаление, на въпроса: „Участвате ли в курсове в системата за продължаваща професионална квалификация?“ едва 27 от анкетирания (32,9%) отговарят утвърдително. Участието в курсовете към системата на продължаващата професионална квалификация не е коментирано достатъчно активно. Част от причините за това, при наличието на ЦПОБ към ББИА, който осигурява такава възможност, бяха коментирани на с. 39. През 2013 г. ББИА предприема проучване на ефективността от обученията в ЦПОБ с цел подобряване на тяхното качество и адекватност на потребностите на гилдията⁷⁵.

Интересни изводи могат да се направят от изразените мнения и отговори в анкетата относно служебното израстване на кадрите в библиотеката, което се очаква да бъде един от стимулите за активно допълване на квалификацията. Налагат се два основни извода: 1. Кариерното развитие не е основен стимул в усилията на библиотечния персонал за професионално развитие и 2. Очакванията за кариерно израстване не са особено големи по отношение на библиотечната организация. Кариерното развитие в хоризонтална посока, предизвикателствата и интересната работа с видими резултати за потребителите не се разбира и оценява като част от кариерно движение.

⁷⁵ **Спасова, Яна.** Оценка на ефективността на обученията на ЦПОБ към ББИА. [Изследване] [Електронен ресурс]. 2013. 30 с.

Респондентите потвърждават очакванията, че най-голяма потребност от компенсаторно образование се декларира в областта на езиковата подготовка. Оттук неслучайно са обособени и секциите с въпроси за подготовката в тази посока, от една страна, а, от друга страна, в посочените допълнителни курсове, по-голямата част са именно в направлението за езикова и ИКТ подготовка. Сведенията, събрани от отговорите на анкетиранияте посочват 58 (43,6%) преминали езикови курсове със сертификат. При проучване на нуждите на потенциални обучаеми на ЦПОБ или при възникнали други възможности за организиране на обучения най-голям брой предложения се получават за езикови курсове. Равен процент са и преминалите обучения по информационни технологии – 58, от отговорилите на този въпрос (43,6%).

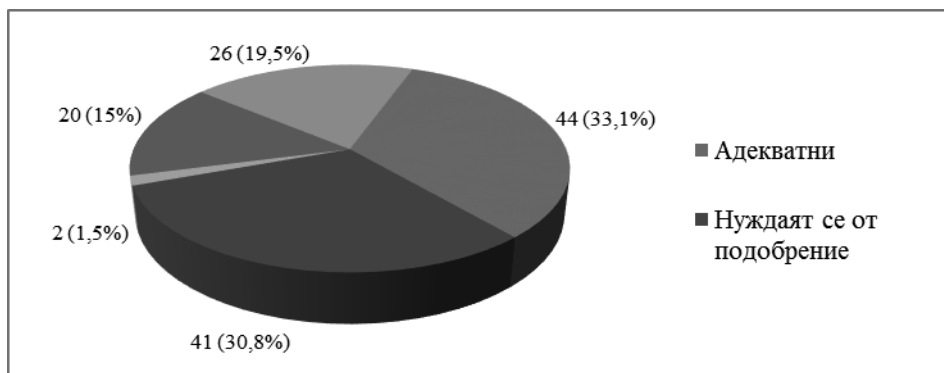
Отделни анкети насочват към други теми на обучение, преминати от единици сред анкетиранияте. Курсовете очертават актуални теми, като „Мениджмънт на съвременната публична библиотека“, „Лидерство“, „Обучение по организация на библиотеките“. Не винаги от анкетите става ясно към каква организация и в кой обучителен център се провеждат или са проведени посочените курсове.

Голяма част от анкетиранияте посочват „Обученията по Програма Глобални библиотеки“. Това са обученията, предвидени за библиотекарите в обществените библиотеки в рамките на проекта „Глобални библиотеки – България“, изпълняван в периода 2009–2013 година. Програмата обхваща 3740 библиотекари в обучителния си компонент⁷⁶. Обучението е организирано в пет направления и изгражда полезни умения у библиотекарите от обществените библиотеки за предоставяне на иновативни услуги за населението и развитие на нови дейности в библиотеките.

В отделни анкети се посочват курсове за „Обучители по водене на групов обучителен процес“, както и посещаване на обучения, организирани от Гьоте институт за обучители по Информационна грамотност в библиотеките.

В някои от анкетите е посочено като форма на обучение „участия в международни конференции“. Това означава достигната определена зрялост на професионалната колегия, която приема, че присъствието на професионални форуми е форма на обучение.

⁷⁶ **ЕСТАТ ООД.** Финално проучване за оценка на въздействието на програма „Глобални библиотеки – България“ 2013. Резюме на основните резултати. 2013. 10 с.

Фиг. 5. Оценка на възможностите за продължаваща квалификация в библиотеката, където работите (брой анкетиращи / процент)

Възможностите за повишаване на професионалната квалификация могат да се разгледат на няколко нива. Първото ниво се изразява във възможностите, създадени от всяка конкретна библиотека – програма за повишаване на професионалната квалификация на служителите в съответната библиотека (самата програма може да е формулирана различно, но същината е една и съща). Това ниво има голям потенциал по няколко причини:

- Регистрира нуждите на конкретната организация и се насочва към установени проблемни точки, т.е. към идентифицирани нужди от създаване на допълнителен капацитет на служителите, ориентира се към най-адекватните форми и най-подходящото съдържание.

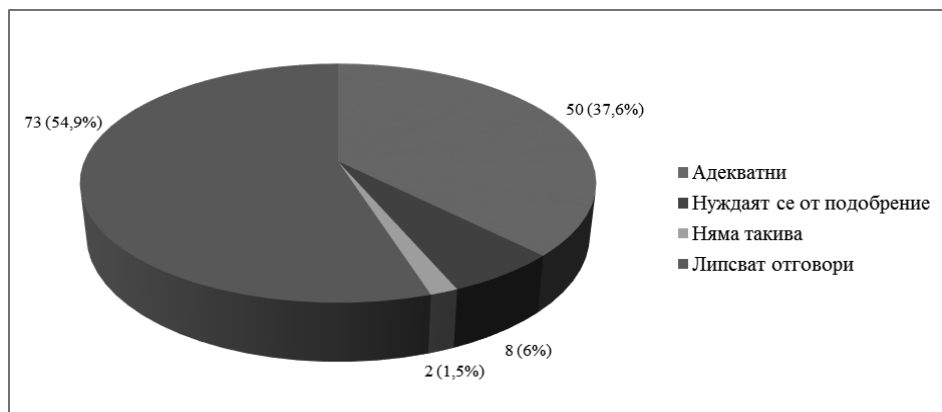
- Съобразено е с наличното равнище и най-адекватно надгражда недостигащите знания и умения.

- Съдейства за оптималното разпределение и преразпределение на библиотечния персонал в конкретната организация.

- Ако са налице всички изброени дотук характеристики, то програмата задава основанията за оптималното организиране на персонала, съобразно неговата професионална подготовка, от една страна. От друга страна, тук са заложили и основателните очаквания за професионално и кариерно развитие у членовете на персонала в библиотеката.

Какво показват данните от анкетата? В 20 (15%) от анкетите отговорът е негативен „няма такава“, т.е. в библиотеката няма възможности за продължаваща квалификация. И все пак, най-голям е процентът – 44 (33,1%), на отговорилите „Адекватни“, т.е. че условията за попълване на дефицита в професионалната подготовка на библиотечарите са налице в самата библиотека, където библиотечарите реализират трудовата си дейност. Оценяват ги като положителни, което говори за адекватно отношение на библиотечния мениджмънт към развитието на персонала и за

добра ориентация на библиотечната организация към механизмите за постигане на целите ѝ.

Фиг. 6. Оценка на възможностите за продължаваща квалификация в ЦПОБ (брой анкетирувани / процент)

Друга възможност за продължаваща професионална квалификация предлага Центърът за продължаващо образование на библиотекари (ЦПОБ). В последните 4 години от съществуването си Центърът възобновява и активизира работа, съживен от ново проектно финансиране, опитва се да обновява курсовете, които предлага и разширява преподавателския състав. Това се оценява от библиотечната колегия – 50 (37,6%) от анкетираните библиотекари определят като адекватни възможностите за продължаваща квалификация, които Центърът предлага. Само 8 (6%) от отговорилите намират, че условията се нуждаят от подобрене. Безпокойство буди фактът, че 73 (54,9%) от анкетираните не са дали никакъв коментар по този въпрос.

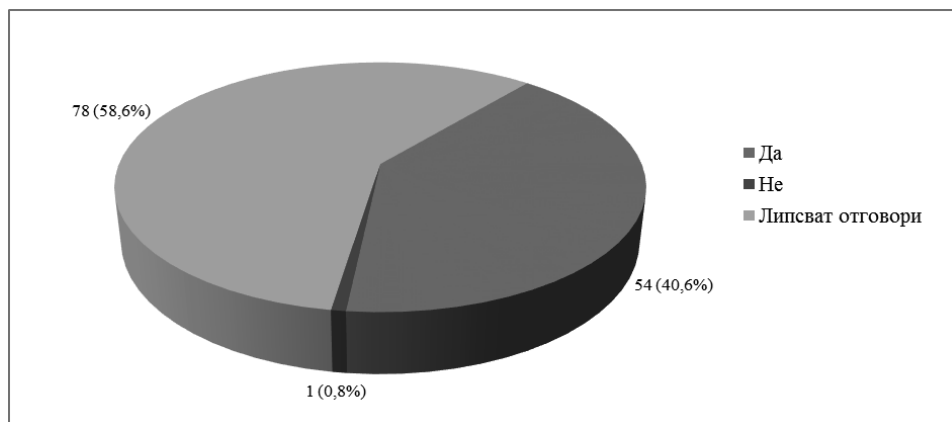
Причините за резултатите, представени на фиг. 6 се концентрират в две посоки. От една страна ЦПОБ предлага надграждащо образование за библиотекари с образователно-квалификационна степен бакалавър или магистър. Онези от анкетираните, които нямат необходимия образователен ценз, за да се включат в курсовете, не са дали отговор на този въпрос. Но съотношението сред попълнилите анкетата в образователно-квалификационната степен е в полза на по-високите образователни нива: 66,2% – магистри, 12% – бакалаври, 7,5% специалисти. Това показва, че има допълнителна причина, поради която не се дава удовлетворителна оценка на ЦПОБ. Провеждането на курсовете преимуществено в София ограничава възможностите за участие в тях на хората от

страната. В последните две години се предприемат активни мерки за преодоляването на тази неизгодна за колегията ситуация. Все по-често се организират изнесени курсове, обикновено в по-големите градове, където по-лесно се събират желаещи от региона. Друга перспектива, която изравнява възможностите и ги прави независими от проблемите с пътуване и пребиваване на определено място е дистанционното обучение, към което се насочва ЦПОБ, но проведените курсове са малко.

В анкетата се дава възможност да бъде отразено и мнението на анкетиранията относно други форми на обучение, в които те са участвали чрез въпроса: Как оценявате възможностите за продължаваща квалификация в други обучения, посочени от Вас?

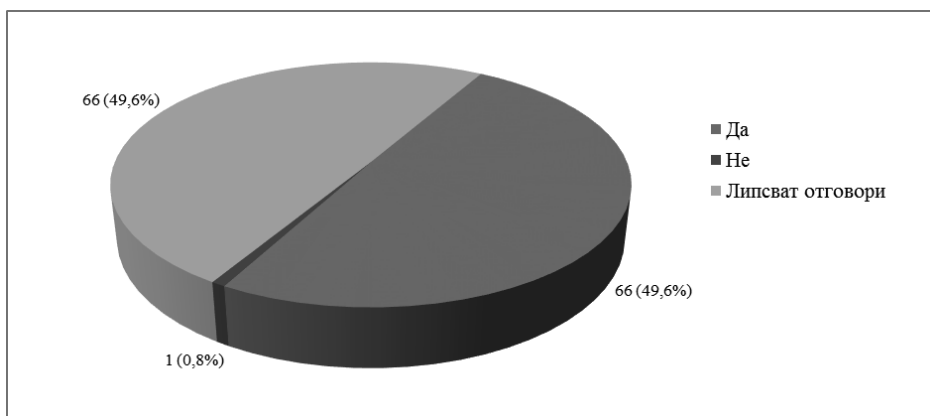
Отговорите са различни. Анкетиранията отправят вниманието си в една или друга посока на предпочитания или изразяват мнения и пожелания. Като цяло се оценява, че „всички библиотечни семинари са мощно обучително средство“. Открояват се „курсовете за COBISS“ – обучение за работа с интегриран библиотечен софтуер, което организира и осъществява Националната библиотека. Обученията, организирани в рамките на проекта за обществените библиотеки „Глобални библиотеки – България“, се оценяват като „адекватни и много полезни“.

В някои от изразените мнения се съдържа допълнителен смисъл, като например: „Библиотечната общност винаги изпреварва обществените нужди, стига читателите да имат потребност“. Изказаната положителна оценка на съществуващите възможности, преценени като изпреварващи и адекватни на обществените нужди и изявените читателски потребности се нуждае от допълнителен коментар. В анкетите се засягат две съществени особености на професионалното обучение, без които то не би могло да се реализира. От една страна „за да предлагаме на потребителите нужната им информация, трябва да сме добре квалифицирани“. Приема се, че целите на продължаващата професионална квалификация са точно такива – надграждане и актуализиране на знанията и уменията за по-добро и качествено изпълнение на трудовите ангажменти. Но, от другата страна, стои важното условие: „необходимо е желание от страна на библиотекарите“. В усилията за постигането на добро ниво на професионална квалификация стоят немалко пречки от различен характер. Най-трудно преодолимата е тази, свързана с финансирането на обученията: „Като ИТ специалист бих искала да се обучавам в специализирани курсове, но те са много скъпи, а библиотеката не поема разходи за подобни обучения“.

Фиг. 7-1. Форми за обучение, които се прилагат в библиотеките - Обучение на новопостъпили (брой / процент)

В науката за управление на човешките ресурси (УЧР) детайлно се разглеждат стъпките и формите на обучение в една организация. Какви са резултатите от анкетите сред библиотечните кадри? При постъпването на ново работно място първата стъпка е обучение на новопостъпния, което в различните библиотеки протича различно, но по същество е запознаване с организацията, позицията на даденото работно място в общата структура и произтичащите от това връзки, отношения и зависимости с останалите звена. Петдесет и четири (40,6%) от анкетираните потвърждават наличието на този етап в техните организации. Отрицателните отговори са пренебрежимо малко, но е забележително това, че липсват отговори на този въпрос в 55 (41,4%) от анкетите. Отсъствието

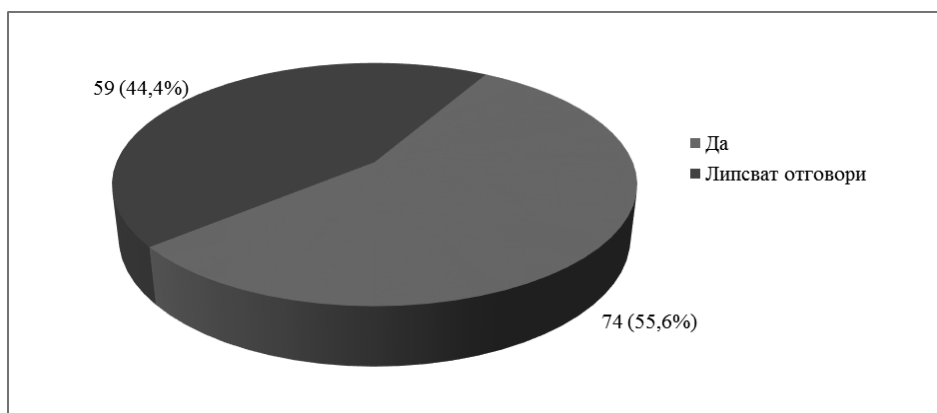

Фиг. 7-2. Форми за обучение, които се прилагат в библиотеките –Обучение на работното място (брой / процент)

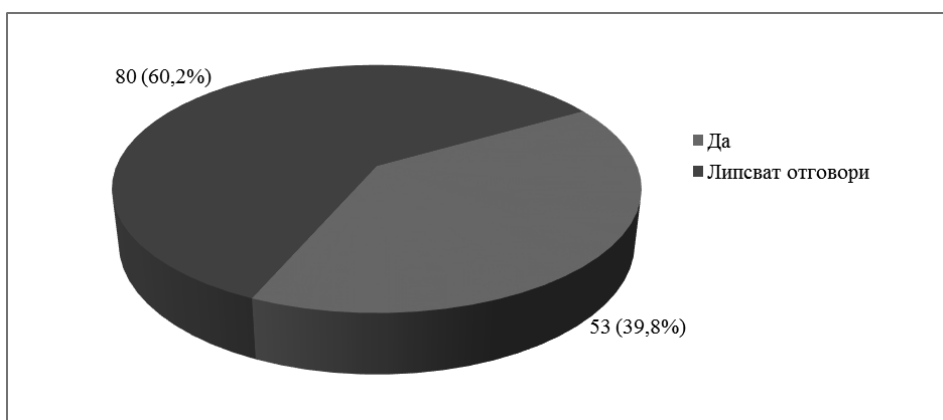
на информация по този въпрос говори за нежелание да се сподели негативен опит или за негативно отношение на самия анкетиран към този етап от навлизането на новопостъпилия в непознатата професионална среда.

Обучение на работното място се провежда според 66 (49,6%) от анкетираниите. Явно от фиг. 7-2 е, че този етап от професионалното обучение и навлизане в професията е по-познат и по-често приложим в библиотеките. Макар че е доста голям е и процентът на неотговорилите – липсват данни в 66 (49,6%) от анкетите.

Според 74 (55,6%) от анкетите библиотекарите получават помощ от колега с по-дълъг стаж. Това е нормална практика и е обяснимо повишаването на процента положителни отговори. (фиг. 7-3)

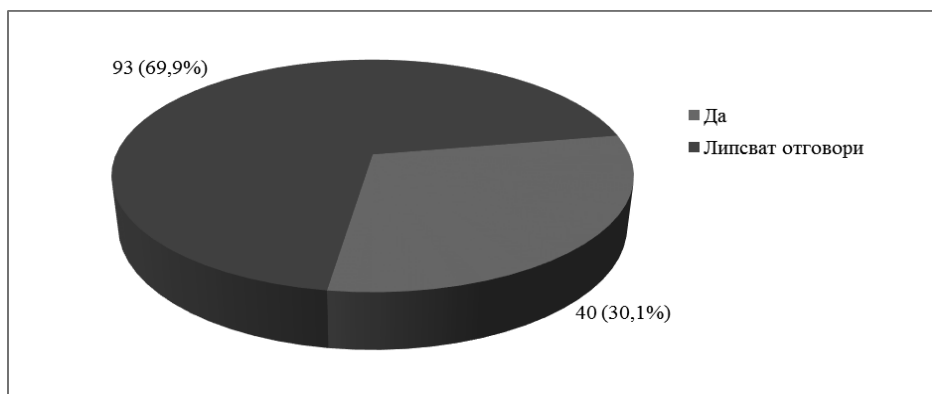

Фиг. 7-3. Форми за обучение, които се прилагат в библиотеките – Помощ от колега с по-дълъг стаж (брой / процент)

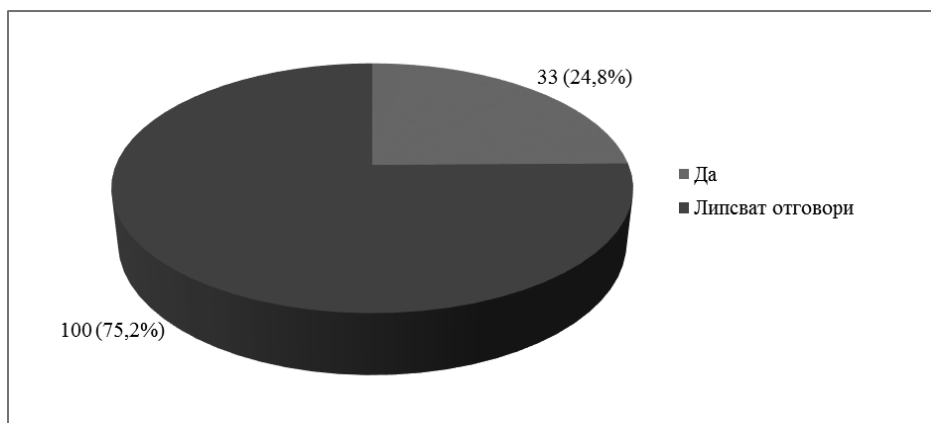
Фиг. 7-4. Форми за обучение, които се прилагат в библиотеките – Помощ от колега с по-добра квалификация (брой / процент)

Що се отнася до помощта от колега с по-добра квалификация наблюдава се снижаване на процентите на положителните отговори – едва 53 (39,8%) от анкетираните. Наред с други възможни причини, тук трябва да се отбележи трудното признаване на по-добрия в работата, било то по образование, било то благодарение на по-дълъг стаж, било то дължащо се на по-добра квалификация като цяло.

Фиг. 7-5. Форми за обучение, които се прилагат в библиотеките – курсове (брой / процент)

Като традиционно обучение се разглежда и провеждането на курсове, организирани в рамките на конкретна библиотека. Според анкетите такива курсове се провеждат едва в 40 (30,1%) от библиотеките, където работят анкетираните. Пример за професионално обучение, предизвикано от конкретна необходимост в една или група от няколко библиотеки, обединени от обща проблемна ситуация са курсовете за работа с

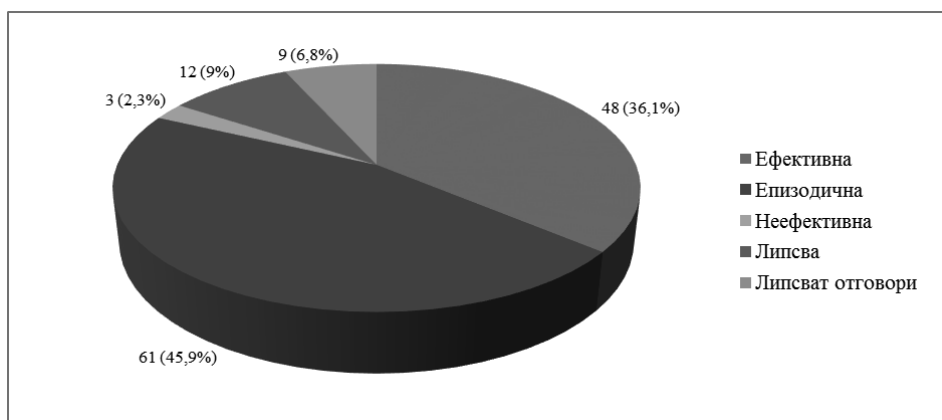
Фиг. 7-6. Форми за обучение, които се прилагат в библиотеките – Семинари (брой / процент)

интегрирания библиотечен софтуерен продукт COBISS в Националната библиотека.

Важна форма за поддържане на професионално ниво на служителите във всяка конкретна библиотека са семинарните форми на обучение. Те могат да бъдат ефективно средство за поддържане на състава от библиотечни специалисти информирани за актуални проблеми и тенденции в професионалните практики. За съжаление, тази форма се практикува по-редовно и забележимо само в 33 (24,8%) от библиотеките, в които работят анкетираните библиотекари.

Специализирани обучения

В анкетата е предвиден още един отговор на въпроса за формите на обучение, свързани със специализирани обучения. Отговорите са разнообразни. Отразяват възможностите на персонала да участва в такива и доколко участниците са впечатлени от резултатите. Отбелязани като най-полезни са обученията в рамките на проект „Глобални библиотеки – България“, обхващащ библиотекарите от обществените библиотеки. Библиотечните специалисти от другите видове библиотеки отбелязват участието си в езикови курсове, включването си в програмата „Аз мога“ – успешна програма на Европейския съюз, която подпомага изграждането на съвременните компетентности. Тук е важна уговорката, че предвид спецификата на работата на библиотекаря, езиковите курсове могат да се причислят към обученията, които повишават професионалните възможности на служителите.

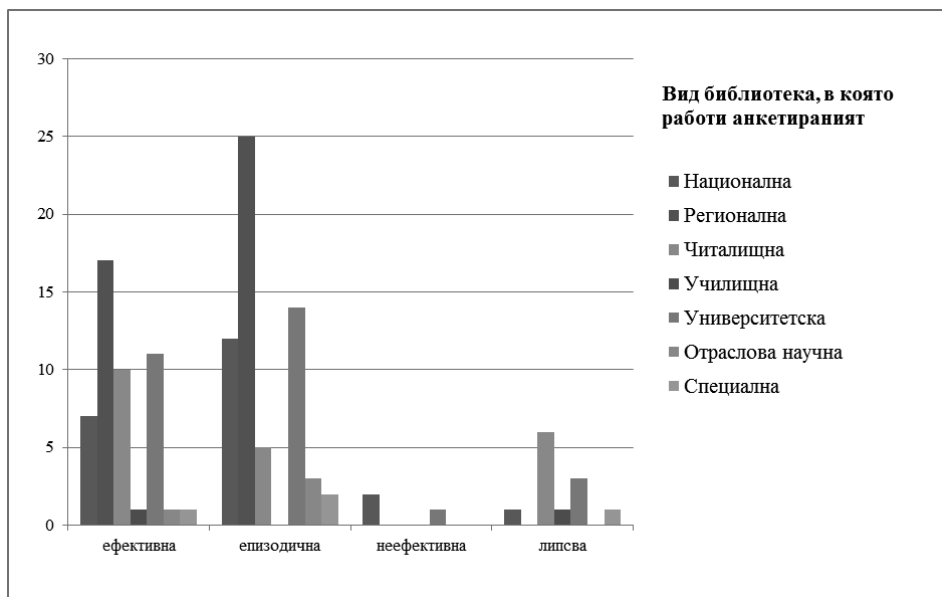
Фиг. 8. Оценка на дейността по обучение на персонала в библиотеките
(брой анкетирани / процент)

Една от възможностите за надграждането на уменията и осъвременяването на знанията на членовете на персонала са обученията, които

организира самата библиотека. Те са съобразени с нуждите на конкретната библиотечна организация и повишават подготовката на всеки служител, за да изпълнява по-ефективно конкретните си служебни ангажменти. От получените данни се налага заключението, че не се използват пълноценно възможностите за такова обучение, но все пак има добра практика на библиотеките в тази посока. Четиридесет и осем анкетирани (36,1%) определят обученията в тяхната библиотека като ефективни. Това е положително явление, но, за съжаление, малко по-голяма група от анкетирани – 61 (45,9%) заявяват, че обученията са епизодични. Такъв модел не е работещ и не постига нужния ефект, защото инцидентното и несистемно провеждане на обучения не създава нужната последователност и взаимовръзка между актуализираните знания и умения. Създаването на конкретна дългосрочна, разпределена по години програма за продължаваща професионална квалификация на библиотечния персонал би била съзвучна с нуждите на съвременната библиотечна организация. Само 3 анкетирани (2,3%) определят като неефективни опитите за провеждане на обучения в тяхната библиотека. Това би бил добър знак и приемлив процент, ако не стоеше на фона на 12 (9%) отговори за липса на обучения в конкретната библиотека, в допълнение към 9 (6,8%) липси на отговори на този въпрос, които с по-голяма вероятност се причисляват към негативните проценти на отсъствие на подобни възможности за персонала в библиотеката, в която работят анкетирани, пропуснали този въпрос. (фиг. 8, табл. 1 и фиг. към нея)

Вид библиотека, в която работи анкетираният	Как оценявате дейността по обучение на персонала във вашата библиотека?				Общо
	ефективна	епизодична	неефективна	липсва	
Национална	7	12	2	1	22
Регионална	17	25	0	0	42
Читалищна	10	5	0	6	21
Училищна	1	0	0	1	2
Университетска	11	14	1	3	29
Отраслова научна	1	3	0	0	4
Специална	1	2	0	1	4
Общо	48	61	3	12	124
Липсват отговори					9
Общо					133

Таблица 1. Оценка на дейността по обучение на персонала в библиотеките, разпределена по видове библиотеки

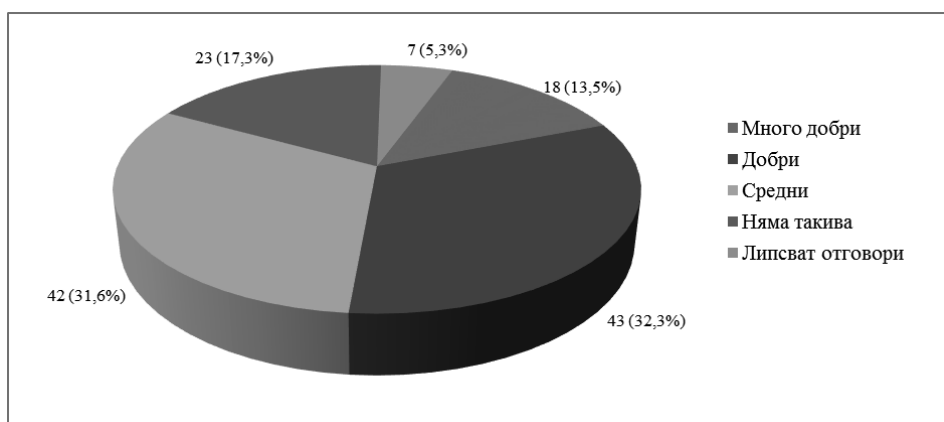

Фиг. към Таблица 1

Особено важно е да се оцени ефективността на обученията и да се идентифицират слабите им страни от библиотечния мениджмънт и отговорните служители за професионалната квалификация в библиотеката. На тази основа могат да се предприемат действени мерки за подобряване на дейността и постигане на по-висока ефективност. Резултатите от анкетното проучване сочат най-висока ефективност на обученията в регионалните библиотеки, следвани от университетските и от Националната библиотека. Според 6 (28,5%) от отговорилите, работещи в читалищни библиотеки, липсва такава дейност в техните библиотеки. Представителите на регионалните (59,5%) и университетските (48,3%) библиотеки сред анкетираното множество от библиотечни специалисти намират усилията на конкретната библиотека да организира обучения в рамките по продължаваща професионална квалификация преди всичко за епизодични. Няма трайно и системно действие на програми, надграждащи устойчиво знанията и уменията на специалистите.

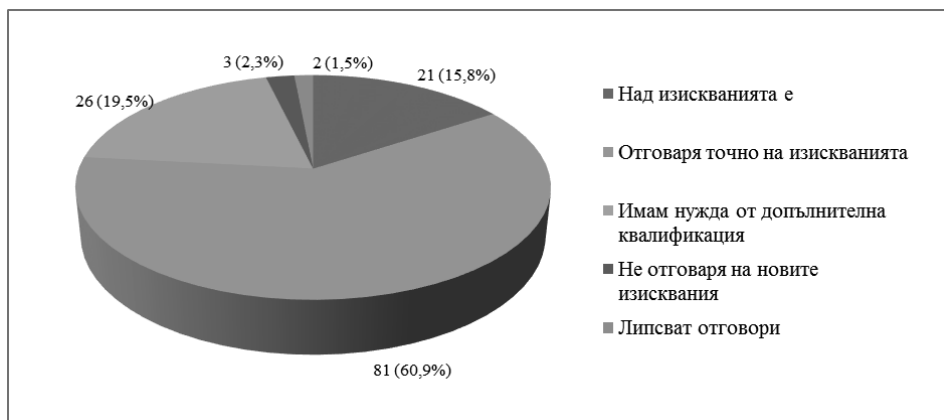
Изработването на пълноценна програма за професионална квалификация във всяка конкретна библиотека е мярка за модерен отговор на предизвикателствата, важно условие за професионалното израстване на персонала, чието участие в нея става един от водещите критерии в управлението на кариерите. Много малко от анкетираните са се възползвали от предоставената възможност да споделят своята визия за модерната система за продължаваща професионална квалификация. Обобщаващо по отношение на ангажиментите на съвременната библиотека и

като пример за добра практика звучи написаното в една от анкетите: „С разширяването на функциите на библиотеките е необходима непрекъснатата професионална квалификация. Националната библиотека предлага системно курсове за подобряване квалификацията на служителите си с външни специалисти. За целта е създаден модерен, технологично обзаведен център. Това дава възможност за придобиване на правоспособност в упражняваната професия и създаване на конкурентна култура и мотивация в организацията. В информационното общество продължаващото образование е елемент от обучението през целия живот. На съвременния етап от развитието на библиотечната професия сертификацията е особено важна, тъй като се явява необходима стъпка в прехода към глобални библиотеки и споделена каталогизация“.

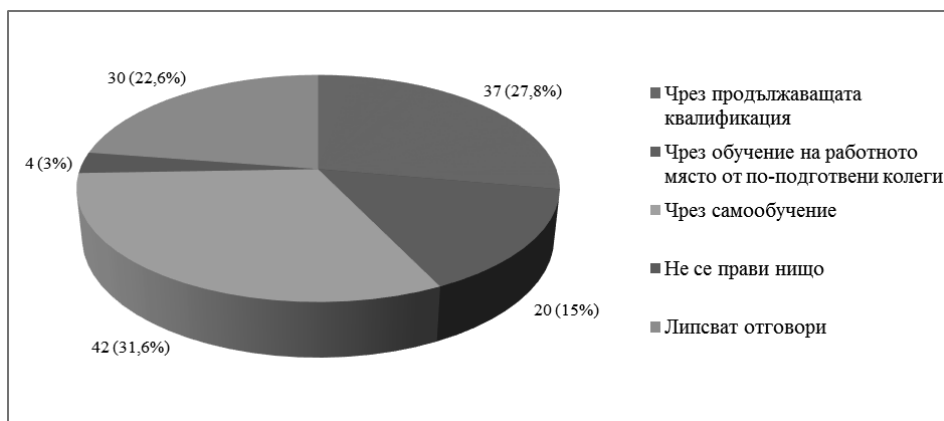
Фиг. 9. Оценка на възможностите за кариерно развитие в библиотеките (брой анкетирани / процент)

Фиг. 9 представя общата оценка на анкетираните по отношение на възможностите за кариерно развитие, а следващите въпроси са проверка и коректив на изразените мнения и допълват, уточняват или коригират информацията от общия въпрос. Най-малка част от анкетираните библиотечни служители – 18 (13,5%) определят условията за кариерно развитие в тяхната библиотека като много добри. Една трета от библиотечните служители, попълнили анкетите – 43 (32,3%) намират условията за добри. С пренебрежима разлика след тях са хората, според които условията за кариерно развитие са средни – 42 (31,6%). Двадесет и три от анкетираните – 17,3%, дават категоричен отрицателен отговор. Групата на негативистите, сравнена с умерените позитивисти, ако добавим към тях анкетираните, които не са отговорили на този въпрос – 23 (17,3%) остава значително по-малка, което дава превес на положителната оценка.

Фиг. 10. Оценка на адекватността на образованието и изискванията за работното място (брой анкетирувани / процент)

Съответствието между образователната степен на анкетирувания и работата, която той извършва е представено на фиг. 10. Осемдесет и един от отговорилите (60,9%) посочват пълна адекватност между образователната подготовка и дейностите, с които са натоварени. Немалък процент от анкетираните заявяват необходимост от допълнителна квалификация във връзка с трудовите задължения – 26 (19,5%). Но само 3-ма (2,3%) признават разминаването и сочат, че подготовката им „не отговаря на новите изисквания“. 21(15,8%) от участниците твърдят, че тяхното образование е „над изискванията“ за работата, която извършват.

Фиг. 11. Начини за преодоляване на разминаването в подготовката на анкетирувания и изискванията за работното място (брой анкетирувани / процент)

Библиотеката е динамично променяща се организация в условията на ИО. Служителите в библиотеките осъзнават честото разминаване

между подготовката им за дейностите и изискванията за нейното ефективно извършване в новата среда. Това е общовалидна потребност, независимо, че на този въпрос са отговорили 103 (77,4%) от анкетиранияте. Попълването на нови знания и умения става или чрез продължаващата квалификация, или чрез самообучение. Данните не са с голяма разлика – съответно 37 (27,8%) за продължаващата професионална квалификация и 42 (31,6%) – за самообучението. Само 4-ма от анкетиранияте (3%) отговарят, че „не се прави нищо“ в техните библиотеки за актуализиране на нужните умения, знания и способности. Това, че сравнително голям е процентът на липсващите отговори – 30 (22,6%), допълва негативните.

Коментарите в свободен текст в края на анкетите посочват, че обучението на работното място от по-подготвени колеги е реална възможност, прилагана в библиотеките – 20 (15%) от анкетиранияте. Като се вземат предвид добавените коментари към отговорите на този въпрос и предоставената възможност да се ранжират изредените форми, се вижда, че за повечето библиотекари се открояват самообучението, заело второ и помощта от по-опитни колеги.

В свободните отговори не е пропусната и системата за продължаваща професионална квалификация. Тя се коментира като задължение на организацията да осигури тази възможност за служителите, но не е пренебрегната и отговорността на служителя към предоставените му условия за професионално развитие. Посочено е, че трябва да се постави срок за обучението, което попълва установен дефицит или актуализира знанията и уменията.

Важно място се отрежда на запознаването с библиотеката като цяло. Предлага се през периода на изпитателния срок служителят да *„мине през основните отдели на библиотеката“*. Така, от една страна той ще прецени къде най-много му допада и, при освобождаване на място, би могъл да поиска разпределение на това работно място. От друга страна, ръководството и колегите му ще могат да преценят най-добре качествата му. В този много полезен по съдържание текст се посочва: *„Подготовката за израстване в кариерата трябва да включва съзнателно „отглеждане“ най-напред на добри специалисти. Това трябва да стане чрез изпращането им в командировки в чужбина и с поощряване на участието им в различни конференции.“* Поставя се и въпросът за поощряване *„на добрите и перспективните служители“*. В този дълъг текст заслужават внимание два важни момента. Единият е установеното несъответствие на броя на *„началническите места“* на броя на квалифицираните служители, които са повече, т.е. някои от тях няма да заемат полагащи им се ръководни длъжности. И другият момент е интуитивно разбраната потребност, която проектира в библиотеката *„двойната стълба“* и на-

мира за уместно разделянето на административните ръководители от експертите. Анкетираният говори за промяна във „*философията на дължностите*“. Представената теза е застъпена в модерните теоретични работки за кариерното развитие.

Промяната на библиотечната институция и библиотечната професия са неоспорими. Натрупаният опит и добра практика в изграждането на капацитет, на адекватни умения и необходими знания на библиотечните кадри вече получава своето осмисляне в теоретични публикации и монографии. Търсенето на ефективното присъствие на библиотеките в съвременния дигитален свят става все по-активно и все повече насочено към качеството и развитието на човешкия фактор. Утвърждаването на библиотечната професия преминава през сложни пътища на справянето с негативизма и negliжирането; с трудностите, но и с уповаване на забележителните успехи по пътя на промяната. В книгата си за непреходните ценности на библиотеките, които те носят и в ХХІ век, Майкъл Горман посвещава емоционални думи на „духа, мотивацията и целите на нашата професия. <...> професия, в чиято основа са услугите, е алтруистична професия. Ние се стремим да обслужваме отделни личности и по този начин да служим на обществото и цялото човечество“⁷⁷.

⁷⁷ Горман Майкъл. Нашите непреходни ценности. Библиотеките през ХХІ век. София, 2006, с. 114.

РАЗВИТИЕ НА БИБЛИОТЕЧНАТА ИНФРАСТРУКТУРА В БЪЛГАРИЯ

АНЕТА ДОНЧЕВА

Aneta Doncheva. DEVELOPMENT OF LIBRARY INFRASTRUCTURE IN BULGARIA

Библиотечната инфраструктура се разглежда като част от инфраструктурата на културата, образованието и науката в страната. Разглежда се организацията на библиотеките в териториални системи и мрежи, както и наличието и развитието на йерархичните и координационните връзки между тях. Прави се опит да се очертае и разшири представата за библиотечната инфраструктура – освен библиотеките и библиотечните мрежи се включват и няколко компонента, които не са типични за инфраструктурата, но имат значение за нейното развитие. Това са библиотечното образование и библиотечната наука (библиотековедските изследвания); библиотечните сдружения и библиотечния печат (медии). Целта е да се насочи вниманието към изработване на стратегия за библиотечна инфраструктура, която да е основана на визията за широко достъпни, качествени и ефективни библиотечни услуги, отговарящи на нуждите на потребителите в съвременното общество.

Ключови думи: библиотека, библиотекознание, библиотечна инфраструктура, библиотечна система, библиотечна мрежа, библиотечно сътрудничество, библиотечно образование, библиотечна асоциация, библиотечна публикация

Library infrastructure is seen as a part of the infrastructure of culture, education and science in the country. The article reviews the organization of libraries in territorial systems and networks, as well as the availability and development of the hierarchical and coordinative relations between them. An attempt to delineate and expand the notion of library infrastructure – in addition to libraries and library networks are included several components, that are not typical for this infrastructure, but are significant for its develop-

ment. These components are library education and library science (library research); library associations and library literature and publication (media). The aim is to focus on developing a strategy for library infrastructure that is based on the vision of widely available, high quality and efficient library services that meet the needs of users in today's society.

Keywords: library, librarianship, library infrastructure, library system, library network, library cooperation, library education, library science, library research, library association, library literature, library publication

За същността, обхвата и предназначението на инфраструктурата съществуват много и най-различни становища и определения. Според най-употребяваните в научната литература и практиката инфраструктурата е комплекс от общи условия, които осигуряват благоприятното развитие на основните отрасли на икономиката и са релевантни на потребностите на населението. Прието е да се смята, че инфраструктурата по своята същност е съвкупността от всички необходими съоръжения и средства, които обслужват непряко икономиката и живота. Тя осигурява условия за функциониране и възпроизводство на обществото. Инфраструктурата всъщност дава възможност за поддържане и подобряване на социалните условия на живот. Един от видовете инфраструктура е социалната, включваща образование, наука, здравеопазване, култура и др. Социалната инфраструктура създава благоприятни условия за живот на населението и човешките ресурси и включва различни обекти и дейности.

Библиотечната инфраструктура (БИ) на практика се явява част от инфраструктурата на културата, образованието и науката, тъй като библиотеките биват различни видове и имат различна ведомствена подчиненост. Проблемите на БИ са много и разнообразни и се нуждаят от сериозни и задълбочени анализи и изследвания. В рамките на тази статия ще бъде направен опит основните от тях да бъдат изявени с цел проправяне на пътя на цялостни реформи на библиотечната система в нашата страна. В българското библиотечно дело и до сега все още няма национално съгласие по жизнено важни проблеми на БИ, тъй като не е разработена стратегия за развитие на национална библиотечна система и мрежи.

В нашето библиотекознание могат да бъдат намерени множество и разнообразни публикации третиращи проблеми на БИ. Те основно са свързани с организацията на библиотеките в териториални системи и мрежи, с наличието и развитието на йерархичните и координационните връзки между тях.

В рамките на обусловената от практиката библиотечна система (на национално ниво тя не е нормативно регламентирана) има нормативно определена Национална мрежа на обществените библиотеки по смисъла на Закона за обществените библиотеки (Глава трета, чл. 41–46)¹. Чрез този регламент законът дава възможност адекватно да се защитят съвременните функции и дейности на обществените библиотеки, процесите на координиране и коопериране между тях, с цел осигуряване на добри библиотечни услуги за обществото. Законовото определяне на основните участници и техните задачи в тази национална мрежа на практика обаче продължава да не решава проблемите на неравномерното разпределение на библиотеките по териториален признак, което води до неравномерно разпределение и на услуги за гражданите. Все още не са решени много въпроси за интегрирането на библиотечните дейности, за координационните връзки между обществените библиотеки и др. Определянето на тази мрежа, независимо, че е най-голямата в България, не изчерпва също така проблемите на цялата инфраструктура на библиотеките в страната. Реално у нас функционират университетски библиотеки, които са разположени в различни градове и региони и които бележат интензивно развитие през последните години. В страната функционират и специални библиотеки, създават се нови видове библиотеки, като тук нямаме предвид онези, които се появяват вследствие от въвеждането на новите информационни и комуникационни технологии. Затова, ако действително се говори за национална инфраструктура в областта на библиотечното дело, то трябва да бъде съобразено с всички видове действащи библиотеки и освен това – с изградените вече различни функционални мрежи: автоматизирани, дигитални, за обслужване и др.

Тук ще бъде направен опит да се очертае и разшири представата за БИ като освен библиотеките и библиотечните мрежи ще бъдат включени и компоненти, които може би не са типични за инфраструктурата, но оказват влияние върху нейното развитие, като *библиотечното образование, библиотекознанието (библиотечните изследвания), библиотечните сдружения и библиотечния печат (медии)*. Така се оформят следните компоненти на БИ:

1. *Библиотеки и библиотечни мрежи.*
2. *Библиотечно образование и библиотекознание (изследвания).*
3. *Библиотечни сдружения.*
4. *Библиотечен печат (медии).*

¹ **Закон за обществените библиотеки.** В сила от 06. 07. 2009 г. Обн. ДВ. бр. 42 от 5 юни 2009 г., изм. ДВ. бр. 74 от 15 септ. 2009 г., изм. ДВ. бр. 38 от 21 май 2010 г., изм. ДВ. бр. 15 от 15 февр. 2013 г., изм. ДВ. бр. 68 от 2 авг. 2013 г. [онлайн]. [Прегледан на 20.08.16]. Достъпно от: <http://lex.bg/bg/laws/ldoc/2135636021>

1. Формиране и развитие на библиотечна инфраструктура в България до Втората световна война

Началото на XX век заварва българската държава след Освобождението в подем. До края на Втората световна война в страната вече е изградена следната БИ:

1. Започва бавно изграждане на библиотеки в цялата страна. Най-многобройни са тези при читалищата, които се администрат от Върховен читалищен съюз. Съществуващите библиотеки в училищата и малките градски библиотеки са слаби и в тежко състояние.

В този период се създават основните библиотеки на страната: Народните библиотеки в София, Пловдив, Търново и Шумен; първите български научни библиотеки – към БАН, Софийския университет и други висши учебни заведения. На практика е изградена мрежа от:

- държавни (народни) библиотеки;
- читалищни библиотеки;
- училищни библиотеки;
- ведомствени библиотеки.

Законовите и другите нормативни документи за библиотеките в България след Освобождението имат частичен характер и регламентират дейността на отделни видове библиотеки или отделни библиотечни дейности: Закон за депозиране на печатни произведения (1897)², Закон за народното просвещение (1909)³, Закон за учредяване на достъпни народни библиотеки (1920)⁴, законите за народните читалища (1927, 1941)⁵ правилници и инструкции за работата на големите български библиотеки в София и Пловдив⁶. Реално в този период се изграждат основните видове библиотеки в страната, които са в основата на БИ и до сега.

2. Започва провеждането на първите професионални курсове за библиотекари. Библиотековедски дисциплини се преподават от 1924 г. в Софийски университет „Св. Климент Охридски“.

Натрупан е и опит в изследванията на библиотечната дейност. До 30-те години на XX век са направени първите теоретични разработки в областта на библиотекознанието. Правят се първите опити за въвеждане на единни методи на описание и изработване на каталози, възприемане

² Закон за депозиране на печатни произведения, 1897. В: Дончева, Анета и др. Библиотечното дело в България : Сб. нормат. док. 1878–2012 г. 3. изд. / Състав. Анета Дончева, Александър Димчев. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2012. с. 9.

³ Пак там, с. 63-68.

⁴ Пак там, с. 97-98.

⁵ Пак там, с. 99-102; с. 105-114.

⁶ Пак там, с. 55-61; с. 70-96.

на единна класификационна система, сигниране и др. Едни от най-модерните за времето си и добри текстове са тези на Стоян Аргиров „Ръководство за уреждане народни, общински, ученически и частни библиотеки“⁷; на Петър Ненков „Ръководство за описване, класиране и нареждане на книги в Плевенската градска библиотека“⁸; на Иван Данов „Съкратен азбучен показател на десетичната библиографична класификация“⁹ и др.

3. Специализирано библиотечно сдружение в този период не се появява. Трябва да отбележим обаче, че Елена Кирова в своята „История на библиотеките“¹⁰ споменава, че Върховния читалищен съюз на практика организира изцяло работата на читалищната мрежа от библиотеки и за тях играе ролята на подобно сдружение.

4. За съжаление, с малки изключения, няма организиран библиотечен печат.

Можем да заключим, че в този период:

- паралелно активно се развиват държавните и големите научни библиотеки;
- има силно присъствие на много добри специални (ведомствени) библиотеки;
- в библиотечното дело се създават основните правила за работа на библиотеките и основните нормативни актове за задачите и устройството им;
- натрупва се опит в обучението на библиотекарите.

II. Развитие на библиотечната инфраструктура след Втората световна война

Десетилетията, които следват, са много специфични, защото до 1990 г. развитието на библиотеките и БИ се отличава със силно идеологизиране. Характерно става строгото йерархизиране на библиотеките и използването на централизирания метод на структуриране на БИ. Нормативните актове не са с висока правна сила, но се изгражда реално поднормативната уредба към тях, която дава възможност библиотеките да

⁷ **Аргиров**, Стоян. Ръководство за уреждане народни, общински, ученически и частни библиотеки. Пловдив: Книж. В. Ив. Калайджиев и сие, 1898. 122 с.

⁸ **Ненков**, Петър. Ръководство за описване, класиране и нареждане на книгите в Плевенската градска библиотека (за съжаление останало в ръкопис).

⁹ **Данов**, Иван. Съкратен азбучен показател на десетичната библиографична класификация : Нареден според фр. изд. на Междунар. библиогр. инст. в Брюксел, Белгия, и ръководството на П. Ненков от Иван Данов. Плевен: Общ. образ. д-во Съгласие, 1921. 54 с.

¹⁰ **Кирова**, Елена. История на библиотеките. София: Наука и изкуство, 1975. с. 202.

функционират пълноценно, да обслужват гражданите и да предоставят услуги.

1. През 1956 г. състоянието на библиотеките в страната позволява те да бъдат представени вече в библиотечни мрежи:

- на Министерството на културата: националната (тогава Държавна библиотека „В. Коларов“) и окръжните библиотеки;
- на читалищата: читалищни библиотеки;
- на профсъюзите: профсъюзни библиотеки в предприятия, заводи, мини, транспорт, учреждения и др.;
- на Министерството на народната просвета: библиотеки при началните, основните, единните и средни училища и учителските институти; библиотеки към висшите учебни заведения;
- на Българската академия на науките: централна и при отделни институти;
- други мрежи групират ведомствените библиотеки при министерства и клубове, военните библиотеки, медицинските, техническите и др.¹¹

В този период най-голямо влияние за инфраструктурата оказва отнасящото се до всички видове библиотеки ПМС № 2 от 20 януари 1970 г. за утвърждаване на основни положения за организиране на единна библиотечна система в Народна Република България.¹² Това постановление на практика заковава една йерархична библиотечна инфраструктура като:

- Централни библиотеки: национална и някои специални;
- Научни и специални библиотеки, изградени на отраслов принцип: библиотеки на БАН, при ВУЗ; библиотеки в областта на научната и специалната техническа информация; библиотеки на МНО и МВР;
- Библиотеки на териториален принцип: окръжни; централни градски читалищни, общински читалищни;
- Общообразователни библиотеки към предприятия и учреждения.

Факт е, че има опити да се създадат редица хоризонтални структури като съвети, комисии и др. Освен това на Комитета за култура е възложена мисията ведомствено да отговаря за всички видове библиотеки в държавата. Но въпреки това постановлението от 1970 г. се оказва повече работещо на хартия. Като цяло издаваните нормативни документи от Министерски съвет и от други държавни органи след Втората световна

¹¹ Цветанов, Ценко, Кирова, Елена. *Общо библиотекознание*. София: Наука и изкуство, 1956, с. 90–102.

¹² Постановление № 2 на МС от 20 януари 1970 г. за утвърждаване на основни положения за организиране на единна библиотечна система в Народна Република България. В: Дончева, Анета и др. *Библиотечното дело в България*: Сб. нормат. док. 1878–2012 г. 3. изд. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2012. с. 147–154.

война целят да наложат централизирана и йерархизирана организация, при която не се отчитат в дължимата степен исторически обусловените и определените от съвременното развитие специфични функции на отделните библиотеки, ограничени са тяхната автономност и възможност за самостоятелно развитие.

2. През 1950 г. е създаден Държавният библиотечен институт, а през 1953 г. – специализирана катедра при Софийския университет. Първоначално в нея студентите се обучават в самостоятелна специалност, а впоследствие обучението се извършва под формата на втора специалност, придобивана успоредно с основната, и чрез следдипломна квалификация. Тази катедра в периода от 1986 до 1993 г. е в рамките на Център по културознание.

След Втората световна война много активно се развиват библиотечните изследвания. И все пак не може да се каже, че са създадени фундаментални трудове, особено в теорията на библиотекознанието като наука.

3. И през този период не се създава сдружение на библиотекарите.

4. От 1954 до 1991 г. националната библиотека издава професионалното списание „Библиотекар“. По това време се правят опити и за поддържане на научна периодика в областта на библиотечното дело. Отново националната библиотека, след 1953 г., започва поредицата „Известия на Народната библиотека Кирил и Методий“.

Съвременно състояние и проблеми на библиотечната инфраструктура (края на XX – началото на XXI век)

1. Първите реформи на инфраструктурата започват реално с Наредба за статута и дейността на библиотеките и за взаимоотношенията в националната библиотечна мрежа. Наредбата е приета с ПМС № 19 от 31 януари 1996 г.¹³ Тук библиотеките се групират както следва:

- Национална библиотека;
- Централни научни библиотеки;
- Библиотеки в състава на висшите училища;
- Регионални библиотеки;
- Читалищни библиотеки;
- Градски библиотеки;
- Училищни библиотеки;
- Специални библиотеки към научни институти; ЦДА и държавните архиви; музеите; църквите и др. организации.

¹³ **Постановление № 19 на МС от 31.01.1996 г** за приемане на Наредба за статута и дейността на библиотеките и за взаимоотношенията в националната библиотечна мрежа. В: **Дончева**, Анета и др. Библиотечното дело в България : Сб. нормат. док. 1878–2012 г. 3. изд. / Състав. Анета Дончева, Александър Димчев. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2012. с. 174–178.

В периода на преход към пазарна икономика нашата държава не изработи национална стратегия, релевантна на общите европейски документи, които утвърждават ролята на библиотеките в обществото. Затова дълго време имаше изоставане в промените на нормативната уредба за библиотеките спрямо темпа на реформиране на законодателната система в държавата. В края на XX в. България беше единствената европейска страна без специално библиотечно законодателство. Библиотеките не присъстват в правното пространство като субект. В периода след 1992 г. професионалната общност, подпомогната от различни програми, предложи два проекта за библиотечен закон, които по различни причини не бяха приети. В част от новоприети нормативни документи само се споменаваха за библиотеки или за техни основни дейности. Те за съжаление не третираха статута и финансирането им и не създаваха необходимите предпоставки за пълноценното им функциониране.

Въпреки усилията на библиотечната общност и многото инициативи за промени на законодателството, с помощта на което да се регламентира една съвременна БИ, не се формира национална политика и съответно обща стратегия за развитието на библиотечния сектор. Вероятно заради различното ведомствено подчинение на библиотеките не бе оценена тяхната роля в реализацията на важни национални стратегии, каквито са за тези учене през целия живот, за електронно правителство и др. Така на практика до 2000 г. те значително изостават и не отговарят на очакванията и изискванията на гражданите към тях, въпреки че се издържат от данъкоплатците. Библиотеките са този инструмент на властта, чрез който биха могли да се осигуряват правата на гражданите за достъп до информация, книги и друга литература, както и до електронна информация чрез интернет.

По данни на НСИ за 2005 г. в страната функционират 4 552 библиотеки с фонд над 2000 тома, от които НБ „Св. св. Кирил и Методий“, 27 регионални, 2 695 читалищни, 1 465 училищни, 81 към висши училища и 184 специални библиотеки. Само 17% от българските граждани ползват библиотеки, като в европейските страни този показател е над 50%. Обществените библиотеки у нас се ползват от 10% от населението, докато във Великобритания, Дания, Швеция, Финландия и др. този показател е над 60%. Подобна разлика свидетелства за ефективността на библиотечния сектор и неговата роля в гражданското общество.

Изграждането на съвременната инфраструктура започва да става възможно при последните промени. Приетият през 2009 г. Закон за обществените библиотеки (ЗОБ) е една много важна стъпка за решаването на проблемите на БИ, но само на един тип библиотеки – най-многобройните у нас – обществените. Все още предстои изпълнението на основ-

ните му разпоредби и превръщането му в действащ закон. ЗОБ на практика регламентира инфраструктура като определя следните видове: национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“; регионални библиотеки; общински библиотеки; читалищни библиотеки.

Важно е да се отбележи, че за първи път нормативно се обезпечава съвременна инфраструктура от самостоятелни единици, които обаче се обединяват в Национална мрежа на обществените библиотеки с нов тип взаимоотношения между различните видове. Така библиотеките стават гарант за осигуряване на свободен и равен достъп за гражданите до библиотечни и други информационни ресурси – национални и международни. Те съдействат и за изпълнението на общонационални функции, свързани със събирането и съхраняването на книжовното културно наследство и с достъпа до него. Мрежовата структура спомага оптимизирането броя на библиотеките и организацията на обслужването в съответствие с практиката на страните членки на Европейския съюз и с действителните потребности на всеки регион и същевременно дава възможности за усъвършенстване системата на финансиране с оглед осигуряване на необходимите информационни, кадрови и материални ресурси както чрез бюджета, така и чрез реализирането на проекти и програми. Законът активизира сътрудничеството на Министерството на културата с общините и ведомствата, с цел координиране оптимизацията на библиотечното обслужване и осъществяване на съвместни проекти.

Останалата част от БИ в страната се регламентира чрез Закона за висшето образование (университетски библиотеки); Закона за предучилищното и училищното образование (училищни библиотеки); Закона за БАН/Устав на БАН (за специалните библиотеки).

Важно е да отбележим, че в съвременните условия инфраструктурата е силно повлияна от други мрежи, започнали да функционират активно. Такива са:

- междубиблиотечното заемане;
- автоматизираните библиотечно-информационни мрежи;
- дигиталните мрежи;
- мрежите за обслужване;
- за закупуването и използването на документи и електронни ресурси – библиотечни консорциуми и др.
- мрежи на библиотечните персонални ресурси, целяща квалификация и установяването на съответствие на квалификацията на библиотечния персонал и др.

2. След 1990 г. настъпват промени в библиотечното образование. Катедрата в СУ „Св. Климент Охридски“ се отделя като самостоятелна и е част от Философския факултет. Тя извършва обучение по бакалавърска,

магистърски и докторски програми в професионалното направление, акредитирано от Националната агенция за оценяване и акредитация (НАОА) „Обществени комуникации и информационни науки“. От учебната 2014/2015 г. се предлага и дистанционна форма на обучение.

Държавният библиотекарски институт последователно се преименува и трансформира в полувисш Институт по библиотечно дело, в Колеж по библиотечно дело и в Колеж по библиотекознание и информационни технологии. През 2004 г. Народното събрание гласува създаването на Специализирано висше училище по библиотекознание и информационни технологии, което от 2010 е преобразувано в Университет по библиотекознание и информационни технологии. УниБИТ обучава по бакалавърски, магистърски и докторски програми в посоченото по-горе професионално направление, също с акредитация от НАОА.

През 2001 г., по проект на професионалната организация и на катедрата при Софийски университет е създаден Център за продължаващо образование на библиотекари (ЦПОБ), а през последните години Националната агенция за професионално образование и обучение (НАПОО) лицензира центрове за професионално обучение в направление „Библиотечно-информационни науки и архивистика“, по специалността „Библиотекознание“ и професията „библиотекар“.

И ако образователната система бележи успехи с добри програми и добро базово образование, то влошаващата се кадрова обезпеченост идва от липса на изградена система за кариерно развитие на библиотечните специалисти, единна система на заплащане и стимулиране на труда им. Въпреки че имаме добре развито образование по библиотечно-информационните специалности, в 52% от обществените библиотеки нито един от заетите няма библиотечна квалификация, а в 44% от библиотеките нито един от работещите няма компютърна грамотност. Персоналът в повечето библиотеки застарява и те се превръщат в непривлекателно място за работа за младите хора.

Изследванията в областта на библиотекознанието след 1990 г. се опитват да се деидеологизират и са в търсене на нови позиции. В свое изследване М. Младенова¹⁴ твърди, че липсват публикации, преосмислящи логиката на предмета и обекта на библиотекознанието като наука и функциите на библиотеките. Като резултат от демократичните промени, настъпили в страната ни, се появяват и публикации развенчаващи митовете и легендите за „постиженията“ на социалистическото библиотекознание. Някои автори изказват мнение, че ние не сме разработили и

¹⁴Младенова, Мария. Библиотекознанието в България от Освобождението до средата на 40-те години на XX век. История, теория, практика. [онлайн]. [Прегледан на 20.08.16]. Достъпно от: http://bibliographylibrary.weebly.com/uploads/3/7/9/4/37944541/_____40-__xx__new_1_.pdf

осмислили дълбоко и всестранно основните въпроси на тази наука. М. Младенова изказва мнението, че не е проучено развитието на библиотековедската мисъл в България; че нямаме нито един български терминологичен речник по библиотекознание; че има немалко „бели полета“ в историята на библиотеките в България и в изследванията на отделните видове библиотеки; че няма съпоставителни анализи търсещи мястото на българската библиотечна история в европейски контекст и препоръчва да се изследват общите и специфичните процеси, явления и тенденции, характерни както за европейските, така и за българските библиотеки.

3. В този период, още през 1990 г., се основава Съюз на библиотечните и информационните работници (СБИР) в България като доброволна и независима професионално-творческа организация, която обединява специалисти, независимо от ведомствената принадлежност на институцията, в която работят. Целта е да се обединят усилията в стремежа за усъвършенстване на библиотечната и научно-информационната дейност и да се издигне престижа на професията. От 2008 г. СБИР е преименуван на Българска библиотечно-информационна асоциация (ББИА).

През 2015 г. ББИА чества 25 години от нейното учредяване. На практика това са години, в които се осъществява застъпничество за библиотеките и тяхната модернизация. Помага се при развитието на професионалната квалификация и издигането на статута на библиотечната професия в условията на перманентна финансова криза. ББИА си извоюва позицията на гарант за устойчивото развитие и бъдещето на библиотеките в информационното общество. За съжаление през последните години организацията повече работи с обществените библиотеки, частично проявява активност по отношение на училищните библиотеки и е с най-малко ангажменти по отношение на големите научни библиотеки.

4. Професионалният периодичен печат след 1990 г. също претърпява промени. От 1991 до 1997 г. излиза сборникът „Библиотекознание, библиография, книгознание“. През 1993 г. списанието, издавано от националната библиотека е преименувано на „Библиотека“. ББИА издава от 2000 г. свой „Бюлетин“, а от 2013 – списанието „ББИА Онлайн“, което се разпространява в онлайн и в печатен вид. През 2009 г. започва издаването на „Годишник на Софийския университет Св. Климент Охридски. Философски факултет. Книга Библиотечно-информационни науки“. УниБИТ издава поредицата „Научни трудове на Университета по библиотекознание и информационни технологии“. НБКМ, ББИА, издателствата на СУ и УниБИТ публикуват и други издания по проблеми на библиотечното дело. За библиотечния печат е важно, че се оформя едно научно издание – списание „Библиотека“, което в последните години се

издаваше от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и СУ „Св. Климент Охридски“. Тук трябва да отбележим, че библиотеките продължават да са недостатъчно представени в различните видове медии.

Като обобщение на най-характерното за този период може да се каже:

- промяната на икономическата и обществената система в България, която силно разтърси и библиотечното дело;

- някои от проблемите на библиотеките (поглеждайки от днешна дата) се развиваха и решаваха извън и независимо от библиотечната среда – напр. масовото закриване на ведомствени библиотеки; чувствителният спад в работата на училищните библиотеки; сериозните затруднения в комплектуването на всички видове библиотеки поради пълната липса на средства и т.н. Други проблеми бяха решавани на основа на новите виждания на специалистите за развитието на библиотеките, както и на основата на определен консенсус по някои въпроси в библиотечните среди – напр. проблемът с деидеологизацията на библиотечните фондове; реструктурирането или разпада на т.нар. централизирани библиотечни системи (ЦБС); промените или разпада на т.нар. методична помощ и ръководство на библиотеките; разпада или промените във връзките между библиотеките, регламентирани в действащото години наред ПМС № 2 от 1970 г. и др.

- преходът към пазарна икономика доведе до сериозни промени в съществуващата до 1990 централизирана йерархична система на библиотеките в страната.

През изминалия 20-годишен период, въпреки усилията на библиотечната общност, не бяха изпълнени две съществени условия, довели до успех и плавен преход в другите новоприсъединени към ЕС страни:

- формиране на обща национална политика и съответно обща стратегия за развитието на библиотечния сектор, независимо от различното ведомствено подчинение на библиотеките;

- оценяване на ролята от страна на законодателната и изпълнителната власт, която библиотеките могат и трябва да играят в реализацията на важни национални стратегии.

На този етап ключовите проблеми, свързани с и оказващи въздействие върху БИ са следните:

Все още няма национално съгласие по жизнено важни проблеми на БИ, тъй като не е разработена стратегия за развитие на национална библиотечна мрежа.

На практика библиотечната мрежа не е реформирана, неравномерно е разпределена териториално, което води и до неравномерно разпределение на услугите. Опити за компенсиране на по-засегнатите части на

страната са направени с различни програми и проекти (напр. „Глобални библиотеки – България“ и др.).

Не се реализира на практика заложената в Стандарта за библиотечно-информационно обслужване визия за координиране дейността за развитието на библиотечните ресурси и библиотечно-информационното обслужване. Няма реални политики за гарантиране достъпа на гражданите до документи и услуги чрез утвърждаване ролята на библиотеките в информационното общество. Констатира се, че години след приемането на Закона за обществените библиотеки, той не се прилага пълноценно¹⁵.

Националният съвет за библиотечно дело не изпълнява функциите си по смисъла на чл. 48 от Закона.

Не се работи по предложените от библиотечната общност мерки за опазване и достъп до националното книжовно и литературно културно наследство (за което има разработена програма)¹⁶.

Недостатъчното и неритмично финансиране за обновяване на библиотечните фондове е хроничен проблем, на който се дължи отливът на читатели и ниската ефективност на използване на фондовете. Програмата на Министерството на културата бе възобновена през миналата година – тя осигурява средства на конкурсен принцип веднъж годишно и малък процент библиотеки успяват да се възползват от нея.

Библиотеките не разполагат с подходящ софтуер и хардуер, който да позволява изпълнението на програми за дигитализация на културното наследство, изграждането на интегрирани библиотечни системи и мрежи. Това се отразява негативно на кооперираното използване на ресурси, оптимизацията на труда, ефективното библиотечно обслужване, отдалеченият достъп до ресурсите и представянето на българската култура пред света.

Тревожна е тенденцията на застаряване на персонала. Няма проучвания на пазара на труда за библиотекари и съответно за реализирането на завършилите библиотечни специалности бакалаври и магистри в библиотеки и свързаните с тях учреждения и организации. Над 50% от работещите в библиотеките са без библиотечна квалификация. Изключително ниските заплати в сектора не позволяват прив-

¹⁵ **Предложения към МК за мерки за по-нататъшното развитие на обществените библиотеки** [от ББИА] [онлайн]. [Прегледан на 20.08.16]. Достъпно от: http://www.lib.bg/novini1/2014/stanoviste_biblioteki_obshtestwen_savet_Sept_18_2014.pdf

¹⁶ **Национална стратегия и програма за опазване на книжовното културно наследство в библиотеките и осигуряване на достъп до него** : проект. София: Бълг. библ.-информ. асоц., 2013 ([София] : [БПС]). 35 с. : с цв. ил., табл., факс.

личане на необходимите високо квалифицирани специалисти, а липсата на система за кариерно развитие и на единна система на заплащане и стимулиране на труда на библиотечните специалисти правят библиотечната професия непривлекателна за младите хора.

Изключително влияние върху БИ ще имат промените наложени от ИКТ и настъпилите ключови трансформации на видовете библиотеки. Българските библиотеки изостават в технологичното си обновление, внедряването на новите ИКТ и като присъствие в глобалната мрежа. Особено силно е това изоставане при обществените и училищните библиотеки.

Стратегическото предизвикателство, пред което е изправено глобалното информационно общество – да се оползотвори напълно потенциалът на ИКТ за преодоляване на традиционните форми на информационно изключване, като едновременно се даде възможност на всички граждани да се възползват от новите технологии и услуги, ще породи интегриране на БИ и *информационната инфраструктура*, която осигурява достъп на гражданите и организациите до информационните ресурси. Говори се дори за *дигитална информационна инфраструктура*.

По-голямата част от библиотеките се намират в сгради, които не отговарят на нормативните изисквания, имат остаряла и несъответстваща на очакванията на съвременния читател материално-техническа база. Много от обществените библиотеки са разположени в помещения с малка площ (до 100 кв. м.), а голяма част от тях имат нужда от ремонт на помещенията.

Библиотеките губят възможности за участие в международни проекти и програми поради липса на необходимите източници за съфинансиране.

Предложения за една съвременна и ефективна библиотечна инфраструктура в България:

– Надграждане на вложените досега инвестиции в библиотеки като Националната, регионалните, общинските и читалищните, след преглед и редуциране на цялостната мрежа, с оглед разположението им и развитието на мобилно библиотечно обслужване; в университетските и специалните библиотеки, при обновяване и стабилизиране на мрежата на БАН; в училищните библиотеки и други форми на библиотечно и информационно обслужване в училищата; в частните и други специфични видове нови библиотеки. От голямо значение е ефективното използване на вече изградената БИ.

– Изработване на нови и съвременни интегрирани програми за обучение. Разширяване на дистанционното обучение. Промени в системата

за професионално образование като една добра комбинация е обучение с ресурси на образователните институции и на библиотеките.

- По-голяма критичност към качеството на библиотечните изследвания. Необходимост от екипност в ключови и фундаментални изследвания, свързани с библиотечното дело.

- Повишаване мястото и ролята на библиотечните сдружения и активно съдействие за развитието на всички видове библиотеки.

- Създаване на система от научни и популярни издания в областта на библиотечното дело. Активно публикуване в професионални и научни платформи, възможно е в бъдеще да има и други визуални медии в областта на библиотечното дело.

Стратегията за една работеща БИ трябва да е основана на визията за широко достъпни, качествени и ефективни библиотечни услуги, отговарящи на нуждите на потребителите в съвременното общество.

СТРУКТУРА, ОРГАНИЗАЦИЯ И КОМУНИКАЦИЯ В БИБЛИОТЕКАТА – ТЕОРЕТИЧНИ АСПЕКТИ

СВЕТОСЛАВА ТОНЧЕВА

Svetoslava Toncheva. STRUCTURE, ORGANIZATION AND COMMUNICATION IN THE LIBRARY – THEORETICAL ASPECTS.

Текстът представя основополагащи дефиниции и интерпретации на понятията структура (типове структури), организация (организационно развитие и култура) и комуникация (комуникативни нива и модели), поставени в контекста на изследването на библиотеката. Употребата на тези понятия в библиотечната сфера се опира на съдържанията им, изведени с инструментариума на други науки: от една страна управление на човешките ресурси и теория на организацията като част от икономиката на труда, а от друга – психология, социология, организационно поведение и др. Конкретната цел на текста е да се установят теоретичните връзки и зависимости между структура, организация и комуникация и значимостта на всеки един от тези компоненти за останалите. Предстоящото им анализиране и сравнение по примера на регионалните библиотеки в България ще потвърди или отхвърли тези връзки на практическо ниво и ще доведе до извличане на един оптимален модел на функционирането им, в който комуникативните процеси са особено важни¹.

Ключови думи: библиотека, структура, организация, комуникация

¹ Това са основни теоретични опорни точки в предстоящото по-задълбочено и допълнено с емпирични наблюдения изследване на вътрешните комуникативни процеси в регионалните библиотеки в България. Дисертационното изследване на авторката е в процес на разработване в катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика“ под ръководството на Илко Пенелов.

The text presents the basic definitions and interpretations of the terms: structure (types of structures), organization (organizational development and culture) and communication (communication levels and models) in the context of the study of the library. The use of these terms in library field is based on their contents created with the tools of other sciences: on the one hand human resource management and theory of organization as part of labor economics, on the other – psychology, sociology, organizational behavior, etc. The specific aim of the text is to establish theoretical relationships and dependencies among structure, organization and communication and the importance of each of these components to the others.

Keywords: library, structure, organization, communication

Структура

Структурата на различните видове библиотеки се осъществява чрез взаимосвързаност на определени елементи – ръководство, обособени звена, служители – които се намират в различни по тип зависимости – вертикални, хоризонтални, функционални, косвени, формални и неформални. Това рефлектира в многообразие на срещаните в практиката структури, по-често решавани на местно ниво и повлияни от субективни фактори. Според наблюденията на О. Харизанова (2005–2006 г.) организацията на българските библиотеки на административно и методическо ниво не е зададена от координиращ и контролиращ орган според вида и статута на библиотеката, а зависи от ръководството ѝ.

Теоретично са изведени няколко типа структури² в зависимост от отношенията, връзките и субординацията между отделните звена на библиотеката. *Йерархичната* структура има вертикален характер, като при нея съществува строго разделение на труда и често ѝ липсва гъвкавост. *Функционална и линейна* структура – тези типове, взети поотделно, или комбинацията от тях могат да компенсират дефицитите наблюдавани в йерархичната структура. Предимствата им са свързани с групиране на персонала по основни библиотечни дейности, което води до специализация на управлението, качество на решенията и компетентен обхват на всички сфери на управление. Всеки ръководител отговаря „линейно“ за задачите на своето звено, а функционалният ръководител – за основните библиотечни функции.

² Вж. напр. Сулова, И. М., Клюев, В. К. Менеджмент библиотечно-информационной деятельности. Санкт Петербург: Профессия, 2009, с. 292–313; **Дончева, Анета, Грашкина-Минчева, Ваня, Георгиева, Елена.** Общо библиотекознание. Библиотечен мениджмънт. София: Българска библиотечно-информационна асоциация, 2014, с. 126–129.

Една от най-разпространените структури е *функционално-технологичната* – в основата ѝ са няколко базови технологични цикъла от работата в библиотеката: комплектуване, обработка и съхраняване на документите, организация на библиотечното, справочното и информационното обслужване и др. За немалка част от библиотеките типична е *линейно-йерархичната управленска структура* – нивата при нея са следните:

1. ръководител на библиотеката (директор, главен библиотекар, отговорник библиотекари);

2. подчинени на него/нея ръководители на структурни звена (главни библиотекари, ръководители на отдели или библиотекари, които отговарят за подчинени на тях структурни звена).

Такава структура вмениява висока отговорност на ръководителя. Според М. Горман йерархията, която съответства на мисията на библиотеката, трябва да съдържа минимален брой стъпала, а броят на подчинените на едно лице да е съобразен с практическите възможности. Отделните звена в библиотеката следва да имат ясно определена мисия и детайлно дефинирани и разграничени отговорности. Всяко звено трябва да се състои от достатъчен брой служители със съответното ниво на подготовка, а организационната структура да позволява и насърчава запознаването с работата на други звена. Това би довело до балансирано разпределение на човешките ресурси³.

Последният дефиниран тип у нас не е много популярен – *проектната структура*. Тя е свързана с проектни задачи или по-общо дейност на библиотеката, изградена на проектен принцип. Такава структура се отличава с мобилност – изисква достатъчно гъвкавост, която да позволява създаването на временни работни групи във връзка с изпълнението на конкретни проекти.

Практически изброените типове структури не функционират в чист вид – в действащите управленски и организационни модели в библиотеките у нас присъстват елементи от всички посочени. Това може да бъде интерпретирано като стремеж към по-ефективно съчетаване на хоризонталните структури и протичащите в тях процеси (работа в екип и лидерство, организационни умения, гъвкавост за идентифициране на промени и прилагането им в практиката; въображение, визия за бъдещето и отвореност към нови идеи и практики; готовност за промяна на методите на работа в съответствие с нови ситуации; познания за информационните и комуникационните технологии и за промените в тях) с вертикалните

³ Горман, Майкъл. Нашите непреходни ценности. Библиотеките през XXI век. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2006, с. 160–161.

структури, което би довело до по-ефективна комуникация и обратна връзка между управляващите и персонала.

Организация (организационно развитие и култура)

Едно от определенията за *организация* е предложено от М. Златева (по Игнацкая) – „организацията е социална общност (структура), която се движи към определена цел и която се характеризира с ясно структурирана система на дейност, имаща явно изразени граници”. Според нея всяка организация се състои от група хора, които имат своите определени ролеви статуси, ориентирани към постигането на определени цели⁴. По-точно казано, изискването към служителите е да си сътрудничат при постигането на целите на компанията⁵. Често по-сложните дейности се разпределят като обособени задачи за отделните служители, без обаче по-ниските нива на организацията да участват във вземането на решения, както и без да се отчитат взаимоотношенията и връзките между служителите. Практически е необходимо постигането на баланс между двата вида потребности – на организацията и на служителите – което формира съотношението между организационната идентификация и личностната идентичност. Тази констатация би могла да бъде отнесена и към библиотеките – „индивидуалното поведение на членовете на персонала на библиотеката трябва да бъде насочено към идентифицирането им със стратегическите цели на организацията“⁶.

Терминът *организационно развитие* се въвежда през 60-те години на XX в. и обозначава специфична област на изследване, практика и експертиза. Най-често цитираната пълна дефиниция за организационно развитие е тази на У. Френч и С. Бел, според които в науките за поведението идеалният смисъл на термина е следният: „Организационното развитие е поддържано от топ-управлението продължително усилие за подобряване на процесите на решаване на проблеми и обновяване на организацията чрез ефективна и съвместна диагноза и управление на организационната култура със специално ударение върху формалната трудова група, временните екипи и междугруповата култура, което се осъществява с помощта на консултант-фасилитатор и се основава върху теория

⁴ **Златева**, Минка. Мостове към консенсуса. Пъблик рилейшън, журналистика и медии: проблемни области и конфликтни зони. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2008, с. 66.

⁵ **Cornelissen**, Joep. Corporate Communication. A Guide to Theory and Practice. London: Sage Publication, 2011 (3rd Edition), p. 198.

⁶ **Попова**, Ели. Ролята на управлението на човешките ресурси за организационната култура в библиотеките. В: *Библиотека*, 2015, № 5, с. 77.

и технология на приложните науки за поведението, включително проучване на дейността⁷. Този термин се налага, тъй като се опитва да разграничи спецификата на организационното развитие от другите свойства на организацията и да се подчертае динамичния и системния му характер⁸.

Елементи от организационното развитие са процесите на планирана организационна промяна и актуализиране на подходите за организационно подобряване⁹. Стабилността на тези елементи в библиотеките би намалила риска от изпадане в неблагоприятно положение, което е резултат от настъпили отвън промени. А в българските регионални библиотеки много често промените отвън са свързани с местната власт, която се опитва да преодолява дистанцията между властта и населението, използвайки библиотеките. Затова се препоръчва анализирането на управленската и организационната структура на обществената библиотека, за да се насочват усилията към повече гъвкавост¹⁰. Не на последно място вътрешната организация на библиотеките е сред индикаторите, които се използват като практически инструмент за оценяване на ефективността и измерване на качеството в библиотеките¹¹.

Както отбелязва О. Харизанова, в теория на организацията има постигнат консенсус относно дефинирането на *организационната култура*. Тя се определя като своеобразен „шаблон“ в начина на мислене, усещанията и реакциите, присъщи на организацията; като „система от общи действия, ценности и убеждения, които се развиват и споделят в организацията и чрез които членовете на организацията се ръководят в своето поведение... Споделените общи отношения, модели на мислене, поведение, ценности, вярвания, норми и обичаи...“ се възприемат като „онова, което свързва хората в дадена организация, но и различава членовете в една организация от друга“. Или казано по-накратко, „организационната

⁷ **French**, Wendell, Cecil **Bell**. Organization development: Behavioral science interventions for organization improvement. 1984, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N.J., p. 17, цит. по **Илиева**, Снежана. *Организационно развитие*. София, Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2006, с. 61.

⁸ **Илиева**, Снежана. *Цит. съч.*, с. 92.

⁹ Пак там, с. 62.

¹⁰ **Дончева**, Анета, **Грашкина-Минчева**, Ваня, **Димчев**, Александър. *Цит. съч.*, с. 76.

¹¹ Под *вътрешна организация* авторите дават за пример бързината на комплектуване и производителността при обработка на носителите на информация, бързината на заемане (в т. ч. и междубиблиотечно), точността на справките, подреждането на фонда и др. (**Пол**, Розвита, **Бьоркхорст**, Петер де. Измерване на качеството на библиотеките. Оценяване на ефективността. София, Българска библиотечно-информационна асоциация, 2011, с. 188–233).

култура – това е система от общи ценности, правила и норми на поведение, приети от членовете на организацията¹².

Като основополагащо се приема определението на Х. Хофстеде, според когото „организационната култура” е „колективно програмиране на ума, което разграничава членовете на една организация от тези на друга организация”. Организационната култура е холистична (отнася се към едно цяло, което е повече от сбора на частите си), исторически обусловена (отразява историята на организацията), свързана с обектите, които изучават антрополозите – като ритуали и символи, социално конструирана (създадена и поддържана от група хора, които формират организацията), мека (според Пийтърс и Уотърман е твърда), трудно променима (според различните автори степента на трудност е различна)¹³.

По-разгърнато определение за елементите на организационната култура дава К. Бетинджър. Той отбелязва следните дванадесет елемента: склонност към промени; целенасоченост; показатели и ценности; ритуали, които стимулират ценностната система; загриженост за хората; поощрения и наказания; откритост, комуникация, контрол; разрешаване на конфликтни ситуации; ориентация към пазара и потребителя; ентузиазъм, гордост, солидарност; преданост към организационните цели; колективизъм¹⁴.

Тромпенаарс и Хампдън-Търнър дефинират три аспекта на организационната култура, важни за корпоративната култура:

1. Общото взаимоотношение между служителите и тяхната организация;

2. Вертикалната или йерархична система на авторитета, дефинираща висшестоящите и подчинените;

3. Общото виждане на служителите за съдбата на организацията, нейната цел и задачи, както и тяхното място в нея¹⁵.

В тези три аспекта особено ясно се очертава ролята на вътрешноорганизационната комуникация.

Цв. Давидков обобщава основните характеристики на организационната култура така:

¹² Позициите на различни автори са обобщени от **Попова**, Ели. Ролята на управлението на човешките ресурси за организационната култура в библиотеките. В: *Библиотека*, 2015, № 5, с. 73–74.

¹³ **Хофстеде**, Хеерт. Култури и организации: софтуер на ума. София: Класика и стил, 2001, с. 251.

¹⁴ Бетинджър, цит. по **Давидков**, Цветан. Организационна култура – същност и основни характеристики. В: *Библиотека*, 2015, № 5, с. 8.

¹⁵ **Тромпенаарс**, Алфонс, Чарлз **Хемпдън-Търнър**. Да се носиш по вълните на културата. Разбиране за културното разнообразие в бизнеса. София: Класика и стил, 2004, с. 216.

– „Организационната култура е ценностното отношение на служителите и ръководителите към важните неща. Тя е резултат от усилията на всички служители и ръководители (днес) и на всички поколения преди.

– Организационната култура влияе върху функционирането и развитието на организацията предимно в дългосрочен план, защото определя устойчивите трудови ориентации на хората в организацията; тя регулира взаимоотношенията чрез система от писани и неписани закони, норми, правила.

– Организационната култура се възпроизвежда постоянно чрез ежедневната дейност на служителите и ръководителите, работните звена, управленските органи.

– Организационната култура функционира и се развива както чрез закрепването на определени ценности, правила, критерии, така и чрез тяхната промяна.

– Организационната култура се предава под формата на убеждения, модели на мислене и поведение, организационни истории и др. Овладява се чрез способността да се изграждат символи“¹⁶.

Библиотечната организация е насочена към определени потребителски групи и наличието или липсата на организационна култура се отразява върху нейния имидж. Чрез създаването и спазването на определени норми на поведение, в нея се осигурява качествено и пълноценно изпълнение на отредените ѝ функции и задачи. В търсенето на признание и изграждането на авторитет библиотеката се стреми да създаде оптималните стойности и характеристики на отделните си компоненти в един общ модел на професионално поведение и професионална организационна култура, която се състои от две основни части: *статична* – това са устойчиви и относително постоянни подходи, принципи, норми, разбирания, система от ценности, цели и приоритети и *динамична (променлива)*, изразена чрез степента на приобщеност на служителите. Те, от една страна, са обект, върху който съществуващата в библиотеката организационна култура въздейства и формира част от тяхното поведение в трудовата им реализация. Служителите възприемат постепенно разработените и приети в организацията ценности, принципи и модели на поведение. В различна степен компонентите на организационната култура съответстват на индивидуалните им разбирания, нагласи и навици. В зависимост от съвпадението между организационните ценности и личностните нагласи и посоката на динамика между тях (сближаване или раз-

¹⁶ Давидков, Цветан. Организационна култура – същност и основни характеристики. В: Библиотека, София, 2015, № 5, с. 7.

далечаване) служителите се оказват подходящи или непригодни за библиотечната организация. Същевременно самите служители привнасят елементите на своята култура в общата атмосфера на организацията и видоизменят – обогатяват или ощетяват професионалното поведение с нюансите на своите индивидуални особености¹⁷.

С развитието на организационните структури и на технологиите се създават предпоставки за възникване на конфликтни ситуации в комуникациите, а чрез организационната култура се създава атмосфера за разрешаване на конфликтите. В публикации през 80-те години на миналия век комуникациите в организацията се оценяват като „ключов елемент на организационния климат“ и „като свързваща сила, която позволява да се осъществява координация между хората и организация на тяхното поведение“¹⁸.

ИФЛА препоръчва „добра комуникация между персонала на всички нива. Ръководителите трябва редовно да извършват преглед на вътрешните комуникационни системи, за да е сигурно, че персоналът¹⁹ е добре информиран за политиките и процедурите, които се отнасят до библиотечното обслужване“²⁰. По-общо казано, персоналът трябва да участва в развитието на политиката и работните процедури, трябва да се насърчават инициативите му, за да се използват по най-добрия възможен начин уменията и опитът му, включително и в процеса на вземане на решения²¹. Съвременните изследвания на комуникативните процеси посочват редица принципи и механизми за успешно вписване на служителите

¹⁷ **Попова**, Ели. Ролята на управлението на човешките ресурси за организационната култура в библиотеките. В: *Библиотека*, 2015, № 5, с. 74–75

¹⁸ Пак там, с. 76.

¹⁹ Според дефиницията в Насоките на ИФЛА за обществената библиотека персоналът се състои от квалифицирани библиотекари – те са професионалисти, които са получили образование по библиотекознание и информационни технологии, завършено с магистърска или докторска степен. Библиотекарят определя, планира, организира, въвежда в практиката, ръководи и дава оценка на библиотечните и информационните услуги и системи, за да бъдат удовлетворени потребностите на ползвателите в общността. Това включва и развитие на колекциите, организиране и ползване на информационните ресурси, предоставяне на съвети и съдействие на ползвателите при намирането и ползването на необходимата им информация и разработване на системи за улесняване на достъпа до ресурсите на библиотеката (**Кунц**, Кристи, **Губин**, Барбара (ред.). Насоки на ИФЛА за обществената библиотека, София: ББИА, 2011, с. 83).

²⁰ **Кунц**, Кристи, **Губин**, Барбара (ред.). *Цит. съч.*, с. 99.

²¹ В насоките на ИФЛА за обществената библиотека се споменава дори терминът *позитивна дискриминация*, чиито принципи могат да се прилагат с цел ефективно включване на персонала в библиотечната политика (Пак там, с. 99–100).

в съществуващата организационна култура. Добрата и ефективна комуникация е важен лост на управлението за формиране на елементите на организационната култура²².

Комуникация (комуникативни нива и модели)

Науката за комуникацията е сравнително млада. Това е изследователско направление, което използва емпиричния и теоретичния инструментариум на други области – социология, психология, антропология, философия, културология, политология и др. К. Милър формулира седем „традиции“ в изследването на комуникацията, които взаимно си влияят: риторична (изкуство и практически умения за изразяване и убеждаване); семиотична (знаци и знакови ситуации, чрез които се опосредства общуването); феноменологична (изследване на другостта и създаване на диалогичност); кибернетична (механично пренасяне на информация); социо-психологична (изразяване, взаимодействие и влияние); критична (аналитична рефлексия) и социокултурна (възпроизводство на социалния ред)²³.

През 1948 г. социологът Харолд Ласуел извежда формулата на „5-те К“ („the 5 W“) – кой комуникира, какво казва, на кого го казва, по кой канал и с какъв ефект. Тази формула се утвърждава като една от класическите концепции за комуникация, дефинираща участниците и процесите: източникът, съобщението, каналът, реципиентът и последиците²⁴.

Друга значима схема на общата комуникационна система, направена също в края на 40-те години на XX, е тази на К. Шанън²⁵. Моделът на Шанън по-късно се доразвива в модел на Шанън и Уивър. Той съдържа 6 елемента – източник, съобщение, канал, приемник, шум, обратна връзка (последната въведена от „бащата на кибернетиката“ Норберт Винер) и два процеса – кодиране и декодиране²⁶.

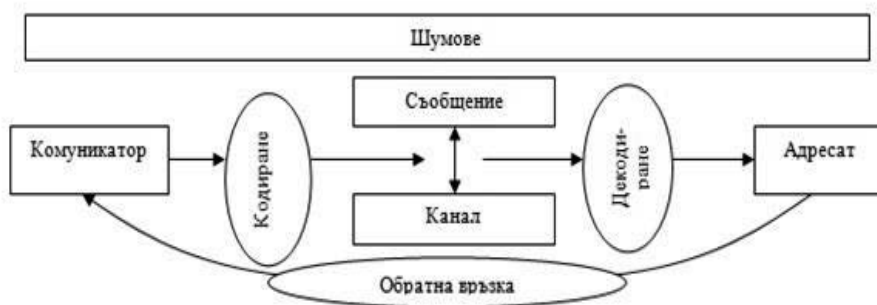
²² **Попова**, Ели. Цит. съч., с. 77.

²³ **Miller**, Katherine. Communication theories: Perspectives, processes and contexts. New York: McGraw Hill, 2005, p. 13.

²⁴ **Lasswell**, Harold, **Bryson**, L., ed. The Structure and Function of Communication in Society. The Communication of Ideas. New York: Institute for Religious and Social Studies, 1948, p. 37.

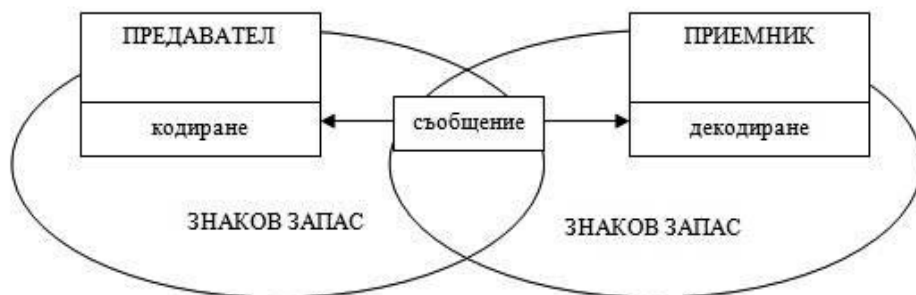
²⁵ **Shannon**, Claude E. A Mathematical Theory of Communication. Reprinted with corrections from The Bell System Technical Journal, Vol. 27, pp. 379–423, 623–656, July, October, 1948. [Прегледан 25.05.2015]. Достъпно от: <http://worrydream.com/refs/Shannon%20%20A%20Mathematical%20Theory%20of%20Communication.pdf>

²⁶ Тази схема ползва и **Кишиловска**, Малгожата. Комуникации в библиотеката. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2006, с. 14.

Винер „отделя специално внимание на факта, че разбирането на информацията може да бъде оценено само тогава, когато изпращащият съобщението получава обратна връзка като измерител на смисловото схващане на съобщението от страна на получателя“²⁷. Според Уивър не бива да се бърка информацията със смисъла – две съобщения, едното от които е напълно безсмислено, представляват всяко по отделно определено количество информация²⁸.

При У. Шрам комуникацията се интерпретира по-социологически, по-широко и по-универсално. Според него комуникативният процес в основата си се състои от преработването на информация, организирана около обща ориентация по отношение на определени знаци²⁹.

²⁷ Стоицова, Толя. Лице в лице с медиите. София: Просвета, 2004, с. 63.

²⁸ Weaver, Warren. Recent Contributions to Mathematical Theory of Communication. August 1949. [Прегледан 20.05.2016]. Достъпно от: <http://www.ffzg.unizg.hr/fonet/kolegij/tinfo/weaver.pdf>

²⁹ Шрам, Уилбър. Характер на комуникацията между хората. – В: Комуникацията. София: ФЖМК – СУ „Св. Климент Охридски“, 1992, с. 39.

Според Р. Ригио основните понятия, с които се борави в комуникацията, са изпращащ (авторът на комуникацията), получател (реципиентът), кодиране (кодът като обличане във форма на информацията) и канал (средството на предаване). Следват декодиране и обратна връзка, като трябва да се има предвид и ролята на жаргона или езика, който се развива в трудовата среда. Всички те са инструменти, чрез които могат да се изследват комуникативните процеси в регионалните библиотеки, като трябва да се вземат предвид и факторите, влияещи върху ефективността на тези процеси – например факторите на източника (характеристики на изпращащия), на канала, на аудиторията (характеристики на получателя), където невербалната комуникация също играе важна роля³⁰.

Комуникацията на работното място или *вътрешната комуникация*³¹ е сред ключовите процеси, разглеждани в трудовата, индустриалната или организационната психология. Различни автори изтъкват важността ѝ и определят значението ѝ като равнопоставено на това на външните комуникации. Вътрешноорганизационната комуникация е съвкупност от съобщенията, излъчени по вътрешните комуникативни канали, произведени от работата на управленския екип на организацията и от работата на отделите за личен състав³².

Вътрешните комуникации имат за цел:

- Да предават факти (знание);
- Да съобщават информация за същината на организацията (самопознание);
- Да внедряват мотивация (съвместни цели);
- Да формират чувството за принадлежност (да си важен и високо оценен);
- Да вдъхновяват нововъведенията и подобряването на работата (екипна работа, екипен дух)³³.

Вътрешните комуникации предоставят на работещите важна информация за тяхната дейност, за организацията, за обкръжаващата ги среда

³⁰ **Ригио**, Роналд. Въведение в индустриалната/организационната психология, София: Дилорк, 2006, с. 294-301.

³¹ Вътрешната комуникация е термин, чието съдържание обхваща комуникация между служители вътре в рамките на организацията. **Cornelissen**, Joep. Corporate Communication. A Guide to Theory and Practice. London: Sage Publication, 2011 (3rd Edition).

³² **Murgolo-Poore**, Marie, **Leyland Pitt**. Intranets and employee communication: PR behind the firewall. – Journal of Communication Management, Vol. 5, Issue 3, p. 231–242.

³³ **Христова**, Евелина. Комуникациите и организацията в XXI век. София: РОЙ Комюникейшън, 2012, с. 96.

и за самите тях. Комуникацията подпомага мотивирането, изграждането на доверие, създаването на обща идентичност и укрепва чувството за отговорност. Комуникативните процеси също така формират среда за изразяване на емоции, за споделяне на надежди и амбиции, за отбелязване на постижения. Комуникацията представлява основата, която позволява на индивидите и групите да разберат своята организация, каква е тя всъщност, какво означава³⁴.

Кътлип, Сентър и Бруум посочват седем условия, на които е необходимо да отговарят взаимоотношенията в една организация, за да се смятат за ефективни:

1. Доверие и вяра между служители и работодатели;
2. Открита информация, която се движи свободно нагоре, надолу и в страни;
3. Задоволителен статус и участие на всеки човек;
4. Продължителна работа без конфликти и спорове;
5. Здравословно обкръжение;
6. Успех в инициативите;
7. Оптимизъм в бъдещето³⁵.

Разглеждането на вътрешната комуникация обикновено протича чрез разделяне на работещите в библиотеката на управляващи и персонал и възникващата между тях вертикална, но и съществуващата вътре във всяка от категориите хоризонтална *трудова комуникация*. Хоризонталните потоци на комуникация в библиотеката имат основно координираща функция, тъй като много от процесите преминават през различни отдели до получаването на готовия продукт – обработена книга, реализирана справка и т.н. Тази координация може да се извършва на ниво ръководители на съответните структури, протича в много от случаите между самите изпълнители или в рамките на общуване между ръководители на един отдел с изпълнители от друг (т. нар. диагонална комуникация)³⁶.

Вертикалните потоци на комуникация в библиотеката протичат във „възходяща“ и в „низходяща“ посока. Според Е. Христова „низходящата комуникация се основава на електронни и вербални методи за информиране на служителите по въпроси, свързани с тяхната фирма по достъпен начин. Този тип комуникация се състои от информация, започваща от най-високото ниво в длъжностната йерархия на фирмата и осведомява

³⁴ **Berger**, Bruce Employee/Organizational Communications. Прегледан на 10.04.2016. Достъпно на <http://www.instituteforpr.org/employee-organizational-communications/>

³⁵ **Кътлип**, Скот, **Сентър**, Алън, **Бруум**, Глен. Ефективен PR. София: Рой Комуникейшън, 2007, с. 252.

³⁶ **Попова**, Ели. Цит. съч., с. 76.

служителите какво е значимо за компанията (мисии) и какви са целите на компанията (политики).

Възходящата комуникация пренася информацията от служителите към мениджърите. Тя често включва информация за даден служител, за сътрудници, организационни практики и политики и за това какво трябва да се направи и как може да се направи. Важно е служителите да имат възможност да генерират възходяща комуникация, защото техните идеи и критики към планове и идеите на мениджърите могат да бъдат полезни при намиране на решения за цялостно подобряване на постиженията и доходността на организацията. Успешната възходяща комуникация зависи от междуличностната среда на мениджърската комуникация. Мениджърите могат да насърчават подчинените си да изказват гласно възраженията си срещу практики, процедури и нови организационни промени³⁷.

Корнелисен въвежда понятията „отзиви, мълчание и участие на служителите“³⁸. Те се отнасят до степента, в която служителите изказват мнението си, изслушвани са и участват във вземането на решения. Участието на служителите налага създаването на организационни структури и процеси, които имат за цел да им помогнат да разберат целите на организацията.

„Координатната система“ от вертикалните и хоризонталните нива на протичане на *трудова комуникация* в библиотеката структурира микросредата и работния климат в библиотеката. За микросредата особено важна е съвкупността от груповите процеси в библиотеките (както са дефинирани в *трудова/организационна психология*³⁹) – конформизъм, групова сплотеност, сътрудничество и съревнование, конфликт (нива, източници на конфликт, резултати от конфликта и управление на конфликта) и съответните доминанти в тези процеси. Тя влиза в контакт с външната среда и затова вътрешните комуникации се оценяват като дълбоко свързани с цялостните стратегически политики на организацията и съответните ѝ външни комуникации и представяне в обществото. Чрез „анализ на средата“⁴⁰ (SWOT анализ) могат да се установят слабите и силните страни на вътрешната организация, както и възможностите и опасностите, произлизащи от външната среда⁴¹.

³⁷ Христова, Евелина. Цит. съч., с. 50.

³⁸ Cornelissen, Joep. Corporate Communication. A Guide to Theory and Practice. London: Sage Publication, 2011 (3rd ed.), p. 199.

³⁹ Ригно, Роналд Е. Цит. съч., с. 325–339.

⁴⁰ Кунц, Кристи, Губин, Барбара (ред.). Цит. съч., с. 102.

⁴¹ Маринов, Руси. Комуникационни стратегии. София: Издателство на НБУ, 2004, с. 68.

Сред основните форми на вътрешна комуникация Бергер посочва друг тип нива, на които тя протича – междуличностна или лице в лице комуникации между индивидите или групите; комуникация на групово ниво, която се осъществява в рамките на екипи, отдели и групи по интереси, сред работещите. Фокусът на това ниво е размяна на информация, разискване на възникнали въпроси, координация на задачите, разрешаване на проблеми и изграждане на консенсус. На най-високо ниво комуникациите в организацията като цяло са ориентирани към такива въпроси като визия, мисия, политики, нови инициативи, организационен капацитет и резултати. Тези формални комуникации често се реализират по такъв начин, че проблемите от едно ниво преливат в другите, като ръководителите на различните йерархични нива комуникират със своите подчинени, при което обществената (външната) среда също влияе върху комуникациите на това ниво⁴². Вътрешната комуникация има и социален характер – тя е структурирано общуване между индивиди или групи хора, извършващи обща дейност в рамките на една организация и структура. Р. Буркарт разглежда това като социално поведение, социално действие, символно предавана социална интеракция и опосредстван процес⁴³.

В библиотеките междуличностните отношения са особено важна сфера и анализирането им отпраща към стратегиите за управление на процеса на общуване в дадена организация. От умението да се контролира т. нар. динамична система на взаимодействието непосредствено зависи дали участникът в комуникацията е активна или пасивна страна в нея, дали може да насочи развитието на връзката в необходимата посока и чрез това да постигне предварителните си цели⁴⁴. Съществуват две нива на управление на контакта – глобално и локално. Когато става дума за контакт и комуникация в библиотеката, тези две нива функционират едновременно. На глобално ниво контактът се управлява чрез система от нагласи, метастратегии и елементи на индивидуалния комуникативен стил, а на локално – управлението се отнася за конкретната ситуация и междуличностно взаимодействие. При функционирането на тези нива на контакт важна е и *комуникативната компетентност*, която се отнася за взаимодействието при директното общуване в библиотеката. Комуникативната компетентност включва съвкупността от конкретни знания,

⁴² **Berger**, Bruce Employee/Organizational Communications. Достъпно на <http://www.instituteforpr.org/employee-organizational-communications/> [Прегледан 10.04.2016].

⁴³ **Буркарт**, Роланд. Наука за комуникацията. Велико Търново: Пик, 2000, с. 12–60.

⁴⁴ Вж. **Илиев**, Владимир. Общуването. Същност, динамика и развитие. София, Леге артис, 2003, с. 98.

умения, нагласи, възможности, интуиция, рефлексивни възможности и възможности за управление на контакта на всеки отделен библиотекар, като част от съответното структурно звено. Техническите параметри, т.е. *каналите на комуникация* (телефон, лице в лице, срещи, докладна записка, формален доклад, телеконференция, електронна поща, уеб-базиран канал и др.⁴⁵) безспорно са важни за качеството ѝ, но не по-маловажен е *стилът за комуникация*, който се определя като „...далеч по-сложен социален процес, който дава живот на организационната структура и определя особеностите на индивидуалното и груповото поведение в организациите“⁴⁶.

В заключение може да се каже, че на различни нива взаимосвързаност, взаимно обуславяне и зависимост между *структура, организация и комуникация* съществуват. В частност структурата е скелетът на библиотеката, който задава схемата и отношенията между различните нива, тяхната субординация и функционирането им като цялостен организъм. Това от своя страна отправя към директна връзка с организацията, организационното развитие и организационната култура като система от споделени общи действия, правила и норми, ценности и убеждения, приети от библиотекарите и определящи тяхното поведение. Важен лост за управлението на организацията, за обезпечаване на организационното развитие и за формиране на елементите на организационната култура е добрата и ефективна комуникация. Комуникативните процеси в библиотеката структурират микросредата и работния климат, което е особено важно за ефективността ѝ като институция. Теоретичният профил на разглежданите понятия обаче се нуждае от емпирична плътност, която да потвърди или отхвърли тези връзки на практическо ниво. В подготвяното изследване на регионалните библиотеки в България тези теоретични постановки ще бъдат верифицирани с цел извеждането на един оптимален модел на функционирането им.

⁴⁵ Ригио, Роналд Е. *Цит. съч.*, с. 293.

⁴⁶ Попова, Юлия. Ръководство по организационна комуникация. Русе: печатна база на Русенския университет, 2005. Цит. по: Попова, Ели. *Цит. съч.*, с. 76.

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 8, 2016

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”
FACULTY OF PHILOSOPHY
LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE
Volume 8, 2016

ИНФОРМАЦИОННИ И КОМУНИКАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ

**INFORMATION AND COMMUNICATION
TECHNOLOGIES**

КРИПТОВАЛУТИТЕ – МИТОВЕ И РЕАЛНОСТИ

ОЛЯ ХАРИЗАНОВА

Olya Harizanova. THE CRYPTOCURRENCIES – MYTHS AND REALITIES.

„Биткойн променя всичко и
ако не го съзнавате, значи сте динозавър.“
Hash.Bg¹

В статията се разглеждат въпроси, които продължават да са дискуссионни, а част от тях – все още обвити в догадки. Обект на изследване са т. нар. криптовалuti (койн системи), които вече оказват силно влияние върху пазарите и поемат ролята на актьор във финансовите потоци.

Актуалността на проблематиката е продиктувана от това, че от една страна, процесите около криптовалutите практически повлияват както производството и търговията с хардуер, така и електронния бизнес като цяло. На финансовите пазари се появяват нови валути, нови форми за обмен и нови играчи. От друга страна, случващото се с криптовалutите може да се разглежда като пореден етап в търсенето на решения относно постоянния стремеж към увеличаване на печалбите като цяло. Какви прогнози могат да се очертаят за бъдещето на криптовалutите във финансовите потоци на съвременния свят? Отговорът на този въпрос е ключов за открояване на посоката на развитие на информационното общество, за разбиране на тенденциите в направлението Интернет на нещата и новата роля, която се отрежда на човека в съвременните екосистеми (силно повлияни от ИКТ).

Очевидно е, че с новите валути, както и с традиционните, неотменно се цели разпределение на богатство. За първи път тези валути се създават чрез софтуер,

¹ Биткойн променя всичко. В: *Hash.Bg*. 12.05.2014. [Прегледан 12.05.2016]
Достъпно на: <http://hash.bg/биткойн-променя-всичко>

който следва математическа формула. От своя страна, математическата формула и софтуерът са свободно достъпни за всеки, който желае да ги използва. Тогава, в ход ли е революция в сферата на разплащателните средства? Ако „да“, дали тя е свързана с феномена Койн екосистема? Ако „да“, как повлиява света на хората и тяхното съществуване?

Ключови думи: криптовалуты, биткойн, алткойни, веб сигурност, интернет потребление

The article presents some issues that are still controversial and some of them still shrouded in speculation. The research is about Coin Systems (Cryptocurrency) that already have a strong influence on markets and assume the role of an actor in financial flows.

Coin Systems influence production and marketing of hardware and e-business as a whole. On the financial markets now, join new currencies, new forms of exchange and new competitors. On the other hand, what is happening with Coin Systems can be seen as another step in the search for solutions on the constant pursuit of increased profits as a whole. What predictions can outline concerning the future of Coin Systems and financial flows in the modern world? The answer of the question in fact is delineation the direction of Information Society, the trends of the Internet of Things and the modern ecosystems (heavily influenced by IT).

Obviously, the new exchange by the Cryptocurrency inevitably targets allocate of superabundance. But for the first time these currencies are created by software that follows a mathematical formula. Mathematical formula and software are freely available to anyone who wishes to use them. Then? Is there a revolution in the field of exchange funds? If "yes", whether and how it is related to the phenomenon Coyne-ecosystem? Can it assume that the level of knowledge and skills in the use of virtual tools will be the key factor which heavily influences the differentiation of people and their digital equality / inequality?

Keywords: cryptocurrencies, Bitcoin, Altcoins, web safety, Internet consumption

Що е то криптовалута

Криптовалутата е електронна виртуална валута, основаваща се на верига/поредица от цифрови подписи. За осигуряване на транзакции и размяна тя се използва чрез специфична платежна система, базирана на разпределена мрежова архитектура P2P (peer-to-peer)².

С какво криптовалутите се отличават от традиционните? Виртуалната валута се създава и поддържа в електронен вид. Не се отпечатва както традиционните валути (например лев, долар, евро...), а се създава

² P2P е компютърна мрежа с равноправен достъп и е съставена от участници, споделящи някаква част от своите ресурси (процесор, дисково пространство и др.) на разположение на други мрежови участници без необходимост от посредници – сървъри или хостове. Участниците (пиъри) са едновременно доставчици и потребители (за разлика от традиционния модел клиент-сървър, при който сървърите осигуряват достъп, а клиентите-програми потребяват/използват предоставеното).

с помощта на компютри, разположени в различни точки на света и софтуер за решаване на математически задачи. Подобно на всички останали валути, те могат да се използват за обмен на стоки и услуги чрез разплащане по електронен път. Това, което ги прави различни от конвенционалните пари е, че всяка криптовалута е децентрализирана. Нито една институция не контролира мрежата за добиване и обмен на виртуална валута. Нито една банка не контролира тези „пари“. Условно, в следващото изложение ще ги наричаме койн/койни.

Към момента е общо мнението, че Койн системата има няколко важни отлики от останалите традиционни системи за разплащане: децентрализираност (твърди се, че никоя централизирана власт не осъществява койн политика); свободно управление (койн регистрацията може да се направи по всяко време и от всеки при нужда); анонимност (всеки потребител може да притежава множество койн адреси, които не са свързани с имена, пощенски адреси или друга информация за идентифициране); прозрачност (койните съдържат информация за всяка транзакция и ако койн адреса е публичен, всеки може да види точно какво количество койни има в него, но не и кой го притежава); минимални такси (за разлика от тези на традиционните банки, удържани за всяка транзакция); скорост (койн мрежата обработва заявките многократно по-бързо от традиционните банкови системи); необратимост (след като койните са изпратени, няма начин да бъдат върнати обратно, освен ако получателят им не реши да ги върне на подателя)³.

На теория, всяка конвенционална валута би следвало да е свързана с ценен метал (например златото). Съвременните криптовалути обаче се основават единствено на математиката. Създават се чрез софтуерни програми, които следват математическа формула, като формулата и софтуерът са свободно достъпни за всеки пожелал да ги използва. Може да се допусне, че на практика ставаме свидетели на своеобразна революция в сферата на разплащателните средства. Тя е свързана с новия феномен *Койн екосистема*, формирана от устройства, софтуер и услуги, с цел разпределение на богатство, добивано по непознат до появата на криптовалути начин.

Началото

Различни са версиите за разработването на концепции за криптовалути. Например някои автори твърдят, че първата концепция за разпре-

³ What are its characteristics. In: *CoinDesk*. [online]. [Viewed 15.05.2016]. Available from: <http://www.coindesk.com/information/what-is-bitcoin/>

делена криптовалута е описана (макар и частично) през 1998 г. в пощенски списък на Киберпънк общността⁴ и е дело на Вей Даи (Wei Dai)⁵ за *b-money* и на Ник Сабо (Nick Szabo)⁶ за *bit gold*. Твърди се също, че за първи път терминът койн (coin) се споменава в статия, написана от човек или група хора с псевдоним Сатоши Накамото (Satoshi Nakamoto⁷). Именно в тази статия⁸ се описва системата *Bitcoin*.

И все пак, никой не може да посочи със сигурност кой стои зад редицата имена/псевдоними и от кога наистина датират първите теоретични модели. Достига се дори до разследване⁹, в резултат на което се посочва, че зад всички имена (Wei Dai, Nick Szabo, Satoshi Nakamoto) стои американският математик Джон Форбс Наш (John Forbes Nash)¹⁰. Публикациите във връзка с това разследване са изключително интересни, аргументирани и звучащи правдоподобно. Дали наистина Джон Наш е Сатоши Накамото? Може би. Ще уточним обаче, че през 2008 г. т.нар. Сатоши Накамото предлага решение за някои сложни задачи, като в публикувана статия на адрес <http://www.metzdowd.com/> споменава за първи път термина биткойн и описва прилагания в момента биткойн

⁴ Виж например: The Mysterious World of Cyberpunk Society. In: *The Cyberpunk Project: TCP* [online]. Page last modified on 10.02.2016, 09:05:40 [Viewed 06.05.2016]. Available from: http://project.cyberpunk.ru/idb/world_of_cyberpunk_society.html;

⁵ **Dai, Wei.** B-money. In: *Wei Dai* [online] 1998. [Viewed 03.04.2016]. Available from: <http://www.weidai.com/bmoney.txt>

⁶ **Szabo, Nick.** *Shelling Out -- The Origins of Money* In: *Archives.is: Webpage capture*. [Viewed 03.04.2016]. Available from: <https://archive.is/szabo.best.vwh.net>; Виж също: *Nick Szabo's Papers and Concise Tutorials* [online]. [Viewed 03.04.2016]. Available from: <https://archive.is/ZoguQ>

⁷ Профилът на Сатоши Накамото все още може да се намери на адрес <http://p2pfoundation.ning.com/profile/SatoshiNakamoto>.

⁸ **Nakamoto, Satoshi.** Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. In: *Bitcoin* [online]. [Viewed 03.04.2016]. Available from: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>; Ето какво е написал в профила си мистериозния С. Накамото: „*Bitcoin open source implementation of P2P currency*. I've developed a new open source P2P e-cash system called Bitcoin. It's completely decentralized, with no central server or trusted parties, because everything is based on crypto proof instead of trust. Give it a try, or take a look at the screenshots and design paper: Download Bitcoin v0.1 at <http://www.bitcoin.org>. The root problem with conventional currency is all the trust that's required to make it work. The central bank must be trusted not to debase the...See More“ [Viewed 03.04.2016]. Available from: <http://p2pfoundation.ning.com/forum/topics/bitcoin-open-source>

⁹ Виж повече в: Personal Research on Satoshi Nakamoto. In: *Financial Underground Kingdom – Cryptocurrency Blog* [online]. [Viewed 14.05.2016]. Available from: <http://fuk.io/who-is-satoshi-nakamoto-the-truth/>

¹⁰ Джон Наш е първообраза на главния герой във филма „Красив ум“ (2001). Това е същият Джон Наш, работил в областта на диференциалната геометрия и теорията на игрите и получил Нобелова награда за икономически науки през 1994 г.

протокол¹¹. Статията привлича внимание със задълбочени познания в няколко научни области (математика, криптография, компютърни мрежи и информационни технологии), което е и едно от основанията за предположението, че автор е именно Джон Наш или поне съизмерим с него учен.

Въпреки догадките, като резултат, през следващата 2009 г. се формира Биткойн мрежа чрез пускането в действие на първия клиент с отворен код за биткойн (bitcoin). Започва и издаването на първите биткойни. По това време цените на тази криптовалута се определят от хората в биткойн форумите.

През юли 2010 г. е създадена първата биткойн борса (наречена Mt. Gox и базирана в Токио). Интересното в случая е, че още през февруари 2014 г. Mt. Gox подава иск за защита от банкрут, като е изправена и пред съдебни дела от свои клиенти. Причината е свързана с огромни загуби на биткойни. За същото Mt. Gox публикува изявление, в което се казва, че има голяма вероятност липсващите биткойни да са били откраднати и обвинява за това хакери. Според главния изпълнителен директор на Mt. Gox, причината са технически проблеми, дали възможност за измамни тегления. Месец-два по-късно Mt. Gox открива част от „изгубените“ биткойни, но през април 2014 г. се иска нейната ликвидация.

Случаят с тази биткойн борса е показателен в няколко направления. От една страна се твърди, че криптовалутата е надеждна и че не може да се фалшифицира. И още, че е непроследима. А както става ясно от описаното по-горе, все пак е „пробиваема“ и може да бъде подложена на „измамни тегления“. Във всички случаи има повод да се поставят поредица от въпроси за бъдещето на така моделираните криптовалути, след като има повод за загуба на доверие към тях.

Отново през 2014 г. се появяват поредица от публикации, според които интересът към биткойн се разпростира и върху реалния бизнес. В тази посока са и някои действия на Майкрософт. Притежателите на биткойни в САЩ получават възможност да зареждат Xbox и Windows Store акаунтите си, да купуват приложения, игри, музика и видео чрез криптовалутата. За посредник при плащанията Майкрософт избира BitPay¹². Подобна е и инициативата на щата Калифорния, който чрез закон (подписан от губернатора Джери Браун) узаконява плащания с биткойни и други алтернативни криптовалути¹³. По същото време в много страни

¹¹ **Cryptography** -- *The Cryptography and Cryptography Policy Mailing List* [online]. [Viewed 14.05.2016] Available from: <http://www.metzdowd.com/mailman/listinfo/cryptography>; Cryptography. In: *The Mail Archive* [online]. [Viewed 14.05.2016]. Available from: <https://www.mail-archive.com/cryptography@metzdowd.com/>

¹² **BitPay** [online]. Viewed 14.05.2016]. Available from: <https://bitpay.com/>

¹³ По данни на tehnocafe.com (30.06.2014) тази инициатива най-вероятно се дължи на факта, че в щата Калифорния са базирани много технологични фирми, а

(дори в Иран, Ирак, Пакистан) се оповестява официалното признаване на оперирането с криптовалuti. В обратна посока е примера с Руското министерство на финансите, което през декември 2014 г. предлага въвеждането на глоба за всички, които създават виртуални валути и които разпространяват софтуер за създаването им или извършват операции с тях. С други думи, вече има регистрирана практика за намеса на централни власти в регулиране на процесите с криптовалuti.

Въпреки колебанията и съмненията около бъдещето на виртуалните валути, все пак в много страни се появиха банкомати за теглене на биткойни, появиха се терминали за разплащане с биткойни, а също така много обяви за опериране с тях (управление на депозити и тегления, реализиране на допълнителни доходи, как да се направи онлайн портфейл, призови за дарения в биткойн и др.).

Как се оперира с криптовалута

Както беше отбелязано, по своя замисъл електронната монета (coin, койн) е верига от цифрови подписи. Всеки собственик на койни ги прехвърля до следващ собственик чрез цифрово подписване. Получателят може да проверява подписите, за да проследи веригата на собственост.

За целта, първоначално на даден компютър или мобилен телефон трябва да се инсталира приложение, т. нар. портфейл. Портфейлът създава първия адрес (койн адрес). Някои казват, че процесът много наподобява работа с имейл, но адресите за койни трябва да се използват само веднъж. Може да се създава нов адрес всеки път, когато има нужда от такъв.

Транзакцията с койни по същество е изпращане на електронен портфейл до друг електронен портфейл, като за сигурност се подписва с цифров подпис. Всяка транзакция се включва в обща счетоводна книга (*block chain*, блок-верига). Сделките се разпространяват между всички участници в мрежата и всеки от тях знае за дадена сделка, има достъп до нейната историята и може да я проследи назад до точката, където са произведени койните.

Най-общо всяка транзакция преминава през три стъпки:

- (а) вход (input) – запис, указващ адреса, от който се изпращат койните;
- (б) сума (amount) – количеството койни, които се изпращат;
- (в) изход (output) – запис, указващ адреса на получателя на койните.

Изпращача обаче трябва да отговаря на две условия: (1) да има койн адрес и (2) да има частен ключ. Адресът се генерира на случаен принцип

и 40% от всички американци, работещи в бизнеса с виртуалните валути, живеят в Калифорния.

като поредица от букви и цифри. Частният ключ е друга последователност от букви и цифри, но за разлика от адреса, се пази в тайна. Така всеки може да види адреса, но само частният ключ може да оперира с него – да вземе или добави койни.

При транзакция изпращача използва своя частен ключ, за да подпише съобщението на входа. Така се идентифицира източника на монетите, техният размер (сума) и къде следва да отидат. След това изпращача пуска портфейла си в общата мрежа. От там „миньори“ (разполагащи с необходим софтуер) проверяват транзакцията (чрез процес, наречен добив/обработка) и дават разрешение за нея. За да има потвърждение, транзакцията трябва да бъде опакована в блок, който отговаря на много строги криптографски правила. Тези правила забраняват промяна в предишните блокове, тъй като това би направило невалидни всички следващи. Целта е да се предотврати добавянето на нови блокове, последователно във веригата, от един и същи изпращач и по този начин той да не може да контролира или заменя части от вече изпратен блок (например, за да си върне вече изхарчени койни).

Понякога проверката от миньори забавя придвижването на дадена транзакция и изпращача трябва да изчака. Причината е, че например биткойн протокола предвижда 10 минути за проверка на транзакция. В практиката на електронната търговия някои търговци се възползват от това време за проверка на транзакциите, с цел да се защитят от злоупотреба (едни и същи койни да се пуснат от заявител на стока или услуга на повече търговци). Други доставчици допускат, че купувача (поръчал стока или услуга по електронен път) няма да злоупотреби с койните (например като едновременно ги насочи към повече от един търговец) и веднага потвърждават транзакцията. Това най-често се случва при сделки с малка стойност, при които риска от измама не е толкова голям.

Същественото в случая е това, че според експертите криптопарите не съществуват никъде, дори на твърдия диск на дадения участник. На практика няма физически обект или цифров файл, който да се нарече койн. Има само данни за транзакции между различни адреси, а така също баланси, които се увеличават или намаляват. Всяка сделка/транзакция, която някога се е състояла, се съхранява в огромна счетоводна книга (блок-верига). Интегритетът и хронологичният ред на блок-веригата се гарантират с помощта на криптографията. Именно чрез веригата може да се провери баланса на даден койн адрес.

Освен това, за дадена транзакция може да се събират такси. Таксата се изчислява като се отчитат различни фактори и практически е различна. Някои портфейли позволяват ръчно определяне на таксите за транзакции. Всяка част от сделка, която не се поема от получателя или се връща като промяна при изпращача, се счита за такса. Сумата отива в

миньора като възнаграждение за направената проверка и даването на разрешение за транзакцията. Има обаче и много миньори, които не взимат такси.

В днешни времена

Най-популярната криптовалута в момента е *Биткойн*¹⁴. Биткойнът (Bitcoin, BTC) е децентрализирана виртуална валута и е закодирана в цифрова поредица, отговаряща на определени математически условия. Създадена е дигитално от една общност от хора (наречени миньори), но всеки може да се присъедини към т. нар. биткойн мрежа за добиване (копаене) на монети (койни) и обработване на транзакции. Твърди се, че не може да бъде фалшифицирана и че е непроследима. Дизайнът ѝ е публичен и никой не я контролира. Биткойните могат да се обменят чрез компютър или смартфон, на локално и глобално ниво, без посредничеството на финансова институция. Особеното в случая е това, че всички процеси (от добиването до обмена) се реализират на базата на *биткойн протокол*. При търговията един биткойн се дели на 100 млн. по-малки единици, наречени *сатоши*. Системата Биткойн (BitCoin) е платежна интернет базирана услуга с отворен код, чрез която се извършват финансови операции в партньорска мрежа (peer-to-peer). Наричат я още споделена в интернет счетоводна система за поддръжка на индивидуални сметки. Управлението на транзакциите и издаването на биткойни се извършва съвместно от потребителите в мрежата, а не от централна или друга банка.

Платежна единица биткойн се създава като възнаграждение за извършена изчислителна работа по криптиране, при която потребителите проверяват съществуващи блокове от блокова-верига и създават нови такива с помощта на изчислителната мощ на компютрите си. За да е легитимен, всеки блок трябва да съдържа доказателство за извършената работа. Това подлежи на проверка от другите участници, когато те на свой ред получат нов блок за изчисляване.

Процесът на придобиване на криптовалута чрез изчисления, както вече бе споменато, се нарича „добиване“ или „копаене“. Всеки, чрез използване на изчислителните мощности на компютъра си за решаването на математически задачи с увеличаваща се сложност, може да „добива“ виртуални монети. При всеки успешно преминал етап на изчисление на масив от големи числа (т. нар. хеширане) се получават по 25 биткойна.

¹⁴ Към януари 2016 биткойн заема около 90% от оборота в сегмента на виртуалните валути (изчисляван общо на 7 млрд. долара). За сравнение, ежедневният оборот на световните валутни пазари е 5 трилиона долара. Източник: ЕС няма да регулира пазара на биткойн. In: *Technews.bg*, 27.01.2016. [Viewed 12.05.2016]. Available from: <http://technews.bg/article-88330.html#.VzWbR5GLSUM>.

All Currencies									
All ▾	Currencies ▾	Assets ▾	USD ▾		← Back to Top 100				
#	Name	Symbol	Market Cap	Price	Available Supply	Volume (24h)	% 1h	% 24h	% 7d
1	Bitcoin	BTC	\$ 7,093,352,889	\$ 456.26	15,546,700	\$ 27,017,100	0.10 %	0.23 %	-0.13 %
2	Ethereum	ETH	\$ 807,657,517	\$ 10.09	80,046,137	\$ 11,293,200	-0.04 %	0.38 %	9.81 %
3	Ripple	XRP	\$ 209,526,941	\$ 0.006009	34,868,679,462 *	\$ 344,468	-0.01 %	-1.16 %	-6.80 %
4	Litecoin	LTC	\$ 183,325,059	\$ 4.00	45,791,426	\$ 1,476,800	0.30 %	0.13 %	2.63 %
5	Dash	DASH	\$ 44,546,196	\$ 6.91	6,449,782	\$ 194,968	0.03 %	0.89 %	3.41 %
6	Dogecoin	DOGE	\$ 24,358,210	\$ 0.000233	104,331,219,092	\$ 83,565	0.18 %	0.98 %	5.50 %
7	NEM	XEM	\$ 13,034,430	\$ 0.001448	8,999,999,999 *	\$ 11,892	1.09 %	-3.78 %	-4.21 %
8	Steem	STEEM	\$ 11,073,632	\$ 0.385094	28,755,660	\$ 1,290	0.74 %	17.78 %	18.49 %
9	FedoraCoin	TIPS	\$ 10,507,548	\$ 0.000025	422,361,354,605	\$ 29,347	0.35 %	-9.78 %	12.65 %
10	Monero	XMR	\$ 9,923,236	\$ 0.837112	11,854,132	\$ 33,974	-0.25 %	0.47 %	-1.22 %
11	Stellar	XLM	\$ 9,686,558	\$ 0.001766	5,485,679,598 *	\$ 3,971	0.07 %	-0.69 %	-2.27 %

Но участниците в изчисленията най-често са повече от един и биткойните се разделят помежду им, в зависимост от тяхното участие.

Фигура 1. Пазарна капитализация на криптовалутите (15.05.2016)

Източник: CoinMarketCap.

С появата си Биткойн набира стремителна популярност и до средата на 2014 г. доминира цифровия валутен пазар, като покрива до 95% от общия обем. Към края на 2014 г. и през цялата 2015 г. обаче се отбелязва спад на интереса към Биткойн. С други думи, относително силната позиция на Биткойн е намаляла в сравнение с тази на появилите се междувременно други криптовалуты, въпреки че остава доминираща виртуална валута на пазар¹⁵ (фиг. 1).

Като коментар към съдържащото се във фиг. 1 следва да се отбележи, че от пускането на Биткойн през 2009 г. се появило множество други криптовалуты и към момента в обращение са над 600¹⁶ различни такива (наричат ги *алткойни* – алтернативи на биткойн)¹⁷. Логично се появило борси и брокери за тези валуты¹⁸. По данни на CoinMarketCap¹⁹ на 15.05.2016 г. броят на различните криптовалуты е 610. Те се търгуват

¹⁵ **Tasca**, Paolo. Digital Currencies: Principles, Trends, Opportunities, and Risks. (September 7, 2015), pp. 5–7. In: SSRN [online]. [Viewed 04.04.2016]. Available from: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2657598

¹⁶ **Crypto-Currency** Market Capitalizations. In: *CoinMarketCap* [online]. [Viewed 15.05.2016] Available from: <https://coinmarketcap.com/all.html>

¹⁷ **Алкокойни** са Dogecoin, Litecoin, Auroracoin и мн. др. Виж например: The Original Cryptocoin List (version 5th January, 2014) In: *Bitcoin Forum* [online]. [Viewed 14.05.2016] Available from: <https://bitcointalk.org/index.php?topic=134179.0>

¹⁸ Виж например: **Bitcoin Brokers** [online]. [Viewed 12.05.2016] Available from: <http://bitcoin-bg.com/>

¹⁹ **Crypto-Currency** Market Capitalizations. In: *CoinMarketCap* [online]. [Viewed 15.05.2016]. Available from: <https://coinmarketcap.com/all.html>; 15.05.2016].

на 1952 пазара с обща капитализация \$8 662 999 360. Само за 24 часа капитализацията е \$42 915 668, а дялът на Биткойн (BTC) е 81,9%.

Предимства vs. недостатъци

Твърди се, че първоначалната експлозия на интерес към криптовалутите затихва или поне се стабилизира на средни нива. Например на 06.02.2015 г. в TechNews.bg се появява статия със заглавие „Пазарът на криптовалутите забуксува сериозно“²⁰. В нея се съобщава, че обемът на операциите с криптовалутите ще намалее наполовина (по тогавашни прогнози на Juniper Research от \$71 млрд. през 2014 г. до \$30 млрд. през 2015 г.). Като причини се изтъкват най-вече проблеми с борсите за криптовалутите, кражбата на биткойни, действията на регулаторите (опасяващи се от ролята на виртуалните пари на черния пазар) и неизгодния процес на „добиване“ на биткойни.

Във връзка с последното е необходимо да се поясни, че първите блокове биткойни, съдържащи 2 млн. монети, са генерирани лично от Сатоши Накамото на потребителски компютър. След това в процеса се включват и други ентусиасти. Някои наричат този период CPU (Central Processing Unit, т. е. с названието на процесор на персонален компютър). За да увеличат възможностите за генериране на биткойни обаче, участниците в процеса решават да използват GPU (Graphical Processing Unit; видеокарти), като създават т. нар. ферми с изчислителни мощности. В този случай обаче нарастват разходите им за електроенергия и отново се достига до необходимост от подобрения. Ето защо започват да се използват FPGA-чипове (Field Programmable Gate Array), с което се постига единствено намаляване потреблението на енергия и топлоотделянето. Със засилване на конкуренцията използването на FPGA също става неизгодно и се изобретява устройството ASIC (Application-Specific Integrated Circuit), създадено специално за миньори. В него всички нужни алгоритми са вградени в хардуера, с цел по-високи мощности при по-ниско потребление на енергия, но което пък изисква сериозни инвестиции (около \$4000).

С други думи, няма нищо безплатно – колкото повече биткойни се добиват, толкова по-големи са разходите за същото. Печалбите са силно зависими от пазарната цена на криптовалутата и в даден момент разходите могат да надхвърлят приходите. Очевидно е, че при голям брой устройства, включени в добива на койни, разходите например за електроенергия са съществени. Съществени са и инвестициите в машини и други устройства. Сложността на решаваните задачи постоянно се увеличава, в работния процес се включват повече процесори, а те, от своя страна, се нагряват и се нуждаят от специални условия за охлаждане. Ето защо повечето миньори, за да не са на загуба, при нисък курс на обмен

²⁰ **Пазарът** на криптовалутите забуксува сериозно. 06.02.2015 12:34 TechNews.bg [online]. [<http://technews.bg/article-78503.html#.Vzb5hJGLSuk>; 14.05.2016].

изключват своите ферми, а при ръст ги включват. Така се опитват да постигнат някакъв баланс.

Както бе споменато по-горе, за Койн системите се изтъкват няколко предимства пред другите, традиционните валутни системи (като децентрализираност, свободно управление, анонимност и др.)²¹. Дали наистина обаче те са предимства или недостатъци?

В началото, при създаването на Биткойн системата, изчисленията са били сравнително прости и генерирането на дигиталните монети е било сравнително бързо, като не се е налагало използването на супер мощни процесори. С течение на времето обаче този ресурс става все по-труден за добиване. Всъщност, количеството на биткойните е предопределено от същността на генерирането им – общото им количество е с горна граница от 21 милиона на всеки четири години²². Това означава, че нови биткойни ще продължат да се създават в бъдещите сто години, но за да могат да се генерират нови, ще е необходимо много компютърно време, мощни процесори и висок клас видео карти. С други думи, колкото повече изчислителна мощ се включва в добиването, толкова повече се усложнява математическата задача. Освен това, скоростта на добиване винаги остава ограничена и предсказуема.

Други причини, които влияят върху интереса към криптовалутите, се свързват с увеличаване на атаките за кражби, с пробойни в опазването на анонимността и др. под. (все неща, изтъквани всъщност като предимства на виртуалните валути). Например още към края на 2013 г. атаките със софтуер за биткойн достигат броя на традиционните банкови заплахи, като в същото време притежателите на валутата нямат никаква възможност в случай на кражба да си върнат загубените средства. По този повод от Лаборатория Касперски коментират, че ако притежателят на биткойн съхранява своето „портмоне“ в некодиран вид на диска си, то задачата на мошениците не е много трудна – те трябва да копират само един файл, за да откраднат сметката²³.

През декември 2014 г. е оповестено изследване на експерти от Университета на Люксембург, което е установило, че потребителските IP-адреси могат да бъдат идентифицирани с точност до 60%, което е безспорен „удар“ по анонимността на добиващите биткойн. Поради това не са учудващи резултатите от проучване, проведено в САЩ през май 2014 г.²⁴ Според тях основните притеснения относно използването на

²¹ **What** are its characteristics. In: *CoinDesk* [online]. [Viewed 15.05.2016] Available from: <http://www.coindesk.com/information/what-is-bitcoin/>

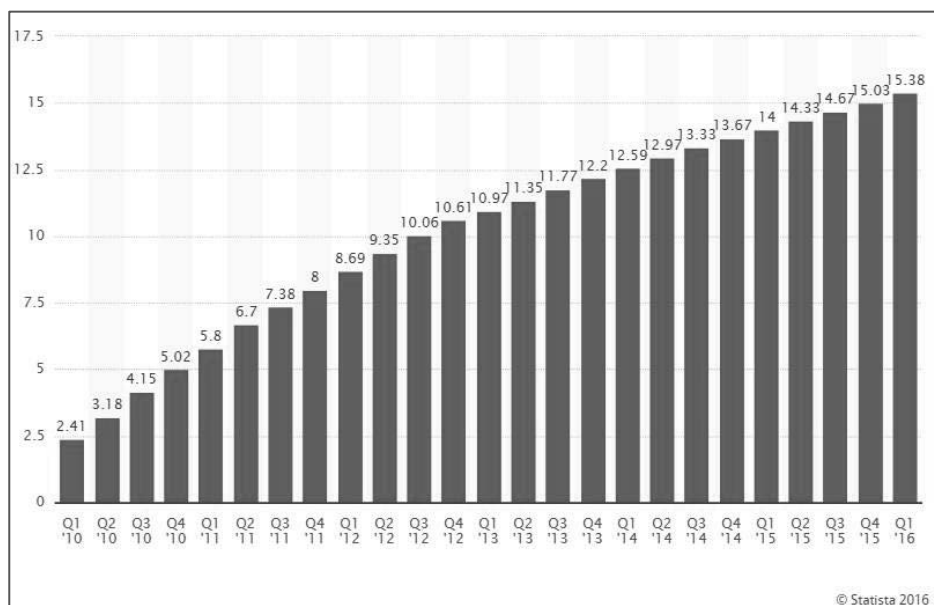
²² **What** is bitcoin. In: *CoinDesk* [online]. [Viewed 15.05.2016] Available from: <http://www.coindesk.com/information/what-is-bitcoin/>

²³ За кибератаките се използват два типа програми – едните крадат „портмоне“, а другите инсталират на компютъра приложение за добив на биткойн.

²⁴ **Statistics** and facts on Bitcoin. In: *Statista: The Statistics Portal* [online]. [Viewed 14.05.2016]. Available from: <http://www.statista.com/topics/2308/bitcoin/>

биткойни са по отношение на сигурност, липса на застраховка за дадена транзакция, липса на регулация за дължими такси²⁵.

Въпреки колебанията, съмненията и предпазливостта, дали наистина треската „биткойн“ намалява? Статистика²⁶, която проследява общия брой на биткойни в обращение от първото тримесечие на 2010 г. до първото тримесечие на 2016 г. доказва увеличаване, като достига приблизително \$15 380 000 биткойна през март 2016 г. (фиг. 2) и към \$15 546 700 през май 2016 г. (фиг. 3). Може да се направи заключението, че дори и добивашите биткойни да намаляват като брой, количеството биткойни се увеличава; дори и темповете на растеж да се забавят, като цяло броят им расте. В тази посока са и данните на Statista за постоянното нарастване броя на биткойн банкоматите (АТМ) в света. Например през 2014 г. техния брой от 4-ри през м. януари нараства до 252 през м. октомври (в САЩ – 76; в Канада – 62). През май 2016 г. биткойн банкоматите в света вече са общо 643 броя, докато през май 2015 г. са били

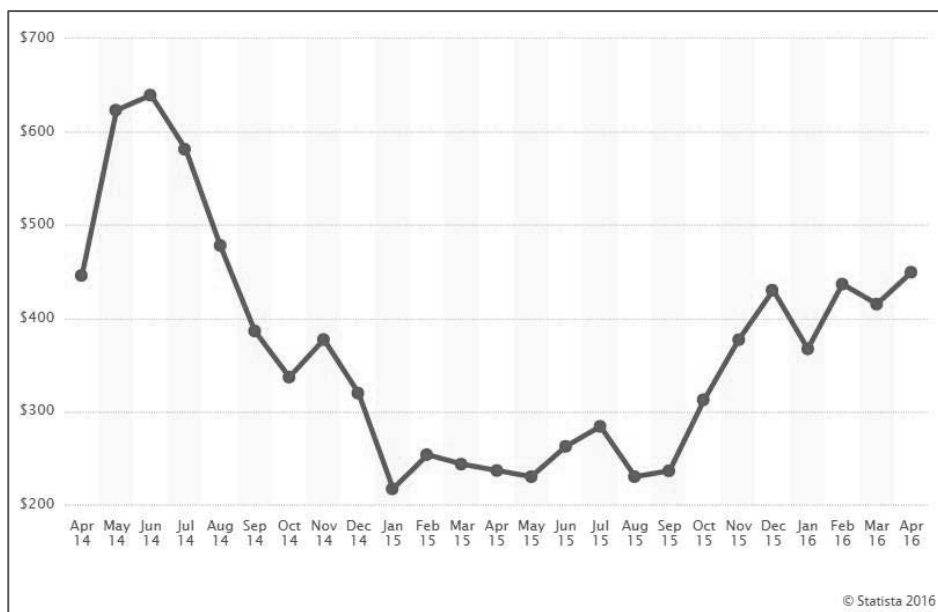
Фигура 2. Брой биткойни в обращение в световен мащаб от първо тримесечие на 2010 г. до първо тримесечие 2016 (в милиони). Източник: Statista.

²⁵ Ще поясним, че за всяка транзакция се дължат пари. Размерът на таксата не е висок, но все пак съществува. Например през 2014 г. средната такса за сделка е намалял от около \$ 0,20 цента до \$ 0,10 цента.

²⁶ **Statistics and facts on Bitcoin – Number of Bitcoins in circulation worldwide.** In: Statista: The Statistics Portal. [online]. [Viewed 14.05.2016] Available from: <http://www.statista.com/statistics/247280/number-of-bitcoins-in-circulation/>

378 броя, а през май 2014 г. – едва 68 броя. В Европа биткойн банкоматите през септември 2014 г. са били 29,84% от всички в света²⁷.

Забавеното темпо в добива и разпространението на биткойни, ако наистина има такова, може да се обясни с два факта: поевтиняване на валутата и масовото ѝ използване на черните пазари. Основната причина обаче е неизгодния добив на биткойни – потребителите инвестират повече, отколкото могат да получат. Така през 2014 г. биткойн поевтиня с 56%, а от началото на 2015 г. цената на тази криптовалута падна с още една трета (фиг. 3). Освен това не е рядкост криптовалута да се използват за продажба на наркотици, оръжие, фалшиви паспорти и други забранени стоки.

Фигура 3. Индекс на Биткойн цените от април 2014 г. до април 2016 (в \$)

Източник: Statista.

Горната графика илюстрира еволюцията на цените на валутата в средни стойности от тези на водещите световни борси. Следва да се уточни, че от създаването на Биткойн през 2009 г. цената на тази валута остава стабилна до януари 2013 г. и достига максимална стойност от около \$20. След това се наблюдава месечен ръст на цените, а през октомври 2013 г. тя достига \$198, т. е. почти десетократно увеличение на цената. Но тя е последвана от още един драстичен скок – през ноември

²⁷ **Statistics** and facts on Bitcoin. In: *Statista: The Statistics Portal*. [online]. [Viewed: 14.05.2016]. Available from: <http://www.statista.com/topics/2308/bitcoin/>

2013 г. достига удивителните \$1100. Започва спад през 2014 г., като през декември 2015 г. цената на биткойна е била \$430.05. Стойността на индекса Биткойн за края на април 2016 г. обаче е равен на \$449.33, а към средата на май 2016 г., според Ripple, вече е \$456.39²⁸.

Как всичко това се отразява на световните финансови потоци? Средната сума на транзакция в криптовалута (най-вече в биткойн) е по-голяма, отколкото в която и да е друга основна разплащателна мрежа. В доларов еквивалент през периода 2011–2015 средната сума за транзакция в криптовалутите непрекъснато се увеличава, а от 2013 г. остава по-голяма, отколкото в основните разплащателни мрежи като Visa, Mastercard, Discover или Western Union. Например всеки ден обемите на транзакциите с виртуални валути са около \$50 млн.²⁹ Най-активен е Китай както по брой биткойн клиенти, така и по капацитет за добиване на биткойни, и по обем на обменяните биткойни чрез електронни платформи за търговия. Показателен в това отношение е фактът, че от края на 2014 г. китайските миньори покриват 50% от общия пазар.

В същото време се наблюдава разрастване на неравенството при разпределение на генерираното богатство в Койн екосистемата. Това се наблюдава при биткойн адресите, част от които са доказателство за процеса „богатите стават по-богати“. През периода 2009–2015 топ 100 на най-богатите адреси съхраняват богатство, равняващо се на около 20% от общата стойност на биткойн икономиката. Някои анализатори обясняват очертаващото се засилване на неравенството с три причини:

(1) нарастване на популярността на койните и превръщането на криптовалутите в социално-икономическо явление;

(2) фрагментиране на койн портфейлите поради ограничението за еднократна употреба на койн адресите и необходимостта от генериране на нови за всяка транзакция;

(3) превръщане на добиването на койни от миньори в индустрия, която обаче е под контрола на 5-7 големи пула (в периода 2013–2015 кумулативният пазарен дял на най-големите 10 пула се равнява на 70-80% от общия койн пазар)³⁰.

²⁸ За актуална информация виж: **Ripple Labs Appoints Former US State Department Official as Advisor**. In: *CoinDesk* [online]. [Viewed 15.05.2016]. Available from: <http://www.coindesk.com/companies/ripple-labs/>

²⁹ **Tasca, Paolo**. *Digital Currencies: Principles, Trends, Opportunities, and Risks*. (September 7, 2015). Last revised: 13 Jan 2016. p. 6. [Viewed 04.04.2016]. Available from: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2657598;

³⁰ **Tasca, Paolo**. *Digital Currencies: Principles, Trends, Opportunities, and Risks*. (September 7, 2015). Last revised: 13 Jan 2016. pp. 7–8, [Viewed 15.05.2016]. Available from: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2657598; 04.04.2016].

Прогнози за бъдещето

Според прогноза на Bitcoinist.Net перспективата за Биткойн и биткойн индустрията през 2016 г. е положителна. Твърди се, че тази валута ще запази постиженията си през цялата 2016 г. и след това. Очаква се към 2025 г. да се отбележи най-висок връх, което очертава положителни тенденции за инвестиращите в биткойн добива³¹. В тази посока са и преобладаващата част от прогнозите на други експерти. Като цяло, очакванията са за стабилен растеж на цените на криптовалутите и най-вече на Биткойн.

По-същественото е, че процесите около криптовалутите практически повлияват както производството и търговията с хардуер, така и електронния бизнес като цяло. Освен това, на т. нар. финансови пазари се появяват нови валути, нови форми за обмен и нови играчи. Обвързаността е повече от очевидна:

- за да си на печалба във виртуалния пазар с виртуални валути, трябва да инвестираш реални пари в машини и други условия за добив на койни;
- колкото повече инвестираш, толкова повече се увеличават шансовете ти да печелиш от криптовалута;
- спечелените койни се съпоставят/съизмерват в традиционна валута (долар, евро, лира...);
- придобитото богатство в криптовалута засега в повечето случаи се разменя срещу реална валута (най-малкото поради ограничения все още сегмент на чиста търговия с койни в сравнение с традиционните пазари).

Изброяването, разбира се, може да продължи. Всичко обаче води до заключението, че случващото се с криптовалутите е пореден етап в постоянния стремеж за увеличаване на печалбите като цяло. Когато пазарите са в криза, се търсят начини за поддържане на печалбите. В този смисъл, ако криптовалутите се обезценят до такова ниво, че добиването им стане неизгодно в продължителен период от време, ще се появи нещо ново. Какво би било то?

Едно е сигурно. На този етап, криптовалутите са безценни за усъвършенстването и разрастването на т. нар. Интернет на нещата (IoT) с амбицията да се достигне до Интернет за всичко. Няма съмнение, че в предстоящите няколко години технологиите, свързващи предмети и устройства от физическия свят с интернет, ще се окажат основа на развитието. Няма съмнение и в това, че ще се свързват все повече потребители и все повече процеси. Този нов „свят на свързаните неща“ и съответната

³¹ **Bitcoin** forecasts for 2016. In: *Bitcoinist* [online]. [Viewed 15.05.2016] Available from: <http://bitcoinist.net/bitcoins-forecasts-for-2016/>

му икономика ще се нуждаят от специфични условия за обмен, които не биха били ефективни, ако се основават на традиционните системи за заплащане или несъвършените все още електронни системи. Криптовалутите изглеждат напълно подходящи за свързания свят, в който почти всичко ще е виртуализирано и базирано на Глобалната мрежа.

Другото сигурно е, че в ерата Zettabyte ще се засили интереса към усъвършенстването на моделите за криптовалути и превръщането им в основен финансов инструмент в електронния виртуален свят. Но може да се очаква и:

- засилване на конкуренцията (подобно на реалните пазари);
- формиране на нови монополи (в добива на койни, във владението на активи, в контрола над транзакциите, в предлагането на стоки и услуги чрез койни);
- поява на нови посредници;
- засилване на регулацията.

За митовите и новите железни завеси в ерата Zettabyte

През последните години Интернет се превърна в основна среда за проява или съществуване на нов тип бизнеси със съответни разновидности. В повечето случаи те са виртуални и често пъти полувидими или невидими за масовия потребител. Това е в сила и за криптовалутите, и за т. нар. интернет базирани услуги, за интернет посредничеството и др. Сред широката общественост е популярно осезаемото удобството на достъпа до и употребата на Интернет. В тесните кръгове на специалистите остава затворена истината за същността и обхвата на агресивно проникващите ИКТ.

Мит 1. Интернет е свободен и практически нерегулиран, а информацията в него се разпространява неограничено и всеки може да сподели онова, което иска, както иска.

Факт А. Deep Packet Inspection – технология, позволяваща предварително прочитане на електронната кореспонденция на хората, преди те да я получат. Всичко започва през първата половина на декември 2012 г., когато е проведена конференция на Международния съюз по далекосъобщения (ITU)³².

³² **Y.2771:** Framework for deep packet inspection. In: *ITU: International Communication Union* [online]. [Viewed 28.06.2016]. Available from: <https://www.itu.int/rec/T-REC-Y.2771-201407-I>; **H.248.86:** Gateway control protocol: ITU-T H.248 support for deep packet inspection. In: *ITU: International Communication Union* [online]. [Viewed 28.06.2016]. Available from: <https://www.itu.int/rec/T-REC-H.248.86/en>; и др.

Факт Б. Според доклад³³ на изследователи от Interdisciplinary Centre for Law and ICT/Centre for Intellectual Property Rights (ICRI/CIR) of KU Leuven, The Department of Studies on Media, Information and Telecommunication (SMIT) of the Vrije Universiteit Brussel (VUB), The Department of Computer Security and Industrial Cryptography (COSIC) of KU Leuven *Facebook* следи всички потребители, нарушавайки законите. Свалянето на бисквитки без изрично разрешение на потребителите се използва от компанията, за да насочва своите таргетирани реклами. Изследователите твърдят, че в Европа Facebook следи компютрите на потребителите без тяхно разрешение, независимо дали са се логнали в сайта или не и дори ако не са регистрирани потребители на сайта или са заявили изрично, че не искат да бъдат следени.

Факт В. Новина от 25.06.2016 г. гласи следното: „Русия готви закон за следене на целия интернет трафик“³⁴. Новият закон предвижда интернет компаниите да предоставят задължително т. нар. „задна врата“ за достъп до криптираните комуникации. Тя ще се използва от руската разузнавателна служба ФСБ. Законът включва както местните компании, така и международните. Целият руски интернет трафик ще трябва да може да се следи. Глобите за неизпълнение достигат до 1 млн. рубли или 15 хил. долара за всяко неизпълнение.

Мум 2. Човекът контролира своята активност като потребител в Интернет.

Факт А. Броят на интернет потребители нараства всеки ден. Активността им в Мрежата също. От извършено наблюдение в Internet Live Stats³⁵ на 28.06.2016 г. става видно (табл. 1), че *само за 3 минути*:

- броят на интернет потребителите се е увеличил с 1316 души (достигайки до 3 400 871 688 души),
- броят на активните уеб сайтове се е увеличил със 799,
- публикуваните блогове са се увеличили с 8249,
- интернет трафикът се е увеличил с 5 825 142 GB (достигайки на 04.07.2016 г. в 18.10 часа до 2 367 593 128 GB).

За сравнение, по данни на Фейсбук, през 2015 г. интернет потребителите са били 3,2 млрд. души. Според данни на друг източник, ITU: през 2008 г. мрежата е била достъпна за 1,5 млрд. души, а в края на

³³ **From social** media service to advertising network. A critical analysis of Facebook's Revised Policies and Terms. In: *KU Leuven: Faculteit Rechtsgeleerdheid* [Viewed 28.06.2016] Available from: <https://www.law.kuleuven.be/citip/en/news/item/facebook-revised-policies-and-terms-v1-2.pdf>

³⁴ **Русия** готви закон за следене на целия интернет трафик. В: *Дневник* [онлайн]. [Прегледан 28.06.2016]. Достъпно от: http://www.dnevnik.bg/tehnologii/2016/06/25/2784060_rusiia_gotvi_zakon_za_sledene_na_celiia_internet_trafik/

³⁵ **Internet Live Stats** [online]. [Viewed 28.06.2016] Available from: <http://www.internetlivestats.com/>

2015 г. тя вече се е ползвала от над 3 млрд. души; към края на 2015 г. потребителите на смартфони са превишили 2,5 милиарда, като от тях 52% са в Азиатско-Тихоокеанския регион (в сравнение с 34% преди осем години); 94% от потребителите в Индия са разполагали с онлайн достъп чрез мобилния си телефон, формирайки едно от първите в света мобилно интернет население.

Източник: http://www.internetlivestats.com/ (28.06.2016; 12,45 часа)			Източник: http://www.internetlivestats.com/ (28.06.2016; 12,48 часа)		
 3,400,870,372 Internet Users in the world	 1,045,980,425 Total number of Websites	 119,620,011,191 Emails sent today	 3,400,871,688 Internet Users in the world	 1,045,981,224 Total number of Websites	 120,040,296,119 Emails sent today
 2,527,649,861 Google searches today	 2,347,687 Blog posts written today	 333,656,355 Tweets sent today	 2,536,531,623 Google searches today	 2,355,936 Blog posts written today	 334,828,683 Tweets sent today
 5,778,755,939 Videos viewed today on YouTube	 33,515,390 Photos uploaded today on Instagram	 52,051,742 Tumblr posts today	 5,799,064,261 Videos viewed today on YouTube	 33,633,153 Photos uploaded today on Instagram	 52,234,643 Tumblr posts today
 1,685,345,254 Facebook active users	 452,419,528 Google+ active users	 305,596,802 Twitter active users	 1,685,346,377 Facebook active users	 452,419,885 Google+ active users	 305,596,818 Twitter active users
 130,442,629 Pinterest active users	 100,131,109 Skype calls today	 34,750 Websites hacked today	 130,443,049 Pinterest active users	 100,483,000 Skype calls today	 34,872 Websites hacked today
 328,481 Computers sold today	 3,600,378 Smartphones sold today	 561,657 Tablets sold today	 329,635 Computers sold today	 3,613,034 Smartphones sold today	 563,631 Tablets sold today
 1,657,436,732 GB Internet traffic today	 1,710,489 MWh Electricity used today for the Internet	 1,533,651 tons CO ₂ emissions today from the Internet	 1,663,261,874 GB Internet traffic today	 1,716,499 MWh Electricity used today for the Internet	 1,539,040 tons CO ₂ emissions today from the Internet

Таблица 1. Динамика на интернет потребителите и потреблението

Очевидно, динамиката на потреблението в и чрез Интернет е значителна, като всяка минута бележи ръст във всички направления – от броя на потребителите, до общото количество на трафика. Светът на хората

вече не е същият: технологиите постепенно завладяват реалния свят, а хората съществуват в паралелни светове (реални и виртуални).

Факт Б. С разпространяването на т. нар. нови технологии редица професии и процеси вече са пряко зависими от ИКТ – появили се нови професии, някои промениха естеството си, а други изчезнаха. Поредната технологична вълна наложи нови източници на информация и на знания, на средства за комуникация, на инструменти за изпълнение на различни задачи. Тези изменения обхващат както търсенето и намирането на работа, така и престижа на професиите, приятелските кръгове, условията на живот. Съвременните технологии породиха нови възможности, но и нови разделения (т. нар. дигитално неравенство). И ако до скоро имаше основание да се твърди, че човекът избира инструмента, днес все по-често инструментът избира човека. Създателят се оказва зависим от творението си.

Мум 3. Интернет потребителите са водещата сила, която превръща Глобалната мрежа в неизменна част от живота днес.

Факт А. Бизнесът, заинтересован от Интернет, много често твърди, че свързва интернет трафика с интереса на посетителите на сайтовете. Истината е, че интернет трафикът не се генерира само от хората потребители.

Например според проучване на TechSpot.com³⁶ през 2012 г. 51% от трафика в Интернет се е генерирал от машини (т. е. от автоматични източници – ботове) и 31% от този автоматично генериран трафик е бил потенциално опасен – 2% от него се дължи на хакерски инструменти (DDoS атаки и др. под., които претендират, че сканират уебсайтовете за грешки и „дупки“ в сигурността), други 5% – на програми, които автоматично изтеглят данни и съдържание за цени, акции или имейл адреси, други 2% е генериран от автоматично разпространяващ се „коментарен спам“, а останалите 19% – от „други източници“. През декември 2013 г. CNET оповести данни³⁷, според които интернет трафикът, генериран от компютърни програми (работещи самостоятелно и без намеса от човек) нараства на 62%³⁸. Не малка част от този трафик се дължи на използването на „батальони“ от настойчиви ботове или специално наети платени потребители за манипулиране на общественото мнение („тролове“, наричани още астротърфинг, *astroturfing*). Вярно е, че в доклад³⁹ за

³⁶ **DeCarlo**, Matthew. Study: 51% of Internet traffic is from bots, 31% is harmful. March 16, 2012. In: *Techspot* [online]. [Viewed 04.07.2016] Available from: <http://www.techspot.com/news/47826-study-51-of-internet-traffic-is-from-bots-31-is-harmful.html>

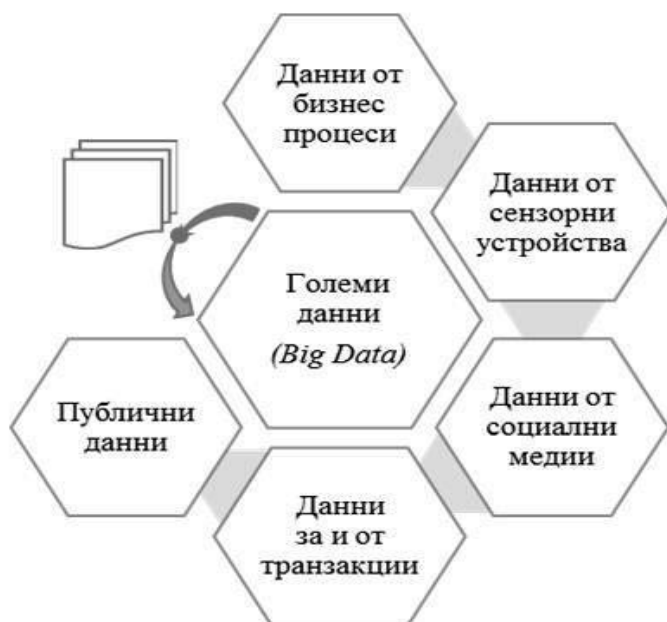
³⁷ **Kerr**, Dara. Bots now running the Internet with 61 percent of Web traffic. In: *CNET* [online] December 12, 2013 5:59 PM PST. [Viewed 04.07.2016]. Available from: <http://www.cnet.com/news/bots-now-running-the-internet-with-61-percent-of-web-traffic/>

³⁸ В услуга на желаещите да подобрят онлайн позициите си се появили доста приложения за бот-автоматизация, като <http://www.botchief.com/>

³⁹ **Zeifman**, Igal. 2015 Bot Traffic Report: Humans Take Back the Web, Bad Bots Not Giving Any Ground In: *Imperva* [online]. [Viewed 04.07.2016]. Available from: <https://www.incapsula.com/blog/bot-traffic-report-2015.html>

2015 г. делът на автоматичния трафик бележи спад и се оценява на 49%. Въпреки това може да се обобщи, че тенденцията около половината от трафика да се генерира автоматично се запазва⁴⁰.

Факт Б. Една приблизителна оценка сочи, че през последните две години за около 24 часа са се произвеждали най-малко 2,5 квинтилона байта⁴¹. Само фирмата Google е обработвала дневно почти 3,5 милиарда заявки, а онлайн магазинът им е регистрирал 10 ексабайта данни⁴². През 2015 г. Amazon, от своя страна, отчита 1 000 000 000 гигабайта „произведени“ данни; за съхраняването на данни от 152 милиона потребители Amazon са предоставили 1 400 000 сървъра⁴³. С други думи, „свързаният

Фигура 4. Произход на Големите данни

⁴⁰ **Weisinger**, Dick. Automation: Bots Now Account for Half of All Internet Traffic and many are Malicious. In: *Formtec* [online]. [Viewed 30.06.2016]. Available on: <http://formtek.com/blog/automation-bots-now-account-for-half-of-all-internet-traffic-and-many-are-malicious/>

⁴¹ *За сравнение:* 1 квинтилон байта се равнява на 1 000 000 000 000 000 000 байта (единица, последвана от 18 нули); 1 терабайт се равнява на 1024 гигабайта; 1 петабайт се равнява на 1024 терабайта; 1 ексабайт се равнява на 1024 петабайта; 1 зетабайт се равнява на 1024 ексабайта; 1 йотабайт се равнява на 1024 зетабайта.

⁴² Виж: **Big Data and Analytics Trends 2015**. In: *Visualistan* [online]. [Viewed 17.02.2016]. Available from: <http://www.visualistan.com/2015/01/big-data-and-analytics-trends-2015.html>; **10 любопитни факта за интернет**. В: *Infobulgaria* [онлайн]. [Viewed 18.02.2016]. Available on: <http://infobulgaria.info/news.php?itm=23215>;

⁴³ **Big Data on Amazon Web Services**. In: *AWS* [online]. [Viewed 18.02.2016]. Available from: <https://aws.amazon.com/big-data/>

свят“ (IoT) вече ни изправи пред съществен проблем: постигането на контрол върху огромни масиви от данни, постъпващи за обработка от множество виртуализирани процеси в различни сфери на общественоекономическите практики (фиг. 4).

Факт В. Big Data и Business Analytics са области, от които се очаква бърз растеж през следващите пет години. Според проучване на IDC⁴⁴ до 2019 г. приходите от Big Data ще нараснат до \$187 милиарда, като ще се дължат главно на големите компании с над 500 служители, а по-малките компании ще допринесат 1/4 от общата сума. Секторите, от които се очакват най-големи инвестиции в Big Data през 2019 г. са: дискретно производство (\$22,8 милиарда); производствени процеси (\$16,4 милиарда); централна власт (над \$10 милиарда); професионални услуги (над \$10 милиарда); телекомуникации (над \$10 милиарда) и др. Дали криптовалутите ще се наложат като основно разплащателно средство в споменатите сектори?

Какви очаквания са реалистични относно близкото бъдеще?

Безспорно ще се наблюдава засилване на тенденциите на обвързаност – между устройствата, между технологиите, между „нещата“, между изкуствените и естествените системи, между човека и създадените от него паралелни виртуални светове. В този процес криптовалутите допълнително ще засилят ролята си и най-вероятно ще изместят традиционните разплащателни средства. Аргумент за правдивостта на твърдението може да се открие например в новината, оповестена от БНТ на 05.07.2016 г., че Швеция „е на път да стане първата страна в света, отказала се напълно от наличните пари в полза на електронните разплащания“⁴⁵. В същата новина се оповестява още, че: „Миналата година в обръщение в страната е имало 80 милиарда крони спрямо 106 милиарда през 2009-та. Само 20 % от плащанията в Швеция са в наличност, броят на банкоматите непрекъснато намалява, дори и даренията в църквата вече се правят по телефон или с карта. Така живеят милиони потребители в това супер-технологично общество. (...) Визионери искат да отидат още по-далече и да премахнат дори банковите карти, като ги заместят с чип, имплантиран под кожата. Той служи и като пропуск в сгради

⁴⁴ **Worldwide Big Data and Business Analytics Revenues Forecast to Reach \$187 Billion in 2019**, According to IDC. In: *IDC: Analyze the future* [online]. Press Release, 23.05.2016 [Viewed 04.07.2016]. Available from: <https://www.idc.com/getdoc.jsp?containerId=prUS41306516>

⁴⁵ **Гицов, Мартин.** *Швеция е на път към напълно безкасово общество*. В: *БНТ: Новини* [онлайн] 05.07.2016. [Прегледан 06.07.2016]. Достъпно от: <http://news.bnt.bg/bg/a/shvetsiya-e-na-pt-km-naplno-bezkasovo-obshchestvo>

и съдържа същите данни като документ за самоличност и банкова карта. Плащането става с едно докосване⁴⁶.

Другото безспорно е, че в бъдеще ключът към успешната социализация и успешната реализация на човека ще бъде грамотното боравене с виртуални инструменти. Липсата на такава грамотност ще е своеобразна гаранция за дигитална зависимост и дигитално робство. Може да се допусне, че нивото на знания и умения за използване на виртуални инструменти ще е фактор, който силно повлиява диференцирането на хората относно дигиталното равенство/неравенство.

⁴⁶ Пак там.

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 8, 2016

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”
FACULTY OF PHILOSOPHY
LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE
Volume 8, 2016

ИНФОРМАЦИОННА НАУКА

INFORMATION SCIENCE

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 8, 2016

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”
FACULTY OF PHILOSOPHY
LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE
Volume 8, 2016

ИНФОРМАЦИОННА ЕВРИСТИКА: СИСТЕМАТИЧЕН ПЛАН ЗА ПРОВЕЖДАНЕ НА ИНФОРМАЦИОННО ТЪРСЕНЕ В УЕБ РЕСУРСИ

ЕЛЕНА КОЙЧЕВА

Elena Koycheva. INFORMATION HEURISTICS: A SYSTEMATIC PLAN FOR CONDUCTING A SEARCH IN WEB RESOURCES.

В информационното общество уменията за търсене са важни за решаването на специфични задачи в процеса на удовлетворяване на информационните потребности. Тези умения се подобряват чрез изучаването на методите на информационната евристика. Ползите от новите уеб ресурси са огромни, тъй като през информационната им функционалност би могло да се подготви съответстваща стратегия за търсене, дефинирана като систематичен план за провеждане на едно търсене в няколко етапа: точно разбиране на запитването/темата; идентифициране на основната концепция/проектна спецификация (ключовите думи и фрази, синонимите и сродните термини); съставяне на формулировка за търсене като се използват унифицирани алгоритми (отсичане, маскиране; Булева логика; контекстуална граматика; търсене в метаданни (библиографски данни) на записа; стартиране на търсенето, оценка и съхраняване на резултатите от него). В заключение са поставени дискуссионни въпроси относно обучението по информационна грамотност във връзка с провеждането на информационната евристика като университетска дисциплина.

Ключови думи: информационна евристика, информационни потребности, информационно търсене, информационна грамотност

The search skills are important in the information society to solve specific intellectual tasks in satisfying information needs that masters by studying the methods of information heuristics. The benefits of modern web resources are enormous, because through

their information functionality can be planned relevant search strategy, defined as a systematic plan for conducting a search in several stages: fully understanding the query/topic; identifying the major concepts/project specification (the keywords and phrases, synonyms and related terms); creating the search statement using unification algorithms (truncation, masking, wildcards; Boolean logic; contextual grammar; search for meta data (bibliographic elements) of record; start, evaluation and storage of search results). In conclusion are put discussion questions about the education of information literacy through the establishment of information heuristics as university discipline.

Keywords: information heuristics, information needs, information research, information literacy

„Не е важно да знаеш всичко,
важното е да знаеш къде да го намериш.“
Алберт Айнщайн

1. Предназначение на информационната евристика

„Знанието има две качества. Без чужда помощ ние знаем една тема (предмет), или ние знаем къде можем да намерим информация за нея“. Този цитат на британския лексикограф и писател Самуел Джонсън¹ е валиден и днес, особено при формиране на съвременното информационно общество, в което една от основните квалификации е умението да се познават, управляват и ефективно да се ползват информационните ресурси, предлагани в Интернет, посредством методите на информационната евристика.

Приоритетите на глобалното информационно общество диктуват обособяването на модерни и ключови квалификации, каквато е информационната грамотност, в чиято сърцевина се отразява информационно-търсещият процес. Внедряването на съвременни хардуерни, телекомуникационни и софтуерни решения спомагат за еволюцията на информационно-търсещата технология да израсне от сферата на научно-информационната дейност и постепенно да се утвърди като научна дисциплина, парадигмата на която се разпростира не само върху науката, висшето образование, но играе и ключова роля в икономиката, административното управление и целия обществен живот.

¹ **Johnson**, Samuel. Quotations: Knowledge is of two kinds. We know a subject ourselves, or we know where we can find information upon it. In: Microsoft ® Encarta ® 2006. © 1993-2005 Microsoft Corporation. All rights reserved.

Библиографската евристика² е научна дисциплина, разработваща теорията и методиката на библиографското издирване. Принципите и методите за търсене на факти и сведения и набелязване на документи, от които те могат да се извлекат, се наричат в западната теоретична литература първоначално евристика (нем. *Heuristik*), а по-късно терминът е заменен с „изворознание“ (нем. *Quellenkunde*). Изворознанието се налага като помощна дисциплина за науки, в които историческите проучвания са част от специфичния предмет на изследване. От края на XIX и началото на XX век в обсега на евристиката започват да се включват и библиографските указатели като инструмент за търсене на неизвестни по-рано документи и за уточняване на библиографски сведения. Проблемите на библиографската евристика се разработват активно в Русия, където се създава силна школа в I-вата половина на XX век. Към нея принадлежат Н. В. Здобнов, П. Н. Берков, М. А. Садовая, А. И. Гречихин. През 1960 година П. Н. Берков публикува първото монографично изследване „Библиографическая эвристика“, посветено на историята, същността, задачите и методите на библиографското търсене. А. И. Гречихин разширява приложното поле на тази дисциплина с оглед на съвременните процеси на информатизация и на промените, които настъпват в библиографското обслужване. Неговата монография „Библиографическая эвристика. История, теория и методика информационного поиска“ (1984) излага основните методи на търсене.

Според А. Ю. Володин³ информационната евристика е изкуство и наука за откриване и творческо търсене в сложни тематични области на знанието. Както уменията за четене, писане и участие в публични изяви днес, в условията на информационното общество, са необходими и такива за грамотно осъществяване на професионално информационно търсене – неоспоримо изискване към специалиста-интелектуалец. Бързият ръст и динамичното развитие на информационните ресурси в мрежата задължават всеки специалист да овладее множество сложни умения в процеса на търсене. Предназначението на информационната евристика е да съдейства на специалистите достатъчно бързо да провеждат избирателно и ефективно търсене при решаване на конкретни интелектуални задачи за удовлетворяване на информационни потребности.

² Вж **Българска книга** : Енциклопедия / Състав. Ани Гергова ; Науч. ред. Татяна Янакиева, Мария Капитанова. – София : Pensoft, 2004, с. 57.

³ **Володин**, А. Ю. Информационная эвристика в Интернет (спецкурс на историческом факультете МГУ им. М.В. Ломоносова). В: *Информационный бюллетень Ассоциации „История и компьютер“*. № 34. Материалы X конференции АИК. Май 2006 г. Москва, Тамбов: Изд. Тамбовского унив., 2006. с. 207–209.

2. Информационни потребности

„Под информационна потребност се разбира осъзната липса на знание, която възниква при решаването на определени задачи, в процеса на обучението, при вземане на решение или просто от любознателност. Информационната потребност е субективно явление, което се проявява чрез интереса на личността към информационните източници. Когато този интерес не може да се задоволи от достъпните за личността източници, в нея възниква информационно запитване. Чрез него потребителят (лицето, което търси информация, за да я използва) възлага задачата за издирване на липсващата му информация на посредник – информационен център, бюро или библиотека“⁴.

В действащите стандарти се употребяват следните термини и релевантните им обяснения за информационните потребности:

- информационна потребност – характеристики на предметна област, значенията на които трябва да се установят за изпълнение на поставена задача в практическата дейност;
- потребител на информация – лице или група лица, екип, колектив, което получава и използва информация в практическата си дейност;
- краен потребител – потребител на информация, който използва данните, знанието и информацията, получавани от информационно-търсеща система за цели, несвързани с експлоатацията на самата система;
- информационен посредник, брокер – лице или организация, специализирана за търсене, обработка и предоставяне на информация на нейните потребители, като се използват различни информационни масиви.

Според М. Я. Дворкина⁵ *информационните потребности* могат да бъдат групирани по:

- съдържание и по сфера на дейност (потребности от научна, учебна, икономическа, техническа, юридическа, управленска, производствена и др. информации);
- степен на новост (потребност от нова и ретроспективна информация);
- статус на ползвателя (учен, учащ се, ръководител, главен специалист, служител и т. н.);
- вида на документа, типа на информацията (научни статии, доклади от научни форуми, монографии, учебници, патентна информация, стандарти и др.);

⁴ Чавдаров, Станко. *Теория и методи на научната информация: Обработка, търсене, разпространяване*. София: Наука и изкуство, 1984, с. 56–57.

⁵ Дворкина, М. Я. *Информационное обслуживание: социокультурный подход*. Москва: ИПО Профиздат, 2001, с. 61.

- вида на канала за разпространение на информацията (библиотеки, информационни центрове, архиви, музеи, телевизия и др.).

Информационната потребност има три *съществени особености*:

- първата и най-важната особеност по същността си е потребност за знания на отделен индивид, който ги придобива чрез информационна система или при обмяна на информация;

- втората особеност на информационната потребност е неопределеността. Съществува информационен дефицит. Крайно трудно е потребителят да артикулира сам това незнание, т.е. да даде ясна формулировка на информационната си задача;

- третата особеност е свързана с проявяващата се субективна оценка от страна на потребителите за информационните продукти и услуги.

Признаци на информационната потребност, които са значими за организиране на информационното осигуряване:

- тематиката, т.е. предметната област на потребителя;
- характерът на необходимата информация, т.е. аспекта на проучване – теоретичен; експериментален; проектен; маркетингов и т.н.;
- времето или периода на действие на потребността;
- степента на подготвеност на потребителя и за какви цели му е необходима информация – оперативност; пълнота; фактология; обзорни анализи и др.

Може да се обобщи, че информационната потребност е лична или на група от личности. Тя се удовлетворява посредством комуникация – документална или устна – т.е. знанията на автора или авторите се превръщат в знания на потребителите.

Анализът на информационната потребност се развива във форма на изследване на потребителя, проучване на неговите информационни интереси, категоризиране на различни типове ползватели, както и установяване на информационната потребност посредством методите на емпиричните социални изследвания. Известно е, че изучаването на информационните потребности⁶ е вид социологическо проучване и се осъществява с *преки методи* (анкетиране, интервюиране, беседи с потребители на НТИ (научна и техническа информация), наблюдение и др.) и *косвени методи* (не чрез самите потребители, а чрез проучване на програми за НИР (научно-изследователски разработки) и ПКР (проектно-конструкторски разработки), директиви, прогнози, планове и т.н.). Изучаването на информационните потребности трябва да е непрекъснат процес, както

⁶ Вж. **Койчева**, Елена. Метод за изучаване на информационните потребности на абонатите за ИРИ на база от данни „ВИНИТИ – Машиностроене“. В: *Методика, техника, опит* [ЦИНТИ], 1990, № 1, с. 18–22.

в началото, преди да е реализирано информационното дирене, така и съпътстващ го. За изучаване на информационните интереси на голям брой специалисти най-често се използват въпросници или анкетни листове като стандартизиран и структуриран инструментариум на проучване. Други методи на проучване са статистическите анализи на изготвените информационни справки, библиотечни статистики и документалният анализ въз основа на писмени материали.

3. Информационно интервю. Дефиниране на информационната задача (потребителското информационно запитване)

За установяване информационната потребност на един или малка група от ползватели се използва преди всичко *структурирано* или *информационно интервю*. В информационната практика са известни няколко вида интервюта, иницирани при личната комуникация между информационния посредник и потребителя на научна информация: насочващо интервю; „бързо“ интервю с готови въпроси; разширено, специфично проучване на потребността; научно проучване.

Най-често потребителите на научна информация разпростират информационните си потребности и/или информационните си задачи (запитвания) на четири нива:

- интуитивно дефиниране на информационната задача;
- задълбочено обмислена задача;
- формално изразено запитване;
- интерпретиране на задачата посредством функционалността на уеб ресурс.

В информационното интервю трябва да се поставят „отворени въпроси“, за да може потребителят да има повече време за дефиниране на задачата, а информационният посредник да изслуша потребителското запитване. „Активното изслушване“ предполага повторно описание на информационната задача на потребителя дума по дума и логическото ѝ формулиране от страна на посредника.

Съществуват различни подходи при дефиниране на информационната задача, т.е. поставяне на отделни проблеми и свързаните с това процедури при информационното търсене в уеб средата. Дефинирането на информационната задача е важен елемент от научната работа. Решението на тази задача се осъществява чрез информационното търсене, целта на което е да се даде отговор или решение на проблема. Например потребителят може да търси по познато понятие, или да определи информационния си обект чрез ключово понятие или множество от подпонятия.

Основните цели са:

- да се даде отговор на научния проблем;
- да се проучи релевантността или съответствието на изследваната тема;
- да се изучи съответната научно-изследователска област;
- да се идентифицират други релевантни проблеми и да се формулират нови изследователски задачи.

В библиотечните и информационни институции, в подкрепа на потребителите при осъществяване на онлайн информационното търсене, респективно очертаване на неговите фази, важна е фигурата на висококвалифицираните информационни професионалисти за изготвянето на различни *видове справки*, които да удовлетворяват потребителските запитвания. В библиотечната и информационната практика са известни следните видове справки: *адресни; уточняващи библиографски справки, тематични и фактографски справки*.

– Адресните справки се изготвят за наличността на конкретен документ или информационен ресурс в традиционния фонд на библиотека-та или в електронна колекция, като се търси по елементите на библиографския запис.

– Уточняващите библиографски справки се изготвят, когато потребителите не разполагат с достатъчно точни библиографски описания на издирваните документи и се уточняват основни техни признаци (метаданни) като автор, заглавие, език на документа, издателство и т. н.

– Тематичните справки се изпълняват въз основа на потребителското запитване, признаците на които са очертани при информационното интервю от посредника, като са уточнени целите на задачата, съдържателните, хронологичните и езиковите граници на запитването, логическата формулировка и интерпретирането му в уеб формата на ресурса.

– Фактографските справки са свързани с предоставяне на конкретни данни от типа на адреси, дати, термини, количествени характеристики, географски наименования, химически формули, статистически показатели, наукометрични индикатори. Често се тълкуват понятия и категории, прави се характеристика на явления, събития и концепции.

4. Умения за информационно търсене

Според Анджела Никълсън⁷ все повече потребители сами се обръщат към уеб ресурсите за откриване на научна информация, като избягват информационните посредници. Това са крайни потребители, които

⁷ **Nicholson**, Angela. Planning a Search Strategy. In: *The University of Edinburg*. [онлайн]. Information services. [Прегледан на 27.11.2012; Достъпно от: <http://www.lib.ed.ac.uk>]

вземат за даденост интернет технологията и предполагат, че не се нуждаят от квалифицирано обучение по информационно търсене и овладяване на уменията, формиращи информационната грамотност.

Когато потребителите не ползват консултантската помощ на информационния професионалист, те допускат често следните грешки:

- употребяват неправилен инструментариум за информационно търсене или погрешен уеб ресурс;
- не планират добра стратегия за търсене.

Уменията за информационно търсене са от съществено значение при добиването на релевантна научна информация. Потребителите трябва да отделят време за формулиране на правилна стратегия за информационно търсене, за да получават значително подобрени резултати и попадения. Други необходими знания и умения са свързани със съществуващите информационни ресурси, тяхната информационна функционалност, структурираната информация в базите от данни, достъпа до уеб справочно-информационен апарат (информационно-търсещи тезауруси; предметни рубрикатори, речници с контролирани термини, класификатори и др.) в тези ресурси.

За осъществяване на ефективно информационно търсене в уеб ресурси е необходимо да се планира подходяща стратегия за издирване на научна информация, като се използва методичен подход. Цел на стратегията за търсене е да спомогне за изясняване на темата, преглеждане на получената информация, прецизиране на резултатите, както и изучаване на ползвания ресурс.

5. Систематичен план за провеждане на информационно търсене

Съвременните уеб ресурси имат много предимства за реализиране на ефективно информационно търсене, но потребителите трябва да изградят релевантна стратегия на търсене с цел получаване на достоверна научна информация. Най-често тя се дефинира като систематичен план за провеждането му, който включва следните етапи:

- разбиране на спецификата на информационното запитване (задача, проект) и обсъждането му с информационен консултант;
- идентифициране на ключови думи и фрази, синоними и сродни термини по темата;
- съставяне на логическа формулировка на информационното запитване с помощта на инструментариум, т.е. употребата на унифицирани алгоритми (маскиране или отсичане на думи, фрази и словосъчетания; Булева логика; контекстуална граматика; търсене по елементи (по-лета или параграфи) на записа на информационния обект);
- стартиране на информационното търсене в уеб ресурси;

– оценка на резултатите от информационното търсене, съхраняването им и документирането на откритите библиографски позовавания.

5.1 Специфика на информационното запитване

Разбирането на спецификата на информационното запитване и обсъждането с информационния специалист е свързано с определяне на мястото на темата в цялата област на познанието, както и с уменията да се класифицира в подходяща класификационна система, предметен рубрикатор и др. Търсещият трябва да е сигурен в значението на термините, да може да определя границите на информационното запитване (хронологичен обхват; дълбочина на ретроспекция и актуалност на темата; аспекти на предметния обхват; езиков обхват; по вид на издирваните документални източници).

5.2 Идентифициране на ключови думи и фрази; на синоними и сродни термини

Анджела Никълсън⁸ смята, че идентифицирането на ключови думи и фрази, както на синоними и сродни термини е важен етап от систематичния план за провеждане на търсенето, тъй като тяхното правилно установяване от една страна свидетелства, че потребителят знае значението на спецификацията или подробностите на информационната задача, а от друга страна на значението на съответствието им спрямо смисъла на запитването. Според авторката използването на неправилни ключови думи води до получаване на достатъчно количество информация, или до получаване на неправилен вид информация. При идентифицирането на ключовите думи трябва да се търсят основни понятия, а не странични думи от вида на „изследване“, „причинени от“, „сравни“ и др. В процеса на изграждане на стратегията за информационно търсене, Никълсън препоръчва да се имат предвид термини с по-широк смисъл, които спомагат за намиране на по-обща информация; да се имат предвид термини с потесен смисъл, които спомагат за намиране на по-специфична информация; както и синоними или сродни термини, за да е сигурно, че няма да се пропусне информация при игнориране на думи с едно и също значение или с родствен смисъл. Накрая потребителят трябва да издири всички термини, да ги структурира в таблица или да използва т.н. „мисловна, интелектуална карта“ и тогава да вземе решение кои от тях да употребява.

⁸ Пак там, с. 3–6.

5.3 Съставяне на логическа формулировка на информационното запитване с помощта на унифицирани алгоритми за информационно търсене

Съставянето на логическа формулировка на информационното запитване е тясно свързано с избора на различни процедури или алгоритми за конкретните уеб ресурси. Информационно-търсещите системи в интернет предлагат разнообразни и усъвършенствани алгоритми за по-добро и по-точно информационно търсене, които в голяма степен са унифицирани и условно могат да се разделят на четири категории: маскиране или отсичане на думи, фрази и словосъчетания; Булева логика; контекстуална граматика и търсене по елементи (полета или параграфи) на документалния запис на информационния обект.

5.3.1. Маскиране или отсичане на думи, фрази и словосъчетания

Маскирането⁹ дава възможност за употребата на символи или знаци за заместване на букви в понятията, с цел отсичане корена на думата т.е. това е техника при информационното търсене за обединяване на думи, които имат един и същ корен. Маскирането/отсичането (Masking/Truncation) е операция, при която чрез отсичане на част от думата (измерено от началото до определено място) системата ще извлече всички думи, които съдържат тази начална част. То може да се прилага както от лявата, така и от дясната страна на думата. Маскирането отляво се прилага често при търсене на информация по химия. Знаците за отсичане или маскиране в отделните информационно-търсещи системи или търсачки са различни, но най-често се използват [*], [\$], [?].

Пример: Ако маскираме думата **род*** като ключова дума, в резултат на търсенето информационната система ще извлече всички думи с този корен: *род*; *рода*; *роден*; *родея*; *родилен*; *родилка*; *родина*; *родител*; *роднина*; *родолюбие* и т.н.

5.3.2 Булева логика

Формулирането на информационното запитване при използването на логически оператори се дефинира като Булево информационно търсене, т.е. термините за търсене се обединяват при употребата на Булевата логика с цел търсене и извличане на най-релевантни резултати. Операторът¹⁰ е резервирана в системата дума или символ, използвани за

⁹ **Койчева**, Елена. *Глосар на термините по информационно търсене*. София: Унив. изд. "Св. Климент Охридски", 2006, с. 65.

¹⁰ **Пак там**, с.71.

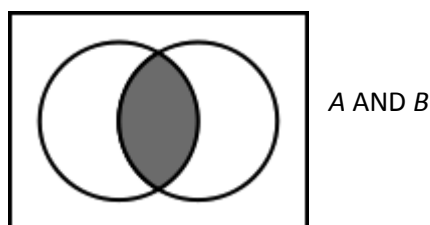
определяне на връзката между два обекта, които се издирват. Чрез основните оператори [AND (И); OR (ИЛИ); NOT (НЕ)] могат да се съставят разнообразни логически изрази за точно формулиране на дадено информационно запитване. Булевите оператори изразяват логически връзки между два термина (или елемента) за търсене.

– Булевият оператор AND (И) – чрез него се свързват два търсени термина и се подбират само тези резултати, които съдържат едновременно и двата термина, т.е. пресичащото се множество. Този оператор контролира точността при търсене и извличане на информация. При наличност на две множества с него се определя тяхната пресечна обща част.

– При употребата на OR (ИЛИ) трябва поне единият от търсените термини да се съдържа в документите на обединеното множество. Този булев оператор контролира пълнотата при търсене и извличане на информация, като в логическото информационно запитване могат да се задават синоними и сродни термини. При наличност на две множества, с него се определя ново, съдържащо изходните.

– При употребата на NOT(НЕ) се подбират документите, в които първият търсен термин е споменат, а вторият не е в остатъчното множество. Той контролира недопуснатите в търсенето термини с цел изключването им от откритите резултати.

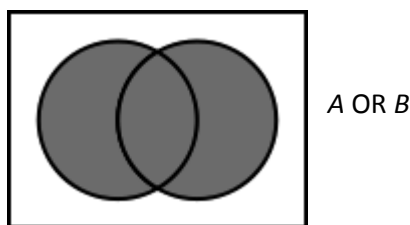
Ползването на един или друг Булев оператор се илюстрира с Диаграмите на британския логик Джон Вен (1834–1923), които представят логическите множества. По-долу е представено графичното обяснение на Булевата логика с диаграмите на Вен и примери.

Фиг. 1: Диаграма на Вен при използване на Булев оператор И(AND)

Пример: A=висше образование И (AND) B=информационна грамотност

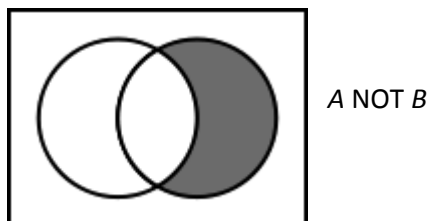
С оператора И(AND) се намират всички описания на документи, които съдържат едновременно двата термина: *висше образование* и *информационна грамотност*.

Фиг. 2: Диаграма на Вен при използване на Булев оператор ИЛИ(OR)

Пример: A=висше образование OR(ИЛИ) B=информационна грамотност

С оператора OR (ИЛИ) се намират всички описания на документи, които съдържат поне единият или другият от двата термина, или и двата термина едновременно в документа на обединеното множество: *висше образование и информационна грамотност*.

Фиг. 3: Диаграма на Вен при използване на Булев оператор НЕ(NOT)

Пример: A=висше образование NOT B=информационна грамотност

С оператора NOT(НЕ) се подбират документите, в които първият търсен термин *висше образование* е споменат, но вторият – *информационна грамотност* не е упоменат в остатъчното множество.

5.3.3 Контекстуална граматика

Информационното запитване може да бъде формулирано още по-прецизно, ако се използва и алгоритъма „контекстуална граматика“. Чрез него е възможно да се търсят описания на документи, съдържащи термини, за които се изисква да бъдат съседни или в близост един до друг, да са в едно изречение, да са в един абзац или да са синоними. Контекстуалният оператор¹¹ определя редуването на два термина за търсене и разстоянието между тях. Съответните контекстуални оператори от тази „граматика“ са:

¹¹ Пак там – с. 63.

- оператор ADJ – за намиране на съседни термини;
- оператор NEAR – термини в близост;
- оператор WITH – за намиране на термини в едно изречение;
- оператор SAME – за намиране на термини в един абзац;
- оператор SYN – за намиране на синоними.

С помощта на контекстуалните оператори е възможно да се търси понятие в зависимост от заобикалящи го други думи – в съседство; в непосредствена близост; в едно изречение; в един абзац и др.

Пример: компютърна ADJ мрежа

С операторът ADJ се намират думите *компютърна* и *мрежа* в съседство.

5.3.4 Търсене по елементи (полега или параграфи) на документалния запис на информационния обект

Търсенето по отделни елементи от използвания формат на записа позволява спецификацията на процедурата по един (например само по автор) или по група (автор, заглавие, източник) от критерии. Структурата на записа на един документ се определя от особеностите на базите от данни, както и от начина, по който техните създатели ги предоставят на потребителите. Характерно за всички схеми на описания на документите е, че съдържат две основни групи елементи:

- елементи, формиращи библиографско-информационната част на записа – заглавие, автор, първоизточник, реферат, библиографски данни и т.н.

- елементи, подпомагащи информационното търсене на записи на документи – работни номера, класификационни кодове, ключови думи, дескриптори, предметни рубрики и т. н.

В българския стандарт¹² са представени най-често употребяваните кодове на полета в информационните единици (документалните записи), които осигуряват търсене в точно определен елемент или група от елементи, както и обратно по всички елементи с изключение на зададен такъв:

AB	реферат; резюме
AF	авторска принадлежност
AL	език на реферата
AN	номер на вписването; регистрационен номер
AU	фамилия на автора
CC	код от класификация

¹² БДС ISO 8777 : 2002. *Информация и документация – Команди за интерактивно търсене на текстова информация*. София: Български институт за стандартизация, 2002, 35 с.

CT	контролиран термин (например термин от речник с контролирани и индексирани термини)
CY	страна
DE	дескриптор (например присъединена предметна рубрика)
	тип на документа
DT	дата на въвеждане в ИС
ED	международен стандартен номер на периодично издание –
IS/SS	ISSN
JN/JT	заглавие на списание
LA	език
RN	брой на позоваванията
SB	международен стандартен номер на книгата
SO	източник
TI	заглавие
URL	унифициран идентификатор на ресурси
SU	предмет; тема
UT	неконтролиран термин или свободно индексирание

Таблица 1. Кодове или етикети на полетата на информационните единици

5.4 Стартиране на информационното търсене

След съставянето на логическата формулировка на информационното запитване с помощта на инструментариум, т.е. употребата на унифицирани алгоритми се стартира началното търсене. Крайният потребител¹³ вече е наясно какъв вид информация му е необходима за конкретната информационна задача: например предходни научни разработки в областта; различни гледни точки по темата; произведения на индивидуален автор или дефиниция. Естеството на информационното запитване определя как да протече първоначалното търсене в уеб ресурса.

5.5 Оценяване на резултатите от информационното търсене

След извличането на резултатите от информационното търсене, потребителят трябва да определи тяхната релевантност и/или пертинентност. Релевантността е характеристика за степента на съответствие (сходство) между съдържанието на документа (издирен в резултат на информационното търсене) и съдържанието на информационното запитване, т.е. това е качество на документа, изведен като уместно и успешно попадение по отношение на профила на информационното запитване. Някои от резултатите от информационното търсене се оценяват като

¹³ Вж **Nicholson**, Angela. Цит. съч., с. 7.

пертинентни документи. Пертинентността е характеристика за степента на съответствие (сходство) между съдържанието на документа (издирен в резултат на информационното търсене) и информационната потребност, изразена чрез информационното запитване, т.е. това е качество на документа, изведен като уместно и успешно попадение по отношение на информационните потребности на клиента. Препоръчва се потребителят да направи оценка на цялата издирена информация по текущата задача, като най-добре е да използва не повече от два термина за прецизиране и повторно изпълнение на информационното търсене. След първоначалното търсене, логическата формулировка може да се модифицира, като се разшири с употребата на по-широки и сродни термини, или се ограничи с употребата на по-конкретни термини, както и чрез филтриращите функции на уеб ресурса.

5.6 Съхраняване на резултатите от информационното търсене. Документиране на откритите библиографски позовавания

При постигане на ефективно информационно търсене, т.е. резултатите са удовлетворителни за потребителя и е измерено сходството между документите и информационната задача, като са съпоставени или сравнени съдържателно, се пристъпва към съхраняването и документирането на библиографските позовавания. Ползите от съхранението на стратегията и резултатите от търсенето са свързани с пестеното на време, както и с получаването на нова информация при актуализирането ѝ от създателите на уеб ресурсите след определен период от време. Съвременните уеб ресурси предлагат различни опции, които позволяват да се документират библиографските позовавания чрез софтуер за управление на записите, а при пълнотекстовите информационни масиви – чрез изтегляне и съхраняване пълния текст на документа.

Целият процес по съставянето на систематичен план за провеждане на информационното търсене или изграждане на стратегията за търсене Анджела Никълсън¹⁴ определя като няколко фази на утвърждаване и фази на отхвърляне.

Фазите на утвърждаване (т.е. това, което трябва да се направи) са:

- Дефиниране на предмета и целите;
- Вземане на решение какъв да е обхватът на информационното търсене – всичко по темата или само за определен период от време;

¹⁴ Пак там, с. 8.

- Избор на подходящо средство или уеб ресурс за удовлетворяване на потребностите;
- Консултиране в онлайн помагало за това как да се осигурят най-добрите резултати от информационното търсене;
- Да се поддържа системно регистриране и документиране на термините за търсене, за да се прецизира стратегията на търсене докато се открие необходимата информация;
- Да не се забравя, че ако библиографският запис на определена статия е в базата от данни, това не означава, че списанието, където е публикувана тя, е налично във фонда на библиотеката или е осигурен друг достъп до пълния ѝ текст. Необходима е информационна справка чрез библиотечен посредник, за да се провери достъпа до публикацията.

Фазите на отхвърляне (т.е. това, което не трябва да се прави) са:

- Да не се употребяват неясни ключови думи, тъй като това отнема дълго време за обработка на информационното запитване и не се извличат подходящи резултати; Подборът на по-точна, ясна тема и подходящи ключови думи, довежда до търсене и извличане на множество от лесно управляеми и целенасочени резултати.
- Да не се допускат грешки при изписването на ключови думи, въведени в БД;
- Да се игнорира алтернативния правопис на ключовите думи.

6. Заключение

През 2005 година Холгер Шултка¹⁵ разработва *концепцията за библиотечната педагогика*. Отправната му теза е, че библиотеките са избрали развитието на информационната грамотност като основна точка във възпитателната и обучителната си дейност, т.е. те постепенно се превръщат в Teaching Libraries – *обучаващи библиотеки*. Според автора *библиотечната педагогика* е теорията и практиката на педагогическите дейности в библиотека, като дава три разширени дефиниции за нея:

- Библиотечната педагогическа работа трябва да се разработва и предлага като вид информационно обслужване и консултиране;
- Библиотечната педагогика стимулира развитието на ученето в библиотеката, като я превръща в учебна работилница (ателие, пространство);

¹⁵ **Schultka**, Holger. Bibliothekspädagogik und die Arbeit der AG Benutzerschulung des Landesverbundes Thüringen im DBV. In: *Vortrag* am 20.09.2005 in Würzburg auf dem Fortbildungstag des Landes Bayern im VDB, 16 S.

– Библиотечната педагогика подкрепя хората да се научат да четат, да пишат, да могат да се информират, да конструират знанията си, да развиват идеи, с цел да могат активно да участват в обществения живот.

Практическата формулировка на тезата на Шулка е, че библиотечната педагогика е това, което ние чрез нашето творчество и нашите действия в библиотеките установяваме и реализираме като образователни идеи. За автора концепцията за библиотечната педагогика е отворена, т.е. дидактичните ситуации и свързаните с тях девет елемента (обучаващ, обучаван, учебно съдържание, време, място, методика, помощни средства, база, цел) се вписват и при преподаване на ключовата квалификация, каквато е информационната грамотност. Способите за осъществяване на библиотечна педагогическа работа са различни – учебни занятия като лекция, обиколка или екскурзия в библиотеката, семинар, тренировки в информационни зали, упражнения, мероприятия „лице в лице“ и др.

Като продължение на тезата на Шулка и при отчитане принципната сложност на издирването на научна информация, както и оценката при добиването ѝ (за пълнота, точност, достоверност, ценност и актуалност), които се овладяват с изучаването на съвременните методи и инструментариум на информационната евристика, е необходимо да се поставят следните дискуссионни въпроси:

– Не е ли по-добре преподаването на информационна грамотност и овладяването на умения за изграждане на стратегия за научно дирене, да се фокусират в университетска дисциплина „информационна евристика“?

– Не трябва ли информационната евристика да се преподава от университетски преподаватели от областта на библиотечно-информационните науки, особено за целевата група на докторантите?

– Не е ли дошло времето да се разработи методичен курс от лекции и лабораторни упражнения по информационна евристика?

– Каква е възможността преподаването на тази дисциплина да обхване всички специалности в Софийски университет „Св. Климент Охридски“ във формат на интегриран в обучението задължителен курс?

Утвърждаването на информационната евристика като научна дисциплина в академичната общност ще помогне да се преодолее дефицитът при трансфера на знания и да се ускори научната комуникация в информационното общество.

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 8, 2016

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”
FACULTY OF PHILOSOPHY
LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE
Volume 8, 2016

МУЗЕОЛОГИЯ

MUSEOLOGY

МУЗЕЯТ ОРСЕ – ОТ ЖЕЛЕЗОПЪТНА ГАРА ДО СВЕТОВЕН МУЗЕЙ НА ИЗКУСТВОТО

СИМЕОН НЕДКОВ

*Simeon Nedkov. ORSAY MUSEUM – FROM THE RAILWAY STATION TO THE
WORLD ART MUSEUM.*

Втората империя (1853–1870) остава в историята на архитектурата във Франция с най-голямото преустройство на Париж и с превръщането му в образец за всички останали европейски столици. Новият план на града е разработен под ръководството на Жорж Йожен Осман, известен като барон Осман, префект на Париж от 1853 до 1869 г. Реално днешния си облик, с широките и прави булеварди, Париж добива по това време. В плановете на барон Осман за реконструирането на Париж влизат и железопътните гари, като част от новите транспортни комуникации.

За Световното изложение през 1900 г. железопътната компания Париж-Орлеан построява на левия бряг на Сена, срещу градините Тюйлери, железопътната гара Орсе. Новата гара е олицетворение на най-новите технически и инженерни постижения и тяхното практическо приложение. Тя е първата електрифицирана гара в Париж.

През 1900 г. художникът Едуар Детай пише за Орсе: „Гарата е прекрасна и изглежда като дворец на изящните изкуства...“. Осемдесет и шест години по-късно неговото предсказание се сбъдва. През 1975 г. Дирекцията на музеите във Франция решава да се създаде нов музей в сградата на железопътната гара Орсе.

След сложната работа по реконструирането на сградата и подредбата на постоянната експозиция президентът Франсоа Митеран открива новия музей на първи декември 1986 г. Днес музеят Орсе е световно признат художествен музей с милиони посетители. В неговата експозиция са представени безценните произведения на изкуството, създадени от френските художници и скулптури в периода 1848–1914 г.

Ключови думи: музей Орсе; художествен музей; импресионизъм; архитектурни шедеври; световни изложения

The Second Empire (1853–1870) remains in the history of architecture in France with the largest reorganization of Paris and its transformation into a model for all other European capitals. The new plan of the city was developed under the leadership of Georges Eugène Haussmann, known as Baron Haussmann, prefect of Paris from 1853 to 1869. It was at that time when Paris took its today's appearance with wide and straight boulevards. The plans of Baron Haussmann for the reconstruction of Paris consider train stations as part of the new transport communications.

For the World Expo in 1900 the railway company Paris Orleans built on the left bank of the Seine, opposite the Tuileries Garden, the Orsay train station. The new station is the epitome of the latest technical and engineering achievements and their practical application. It is the first electricity station in Paris.

In 1900, the artist Edward writes about Orsay: "The station is beautiful and looks like a palace of fine arts...". Today, eighty-six years later, his prediction came true. In 1975, the Directorate of Museums in France decided to create a new museum in the building of the railway station Orsay.

After the complicated work on the reconstruction of the building and the arrangement of the permanent exhibition, President Francois Mitterrand opened the new museum on December 1, 1986. Today Orsay Museum is a world-renowned art museum with millions of visitors. Its exhibition present priceless works of art created by French artists and sculptures from the period 1848–1914.

Keywords: Orsay Museum; art museum; impressionism; architectural masterpieces; international exhibitions

На бреговете на Сена винаги са издигани най-престижните сгради на френската столица. Като се започне през Средновековието, с построяването на Кралския дворец на острова срещу Парижката Света Богородица, днес Дворец на правосъдието и се продължи през Ренесанса с Лувъра, а след това и с двореца Тюйлери срещу него. По-късно се изгражда Парламентът срещу площад „Конкор“, а по време на честването на стогодишнината от Френската революция през 1889 г. и Световното изложение се издига днешният символ на френската столица – Айфеловата кула.

Втората империя (1853–1870) остава в историята на архитектурата във Франция с най-голямото преустройство на Париж и с превръщането му в образец за всички останали европейски столици. Новият план на града е разработен под ръководството на фаворита на император Наполеон III – Жорж Йожен Осман, известен като барон Осман, префект на Париж от 1853 до 1869 г. Реално днешният си облик, с широките и прави булеварди, Париж добива по това време.

Под покровителството на Наполеон III, барон Осман се заема решително да преустройва града с оглед изискванията на владетеля Париж да се превърне в открит град за слънцето и светлината, в който придвижването от центъра до покрайнините му да става безпрепятствено. За тази цел са разрушени много квартали и са прокарани емблематичните буле-

варди. Довършва се булевард „Риволи“, който осигурява движението успоредно на Лувъра и Тюйлери. Един от най-просторните новоизградени булеварди е „Севастопол“. Той е дълъг 1332 метра и широк 30 метра. Наречен е Севастопол по повод победата на Франция и съюзниците ѝ над Русия по време на Кримската война 1853–1856 г. Той започва от площад „Шатле“ на север и от пресечката с булевард „Сен-Дени“ е наречен булевард „Страсбург“, защото води в тази посока. Булевард „Севастопол“ е единственият новоизграден булевард по посока юг-север, за разлика от всички останали, които са ориентирани почти винаги от изток на запад.

През първия етап от реконструирането на Париж са построени булеварди с обща дължина от 9,467 км на стойност 278 млн. франка. През втория етап на строителството от 1859 до 1867 г. са предвидени да се изградят булеварди с обща дължина от 26,294 км за около 180 млн. франка. Естествено най-известният булевард на Париж е „Шанз-Елизе“. Той е продължение на основната урбанизационна ос на града, започваща от Лувъра, преминаваща през Тюйлери, след това площад „Конкор“ и от там е началото на „Шанз-Елизе“ на запад до Триумфалната арка и площад „Етоал“ около нея.

От операта към Лувъра води нов широк булевард, който е завършен през 1877 г. През същата година е открит и булевард „Сен Жермен“. Две години по-късно е отворен за движение и булевард „Анри IV“. Така в центъра на Париж се оформят няколко красиви булеварда с многоетажни сгради, чиито балкони са с ажурни парапети от ковано желязо. Всеки булевард е озеленен с различни дървета, като „Шанз-Елизе“ е прочут със своите кестени и странични малки зелени оазиси – цветни градинки в началото на булеварда от площад „Конкор“ до Гран пале.

По време на своите посещения в Англия, Наполеон III се възхищава на многобройните паркове. Ето защо, наред с новите булеварди, в Париж се създават за първи път и огромни паркове като Болонският лес на запад и Венсен, в източната част на столицата.

От началото на XVIII в. Булонският лес става едно от любимите места за разходки на парижката аристокрацията. При Луи XVI паркът става общодостъпен. По идея на Наполеон III през периода 1852–1858 г. се извършва основно преустройство, съобразено с тогавашните норми на парковото строителство. Проправени са нови алеи с обща дължина 80 км. Създадени са изкуствени езера и канали между тях, както и водни каскади. Засадени са 400 хил. нови дървета от различни видове. Така е създаден един от най-големите паркове на Париж с обща площ от 846 хектара.

Водна каскада в Булонския лес – 1858 г. – снимка Charles Marville

Водна каскада в Булонския лес – снимка автора, февруари 2016 г.

Паркът Венсен носи името на намиращия се в него кралск замък, който води началото си от XII в., от времето на Луи VII.

Замъкът Венсен – снимка автора, февруари 2016 г.

Венсен е най-големият парк на Париж с площ от 995 хектара. Неговото мащабно преустройство се извършва през периода 1855–1866 г. под ръководството на парковия специалист Жан-Шарл Алфан и арх. Жан-Пиер Барийе-Дешан. Както беше посочено, след пътуванията на Наполеон III в Англия, той налага парижките паркове да се преустроят в английски стил. С тази цел във Венсен се създават изкуствени езера свързани с канали. Над тях са издигнати живописни мостове. Построяват се ресторанти и изкуствени фонтани. Паркът се превръща и в модерна спортна база по време на Вторите Олимпийски игри, които се провеждат в Париж през лятото на 1900 г.

По време на Втората империя Люксембургската градина търпи сериозни изменения. Тя води своето начало от 1611 г. когато кралица Мария Медичи премества своята резиденция в Люксембургския дворец. Градината има обща площ от 25 хектара. Намира се в близост до Пантеона и Сорбоната. При осъществяването на плана на Осман, за изграждане на нови широки булеварди около нея, площта ѝ е намалена. През 1865 г. паркът е ограничен и от юг, където се намира Ботаническата градина, заради изграждането на нов булевард. От 1879 г. градината се поддържа от Сената, който заседава в Люксембургския дворец.

Люксембургският дворец – снимка автора

Люксембургската градина – снимка автора

Създават се много малки цветни градинки, една от които е около Градските хали, а други – около катедралите. След опожаряването на двореца Тюйлери по време на Парижката комуна в пространството до площад „Конкор“ се оформя градината Тюйлери.

*Градината Тюйлери, поглед от третия етаж на Лувъра –
снимка автора*

Най-емблематичната сграда, символ на Втората империя, е Опера-Гарние. Независимо от финансовия крах след Френско-Пруската война, операта е завършена през 1875 г. Направени са редица икономии, особено за позлата на скулптурните композиции на фасадата и покрива, но блясъкът на империята е запазен в парадното стълбище и фойе на операта.

Конкурсът за архитектурен проект на новата парижка опера е обявен през 1860 г. В него вземат участие рекорден брой от 171 архитекти и неочаквано за всички той е спечелен от 35-годишния арх. Шарл Гарние. Строителството започва две години по-късно. Сградата и до ден днешен е един от символите на Париж. Тя влиза в историята на френската архитектура с няколко имена – Гранд Опера, Национална опера и Опера-Гарние, носейки фамилията на своя гениален архитект.

Най-голямото постижение при изграждането на Националната опера в Париж е, че е реализирана единна концепция от началото до края, замислена и претворена на дело от Гарние. Тази сграда запазва своята привлекателност и до сега. На първо място ще отбележим забележителната главна фасада, която е разположена на юг и от нея води булеварда към Лувъра. Над нея се издига внушителен купол, увенчан със скулптурната композиция на Аполон издигащ лира високо в небето, на 69 метра над земята. По замисъла на Гарние, от Аполон надолу на каскади е трябвало да се спуска злато, обливащо целия купол. Сега трудно можем да си представим как ще грее под слънчевата светлина този поднебесен храм на музиката. Преклонението на Гарние към най-великите оперни композитори е реализирано като на трите основни фасади са подредени бюстовете на 31 от тях, последователно според техните рождени години. Към тях са добавени и два на либретисти. Бюстовете са поръчани на най-добрите френски скулптори по това време. Те са изработени от бронз и са позлатени. Вътре в операта, в различните галерии на трите етажа, са разположени други 71 бюста. Така с общо 104 бюста и многобройните останали скулптурни композиции Националната опера в Париж се превръща и в богата глипнотека.

Главната фасада на Опера Гарние – снимка автора, февруари 2016 г.

Друго постижение на Гарние в областта на скулптурната украса на новата опера е възраждането на полихромните скулптури, характерни за Рим. Всички посетители в сградата са възхитени от спиращото дъха със своята импозантност главно стълбище. То е ненадминато вътрешно архитектурно постижение на своя автор. Той го замисля като огромна театрална сцена, с водопад от бели мраморни стъпала в различни посоки, на три нива, като авансцени, а над тях балкони, на които цялото парижко светско общество се е разполагало в очакване на знатните гости на операта. За разкоша на главното стълбище допринасят разнообразните в цвeтова гама полирани мрамори, използвани за парапетите, цоклите и колонадите и искрящата светлина от филигранните свещници и кристални полилеи.

Главното стълбище на операта – снимка Stefan Tiesing

Следващият вътрешно архитектурен акцент е Голямото, парадно фойе. То грабва вниманието на всеки посетител с огромните си размери, разкошните полилеи и пищността на фреските разположени на тавана, увенчаващ пространството над колонадата. Наистина във Франция няма по-импозантно вътрешно пространство, така разкошно и стилно оформено. Не случайно много от анализаторите на архитектурните постижения в новата опера я наричат Двореца Гарние. Дори във Версай няма такова съчетаване на най-блестящите постижения на предишните стилове, каквото е реализирано тук. Всеки изкуствовед се затруднява да определи с една дума архитектурния стил на тази бляскава зала, защото в нея си дават среща романтизма, класицизма и барока. Гарние се стреми да създаде собствен стил и неповторимост на интериора в отделните части на операта. Всичко това той постига с много премерен синтез на стиловете създадени преди него. Парадното фойе е апотеоз на този синтез.

Гранд Опера, Париж – Парадното фойе – снимка автора

Оперната зала впечатлява със своята позлата. Общо в сградата са позлатени 4 400 кв. м. повърхност на стойност 47 520 тогавашни франка. Като се влезе в огромната, създадена за 2 200 души оперна зала, посетителят е грабнат от разкоша, който го залива от ложите, сцената и огром-

ният кристален полилей, тежащ 8 тона. Сред тази красота никой не забелязва, че под него е изградена една огромна метална конструкция, която вече век и половина създава стабилността на сградата, независимо от високите подпочвени води точно в този район на Париж.

Една от най-спорните и най-привлекателни части на залата е нейният таван. Той е изписван два пъти. Първите стенописи са дело на Жул Йожен Леневию, когато се открива зданието. Фреските са издържани в „помпозен“ стил и са в хармония с целия художествен облик на интериора на новата опера, разработен от Гарние.

Жул Йожен Леневию – Проект за стенописите на тавана на Гранд опера в Париж през 1872 г. – Музей на операта – снимка автора

Второто изписване е през 1964 г. от Марк Шагал и влиза в явен „сблъсък“ с основната концепция на архитекта. Според самия художник, той е искал да отрази като в огледало букета от творческите постижения на сцената постигнати от певците и музикантите заобиколени от публиката, пеейки като птица на воля.¹ Марк Шагал изучава внимателно книгата на Гарние „Новата опера“ и смята, че чрез своя колорит допълва

¹ Les Peintures de L`Opera de Paris. Paris, 1980, p. 187.

представата за съвременна опера. Решението за новата живопис на тавана на операта е взето през 1960 г. от министъра на културата на Франция Андре Малро (*André Malraux*) и предизвиква оживени дискусии. Само за осем месеца от януари до август 1964 г. Шагал изписва 12 концентрични пана и едно централно, опънати върху пластмасова конструкция с обща площ от 240 кв. м. По такъв начин оригиналът на Йожен Леневию си остава на тавана, а негово копие е изложено в музея Орсе. Там е експониран и разрез на макет на Опера Гарние, чрез който посетителите могат да „надникнат“ както в залата, така и зад кулисите на сцената. Сградата на опера Гарние е построена на ключово място в Париж.

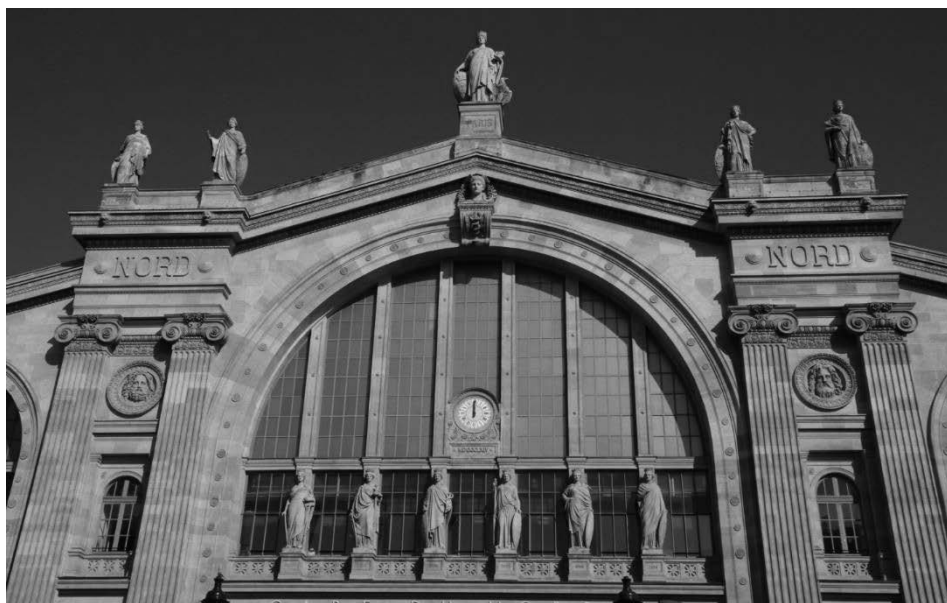
Марк Шагал – новият таван на операта, 1964 г. – снимка на автора

Площадът около нея и до днес е отправна точка за хилядите туристи посещаващи града. Той е една от най-важните транспортни артерии. Там се пресичат няколко линии на метрото, а в близост е и една от емблематичните гари на града – Сент Лазар.

В плановите на барон Осман за реконструирането на Париж влизат и железопътните гари, като част от новите транспортни комуникации. Средата на XIX век е времето на най-усилено строене на железопътни линии в Европа. Франция не изостава от този бурен технически и транспортен прогрес. Ето защо закономерно Париж се превръща в основния

железопътен център на страната. Последователно се изграждат и железопътните гари в центъра на столицата.

Един от символите на този нов транспорт в Париж е Гара Север (Gare du Nord), открита на националния празник на Франция 14 юли 1846 г. и свързваща столицата с град Лил на север. Скоро се оказва, че сградата на гарата е твърде малка за огромния пътнически поток, който преминава ежедневно през нея. Ето защо се налага през 1860 г. тя да бъде демонтирана, превозена и отново изградена в Лил, днес носеща името Лил-Фландрия. Новата Гара Север е проектирана от архитект Жак Хиторф. Строителството се осъществява през периода 1861–1865 г. Огромната сграда е каменна, като покривната конструкция е метална. Фасадата е оформена като триумфална арка. Скулптурната украса представлява осем големи статуи символизиращи чуждестранните градове, до които достигат влаковете от Париж – Лондон, Виена, Брюксел, Варшава, Амстердам, Франкфурт, Берлин и Кьолн, както и 12 по-малки, символизиращи градове от Северозападна Франция. Гара Север е разширявана два пъти до края на XIX век – през 1884 и 1889 г.

Гара Север (Gare du Nord) – снимка автора, февруари 2016 г.

Друга важна гара в Париж е Гара Изток (Gare de l'Est). Тя е открита през 1849 г. и първоначално, до 1854 г., се нарича Страсбургска платформа. Гарата е реконструирана два пъти през XIX век – съответно през 1885 и 1900 г.

Най-изобразяваната гара в живописните творби на импресионистите е гара „Сен Лазар“ (Gare Saint-Lazare). Тя е разположена на възлово място в центъра на града, не далеч от Гранд Опера. Пред нея се кръстосват два нови булеварда – „Рим“ и „Сен Лазар“. Гарата е открита на 24 август 1837 г. и е разширявана през 1843, 1854 и 1900 г.

Клод Моне – Гара Сент Лазар, 1877 г.

Гара Сент Лазар – снимка автора, февруари 2016 г.

За създаването на модерни архитектурни шедеври допринася провеждането на световни изложения в Париж през 1889 и 1900 г. Първото съвпада с отбелязването на 100-годишнината от Френската революция. То е своеобразно реабилитиране на Франция пред света след тежкото поражение във Френско-пруската война от 1870 г., сложило край на Втората империя. Най-дискутираният, но осъществен проект е на Густав Айфел – днешният символ на Париж – Айфеловата кула. Със своите 324 метра височина тя остава и до днес най-високата постройка на френската столица. Както за времето си, така и до сега, това метално съоръжение впечатлява с огромните си размери и маса от над 10 хил. тона. Бързината за нейното построяване, при техническите възможности в края на XIX в., също пораждава – само за две години тя е издигната от основите до върха. Това се дължи на стройната организация и проектната осигуреност. Ръководените от Айфел 60 инженери изготвят над 18 000 чертежи за отделните елементи. Те не надхвърлят три тона и така се постига голяма ефективност при сглобяването на място, като за целта са използвани над 2,5 млн. нита. Днешните милиони посетители не подозират, че кулата е служела за входна арка на Световното изложение през 1889 г.

Айфеловата кула – снимка автора

Световното изложение от 1900 г. оставя най-силен архитектурен отпечатък върху облика на френската столица. Тогава са построени Гран Пале и Пти Пале, между началото на булевард Шанз-Елизе и Сена. Булевардът между двете нови зали се прехвърля през реката в посока на Комплекса на инвалидите през новопостроения мост „Александър III“ – единственият мост в Париж на река Сена с позлатена богата скулптурна украса.

Мостът „Александър III“ – снимка автора, февруари 2016 г.

За Световното изложение през 1900 г. железопътната компанията Париж-Орлеан построява на левия бряг на Сена, срещу градините Тюйлери, железопътната гара Орсе. Мястото, където е издигната новата гара, има забележителна история. През XVI в. там се намира имението на Маргьорит Наварска, от 1527 г. съпруга на краля на Навар – Анри IV. След нейната смърт имотът е разпродаден на отделни парцели. На брега на Сена се изгражда пристан, известен като Греноилери, който служи за акостиране на баржи за дървесина и други товари. Строежът на речната гара започва през 1708 г. в близост до Кралския мост и е завършен един век по-късно по време на империята на Наполеон I. Аристократичният облик на квартала се установява в края на XVIII век когато, между 1782 и 1788 г., е построен Отел де Салм.

На мястото на днешния музей Орсе е построена казарма за мускетарите, а в близост редица аристократи строят свои резиденции. През 1810 г., по заповед на император Наполеон I, започва строежът на ново Министерство на външните работи. Изграждането му продължава до 1838 г. под ръководството на Жан-Шарл Бонар и Жак Лакорн. След завършването на сградата, известна като Дворец Орсе, тя става седалище на Сметната палата, а по-късно – на Градския съвет. По време на Парижката комуна през 1871 г. целият квартал е опожарен. Дълги години руините ѝ стоят в центъра на Париж, за да напомнят за трагичните дни на Комуната. Най-накрая железопътната компания Париж-Орлеан успява да откупи парцела с намерение да построи една от най-модерните гари на Париж – Орсе.

За да се построи красива и внушителна за времето си сграда, редом с изброените по-горе архитектурни шедеври на Париж, възложителите на строежа избират през 1897 г. трима архитекти – Люсиен Мане, Емил Бенар и Виктор Лалу – да изработят свои проекти за гарата. Избран е проектът на арх. Виктор Александър Фредерик Лалу (*Victor Alexandre Frédéric Laloux*). Той е роден през 1850 г. в Тур. От 1869 учи в Школата за изящни изкуства в Париж (*École des Beaux-Arts*) при Луи-Жюл Андре (*Louis-Jules André*). Дипломната му работа е свързана с архитектурата на катедралите. През 1878 г. е удостоен с Римска награда, в резултат на което учи във Френската академия в Рим (Вила Медичи) от началото на 1879 до края на 1882 г. През 1885 г. е удостоен с почетен медал на Салона на изкуството. След кончината на неговия учител Луи-Жюл Андре, той заема неговото място в Школата за изящни изкуства през 1890 г. Негови специализанти са девет французи, осем американци и двама португалци. През 1909 г. е избран за член на Академията за изящни изкуства на Франция. Арх. Лалу е един от най-авторитетните представители на академичния стил в края на XIX и началото на XX в. Той участва в журита на конкурси за архитектурни проекти. До 1936 г. ръководи свое ателие, което предава след това на ученика си и последовател Шарл Лемарески (*Charles Lemaire*). Най-известните сгради построени по проекти на Лалу са: кметствата в Рубе (1903) и Тур (1904), базиликата „Св. Мартина“ в Тур (1886–1924), гарата в Тур (1896–1898), банка Креди Лионе (*Credit Lyonnais*) в Париж (1913), посолството на САЩ на авеню „Габриел“ в Париж, заедно с американския архитект Уилям Делано (1931), паметника на загиналите в парка в Безье и много други.

Най-забележителната сграда, творение на арх. Лалу, си остава Орлеанската гара, днес – музей Орсе. През 1897 г. е одобрен работният му проект и след доработване, през следващата година, той започва да се

реализира с бързи темпове. Строителството се извършва само за две години – от пролетта на 1898 до 14 юли 1900 г. Денем работят 300 строители, а нощем 80. Освен изграждането на сградата на гарата, трябва да се прокара и трасе на железопътна линия от гара Аустерлиц до Орсе. Крайният срок не трябва да се отлага, защото съвпада с откриването на Световното изложение – националният празник на Франция (падането на Бастилията през 1789 г. и началото на Великата френска революция). То е петото Изложение организирано в Париж. Ето защо и новата гара е олицетворение на най-новите технически и инженерни постижения и тяхното практическо приложение. Тя е първата електрифицирана гара в Париж. Хотелът ѝ е с 370 стаи и голям ресторант. Изграждането на гарата в центъра на града има и за цел да довежда посетителите на изложението възможно най-близо до павилионите.

За разлика от Гран пале, където металната конструкция доминира и в интериора и в екстериора, Орсе отвън е в унисон със съседните сгради, строени през XVII в. изцяло от камък. Сградата е представителна и защото завършва с луксозен хотел и ресторант за гостите на Световното изложение. Хотелът и гарата са издържани в строг академичен стил. Белите камъни за облицовката на металната конструкция са от региона на Шарант и Поату. Така се постига пълна хармония с останалите съседни сгради издигнати на това място още в края на XVIII в., каквато е бившата резиденция Салм (Hôtel de Salm), в която днес е разположен Музеят на ордена на Чуждестранния легион, намиращ се непосредствено срещу входа на музея Орсе.

За да надмине по украса съседните сгради, на фасадата към Сена са монтирани три огромни скулптурни фигури, олицетворяващи най-големите градове до които достигат влаковете от гара Орсе. Нант е представен чрез красива статуя с чертите на мадам Лалу. Тулуза е изобразена с лира, а Бордо с големи гроздове. Крайните покривни части са извисени и в тях са монтирани огромни часовници. Хотелската част е изпълнена помпозно, за това е наречена „Дворец д’Орсе“. Луксозният хотел бързо се превръща в предпочитано място за празненства на средната буржоазия. В него се организират редица партийни форуми. Така той се налага като предпочитано място за изяви в общественно-политическия живот на френската столица.

Фасадата на музея Орсе откъм Сена с трите скулптури и двата огромни часовника – снимка автора, февруари 2016 г

Архитект Виктор Лалу си поставя амбициозната задача да построи залите на гарата много по-удобни и с пищна украса за разлика от приетите до тогава норми за една гара обслужваща само пътниците. Той се стреми посетителите на Световното изложение да бъдат завладени от красотата и разкоша на Париж още от пероните на новата гара. Благодарение на електрическата тяга, с която се придвижват влаковете композиции и отсъствието на черният дим на парните локомотиви, въздухът под огромното остъклено подпокривно пространство създава илюзия за неговата безкрайност. Липсата на традиционното замърсяване на гарата от дим и сажди дава възможност на архитекта да приложи изключително разнообразна и скъпа декорация.

За лукса в хотела Томас Ман пише: „Ние бихме заменили камината с позлатения часовник, в стаята, с някаква практична мебел, в която бихме поместили бельото си“. На архитектите, които продължават най-високите постижения в архитектурата от Втората империята и през ум не може да им мине да се лишат посетителите на хотела от парижки блясък за сметка на някои практични мебели. В скоро време гарата и нейният хотел намират място в произведенията на модерните писатели като Марсел Пруст в неговия цикъл „В търсене на изгубеното време“. В

книгата „Изчезналата Албертин“, излязла през 1927 г., той детайлно описва гара Орсе.

Наистина, за 1900 г., тя е най-модерната и представителна гара на Париж. Размерите ѝ са внушителни – стъкленият покрив се издига на височина от 32 метра, ширината на пероните е 40 м, а дължината им 138 м. В това огромно покрито пространство хиляди пътници ежедневно пристигат или отпътуват от центъра на Париж. Те са обслужвани чрез прилагането на най-новите технически постижения за началото на XX в. – електрифицирани рампи и асансьори за багаж и пътници. Хотелът и бляскавият му ресторант стават предпочитано място за делови срещи и политически прояви. В него генерал де Гол провежда пресконференция на 19 май 1958 г. провъзгласявайки края на Четвъртата република и завръщането си на власт като министър председател. След приемането на новата конституция на Франция и провеждането на избори през 1959 г. той става и първи президент на Петата република.

През 1939 г. с електрифицирането на железопътните линии и удължаването на влаковите композиции гарата вече не може да изпълнява предварително замисленото ѝ място в транспортната система на Париж, ето защо тя променя предназначението си като вече обслужва само крайградската част на столицата. По време на Втората световна война тя е използвана за различни военни нужди. След това става павилион за заснемане на редица филми, като адаптацията по Орсън Уелс на Кафка „Процесът“, също така подслонява театралната трупа Рено-Баралт, както и за аукциони, докато Отел Друо се реконструира.

Хотел Орсе затваря врати на първи януари 1973 г. Така сградата с толкова голяма историческа слава вече става ненужна. Следват редица предложения за събарянето ѝ, за да се построи административен център на Ер Франс, банка и др. представителни сгради. Накрая надделява идеята да се издигне хотел небостъргач с 850 стаи на нейно място. Получава се разрешение за събарянето на сградата, но министърът на строителството отказва да разреши изграждането на небостъргача, защото той със своите гигантски размери не се вписва в околната градска среда заради масивността и височината си. Така обектът се замразява, а сградата на гара Орсе е спасена от разрушаване.

На 3 март 1973 г. тя е включена в списъка на Историческите паметници на Франция. През 1975 г. Дирекцията на музеите във Франция решава да се създаде нов музей в сградата на гара Орсе. В него се предвижда да се експонират произведения на френското изкуство създадени през втората половина на XIX в. Официалното решение за създаването на музей Орсе е взето от правителството на 20 октомври 1977 г. по инициатива на френския президент Валери Жискар д'Естен. Създава се Обществен съвет, който да контролира изграждането и организацията на

бъдещия музей. След консултации с шест най-авторитетни архитекти, през 1979 г. се решава проектирането на музея да се възложи на архитектурното бюро „АСТ“ – арх. М. Колбок, М. Бардон и М. Филипон.

Музеят Орсе – крайбрежната фасада – снимка автора, 2015 г.

През 1900 г. художникът Едуар Детай пише за Орсе: „Гарата е прекрасна и изглежда като дворец на изящните изкуства...“. Осемдесет и шест години по-късно неговото предсказание се сбъдва. Така подсводовото пространство на гарата, с дължина 138 метра, се запазва и става основен маршрут за разглеждане на експозицията по хоризонталната ос. Музеят е организиран на три нива: на партерния етаж, експозициите са разгърнати в галерии, които са разпределени от двете страни на централния кораб, над тях са терасите на средното ниво, превърнати на свой ред в допълнителни изложбени пространства. Последният етаж е с най-ограничена площ. В него е оформено експозиционното пространство за импресионистите. То е по дължината на цялата сграда откъм крайбрежната фасада. До скоро можеше да се излиза на терасите между трите огромни скулптури, описани в началото на статията, от където се открива чудесна гледка към градините Тюйлери, Лувъра и Монмартр.

Централната експозиционна зала на музея Орсе с часовника от гарата – снимка автора, 2015 г.

Експозиционните зали продължават и в последния етаж на бившия хотел, към улицата на Почетния легион (бившата улица „Де Белешас“).

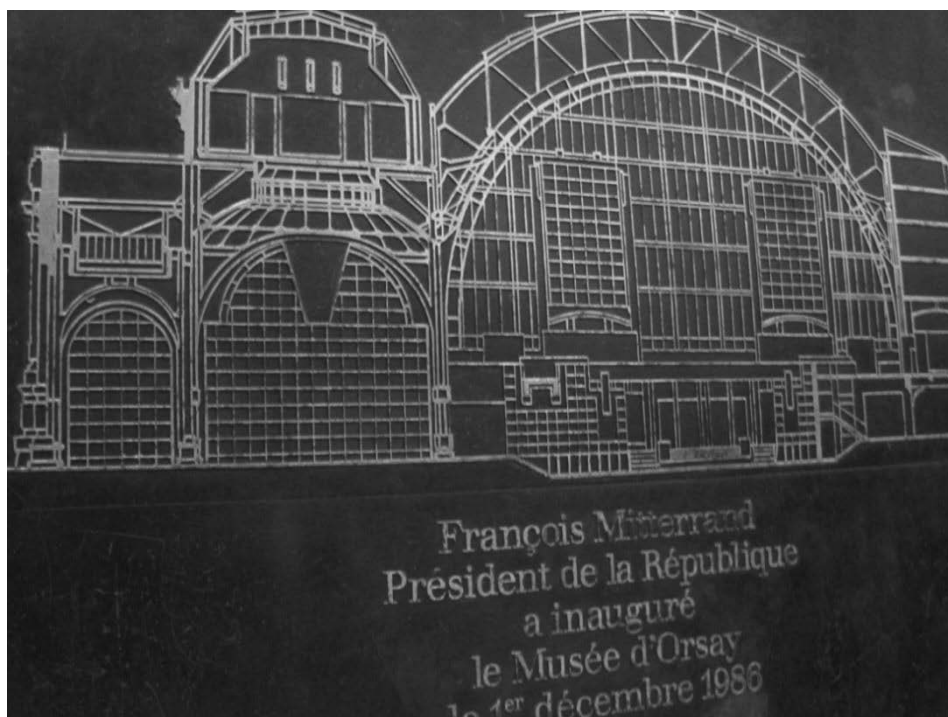
Освен експозиционните пространства проектът за преустройство на гарата в музей включва и голям хол, в който са обособени, касите, гардероба и книжарницата на музея. На втория етаж над тях е ресторантът (на мястото на залата за вечери в бившия хотел), в който е запазен и реставриран бляскавия интериор и кристалните полилеи. До него е кафенето. Под нивото на входа са санитарните помещения и аудиториум, в който се провеждат лектории.

През 1978 г. Министерството на културата създава специална комисия, която да контролира адаптацията на сградата на гарата, която е исторически паметник, при превръщането ѝ в музей. През 1980 г. се възлага на италианската архитектка Гае Аулетти² да разработи проект за вътрешната архитектура на новия музей. Нейният екип от сценографи и архитекти включва: Итало Рота, Пиетро Кастилиони (консултант по осветлението) и Ричард Педузи (архитект-консултант). Гае Аулетти успява да

² Истинското ѝ име е Гаетана.

създаде единно, обединено пространство, прилагайки широк спектър от разнообразни каменни покрития, главно по подовите и таваните. Разгръщането на експозицията на няколко нива, включително и на терасите на втория етаж, допринася за визуалната измама, че пространството не е толкова необозримо, макар да са запазени изцяло вътрешните размери на бившата гара.

Маршрута за посетителите в музея, при разглеждането на постоянната експозиция, е разработен от Б. Монгуци и Ж. Видмер. При проектирането на осветлението в залите специалистите умело съчетават както естествена, така и изкуствена светлина, с цел да се създадат вариации в интензивността, от които имат нужда различните произведения на изкуството в постоянната експозиция. След сложната работа по подредбата на постоянната експозиция президентът Франсоа Митеран открива новия музей на 1 декември 1986 г.

Паметната плоча по случай откриването на музея Орсе на първи декември 1986 г. от президентът Франсоа Митеран – снимка автора, 2015 г.

В края на 2009 г. започва обновяване на най-посещаваните зали, в които са експонирани произведенията на импресионистите и пост-импресионистите. Двадесет и четири години след откриването на музея започва реконструкция, чиято основна цел е да се създадат по-добри условия за посетителите. Обновяването на експозиционните зали преминава през няколко етапа и продължава до 2015 г.

Какво налага това основно преустройство. На първо място това са залите с огромен посетителски поток. През най-натоварения туристически сезон, юли и август, се стига до задръстване на залите от посетители и невъзможност дори да се виждат картините. Тази част от постоянната експозиция на музея Орсе е на последния етаж. Тя има индиректно осветление от остъкления покрив. Независимо от работата на климатичната инсталация при струпуването на огромен брой посетители през летните месеци и от греещото слънце става много задушно. Ето защо една от основните задачи при реконструкцията на тези зали е да се намали броя на картините, за да не се задържат дълго посетителите в залите. На второ място е задачата за промяна на ходовата линия, която да даде възможност на посетителите да имат по-добра възможност да разглеждат картините от близо и по-далече. Създават се по-комфортни условия за посетителите и по-голям простор в залите. Така климатичната инсталация има по-голяма ефективност и създава необходимата температура и влажност на въздуха според стандартите за съхраняване на картини извън витрини в общи експозиционни пространства. Освен удобство на посетителите се създават и по-добри условия за тяхната сигурност, нещо изключително важно при съвременните усложнения в тази насока.

При ремонтите се прилагат най-новите тенденции в музейната сценография. Отделните зали се боядисват в различни цветове и пастелни тонове, на чийто фон картините на импресионистите да се открояват и да дават възможност да се възприемат богатствата на цветовете. Отдавна белият цвят на стените в експозиционните зали на художествените музеи е отхвърлен заради негово излъчване и влияние върху цветовете композиции. Новост е и модерното осветление, което умело се съчетава с естествената индиректна светлина от остъкления покрив.

Реконструкцията обхваща и крилото на запад, като на последния етаж се създава нова зала за временни изложби. Съществено се променят и помещенията на долните етажи. Тяхното обновяване се възлага на Доминик Брард. Братя Кампана, известни бразилски дизайнери имат за задача да превърнат кафенето зад големия гаров часовник в място за отдих и културни контакти.

Така реконструираният музей Орсе се опитва да даде нов ритъм на представяне на произведенията на изкуството, като едновременно се акцентира върху различните художествени школи, а също и на великите майстори на XIX в. Обновената експозиция на създава възможно най-добрите условия, в които посетителят да разглежда произведенията, като използва най-съвременните информационни технологии. Така той е не само добре информиран, но и неговото въображение е предизвикано да се потопи в света на френските художници творили през периода 1848–1914 г.

За големия интерес към музея Орсе говорят недвусмислено статистическите данни за броя на посетителите през различните години: за периода между 1994 и 2003 г. средно на година те са 2 239 050, през 2004 г. – 2 590 316, 2005 г. – 2 929 282, 2006 г. – 3 009 203, 2007 г. – 3 166 509, 2008 г. – 3 025 164, 2009 г. – 3 022 012, 2010 г. – 2 985 510, 2011 г. – 3 144 449, 2012 г. – 3 579 130, 2013 г. – 3 467 320 и през 2014 г. – 3 480 609 или общо за 28 години – 86 401 695 посетители! Тези числа доказват огромният интерес на френските и чуждестранните любители към френското изкуство от XIX в. и преди всичко към импресионистите.

Музеят Орсе и хилядното множество от туристи – снимка автора, 2015 г.

Литература:

1. **Ги Кожеваль**, Жером Куаньяр, Кристоф Кастанде, Гитми Мальдонадо. *Музей д'Орсэ. Шедевры искусства XIX века*. Париж, 2012, 114 с.
2. **Метте**, Валери. *Ваша прогулка по музею Орсэ*. Версаль, 1999, 192 с.
3. **Фонтэн**, Жерар. *Оперный театр Шарля Гарнье*. Париж, 2012, 64 с.
4. **Fontaine**, Gerard. *Charles Garnier's Opera. Architecture and Interior Décor*. Paris, 2012, 192 pp.
5. **Les Peintures** de L'Opera de Paris. Paris, 1980, 187 pp.
6. **d'Ayala Valva**, Margherita. *Les chefs d'œuvre du musée d'Orsay*. Paris, 2014.

Электронни ресурси:

1. **Musée d'Orsay**. Musée de l'Orangerie [online]. © Musée d'Orsay 2010 [Viewed 13.-03.2016] Available from: <http://www.musee-orsay.fr/>
2. <http://www.musee-orsay.fr/en/home.html?cHash=1030a57d48>
3. http://www.musee-orsay.fr/uploads/tx_kleedadmin/Russe.pdf

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 8, 2016

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”
FACULTY OF PHILOSOPHY
LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE
Volume 8, 2016

ПУБЛИЧНА ИНТЕРНЕТ ОСИГУРЕНОСТ НА МУЗЕИТЕ В БЪЛГАРИЯ – НЕОБХОДИМОТО НАЧАЛО

ПЕТЪР МИЛАДИНОВ

Peter Miladinov. PUBLIC INTERNET ACCESS IN THE MUSEUMS IN BULGARIA – FIRST STEPS.

Информационното общество е нова социална структура, която посредством използването на знание и преработването на информация насърчава иновативното и креативното мислене. В резултат се постига непрекъснато развитие и трансформация във всички обособени общности, които са съставна част от този глобализиран социален ред. За да е възможно всичко това, определен брой инструменти трябва да бъдат използвани и сред тях са технологиите, комуникацията и разпространението на преработена информация. Музеите могат да изберат, дали да са част от новата социална структура като предложат на своите посетители достъп до най-обемния източник на информация – Интернет.

Ключови думи: музеи, информационно общество, интернет достъп, информационни и комуникационни технологии

The Information society is a new social form in which the use of knowledge and information aims innovative and creative thinking. These processes transform each cluster of the new world. Conditions needed for the sustainability of the information society, include the use information technologies and communication networks. The museums have to choose between being part of the future and offer their visitors internet connectivity or to be isolated.

Keywords: museums, information society, Internet access, Information and Communication technologies

Въвеждането на информационни и комуникационни технологии (ИКТ) е процес, изискващ както финансови и човешки ресурси, така и отделено време. Това поражда въпроса за оптимизиране на процеса. Предварителното проучване на нагласите и готовността на музеите спрямо съвременните технологии може да се използва за основен инструмент при изграждането на стратегия за въвеждане на ИКТ. Подобно проучване ще даде яснота за техническия и финансовия облик на музеите в контекста на технологиите, както и за това на кои от тях е препоръчително да се спрат и какви усилия би им коствало въвеждането им. За да се употребява определен инструмент, каквито се явяват ИКТ, е нужна и квалификация на оператора. Разбирането на механизмите на работа и на потенциала е от голямо значение за постигането на висок коефициент на полезно действие и резултатност, така че едно допитване до музеите за мнението им и за това как използват ИКТ, може да ни насочи при изработване на бъдеща мащабна стратегия.

Според данни на Националния статистически институт (НСИ), в страната, към 21 май 2015 г. съществуват 204 музея и галерии¹, а според Министерство на културата (МК) – 198, от които 22 са филиали. В бройката на МК участват 4 частни музея, както и някои ведомствени – като Музей на МВР – които според чл. 25 от Закона за културното наследство (ЗКН) не би трябвало да имат правен статут на музеи. Така разликата в данните между НСИ и МК е 14 самостоятелни музея и галерии и 22 филиала, които са под юрисдикцията на четири от националните и един от общинските музеи. Това означава, че в списъка на МК всъщност са регистрирани 162 музея и галерии, което е разлика от 42 спрямо статистиката на НСИ. Време е да зададем въпроса – какво е музей и дали ще получим еднозначен отговор, ако го зададем на отговорния за тези институции в България държавен орган? Съществуването на всеки музей има финансово изражение под формата на държавна субсидия, така че следващият въпрос е къде отиват 6 808 830 лв.² всяка година? Ще получим и други, по-големи числа, които ще са отражения на други проблеми, когато направим проучвания на музейните фондове на тези „мъртви души“.

За да се навлезе в същността на тази поредица от въпроси беше проведено емпирично изследване, като беше изпратена анкета до дирекциите на 134 музея и галерии, които съставляват 67% от всичките в стра-

¹ **Музеи** и организирани прояви. В: *Национален статистически институт* [онлайн]. Статистически данни. Демографска и социална статистика. [Прегледан на 12.09.2015]. Достъпно от: <http://www.nsi.bg/bg/content/3671/музеи-и-организи-рани-прояви>

² Сумата е получена от произведението на средна годишна субсидия (според НСИ), умножена по 42 – вж. пак там.

ната (според МК) и 66% – според данните на НСИ. Взехме решение анкетата да е адресирана до директорите на културните институции, тъй като естеството на въпросите изисква задълбочено познаване на процесите и на отделите в музеите. Компетенцията на директорите е жизнено важна както за съществуването на всеки музей, така и за представителността на изследването. Основната причина да не се анкетира 100% от музеите и галериите в България е липсата на публикувани електронни контакти в Интернет страниците на тези институции, като допълнителна проверка за такава информация бе извършена и в социалните мрежи. Мнозинството от контактите са събрани от уеб сайта на МК³ и от сайта на Сдружение „Български музеи“⁴.

Получени бяха 73 отговора, което прави приблизително 36% от общия брой в страната. Трябва да отбележим, че броят на обхванатите институции косвено е по-голям. Причината се състои в структурата на регионалните и националните музеи, които отговарят не за един, а например за девет⁵ или повече музея (филиала), но всички са с едно ръководство, а запитванията, както беше споменато, са отправени до дирекции. Отговорилите музейни ръководители формират извадка от над 25% от тези в страната и над 50% от исторически ориентиранияте музеи. Тези проценти дават основание да приемем анкетата и резултатите ѝ за представителни и очертаващи състоянието и тенденциите в българските исторически музеи.

В повече от половината от отговорилите музеи (37) има условия за въвеждане на технологии за добавена реалност и информация, а други осемнадесет ги възпира липсата на Интернет свързаност в рамките на експозициите. Петнадесет от музеите са в критично състояние, на границата на пълна изолация от заобикалящото ги информационно общество, без представяне в Интернет или показване на каквото и да било електронно съдържание.

Информационното общество е нова социална структура, която посредством използването на знание и преработването на информация насърчава иновацията и креативността. В резултат се постига непрекъснато развитие и трансформация във всички вече съществуващи общности, които са съставна част от този глобализиран социален ред. За да е възможно всичко това, определен брой инструменти трябва да бъдат

³ **Музеи** и галерии в България. В: *Министерство на културата* [онлайн]. Дирекция Културно наследство, музеи и изобразителни изкуства. Музейна дейност и изобразителни изкуства. [Прегледан на 12.09.2014]. Достъпно от: <http://mc.government.bg/page.php?p=58&s=429&sp=67&t=70&z=0>

⁴ **Сдружение „Български музеи“** [онлайн]. Членове. [Прегледан на 12.09.2014]. Достъпно от: <http://bulgarian-museums.org/chlenove.html>

⁵ Под юрисдикцията на РИМ Русе се намират общо девет обекта, а на РИМ Велико Търново – двадесет и четири

използвани и сред тях са технологиите, комуникацията и разпространението на преработена информация. Въпреки че информационното общество е глобално, големи части от човечеството не са част от него: Африка, частично Латинска Америка и Азия. Географският обхват на информационното общество съвпада с този на потребителското общество.

България, като част от Европа и ЕС, следва стратегическата програма за развитие на информационно общество, влязла в сила от 1 декември 2009 г., когато започва да действа т.нар. договор от Лисабон⁶. Конкретни инструменти за постигане на заложените в нея цели са приети през 2013 и 2015 г. Подобна цел е изграждането на комуникационна инфраструктура, която да осигури широколентово покритие, предлагане на електронни административни услуги, електронно-дистанционно образование и др. Основни показатели за оценка на развитието на информационното общество са: разпространение на персонални компютри в дома, училището, работата, местата за отдих; интернет достъп за всички – бизнес, образование, дом; многообразно съдържание в Интернет; електронна търговия; брой на телефонните линии, качество на телефонните услуги; разпространение на мобилните телефонни услуги; разходи за информационни технологии.

В България 58,8% от домакинствата имат достъп до широколентов интернет, като, по лична преценка, този процент може да се смята и за по-висок, ако се разгледа техническата възможност за осигуряване на достъп⁷. Така например, ако в една сграда половината домакинства използват интернет, а другата половина – не, това означава, че 50% от сградата няма интернет достъп или, че 50% от живеещите в нея не използват интернет.

Средната цена в страната за интернет достъп със скорост от 10 мегабита, варира от 2 до 4 лева месечно⁸. На теория подобна връзка може да осигури слушането на 80 онлайн радиостанции едновременно, при това със стерео, Hi-Fi качество⁹. Такъв трафик на данни може да бъде използван от посетителите на музеите за аудио-гидове, достъп до допълнително съдържание за експонати, изпращане на мнения и електронни картички, а интернет да е инструмент за предаване на тази информация.

⁶ **European parliament.** [online] A Digital Agenda for Europe. [Viewed 16. 04. 2016]. Available from: http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/en/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.9.3.html

⁷ **Домакинства с широколентов достъп до интернет.** В: *Национален статистически институт* [онлайн]. Статистически данни. Бизнес статистика. [Прегледан на 10.04.2016]. Достъпно от: <http://www.nsi.bg/bg/content/2810/домакинства-с-широколентов-достъп-до-интернет>

⁸ Данните са събрани на база абонаментни планове на най-големите Интернет доставчици, поместени на <http://operator.bg/> [посетен на 12.04.2016]

⁹ Масово онлайн радиата излъчват със скорост 128 kbps стрийм (предаване на живо), като качеството и трафика може да бъдат свалени до 64 kbps за говор.

При музеи с повече посетители е препоръчително да се избере абонамент с по-големи параметри, за да се запази качеството на услугата. Именно качествената услуга би предотвратила ползването на безжичен интернет в музеите за цели, различни от тези, поставени от институцията.

В анкетата отговорилите на въпроса относно интернет осигуреността в българските музеи са 69. От тях 37 са отговорили положително, а 32 – отрицателно. (таблица 1)

В музея осигурен ли е публичен достъп до интернет?

	Честота	Процент	Валиден %	Кумулативен %
да	37	52,1	53,6	53,6
не	32	45,1	46,4	100,0
общо	69	97,2	100,0	
неотговорили	2	2,8		
общо	71	100,0		

Таблица 1. Публичен достъп до интернет

Интересен е фактът, че отговорилите отрицателно музеи се намират в градове като София, Габрово, Шумен и др. т.е. градове, които не могат да се оплачат от липса на интернет покритие. Справка от уеб-страницата *operator.bg* показва наличие на интернет доставчици в тези населени места, а цените са в рамките на средните за страната. От това следва, че липсата на публичен интернет достъп в музеите не се дължи на технологичен или финансов проблем. И двата могат да бъдат споменати като оправдание, но за 53,6% от музеите в страната това не са причини, за да не се осигури естествена среда, отговаряща на нуждите на информационното общество. Може да направим извод, че проблемите са свързани с неинформираност или незнание от страна на ръководството, а именно:

- липса на познания в областта на информационните и комуникационни технологии и конкретно за възможния положителен ефект от тяхното въвеждане. Допълнително генерираната информация може да допринесе за нови прочити на постоянни експозиции или да предостави различни медийни формати, с което да засили образователната мисия на музея;

- непознаване на настоящия технологичен климат в страната, и в частност – интернет осигуряването, поради което не се предприемат действия за осъвременяване на музея;

- страх от това, да не се изгуби авторитета на музейния експерт, като се предостави достъп до неограничени информационни ресурси.

Последното твърдение е по-скоро хипотеза, която трудно може да бъде доказана чрез научен инструмент и причината се крие в спецификата на проблема. В интервю или анкета едва ли ще намерим музеен специалист, който да потвърди, че се страхува от загуба на авторитет, защото отговорът сам по себе си вече е компрометиращ експертното ниво.

Другите две твърдения се потвърждават впоследствие от въпроса в анкетата: *Музеят не се нуждае от въвеждане на информационни и комуникационни технологии*. 87,3% от отговорилите никак не са съгласни с твърдението, от което следва да заключим, че желание съществува, но липсват познания за осъществяването им. Фактът, че над 50% от музеите нямат финансови проблеми, т.е. осигуряват Интернет достъп, само подкрепя тезата за липса на познания.

Познанията относно ресурса, с който разполагаме, са важни за взимането на решения относно използването му. Информационните и комуникационните технологии, като всяка друга технология, имат своите ограничения. Например широколентовата интернет връзка има свойства, които описват теоретичния пренос на данни (информационен трафик). Единицата за измерване на скоростта на този пренос е бит в секунда – bps¹⁰. Трафикът, който се позволява от конкретна връзка, е определящ за вида на файловете на пренасяната информация, компресията и броят потребители, които едновременно могат да я използват.

Цифровата информация и нейното съдържание определят различни видове файлови формати, които възпроизведени могат да са под формата на аудио запис, видео запис, изображение, текст и др. Видовете файлови формати имат различни свойства, не само според съдържанието си и качеството си, но и според начина, по-който са кодирани и компресирани, което води до разлика в нужния трафик за тяхното възпроизвеждане през локална или глобална мрежа.

Видео файловете са с най-големи изисквания относно преноса на данни в секунда, като основният фактор е качеството на картината – резолюция, брой кадри в секунда и динамика на сцените. Резолюции над 1080X1920 пиксела, т. нар. Full HD (таблица 2), изисква връзка над 4,5 Mbit/s за индивидуално излъчване, с H.264 кодиране¹¹. При увеличаване

¹⁰ **Gupta, Prakash.** *Data Communications and Computer Networks*. Delhi: PHI Learning, 2006, 800 p.

¹¹ H.264, MPEG-4 част 10, или AVC (съкращението означава напреднало видеокодиране), е стандарт за цифров кодек за видеосигнали, който е създаден за постигане на много високо компресиране на данни. Той е създаден от ITU-T Video Coding Experts Group (VCEG), заедно с ISO/IEC Moving Picture Experts Group (MPEG), като продукт на колективното партньорство, познато също като Joint Video Team (JVT). Стандартите ITU-T H.264 и ISO/IEC MPEG-4 част 10 (накратко, ISO/IEC 14496-10) са създадени заедно, така че те са технически идентични. Последната проектна работа по първата версия на стандарта е била завършена през май 2003 г.

броя на потребителите, пропорционално се увеличава и размерът на нужния трафик.

<i>Качество</i>	<i>Резолюция</i>	<i>Видео трафик</i> (kbps)	<i>Аудио трафик</i> (kbps)	<i>Кадри</i>	<i>Кодиране</i>	<i>Аудио канали</i>
ниско	480x270	400	64 kbps	15/30	h.264	Mono
средно	640x360	800 - 1200	96 kbps	30	h.264	Mono or Stereo
високо	960x540	800 - 1500	96 kbps	30	h.264	Mono or Stereo
HD 720	1280x720	1,200 - 4,000	128 kbps	30	h.264	Mono or Stereo
HD 1080	1920x1080	4,000-8,000	192 kbps	30*	h.264	Stereo

Таблица 2. Промяна на качеството на картината и генерирания трафик

Аудио файловете с популярното кодиране MP3, генерират по-малък трафик на данни, като 128 килобита в секунда връзка е достатъчна за възпроизвеждането на стерео, Hi-Fi запис. Увеличаването на броя потребители използващи аудио ресурса, генерира пропорционално и повече трафик.

Компресирането на файловете намалява техния размер и е начин за ускоряване на преноса на информация, но компресиите водят до загуба на качеството на видео или аудио записите. Балансът между скорост и качество зависи от планирането на потреблението на услугата и е пряко свързано със скоростта на пренос в мрежата, независимо дали е онлайн или не. При въвеждането на мобилни услуги се взема предвид скоростта, като качеството е променливо, според моментния трафик. Така например при аудио файлове идеята е да се покрие звуковият спектър от 44 килохерца – по 22 килохерца за ляв и десен канал при стерео възпроизвеждане, но в дадени моменти записът не изпълва целия спектър и в такива моменти скоростта на преноса може да се намали. Подобни техники се използват при видео файловете, като решаваща за трафика е динамичността на картината. В случаите на ниски скорости на свързаност, преносът на информация може да се сведе до пренос на текст и статични изображения. 1000 символа текст се равняват на 8 килобита, което означава около 16 килобита на страница.

Повечето музеи участвали в анкетата са отговорили на въпроса: *Ако в музея е осигурен публичен достъп до интернет, с каква скорост е връзката?*, че осигуряват над 10 мегабита конекция (таблица 3). Резултатите

не са изненадващи, имайки предвид факта, че през годините страната ни попада на водещи позиции в различни изследвания за достъп до глобалната мрежа. Това, което може да обърка страничния наблюдател, е защо на едни места водим или сме в топ 10/20, а на други изобщо не фигурираме сред лидерите? Причината е, че рядко има класации, които да измерват сходни показатели. Някои засичат максималната скорост, регистрирана в дадена страна, други – средната (максималната и минималната), трети – средната, предлагана от операторите, а четвърти – и стойността, която плащат потребителите. С навлизането на смартфоните и развитието на мобилните мрежи започна да се отчита като фактор не само стационарната, но и мобилната връзка.

Ако в музея е осигурен публичен достъп до интернет, с каква скорост е връзката?

Отговор	Честота	Процент	Валиден процент
до 10 Mbit-a	7	9,9	14,9
над 10 Mbit-a	28	39,4	59,6
не мога да отговоря	12	16,9	25,5
общо	47	66,2	100,0
неотговорили	24	33,8	
общо	71	100,0	

Таблица 3. Скорост на интернет връзката

Относно абсолютни скоростни рекорди на интернет връзката, България не фигурира сред челните места. Причината е, че в някои държави, където има експериментални или малки като мащаб фиксирани мрежи от следващо поколение (NGA), се отчитат наистина високи скорости. Така, по този показател, САЩ и Великобритания попадат в топ 10. Средната скорост зависи и от начина на измерване – дали се взима само най-високата и най-слабата връзка или пък от всички потребители – средната стойност, а също и откъде даденият източник взима информацията. Например Net Index на Ookla¹² събира данните от своя сайт www.speedtest.net, в който потребителите имат възможност да направят тестове на връзката си. В анализите на компанията България е на 24-то място, със скорост за теглене на файлове от 38,9 Mbps. Страната ни е

¹² Ookla е глобален лидер при тестването на широколентови връзки като предлага различни видове статистики, от които и цена за мегабит интернет.

лидер по ниска цена за Mbps интернет – плащаме средно по 0,43\$ на мегабит, като средно за света е 5-6-7\$¹³.

България обаче води по един друг показател – изследователската фирма Akamai¹⁴ ни постави като лидери по дял потребители с връзка над 4 Mbps. От всички хора с достъп до интернет, 96% разполагат с такава или по-бърза скорост за достъп до глобалната мрежа. По този показател България е преди Южна Корея, при която потребителите с подобна връзка са 95%. Но в същата класация страната ни е с доста ниска средна скорост – за трето тримесечие на 2014 г. тя е едва 11 Mbps. Разминаванията между класациите на двете изследвания показва и колко важни са критериите и начинът на измерване¹⁵.

Като извод може да се обобщи, че когато се предлага достъп до онлайн ресурси, независимо от файловия формат, той трябва да е съобразен с осигурената интернет връзка и нейните характеристики. При вече създадени онлайн ресурси е нужно да се проектира мрежа с необходимите параметри, за да може да се възпроизвежда това съдържание, а качеството на услугата да остане високо. Големината на цифровия ресурс или нужният трафик за използването му в реално време, умножено по броя потребители, използващи го в един и същи момент, не трябва да надвишава осигурените скорости от широколентова връзка. Осигуряването на публичен интернет е предпоставка за бъдещо надграждане с уникални информационни ресурси създадени от музея, чийто достъп се осигурява чрез интернет мрежовата инфраструктура.

На този етап отговорността и натоварването върху музея е сведено до взимането на решение за осъществяване на въвеждащия процес. Музеят не се ангажира със създаването на информационно съдържание подходящо за подобна информационна система, като първоначалната идея е посетителите да имат достъп до неавторско, публично и със свободен достъп съдържание, намиращо се в глобалната мрежа. Персоналът на музея би могъл да осигури готови линкове – под формата на QR кодове към подбрани ресурси. През пролетта на 2012 г., с помощта на доброволци – редактори на българската версия на свободната електронна енциклопедия Уикипедия, се създават нови информационни табели с QR код, който отвежда посетителите към подробна информация за съответния животински вид. В зависимост от езиковата настройка на смартфона на посетителя, статията в Уикипедия може да се отваря на желания

¹³ **Akami.** *Q3 2015 State of the Internet Report* [online]. [Viewed 15.06.2016]. Available from: <https://www.akamai.com/us/en/multimedia/documents/report/q3-2015-soti-connectivity-final.pdf>

¹⁴ Akamai Technologies – компания в областта на интернет разработки.

¹⁵ **Akami.** *Q3 2015 State of the Internet Report* [online]. [Viewed 15.06.2016]. Available from: <https://www.akamai.com/us/en/multimedia/documents/report/q3-2015-soti-connectivity-final.pdf>

език¹⁶. Подобна доброволческа практика става все по-популярна и в българските музеи като причина за развитието са националните срещи организирани по тази тематика.

Взимането на решение за предоставяне на публичен достъп до Интернет е важна и отговорна стъпка, която българските музеи трябва да направят, ако желаят да отговорят на нуждите на съвременното информационно общество. Осигуряването на възможност за алтернативен разказ или прочит на музейните сбирки, при това от необятен информационен ресурс, какъвто е Интернет, изисква познания относно позитивните и негативни последици.

Предоставянето на контрол върху информацията, която се получава по време на музейната визита, е в основата на по-качествено преживяване в музея като публична институция със самообучителна роля за индивидуалния посетител. Разликите в профила на всеки човек могат да се компенсират чрез персонализиране на начина, по който се възприема информацията, което Интернет средата може и да осигури.

Като негативен ефект може да се отбележи вероятността посетителят да се разконцентрира и да загуби интерес към експозицията. За да се избегнат подобни ситуации, ролята на музея в подбора на ресурси е от голяма важност. Балансът между нуждите на посетителя и запазването на историческата структура и интегрираност на колекцията е в ръцете на персонала¹⁷. Изваждането на експонатите от контекста на сбирката може да повлияе на посетителите да загубят кохерентното осмисляне на обектите. Виртуалното пространство притежава способността да предоставя с висока скорост огромен обем информация, която може да „залее“ посетителя, ако предварително не е организирана¹⁸.

Проучването, което направихме показва, че оправданието, което се чува най-често за липса на финанси за осъществяване на нововъведения в музеите е безпочвено. Причината може да се търси в ръководството, което не желае или изпитва страх от ИКТ, даващи възможност за алтернативен прочит на сбирките, който да промени посланието и да го направи по-релевантно или обратното.

¹⁶ **Съвместен** проект между Зоологическа градина София и доброволци от Българската Уикипедия. В: *Зоологическа градина - София* [онлайн]. Новини. [Прегледан на 12.08.2016]. Достъпно от <http://zoosofia.eu/новини/съвместен-проект-между-зоологическа/>

¹⁷ **Bennett**, T. Museums and the "People". In: *The Museum Time-machine: Putting Cultures on Display*. London: Comedia, 1988, 241 p.

¹⁸ **Fjellman**, Stephen M. *Vinyl Leaves: Walt Disney World and America*. Boulder: Westview Press, Inc., 1992, pp. 30–31.

